

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

А. О. ПІНЧУК

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА**

Монографія

Чернігів – 2019

Затверджено до друку Вченою радою Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 9 від 28.10.2019).

Рецензенти:

Гуторов А.О. – д.е.н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки».

Залізко В.Д. – д.е.н., професор, науковий співробітник економічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Курмаєв П.Ю. – д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Пінчук А. О.

ПЗ2 Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки: теорія, методологія та практика : монографія. – Чернігів : ЧНТУ, 2019. – 332 с.

ISBN 978-617-7571-66-6

У монографії висвітлюються сучасні проблеми державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Державне регулювання сільського господарства розглядається як система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого і непрямого впливу на інноваційно-інвестиційні процеси в сільському господарстві. Обґрунтована необхідність формування комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки, який ґрунтується на авторських принципах: алгоритмічності, міжінституційної комплементарності, резильєнтності, консюмеризму і цифровізації. Значна увага приділена комплементарній міжінституційній моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства України, яка передбачає комплементарну взаємодію всіх стейкхолдерів та орієнтована на комплексне регулювання виробничо-господарських та інноваційно-інвестиційних процесів в сільському господарстві. Розроблено концепцію забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні та обґрунтовані стратегічні й тактичні пріоритети її реалізації. Визначена необхідність та перспективність впровадження Blockchain-технологій в систему державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Монографія розрахована на науковців, спеціалістів, які приймають рішення в сфері формування стратегії сталого розвитку сільського господарства та країни загалом, викладачів, аспірантів, магістрів й студентів.

УДК 338.43-043.72(477):330.34.014-026.1

ISBN 978-617-7571-66-6

© Чернігівський національний технологічний університет, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	8
1.1. Онтологія та генезис сталого розвитку сільського господарства.....	8
1.2. Концептуалізація державного регулювання сталого розвитку сільського господарства	31
1.3. Світовий досвід реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.....	61
Список використаної літератури до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	90
2.1. Методологічний базис формування та реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства	90
2.2. Методологічний підхід до формування моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах економічних трансформацій	110
2.3. Фактори впливу та методичний інструментарій дослідження сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації економічних процесів.....	131
Список використаної літератури до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	165
3.1. Аналіз сучасного стану розвитку сільського господарства в Україні.....	165
3.2. Соціально-економічні умови реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні	193

3.3. Інструментарій оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні.....	220
Список використаної літератури до розділу 3.....	238

РОЗДІЛ 4 ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 245

4.1. Стратегічний вектор інноваційної державної політики забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах децентралізації.....	245
--	-----

4.2. Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України на інноваційних засадах	268
--	-----

4.3. Інноваційна інфраструктура забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифрових трансформацій національної економіки.....	287
---	-----

Список використаної літератури до розділу 4.....	305
--	-----

ДОДАТКИ	313
----------------------	------------

ВСТУП

Активізація глобалізаційних та інтеграційних процесів, прагнення побудови відкритої соціо-еколого-економічної моделі в державі, впровадження новітніх інформаційних технологій зумовлюють необхідність дослідження проблем державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на основі генерації нових знань, технологій та їх прискореному освоєнні у виробництві. Однією з головних проблем сільського господарства сучасності є відсутність дієвої концепції забезпечення його сталого розвитку, яка дозволить здійснювати протидію можливим внутрішнім та зовнішнім загрозам виробничо-господарської та інноваційно-інвестиційної діяльності, використовувати наявний потенціал та загалом підтримувати належний рівень продовольчої безпеки в Україні.

В сучасних висококонкурентних, динамічних і нестабільних умовах сільське господарство спроможне успішно функціонувати на ринку та посідати лідерські позиції значною мірою за рахунок розроблення і комерціалізації своїх інновацій. Сільське господарство постає перед необхідністю оновлення товарного асортименту, покращення споживчих параметрів продукції, техніко-технологічної модернізації, удосконалення механізму державного регулювання, пошуку інноваційних рішень тощо. Такі трансформації орієнтовані перш за все на оптимізацію витрат, більш якісне задоволення потреб споживачів, стабілізацію фінансового стану, формування конкурентних переваг, утримання ринкових позицій.

Теоретичне переосмислення та методологічне забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки обумовлено, насамперед, потребою швидкої адаптації галузі до нових умов господарювання і формування передумов для стабільного його розвитку на довгострокову перспективу. Виникає необхідність теоретичного обґрунтування пропозицій та розробки методологічних засад удосконалення державного регулювання й підтримки сталого розвитку сільського господарства в Україні.

У монографії зроблено спробу висвітлити теоретико-методологічні засади та практичні аспекти функціонування й удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України, що й обумовило структуру роботи.

У першому розділі монографії розглянуті головні виміри категорій «державне регулювання», «сталий розвиток» та «сільське господарство», досліджено еволюцію теоретичних концепцій сутності та забезпечення функціонування механізмів державного регулювання, удосконалено ряд дефініцій і запропоновано авторські (державне регулювання сільського господарства, сталий розвиток, організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства). Огляд цих питань дозволив сформулювати концептуально значимі положення, що детермінують специфічний підхід до пізнання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства та його забезпечення.

У другому розділі представлено методологічний конструкт дослідження моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні через сукупність взаємопов'язаних ефектів (соціально-економічного, екологічного, техніко-технологічного, організаційного, біологічного, динамічного), яка має визначену чітку структуру залежно від поставлених завдань і цілей функціонування сільського господарства. Обґрунтовано структуру комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, який враховує соціальні, економічні, політичні, управлінські, екологічні й інформаційні характеристики сучасності. Систематизовано фактори впливу на державне регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки.

У третьому розділі методологія системного підходу дозволила надати виявленим закономірностям державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні кількісно-якісного змісту, забезпечити їх статистичною інтерпретацією, оцінити вплив державної політики. Визначено соціально-економічні й екологічні умови державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Обґрунтована доцільність та формалізована

змістовність інструментарію оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України. Визначена мета та необхідність когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства, що сприяє вирішенню актуальних завдань державної аграрної політики.

У четвертому розділі розкрито особливості державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України на інноваційних засадах. Обґрунтована доцільність та формалізована змістовність авторської концепції забезпечення сталого розвитку сільського господарства комплементарного типу. Представлено концептуальний підхід до функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Систематизовано особливості використання Blockchain-технології в механізмі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Онтологія та генезис сталого розвитку сільського господарства

У останні десятиліття концепція сталого розвитку жваво привертає увагу вітчизняних й міжнародних дослідників, політиків, різних суб'єктів господарювання та всього суспільства. Адже взаємопов'язаність прагматизму і прагнення до забезпечення гармонії привели до того, що саме в новому тисячолітті сталість в різних її модифікаціях є більш комплексною глобальною ідеєю буденності та вивчення перспектив поступу суспільства. Сталий розвиток будь-якої соціально-економічної системи характеризує не лише екологічну безпеку, а насамперед становить збалансований соціо-еколого-економічний розвиток, який в кінцевому підсумку має синергетичний ефект. Сталість заснована на «рівнозначних екологічних, економічних й соціальних компонентах, і ні екологічна деградація, ні порушення людської гідності через бідність чи інші загрози, ні державне або приватне банкрутство не можуть бути прийнятними елементами сталого розвитку» [1]. В результаті об'єднання трьох основних напрямів: економічної, соціальної і екологічної, суспільством використовується триєдина концепція сталого розвитку (рис. 1.1).

Економічна складова є підходом до концепції сталого розвитку, який передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів та використання природних, енерго- й матеріало-зберігаючих технологій. Саме обмеженість ресурсів досить тривалий час усвідомлюється як базове економічне явище. У свою чергу погляди щодо фактичної ціни так званих «безкоштовних благ природи» був розглянутий лише в рамках концепції сталого розвитку.

Варто зауважити, що саме економічний підхід є основою концепції сталого розвитку. За допомогою концепції сталого розвитку по-новому розглядається поняття «економічної ефективності». Проведений аналіз свідчить, що різні довгострокові економічні проєкти, які насамперед враховують природні закономірності, стають у майбутньому економічно ефективними.

Соціальна складова концепції сталого розвитку перш за все орієнтована на людину та збереження стабільності соціально-культурних систем, на зменшення соціальних конфліктів між людьми. До важливих аспектів такого підходу належать справедливий розподіл ресурсів, можливостей, суспільних благ тощо. Сталий розвиток потребує необхідності формування рівноправного суспільства на всіх рівнях суспільного життя, тобто гарантованість якості мінімального рівня життя. Тобто потребує визначення й питання щодо соціального максимуму, тобто ті межі, за якими споживання вже є недоречним, у деяких випадках злочинними. Основною метою є не лише досягнення необхідних темпів зростання, а насамперед справедливий розподіл доходів.

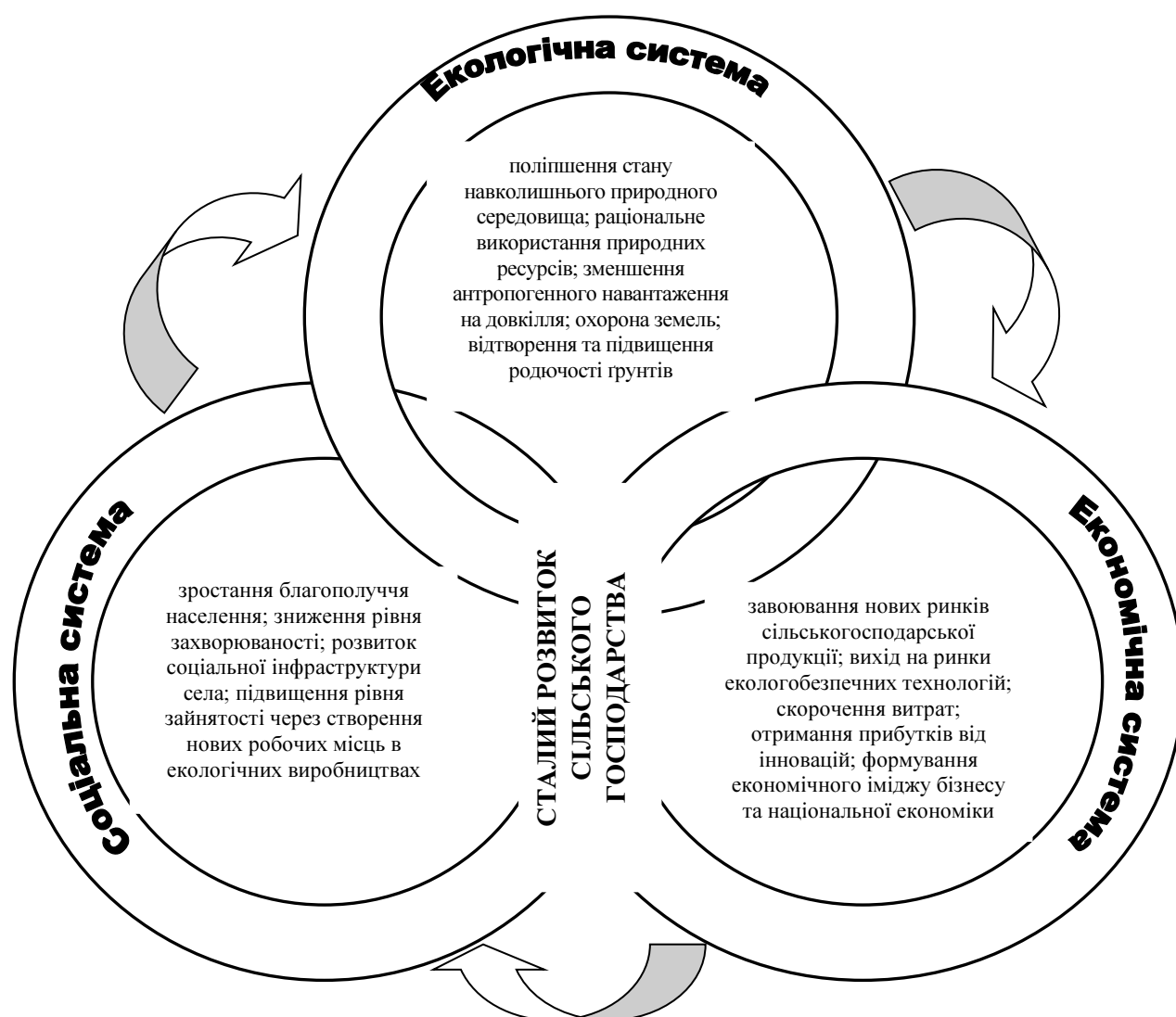

Рис. 1.1. Триєдина концепція сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: побудовано автором

Поштовхом до активізації соціальної складової у концепції сталого розвитку стала ідея щодо дотримання соціально-економічних прав майбутніх поколінь. Саме природні ресурси є спільним надбанням усієї планети, включаючи тих хто живе сьогодні, та майбутні покоління. Для забезпечення сталого розвитку такий постійний резервний фонд передається з покоління в покоління, а завданням людства є його збереження та передача як можна менш виснаженим та забрудненим.

Екологічна складова має забезпечувати цілісність відповідних біологічних та фізичних природних систем. Важливе значення приділяється життєздатності екологічної систем, від якої залежить стабільність всієї біосфери. Адже деградаційні процеси в природі, забруднення навколишнього середовища та втрата біологічного різноманіття значно скорочують спроможність екологічних систем до процесу самовідновлення.

Інтеграція представлених складових, функціонування механізмів їх взаємодії, процес узгодження результатів та їх представлення у формі конкретних заходів, які є чіткими засобами для досягнення сталого розвитку – стратегічне складне завдання, адже всі три елементи концепції сталого розвитку насамперед повинні розглядатися збалансовано.

На теоретичному рівні ідеї розвитку, сталості, сталого розвитку досить тривалий час є об'єктами дослідження різних наукових напрямів. Так для соціально-економічних систем термін «сталість» варто розглядати як базове поняття, яке є одним із найбільш важливих для суспільства явищ, безпосередньо відноситься до кількісних та якісних характеристик процесу відтворення матеріальних благ.

На початку XIX століття відомий науковець Ж.-Б. Сей вивчаючи закономірності «природного порядку», наголошував на важливості саме економічної складової. У свою чергу сталість будь-якої системи він розглядав як певну узгодженість. Вчений вважав, що за ринкової економіки перевиробництво товарів та економічні кризи неможливі, адже виробництво буде породжувати споживання, у свою чергу гнучке і вільне ціноутворення на

ринку призводить до швидкої реакції на відповідні зміни в кон'юнктурі господарювання, слугуючи цим самим гарантією для саморегулювання економіки і забезпечення її сталості [2].

Грунтовним визначенням необхідності дослідження особливостей суспільного розвитку у контексті розвитку концепції сталості є наукові доробки міжнародної команди науковців «Межі зростання» [3]. Науковцями доведено, що враховуючи сучасні тенденції зміни кількості населення, рівня розвитку промисловості, землекористування, споживання й утилізації відходів межа для економічного зростання буде досягнута протягом столітнього періоду. Обґрунтовано, що лише ефективні зміни у суспільно-політичних, соціально-економічних системах, визначення домінант, які впливають на довгострокову перспективу, дослідження взаємозв'язків і взаємодії всіх елементів відповідної системи дозволять своєчасно попередити потенційну світову кризу. Враховуючи складність процесу досягнення соціо-еколого-економічної рівноваги, акцентуючи увагу на тому, що реальність надто далека від цілей, науковці представили світову систему, яка а) може бути стійкою до раптового і неконтрольованого колапсу та б) спроможна задовольнити ключові матеріальні вимоги всього людства. Розвиток такої системи має відбуватися на засадах сталості, представляючи гармонійне поєднання цілей і шляхів їх досягнення в соціально-економічному й екологічному вимірах [3, с. 181].

Значний внесок у теорію сталого розвитку внесли науковці, які віддають перевагу економічним інструментам еколого-виробничої збалансованості, покращенню ринкового регулювання відповідних процесів суспільно-природної взаємодії (А. Ендрес, Р. Коуз, Д. Макінтош, Р. Солоу та інші). Цікавим є підхід економіста Германа Дейлі, який практично вперше використав термін «екологічна економіка». Зазначаючи, що екологічна економіка є однією із напрямів неокласичної економічної теорії, критикував неокласиків за їх орієнтири до максимізації прибутків й постійного економічного зростання як ключового напрямку для розв'язання всіх проблем. «Не варто шукати вирішення проблем з точки зору сучасного принципу економічного зростання, а доцільно це робити з точки зору принципів достатності, сталості, справедливості і ефективності» [4]. Автор

наголошував: «Нам необхідно намагатися досягти багатства в розрахунку на душу населення, яке можна було б ефективно підтримувати та розміщувати й справедливо розподіляти серед значної кількості людей, яких можна було б утримувати в таких умовах протягом тривалого часу». На відміну від неокласичної парадигми, розподіл має центральне значення. Науковцем запропоновано розраховувати «Індекс сталого економічного добробуту» на відміну від існуючого ВВП на душу населення. Також акцентував увагу на необхідності включити в існуючі моделі економічної ефективності показники й оцінки екологічного забруднення, відповідних екологічних втрат й виснаження природних ресурсів [5].

Визначення обмеженості природного потенціалу і наслідків кількісного приросту потоків відповідних природних ресурсів з навколишнього середовища, через соціально-економічну систему та назад до навколишнього середовища як певних відходів й зумовили формування «сталого розвитку», як розвитку без певного зростання, а якісного поліпшення спроможності задовольнити потреби без екстенсивного збільшення пропускну спроможності не враховуючи екологічну пропускну спроможність. Г. Дейлі допускає економічне зростання лише за умови, коли воно «ґрунтується на якісному поліпшенні та дає більше позитивного результату з того ж потоку ресурсів» [6].

Вітчизняними науковцями ведуться жваві дискусії щодо концептуальних засад сталого розвитку. Дискурс понятійно-категоріального апарату свідчить про різноманітність підходів до трактування терміну «сталий розвиток», акцентуючи увагу на некоректності і певній суперечності щодо поєднання понять «сталий» та «розвиток» (табл.1.1).

На думку ряду науковців поєднання категорій «сталий» та «розвиток» суперечать один одному й не дозволяють повною мірою представити явище, яке мають за мету пояснити. У академічному словнику української мови, під поняттям «розвитку» розглядається процес, унаслідок якого відбувається якісна зміна чогонебудь, перехід від одного стану до іншого [7]. Під поняттям «сталий» розглядають той, «який не змінюється, зберігає той самий розмір, склад, однакову форму, величину та ін.; постійний, який не зазнає певних коливань, тобто стійкий» [8]. Ряд науковців, а саме А. Бойко [9, с. 33-35], В. Непийвода [10, с. 25] й інші

наголошують на тому, що певним чином поєднання двох слів із протилежним по суті значенням насамперед дискредитують дослідження і пропонують змінити поняття «сталого розвитку» на «стійкий розвиток», «збалансований розвиток» або ж «життєзабезпечуючий розвиток».

Таблиця 1.1

Визначення поняття сталого розвитку

Автор	Визначення
Світова комісія з питань навколишнього середовища та розвитку (WCED)	Сталий розвиток – це такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення та гарантує таку ж можливість для майбутнім поколінням.
Герман Дейлі	Сталий розвиток – це збалансований, гармонійний, безконфліктний прогрес всієї земної цивілізації, певних груп країн, окремо взятих країн всієї планети за науково визначеними планами, коли одночасно має вирішуватись комплекс питань щодо збереження всього довкілля, ліквідації експлуатації, бідності і дискримінації як окремо взятої людини, так й цілих народів або груп населення.
В. І. Данилов-Данильян	Сталий розвиток – це розвиток, при якому рівень впливу на природне середовище залишається у рамках всієї господарської ємкості біосфери, за умови, що не руйнується природна основа для забезпечення відтворення життя людини.
А. Г. Гранберг	Сталий розвиток – стійкий збалансований соціально-економічний розвиток, який не призводить до руйнації навколишнього природного середовища і забезпечує безперервний прогрес всього суспільства
Д. Пірс, А. Маркандія, Е. Барбіер	Сталий розвиток – розвиток, у процесі якого враховуються соціальна й економічна системи, гарантуючи цим самим досягнення таких цілей, як удосконалення стандартів освіти, зростання доходів, покращення стану здоров'я всього населення, покращення рівня якості життя.
Р. Р. Харвуд	Сталий розвиток – система, яка постійно розвивається на благо людини, кращого використання ресурсів й досягнення балансу з навколишнім середовищем.
Д. Х. Медоуз	Сталий розвиток – соціальна конструкція, яка стосується довгострокової еволюції складної системи, тобто всього людського населення й економіки, вбудованих у екосистеми та біохімічний хід планет.
І. Ван Дер Мерв, Г. Ван Дер Мерв	Сталий розвиток – програма, передбачена для певної зміни процесу економічного розвитку, забезпечуючи цим самим базову якість життя для людей та, водночас, забезпечуючи захист екосистем й громад, що сприяє досягненню належних умов життя та підвищення його цінності.
Х. Г. Віорел	Сталий розвиток – є формою економічного зростання, яка задовольняє потреби всього суспільства у певних благах з точки зору коротко-, середньо- та довгострокової перспективи. Тобто він повинен задовольняти потреби сьогодення, не створюючи різних обмежень для наступних поколінь.
Б. Хопвуд, М. Меллор, Г. О'Браян	Сталий розвиток представляє собою певну зміну у розумінні місця людини на всій планеті. Він може бути представлений як щось надзвичайно важливе для всього людства.
С. Стерлінг	Сталий розвиток представляється як перехід економіки та екології до напряму розвитку, який підтримує людський прогрес не лише у певних місцях на декілька років, а у на всій планеті у довгостроковому періоді.

* Джерело: побудовано автором

Такі підходи до трактування зумовлені насамперед різновекторністю підходів до перекладу з англійської мови терміну «sustainable development», однак одночасно пов'язані з міждисциплінарністю різних підходів до вивчення концепції сталого розвитку.

Дослідженню сутності до тлумачення поняття сталого розвитку присвячена значна кількість вітчизняних наукових досліджень. Насамперед, Б. Данилишина, представляв й актуалізував екологічну складову забезпечення сталого розвитку [11], А. Філіпенка, який представляв сталий розвиток як глобальну економічну потребу сучасності [12], Д. Лук'яненко, який вивчав методологію формування стратегії соціально-економічного розвитку в умовах стрімкої глобалізації [13], В. Будкіна, розкриваючи методологічні аспекти щодо формування «Єдиного економічного простору» [14] та інших. Крім представлених підходів, Т. Кожухова акцентувала увагу на різних фінансових аспектах забезпечення сталого розвитку й розробленні механізмів залучення і використання диверсифікованих фінансових ресурсів у напрямку підвищення ефективності сталого розвитку в Україні [15]. Дослідник П. Унгурян вивчав інформаційну складову формування та реалізації стратегії сталого розвитку. Б. Федунь орієнтував результати своїх досліджень на визначення інституційних механізмів щодо реалізації державного регулювання сталого економічного й екологічного розвитку країни в умовах євроінтеграції [16]. Дослідниця О. Веклич обґрунтовувала необхідність розрахунку «екологічної собівартості» для визначення обсягів нарощення економічного потенціалу. У свою чергу, Г. Білорус і Ю. Мацейко є авторами комплексного дослідження сучасних світових й національних проблем забезпечення сталого розвитку в умовах економічної глобалізації [17].

Заслуговує на увагу розроблена колективом науковців ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» парадигма сталого розвитку [18]. Дослідження ґрунтується на результатах проведеного комплексного аналізу тенденції розвитку, насамперед індикаторів природо-ресурсного потенціалу й індексів соціальної компоненти, а також можливих причин недосягнення запланованих цілей. Колективом авторів запропоновано основні стратегічні засади щодо формування моделі сталого розвитку,

обґрунтовані основні завдання й розроблені варіанти моделей стратегії сталого розвитку національної економіки.

Акцентуючи увагу на перспективи майбутнього суспільства, розвиток якого не буде відповідати ключовим засадам концепції сталості, міжнародні організації і спільноти змістили акценти із вирішення лише економічних проблем на ефективне досягнення гармонійного соціо-еколого-економічного розвитку. З прийняттям Декларації з проблем навколишнього середовища на рівні Організації Об'єднаних Націй і створенням відповідних Програм (UNEP) у 1972 р. було включено міжнародне співтовариство до вирішення екологічних проблем, які, у свою чергу, стримували соціально-економічний розвиток [19].

Отже, встановлено, що розвиток в XXI столітті повинен бути лише сталого, тобто таким, який забезпечуватиме баланс, збалансованість різних аспектів: економіки, соціальної, екологічної сфери тощо. Для забезпечення впровадження реальних трансформаційних зрушень необхідно працювати над зміною суспільної свідомості, розумінням змісту та значення змін, які відбуватимуться. Важливе значення у даному контексті набуває комплексний розгляд об'єктивних та суб'єктивних сторін для переходу сучасного суспільства до етапу сталого розвитку, його екологічних, соціально- економічних й духовних світоглядних аспектів. Тобто, сталий розвиток може бути результатом глобальних трансформаційних зрушень всіх соціально-економічних структур та свідомості, однак, природно, такий процес не може відбуватися без впливу й використання на практиці сформованих технічних засобів та наукових знань.

Ключовими критеріями забезпечення сталого розвитку варто вважати: 1) рівень забезпеченості відповідними відновлюваними ресурсами, їх стабільність поповнення, а запаси невідновлюваних ресурсів не лише повинні витратитися раціонально, а і поповнюватися у результаті освоєння нових джерел енергії та нових видів матеріалів, перетворюючись в невідновлювані ресурси; 2) середня та гранична ресурсоємність національної економіки (співвідношення витрат або ж росту витрат природних ресурсів до продукту або рівень зростання продукту) не повинні підвищуватись; 3) середня та гранична екоємності (співвідношення відходів або ж зростання відходів виробництва й споживання, також включаючи

викиди екологічно шкідливих речовин) не повинні підвищуватись; 4) рівень продуктивності праці та частка інтенсивних факторів у розмірах приросту продукції не повинні знижуватись; 5) рівень доходів (чистого продукту) у розрахунку на душу населення не повинен знижуватися, а рівень нерівномірності розподілу доходів на душу населення не має підвищуватися [20].

Отже, концепція сталого розвитку ґрунтується на ідеї, що якість життя людей та стан всього суспільства перебуває під впливом ряду соціально-економічних і екологічних факторів. У свою чергу, рівень задоволення потреб всього населення у якісних та доступних продуктах харчування є однією із важливих характеристик якості життя. Обґрунтованість взаємозв'язку таких факторів сприяє визначенню правильних рішень при формуванні стратегії розвитку країни та її територій.

Зауважимо, що сталий розвиток не є самоціллю або строгою парадигмою. Він містить сукупність процесів, механізмів і шляхів їх досягнення. Сталий розвиток є базисом для вирішення важливих глобальних проблем, а саме: бідності і голоду, зміни клімату, втрати біорізноманіття, енергетичних проблем тощо. Саме економічна складова ідеї сталого розвитку обґрунтовує оптимальне використання природно-ресурсного потенціалу і використання ресурсозберігаючих технологій з метою формування сукупної додаткової вартості. Така новостворена додаткова вартість, на думку науковців, «мала б забезпечувати необхідне збереження сукупного природного і людського капіталу, який також використовується для його продукування» [21, с. 316].

Системне узгодження і збалансування таких складових є надскладним завданням. Зокрема, взаємозв'язок соціальної і екологічної складових спонукає до необхідності надання рівних прав наявному та майбутньому поколінню на використання природного потенціалу. Гармонійна взаємодія соціальної і економічної складових вимагає досягнення необхідної справедливості при розподілі матеріальних благ між різними людьми й надання цілеспрямованої допомоги з метою забезпечення розвитку малозабезпечених верств населення. Взаємозв'язок природозберігаючої і економічної складових потребує своєчасного відшкодування вартості негативного впливу соціально-економічної

системи на навколишнє середовище. Вирішення таких завдань є найважливішим викликом сучасності для державного регулювання країн, міжнародних організацій і всіх людей [21, с. 318].

Проблемам сталого розвитку сільського господарства приділяється значна увага вітчизняних і зарубіжних науковців впродовж багатьох років. Теоретичні і практичні аспекти забезпечення сталого розвитку сільського господарства вивчались і продовжують активно вивчатись у рамках дослідження різних сфер наукових знань. Один із важливих підходів до дослідження даного питання, розглянуто О. Шубравською, яка акцентувала увагу на тому, що економічне зростання сталого сільського господарства повинно відбуватися за чітко встановлених оптимальних пропорцій щодо внутрішнього розвитку і збалансованості екологічної, економічної та соціальної систем як головних умов забезпечення такої сталості [22].

У дослідженні О. Попової представлені теоретико-методологічні засади, визначені стратегічні напрями та механізми забезпечення сталого розвитку національного сільського господарства в інтересах суспільного добробуту і справедливості поколінь, визначені критерії та концептуальні основи сприяння забезпечення сталого розвитку галузі [23]. У доповіді, яка присвячена потенціалу сталого розвитку України [24], визначено базові імперативи і стратегічні напрями для раціоналізації можливих сфер ресурсокористування, у тому числі сільського господарства, на основі проведення оцінки енергетичної самодостатності його розвитку, налагодження системи регулювання земельними ресурсами як ключової детермінанти для ефективного використання базису сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Представлені методологічні і методичні засади щодо капіталізації природно-ресурсної складової економічного, соціального й екологічного потенціалів сталого розвитку.

Також науковцями вдало опрацьовані диференційовані підходи для забезпечення сталого розвитку сільського господарства у різних природно-кліматичних зонах України. Такі результати представлені у сукупності наукових праць вітчизняних науковців [25-27]. Ю. Лопатинським і С. Тодорюком вивчались складові сталого розвитку суб'єктів аграрного бізнесу, його базисні та

доповнюючі детермінанти, можливості гармонізації на засадах екологічної безпеки. Заслугує на увагу те, що науковці окрім загальновизнаних вже економічних (підтримання дохідності), соціальних (рівень життя населення сьогодні та в майбутньому) та екологічних (збереження природи і її здатності самовідновлюватись) складових сталого розвитку, пропонують розглядати ще й інституційні (інституційні рамки забезпечення сталого розвитку сільського господарства). Отже, сталий розвиток сільського господарства визначається як такий розвиток, який ґрунтується на збалансуванні і поєднанні соціо-еколого-економічних та інституційної детермінант, а також їх взаємодії на основі системного підходу й синергетичної компоненти [28].

Ю. Лопатинським у ході дослідження питань сталого розвитку акцентувалась увага на євроінтеграційні аспекти функціонування сільського господарства України [29]. Ряд інших авторів, які проаналізували вплив 24 факторів на сталий розвиток сільського господарства України, зробили висновки, що наявний потенціал сталого розвитку сільського господарства на сьогодні реалізований не повністю. Зауважено, що стримуючими факторами для цього є погіршення новаційно-інвестиційного потенціалу в галузі та країні загалом, зменшення чисельності суб'єктів господарювання й похідне зниження валової продукції сільського господарства; збільшення рівня безробіття, зниження рівня доходів та несприятливі соціально-побутові умови для проживання у сільській місцевості; залишковий принцип фінансування екологічних програм і скорочення заходів щодо відновлення продуктивності земель сільськогосподарського призначення [30].

Науковцями зазначено, що з кожним роком все більше починає нівелюватися позитивна динаміка інтегрального індикатора сталого розвитку сільського господарства національної економіки. Така ситуація відбувається, як результат недостатньої збалансованості розвитку взаємопов'язаних складових: економічної, соціальної та екологічної.

Дослідник О. Михайленко звертає увагу на те, що за останнє десятиріччя, відбулася поступова еволюція цілей сталого розвитку від стрімкого підвищення рівня виробництва та забезпечення продовольчої безпеки до сприяння

зростанню соціального добробуту без виснаження екологічної систем, нанесення шкоди навколишньому природному середовищу, змін клімату, за умови ефективного виробництва. Дослідником обґрунтовано «піраміду потреб» для забезпечення сталого розвитку сільського господарства, підґрунтям якої є економічна підсистема, а на самій вершині екологічні завдання (забезпечення здоров'я людей, рослин, тварин; охорону навколишнього середовища) [31].

На рівні суб'єктів господарювання теоретичні й методичні підходи до формування раціонального економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства досліджувались у працях Г. Морозовою [32]. Вченою обґрунтовувались залежності щодо рівня сталості розвитку господарств різних форм власності, господарювання та співвідношенням у галузях рослинництва і тваринництва, а також досліджувався вплив на забезпечення рівня сталого розвитку сільського господарства таких елементів механізму, як цінова політика, еколого-безпечне використання сільськогосподарських угідь, своєчасна державна підтримка.

Отже, сучасні науково-прикладні розробки щодо сталого розвитку сільського господарства орієнтовані на те, що «стале сільське господарство» або ж «сталий аграрний розвиток» слугує однією із похідних відповідних концепцій від загальноприйнятої концепції сталого розвитку. У свою чергу, варто виділити певну особливість сільського господарства у контексті забезпечення сталості його розвитку. По відношенню до сталого розвитку саме сільське господарство має так звану дуальну природу: тобто воно може розглядатися як об'єкт сталого розвитку (а саме стале сільське господарство), так й засіб, інструмент, для досягнення сталого суспільного розвитку.

Тому стале сільське господарство, як категорія, передбачає сукупність більш деталізованих аспектів та компонентів, які визначають його структуру й зміст. У даному контексті мова може йти, насамперед, про сталість всього продовольства або ж продовольчої сфери [33], стале сільськогосподарське землекористування та інше. Більшість теоретичних й практичних аспектів щодо сталого розвитку сільського господарства опрацьовані й реалізовані на міжнародному і національному рівнях. Частка наукових доробок у сфері

дослідження проблем забезпечення сталості сягає практично 1.5-2.0 % з числа усіх публікацій у сфері економічних і аграрних наук [34].

У міжнародних дослідженнях питанням сталого розвитку сільського господарства і продовольчого сектора на теоретико-концептуальному і емпіричному рівнях розробляється й реалізується вже досить тривалий час, та основні ідеї, які покладені в основу такої концепції, залишаються стабільними. Однак, у реалізації ідей сталості також прослідковуються деякі етапи, для яких властивим є посилення певних акцентів, пріоритизації окремих складових та інше.

Розвиток сільського господарства на засадах сталості також може забезпечуватися у різні можливі способи залежно від конкретно визначених умов й обставин. У наукових дослідженнях ряду європейських авторів у сфері економічної точки зору оцінюються альтернативні стратегії щодо сталого розвитку сільського господарства [35-37]. Порівнюється традиційне сільське господарство, інтегроване, екологічне і біодинамічне сільське господарство.

Так, інтегроване сільське господарство у відповідності до діючого Європейського стандарту органічного сільського господарства (UNI 11233-2009), представляється як система ведення й регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, метою якої є своєчасне забезпечення сталого сільського господарства. Воно орієнтоване на збереження і відновлення природнього капіталу у таких масштабах, які суттєво перевищують вимоги, які визначені діючим законодавством.

Зазвичай екологічне сільське господарство застосовується тоді, коли прослідковуються песимістичні оцінки щодо забезпечення екологічної сталості. Ключовою ідеєю є уникнення не добросовісної заміни наявного природнього капіталу на сформований людиною капітал.

Біодинамічне сільське господарство є протилежним традиційному, адже саме збереження і, якщо можливо, формування природнього капіталу є базовим пріоритетом. Науковці роблять висновок, що інтегроване сільське господарство забезпечує є найбільш оптимальним у контексті збалансованого поєднання переваг і слабких сторін, та, порівняно з іншими можливими стратегіями

господарювання, є гнучким підходом із найвищим потенціалом до адаптації для забезпечення сталості. У свою чергу, згадані стратегії є зазвичай взаємодоповнюваними та кожна з них виступає цілям сталого розвитку за відповідних умов. Поєднуючи такі стратегії необхідно врахувати значну кількість існуючих умов і потреб для реалізації цілей сталого розвитку сільського господарства. Справедливо зазначається, що в даний час, насамперед йдеться про розвинені країни, ключовим викликом є не стільки внесок сільського господарства у забезпечення сталого розвитку, як збалансування й оптимізація такого внеску. Для цього оптимальним є насамперед комплексний інтегрований підхід до забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Інші науковці, аналізуючи інтенсифікацію в сільському господарстві для забезпечення визначених цілей сталого розвитку, представляють такі альтернативні форми для ведення сільськогосподарського виробництва: диверсифіковане сільське господарство, традиційна інтенсифікація, стала інтенсифікація, органічне землеробство, агроекологічне землеробство, екологічна інтенсифікація [38].

Так, традиційна інтенсифікація – є підходом, який призвів до виробництва монокультури на великих площах із значним використанням добрив, відповідних пестицидів й інших хімічних засобів [39].

Підхід до диверсифікованого сільського господарства поєднує кілька виробничих напрямів, тобто виробляючи різну рослинницьку і тваринницьку продукцію. Саме за такого підходу відбувається забезпечення підтримки агробіорізноманіття, відбувається відновлення екосистемних послуг, і зменшується потреба у різних зовнішніх втручаннях у внутрішню екосистему (наприклад використання хімічних засобів та інше) [40-41]. Тому диверсифіковане сільське господарство є досить близьким до підходу, при якому відбувається реалізація екологічної інтенсифікації.

Проведені дослідження свідчать, що відповідні біологічно диверсифіковані сільськогосподарські системи спроможні ефективно і на сталій основі (тобто забезпечуючи необхідний рівень урожайності і ощадно експлуатуючи існуючі природні ресурси) реалізувати глобальні потреби у продовольстві. Також такий

підхід має сукупність значних переваг порівняно із іншими підходами, менш диверсифікованим виробництвом, або ж навіть виробництвом монокультури із активним використанням хімічних засобів. Однак зазначимо, що фінансування досліджень та розробок щодо диверсифікації сільськогосподарських систем залишаються на досить низькому рівні навіть в розвинених країнах (США – мають менше 2% у структурі від обсягу фінансування всіх досліджень у сільському господарстві) [42].

У свою чергу, стала інтенсифікація зазвичай визначається як підхід, орієнтований на збільшення урожаїв паралельно із покращеннями в соціальній та екологічній сферах [43], що забезпечується шляхом використання таких сталих практик як біологічний контроль над шкідниками, агролісомеліорація тощо. Вважається, що такий підхід є особливо ефективним для економік, які розвиваються [44].

Агроекологічне землеробство включає систему знань, менеджменту і, насамперед, є трудомістким. Саме воно орієнтоване на довгострокове відновлення біорізноманіття агроecosистем [45], що, зазвичай, забезпечує їхню сталість [46]. Органічне землеробство є підходом, який виник як комплексна система у сфері підвищення родючості ґрунтів, всебічне збереження водних ресурсів і біологічного контролю за різними сільськогосподарськими шкідниками й хворобами та традиційно пов'язувався з низькопродуктивними, диверсифікованими, дрібномасштабними господарствами. Подальший розвиток такого підходу це сертифіковане органічне землеробство, при якому забороняється використовувати більшість синтетичних добрив і ГМО, однак дозволені органічні добрива й пестициди [47].

Екологічна інтенсифікація є підходом, який характеризує у більшості процес, а не відповідний кінцевий результат. Такий підхід орієнтований на підвищення урожайності у такий спосіб, який відповідає загальним принципам сталої інтенсифікації. Реалізуючи екологічну інтенсифікацію робляться наголоси на різних екологічних процесах, які підтримують виробництво, включаючи відповідні біо-регулювання шкідників і бур'янів, кругообіг поживних речовин та інше; увага зосереджена на своєчасному збереженні функціонального

біорізноманіття і його використанні. Як результат екологічної інтенсифікації виникає щось схоже за своїм змістом до диверсифікованої сільськогосподарської системи. Ряд науковців зазначають, що безпосередньо екологічна інтенсифікація передбачає забезпечення екологічної безпеки у контексті заміни в процесі сільськогосподарського виробництва різних антропогенних втручань у агроєкосистеми регулюючими й підтримуючими всю екосистему заходами щодо підвищення продуктивності сільського господарства [48].

Такі практики уже використовуються у процес сільськогосподарського виробництва. Результативна екологічна інтенсифікація вимагає розуміння комплексних взаємозв'язків між всіма елементами і процесами в агросистемі, агротехнічними заходами, землекористуванням і потребує належного регулювання відповідними виробничими витратами. Не лише загальне підвищення рівня продуктивності і зростання екологічності виробництва, є одним із позитивних ефектів екологічної інтенсифікації а й зменшення зміна рівнів урожайності.

На думку автора, зміст підходу до екологічної інтенсифікації дозволяє вважати її, практично, ідентичною та тотожною сталій інтенсифікації. Більшістю дослідників й організацій просувається ідея екологічної моделі забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва, яка отримала назву «conservation agriculture». Дана концепція ресурсозберігаючої моделі щодо виробництва сільськогосподарської продукції, поєднуючи прийнятний рівень прибутку і доходів, досить високі й стабільні обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та одночасно зберігається навколишнє середовище [49].

Головними принципами даної моделі є 1) постійна наявність рослинності або ж рослинних залишків на ґрунті; 2) мінімальний механічний обробіток ґрунту; 3) видова диверсифікація. Аналіз представлених систем сільськогосподарського виробництва з реалізацією мультикритеріального підходу засвідчує про їх високий рівень сталості, насамперед в частині екологічних показників [50].

Активізація різних міжнародних досліджень у сфері забезпечення сталого розвитку сільського господарства зумовлює потребу щодо визначення індикаторів і показників для відстеження результатів прогресу, оцінки компромісів й визначення синергії у відповідних процесах. Аналіз наукової

літератури на дану тему підтверджує, що існують як показники, по відношенню до яких вже досягнуто певного консенсусу, так й такі, дискусії у напрямку доцільності їх використання й до сьогодні ведуться. Як результат проведених досліджень можна виділити індикатори і показники прогресу щодо підвищення продуктивності (ресурсовіддача, урожайність, здоров'я і добробут тварин), різні показники економічної сталості (прибуток), показники добробуту людей (якість продовольства, безпечність та ризики для добробуту), екологічної сталості (ерозія, викиди біорізноманіття, вуглецю, якість ґрунтів, вміст у ґрунті поживних речовин, біологічна активність ґрунтів та її динаміка), показники соціальної сталості (гендерна рівність, соціальний капітал, доступ до інформації) (рис. 1.2).

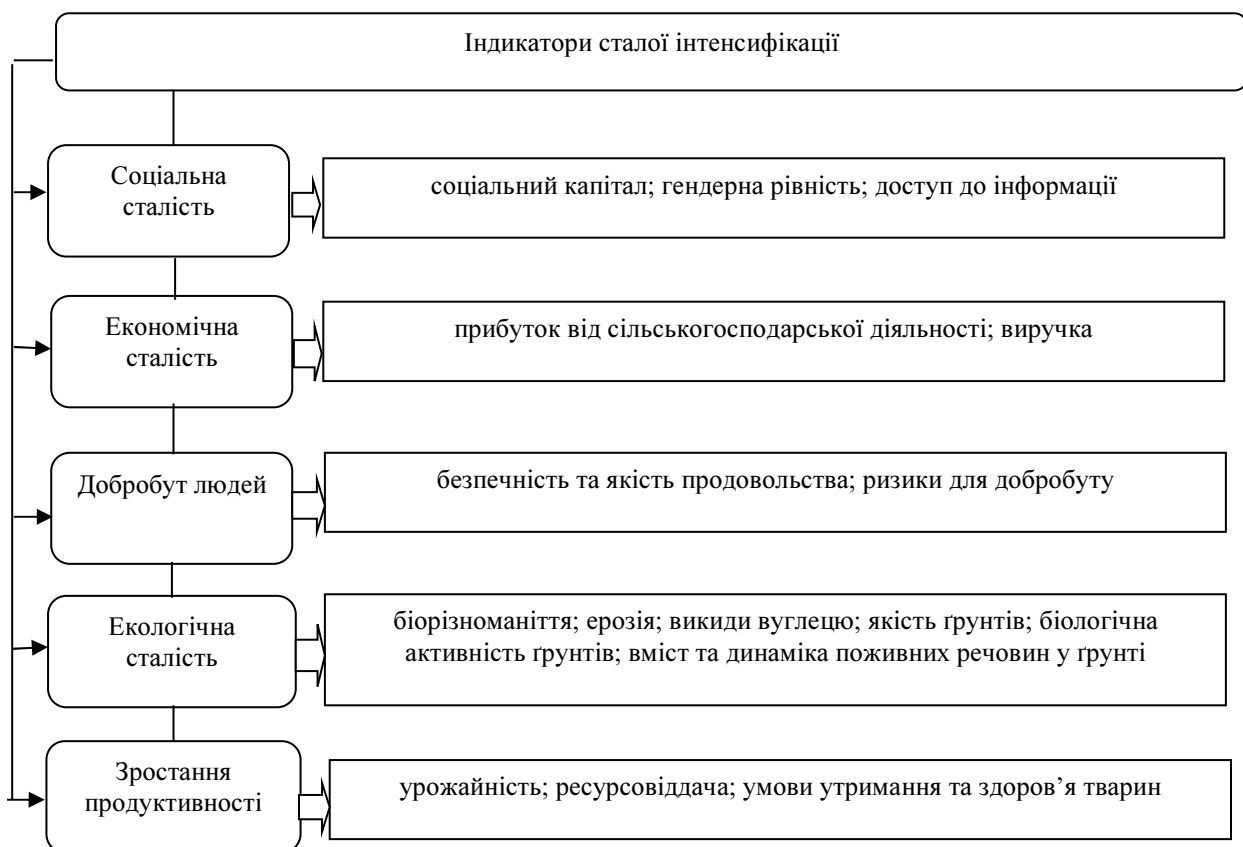

Рис. 1.2. Індикатори сталої інтенсифікації сільського господарства*

* Джерело: побудовано автором на основі [51].

Реалізація системи принципів сталого розвитку на засадах сталої інтенсифікації засвідчує про сукупність перешкод на шляху до масштабного впровадження такого підходу серед малих фермерських господарств.

Ідентифіковано сім основних факторів, які можуть сприяти підтримці використання різними сімейними фермерськими господарствами практики щодо сталого сільськогосподарського виробництва (насамперед у країнах які розвиваються): 1. Наукова і практична (або технологічна) підтримка поступового переходу до господарювання у контексті використання підходу сталої інтенсифікації, підтримка послуг із агроекологічного й агрономічного менеджменту у досліджуваній сфері; 2. Становлення нової соціальної інфраструктури, яка орієнтована на вільний обмін інформацією щодо використання сталої інтенсифікації і зміцненню довіри між різними суб'єктами і установами, які впроваджують сталу інформацію або ж іншим чином залучені до такого процесу; 3. Покращення інформованості фермерів і потенціалу фермерських господарств до впровадження підходу сталої інтенсифікації на основі організованих курсів, онлайн-навчання й інших сучасних інформаційних технологій; 4. Залучення приватного сектору до процесу постачання товарів і послуг, які пов'язані із реалізацією стратегічних заходів сталої інтенсифікації (насамперед, виробництво інвентарю, ветеринарні послуги, виробництво насіння, заготівля молока та інші) і розвиток потенціалу фермерів до генерування доданої вартості шляхом розвитку власного бізнесу; 5. Всебічна підтримка жінок-фермерів через впровадження відповідних освітніх програми, програми підтримки, мікрофінансування у сфері агротехнологій, фінансування розвитку їх соціального капіталу; 6. Доступ фермерів до існуючих програм мікрофінансування і банківських послуг; 7. Підтримка державного сектору фермерам у контексті формування суспільних благ, які стосуються сталого інвестування (формування і підтримки системи інноваційно-інвестиційних досліджень, запровадження відповідних економічних стимулів (субсидії), інфраструктурний розвиток, чіткість правового статусу власності на землю, налагодження доступу до ринків [52].

Імплементация вдосконалених методів виробництва з метою реалізації цілей забезпечення сталого розвитку, насамперед підходів сталої інтенсифікації, залежить від розширення можливостей малих фермерів та їх

спроможності й готовності використовувати такі методи [53]. Інші ж автори також наголошують, що формальні і неформальні знання фермерів значно впливають на рівень сталості розвитку сільського господарства [54].

Сучасна структура вітчизняної агропродовольчої сфери далека від досконалості, адже є досить розбалансованою та характеризується невідповідністю базових її складових. Саме це спонукає до розробки комплексу заходів щодо активізації господарської діяльності її ключових секторів, так і на основі оптимізації функціонально-територіальної структури, процесу удосконалення просторової організації і модернізації суспільних відносин та відтворювальних процесів. Варто також відзначити досить негативний вплив сільського господарства на все навколишнє природне середовище та особливо на збереження біорізноманіття. Адже сільське господарство продовжує залишатися основним виробником продуктів харчування та джерелом життєдіяльності людини. Тому будь-які порушення в системі його розвитку призводять до дестабілізаційних зрушень і диспропорцій виробництва та споживання. Різні структурні зміни в досліджуваній галузі в умовах трансформаційної соціально-економічних процесів зазвичай орієнтовані на виробництво тієї продукції, яка повинна забезпечувати максимальний прибуток, який в аграрній сфері не завжди є достатньо виправданим з точки зору сталості результатів виробництва, забезпечення продовольчої безпеки та збереження родючості ґрунтів. Тим паче, мінливі конкуренція та кон'юнктура світового ринку певним чином вирівнюють ціни та рентабельність товаровиробників, що, в результаті, призводить до недовикористання існуючого виробничого потенціалу сільськогосподарської галузі, значне зниження обсягів та сталості виробництва, значне загострення соціальних проблем [55].

Тому, сталий розвиток сільського господарства повинен бути орієнтований на забезпечення належних умов для життєдіяльності сільського і міського населення й забезпечення продовольчої безпеки держави. А комплексна модернізація сільського господарства, як і будь-якої іншої суспільно-виробничої

системи, є можливою у контексті її соціо-еколого-економічного спрямування. Тобто не лише осучаснення різних складових відповідних систем, але й їх комплексну внутрішню гармонізацію, за умови коли, одночасно з оновленням матеріально-речових елементів та розподільних відносин, реалізується і нарощується творчий потенціал людей, що сприяє зростанню загальної результативності функціонування національної економіки [56, с. 59].

Сформульована характеристика сільського господарства вимагає використання новітніх соціо-еколого-економічних підходів до системи регулювання її сталого розвитку. Сільське господарство України протягом останніх десятиліть перебувала під впливом значних викликів, які пов'язані з екологічними проблемами, деградаційними процесами розвитку сільських територій, кліматичними змінами та процесами відтворення трудового потенціалу. Варто також наголосити, що агропродовольча сфера є досить складним комплексним об'єктом, при ослабленні одного із структурних елементів якого відбувається дестабілізація ситуації в країні загалом.

Насамперед, поширеними корпоративними об'єднаннями в агропродовольчій сфері сучасності є агрохолдинги. У таких організаціях здійснюється досить потужне сільськогосподарське виробництво і промислова переробка сільськогосподарської сировини, що дозволяє отримувати економічний ефект від обсягів виробництва та контролю за логістичним ланцюгом. На сьогодні середні розміри сільськогосподарських суб'єктів господарювання в Україні є одними з найбільших у світу. Однак основною метою проведення таких укрупнень є не лише досягнення більшої економічної результативності з одиниці сільськогосподарської продукції або обмеженого ресурсу, а насамперед отримання більшого розміру валового прибутку і підвищення можливостей для залучення потужних інвестицій.

У свою чергу, незважаючи на наявний потенціал агрохолдингів та відчутні переваги крупнотоварного агропродовольчого виробництва, поширюються різні негативні явища, а саме недооцінка і нерациональне використання сільськогосподарських земель, досить низька вартість робочої сили, соціально-екологічний занепад всіх сільських територій тощо.

Значною перешкодою динамічному і збалансованому розвитку сільського господарства є посилення внутрішньогалузевих диспропорцій. Адже надаючи перевагу виробництву високоприбуткових і експортоорієнтованих рослинницьких культур й продукції промислового птахівництва, товаровиробники України не приділяють належної уваги виробництву тваринницької продукції, яка забезпечує місцевий попит та ефективне функціонування всієї галузі рослинництва [57, с. 84].

Відповідно, різними можуть бути й режими оподаткування, надання державної допомоги, експорту. При цьому міжнародний досвід підтверджує важливість розвитку альтернативної системи експорту сільськогосподарської продукції, яка побудована саме на кооперативних засадах» [58, с. 10]. У свою чергу, історично наша країна формувалася саме як сільська місцевість, а вже значно пізніше виділилися торгівля та промислове виробництво. Тобто забезпечуючи країну продовольством, село є опорою всієї держави. Щільність сільського населення необхідна для повноцінного освоєння ресурсів території, забезпечення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Селянство виконує соціальні та етичні завдання, є генератором національного генетичного коду, духовності, ідентичності та культури нації [59, с. 49]. Тобто сталий розвиток сільського господарства є одним із ключових завдань для нашої держави, адже це є передумовою продовольчої безпеки.

За визначенням О. Попової, «концептуальними засадами сталого розвитку сільського господарства як інтегрованої сільськогосподарської соціо-еколого-економічної системи варто визнати такі: максимальне використання внутрішніх ресурсів у напрямку економії зовнішніх, еколого-соціальний імператив у моделі розвитку, ресурсозбереження, зрівноваженість галузевого та територіального розвитку, оптимальне поєднання великих та малих форм сільського господарювання, пріоритетність превентивних екологічно безпечних заходів, новаційність знань, досягнень науки та техніки» [60, с. 76].

Узагальнюючи різні підходи до обґрунтування поняття «сталий розвиток сільського господарства», О. Шубравська стверджує, що дане поняття представляється як: «спроможність сільськогосподарської економічної системи

зберігати стабільне збалансоване зростання. У свою чергу збалансованість має стосуватись елементів національної економічної системи, а також проявлятися у взаємодії такої системи із своїми надсистемами (макро- і мегарівнів) і з рештою систем, які з нею конкурують, насамперед екологічною і соціальною» [22, с. 48]. Тим паче, «багатофункціональність сільського господарства відіграє вирішальну роль для реалізації цілей сталого розвитку» [61, с. 125].

Сільське господарство є важливим суб'єктом концепції сталого розвитку у зв'язку із своєю властивістю – безпосередньою залученістю у навколишнє природне середовище, споживанням природних ресурсів та значним антропогенним впливом на навколишнє середовище – деградацією і забрудненням земельних й водних ресурсів, спричинених нераціональним використанням добрив та засобів захисту рослин, суттєвими обсягами викидів метану у тваринництві, сприяючи цим самим виникненню парникового ефекту та інше.

Отже, досліджуючи проблему сталого розвитку сільського господарства, її можна розглядати у двох таких аспектах: як складову частину національної агропродовольчої сфери та цілісне утворення, яке має свої цільові параметри розвитку і власний ресурсний потенціал. Розвиток людства в сучасних умовах визначається значними трансформаціями усіх сфер життя, важливою тенденцією якого є ускладнення економічних систем та їх просторова і секторальна диференціація, у свою чергу результатом є зростання непередбачуваності функціонування господарської діяльності, асиметричність, яка супроводжується виникненням різних диспропорцій глобального, регіонального та національного рівнів. На основі глобалізаційних впливів на різні сфери суспільного життя розвивається світова аграрна сфера, у якій, як стверджують, мотивами і основними стратегічними настановами його учасників є прагнення до якісного технологічного лідерства, доступ до наявних іноземних природних ресурсів, організація внутрішнього ринку, боротьба за нові ринки збуту, раціоналізація оподаткування тощо. На сьогодні в Україні актуалізується необхідність і актуальність планувальної діяльності на рівні

національної економіки, регіонів та галузей. В Україні, як і в інших державах світу, досить активно розвивається та запроваджується стратегічний підхід до процесу планування сталого розвитку територій.

Пріоритетним стратегічним напрямом є забезпечення стабільного і сталого функціонування сільського господарства, орієнтація на всебічне задоволення внутрішніх й експортних потреб у якісній продукції сільського господарства і продуктів переробки, налагодження структури продовольчої сфери у контексті кластеризації, ефективної підприємницької діяльності та кооперації. Варто також забезпечити формування гармонійного комфортного середовища для проживання у сільській місцевості. Своєчасність вирішення питань, які пов'язані із дослідженням питань сталого розвитку сільського господарства, обумовлена поступовим зростанням уваги до незаперечної ролі галузі в забезпеченні сталого розвитку всього суспільства, яке в сучасних умовах знаходиться під динамічним впливом світових глобалізаційних й інтеграційних процесів.

Таким чином, під сталого розвитку сільського господарства, на думку автора, варто розглядати комплексний соціо-еколого-економічний розвиток, враховуючи:

- забезпечення зайнятості для сільського населення і населення невеликих аграрних міст;

- порівнянність рівня доходів та розвитку соціальної інфраструктури у сільській місцевості із середніми показниками по всій країні;

- сприяння належної результативності використання наявного природно-ресурсного потенціалу та достатнього рівня їх відновлення й науково-обґрунтованих пропорцій у процесі використання їх в сільськогосподарській діяльності засобів захисту рослин, мінеральних добрив, генетично модифікованих організмів;

- використання у процесі виробництва харчових продуктів, які є безпечними для здоров'я людини консервантів, барвників, емульгаторів й інших добавок, які задіяні в технологічних процесах;

- розробка і виробництво харчових продуктів, які дозволяють підвищувати адаптивну здатність людини впливати на негативні фактори зовнішнього середовища та екологічну ситуацію на певних територіях [62, с. 441].

Найвищою формою сталості сільського господарства є така, за якої система спроможна стало розвиватись, самоуправлятись, саморегулюватись, самовдосконалюватись, використовуючи внутрішні і зовнішні ресурси. Сталий розвиток сільського господарства є завданням не лише продовольчої, а й національної безпеки, насамперед в частині підвищення рівня зайнятості сільського населення. На нашу думку, сталий розвиток сільського господарства – це комплексний процес гармонійного, збалансованого та узгодженого суспільного відтворення економічної, соціальної та екологічної складових, орієнтованих на ефективне використання існуючого ресурсного потенціалу, досягнення відповідної якості життя людей, зміну споживчого менталітету у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

На основі вищенаведеного, варто визначити необхідність досить поглибленого дослідження проблем формування теоретико-концептуальних, методологічних і прикладних засад щодо прийняття виважених управлінських рішень у напрямку забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

1.2. Концептуалізація державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

На сьогодні відсутній єдиний комплексний підхід до розуміння сталості розвитку сільського господарства як системної характеристики. За рівнем результативності використання трудових, природних та інтелектуальних ресурсів Україна відстає від економічно розвинутих країн. Варто відзначити, що важливими проблемами, які перешкоджають забезпеченню сталого розвитку сільського господарства є: виснаження природно-ресурсного потенціалу, досить низький платоспроможний попит населення, складне соціально демографічне та соціально-економічне становище у сільській

місцевості, ціновий диспаритет між сільськогосподарською і промисловою продукцією, значні втрати продукції через недостатньо розвинену інфраструктуру у сфері зберігання продукції, відсутність мотивації власників та керівників підприємств щодо дотримання встановлених екологічних вимог виробництва тощо. Функціонування та розвиток сучасного сільського господарства потребує інтеграції сукупності методів регулювання відповідних природних та економічних процесів в комплексну методологію концепції регулювання складних систем. В будь-якій господарській діяльності варто враховувати, що будь-яка соціально-економічна система має досить гранично допустимий рівень для використання її потенціалу [63, с. 52].

Сталий розвиток сільського господарства є одним із першочергових завдань для України, адже це є основною передумовою для забезпечення продовольчої безпеки. Тобто сталий розвиток сільського господарства представляє собою спроможність всіх її секторів ефективно розвиватися, здійснювати необхідне розширене відтворення, певним чином впливати на формування продовольчої безпеки країни.

В загальному випадку науковці з державного регулювання виділяють різні наукових підходи до регулювання: – як процес, де регулювання розглядається як система взаємопов'язаних дій, а складовими такого процесу є відповідні категорії регулювання: організація, планування, координація, мотивація, контроль й ін.; – системний підхід, який передбачає комплексне представлення об'єкту: реальні об'єкти природи і суспільства розглядаються як системи, а саме, суб'єкт сільського господарства можна розглядати як сукупність певних взаємопов'язаних елементів, а саме трудовий потенціал, завдання та технології, структура, які орієнтовані на своєчасне досягнення мети в мінливому зовнішньому середовищі, однак варто зауважити, що такий суб'єкт може функціонувати лише тоді, коли він формує гармонійну систему; - ситуаційний підхід (або проблемно-орієнтований), який заснований на ідентифікації проблемних ситуацій, визначення їх причин і джерел виникнення, на які можуть бути орієнтовані управлінські дії; такий підхід зазвичай

називають «ситуаційним мисленням» та вважають логічним продовженням вище представленого системного підходу. Також необхідно виділити цільовий підхід або ж регулювання за метою. Цей підхід відноситься до ряду стратегічних методів регулювання, який дозволяє пов'язати певним чином індивідуальні й колективні інтереси для орієнтації їх на виконання визначених основних задач [64, с. 343].

Для реалізації різних управлінських впливів в сільському господарстві варто застосовувати загальний кібернетичний метод, який запропонований засновником кібернетики Н. Вінером, що було використано і у сільському господарстві А. Чудновським. Саме за такого підходу для регулювання забезпеченням сталого розвитку сільського господарства варто насамперед визначити: вхідні і вихідні інформаційні потоки сільського господарства; принципи функціонування моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства; цільову функцію, види та завдання регулювання сталого розвитку сільського господарства [65, с. 116].

У економічній теорії також представлені різні концепції структурно-функціонального регулювання різними економічними системами. О. Панухник стверджує, що «загальним кібернетичний підхід у сфері управлінського впливу на економічну систему, якій притаманні певні структурні елементи – вхідні параметри, вихідні дані, орган, який керує, об'єкт регулювання. Разом із цим, на вході системи у кожен з моментів часу існує досить обмежена кількість трудових й матеріально-фінансових ресурсів. У свою чергу, вихід системи становить комплекс споживних вартостей та послуг, яка перебуває у функціональній залежності від відповідних вхідних параметрів. Зрозумілим є, те що оптимальність регулюючого впливу досягається у ході співпадіння максимуму й мінімуму цільової функції, а саме, коли економічна система знаходиться у стані стійкості гомеостатичної рівноважності. Саме у такому стані будь-яка система спроможна досягти найбільшу межу рівня своєї ефективності, продуктивного режиму зростання економіки. Головним завданням управлінського впливу на різні економічні системи (у тому числі й

на сільське господарство) є пошук і реалізація регулюючого впливу, який за умови відповідних зовнішніх і внутрішніх збурень забезпечить необхідний гомеостатичний статус діяльності і розвитку системи» [66, с. 81].

До складу основних загальновідомих принципів державного регулювання сільського господарства варто віднести: принцип поєднання інструментів державного регулювання і ринкового саморегулювання; переваги багатокладності відповідних сільськогосподарських структур; принцип сталого та пріоритетного розвитку соціально-трудової сфери в сільській місцевості; принцип пріоритетності екологічного й економічного обґрунтування прийнятих господарських рішень.

У свою чергу, найголовнішою функцією сталого розвитку сільського господарства, є забезпечення населення якісними продуктами харчування в умовах раціонального використання наявних природно-ресурсного потенціалу та поліпшення соціально-економічних умов всіх працівників і мешканців, які проживають на відповідній території. Варто зауважити, що у сучасних умовах, особливої актуальності мають проблемно-орієнтоване регулювання сталого розвитку сільського господарства. Його сутність виявляється у поступовому переході від так званого реактивного регулювання до помірно активного, яке попереджує виникнення різних кризових ситуацій та протиріч у сільському господарстві. Також, досить важливими цілями забезпечення сталого розвитку сільського господарства, є забезпечення якості життя і здоров'я людей, їх еколого-соціальної захищеності шляхом збалансованого, соціально-економічного й екологічного розвитку, ефективного використання природно-ресурсного потенціалу держави з урахуванням можливостей щодо задоволення відповідних потреб у відповідних природних ресурсах майбутніх поколінь. Реалізація такої мети відповідає культурним, історичним та світоглядним цінностям населення країни, в традиціях якого зазвичай присутнє гуманне ставлення до кожної людини, води, землі, рослинного та тваринного світу, загалом природи [67, с. 318; 68, с. 88]. Звичайно, сталість функціонування сільського господарства також позитивно впливає й на інші сектори економіки.

Адже при забезпеченні розвитку галузі на засадах сталості, сільське господарство як соціо-економіко-екологічна система, ефективно керована та регульована людиною так, щоб потреби, які зростають у продовольстві гармонійно поєднувалися із забезпеченням збереження й примноження ресурсного потенціалу сільського господарства, може розглядатись як певна форма просування до ноосфери [69, с. 84].

Особливість державного регулювання сталого розвитку сільського господарства як складною динамічною системою повинна ґрунтуватись на таких засадах: соціоантропологічних, тобто «людина як міра усіх речей»; засадах, оснований на нелінійному мисленні як основа державного регулювання складного соціального явища, спроможного до самоорганізації в умовах певної непередбачуваності системи; можливості використання альтернативних шляхів розвитку відповідних систем; відкритість системи, спроможної до саморозвитку та самоорганізації: потреби в оцінці конструктивної природи випадковості, ризикованості; відмови від лінійного, звичного мислення та орієнтації на готовність суб'єкта до формування та сприйняття новацій [70, с. 292].

На думку автора, серед ключових напрямів функціональних та структурних перетворень у сільському господарстві з метою переходу на засади сталого розвитку варто визначити такі: впровадження науково обґрунтованих систем щодо ведення сільського господарства і адаптованих до місцевих умов різних інформаційних та інноваційних технологій; реалізація заходів у напрямку підвищення врожайності зернових, технічних, овочевих культур, продуктивності та ефективності тваринницьких галузей з метою задоволення як внутрішніх потреб, так й значне нарощування експортного потенціалу; підтримка розширення органічного землеробства, розвиток сільськогосподарської діяльності із використанням біологічних методів захисту рослин і оптимальним використанням органічних та мінеральних добрив; збільшення обсягів виробництва різних високоякісних продуктів харчування, оптимальна зміна структури харчування населення і забезпечення контролю

якості сільськогосподарської продукції; орієнтація на розвиток збалансованих сільських територій; проведення ефективного контролю за ефективністю використанням генетично модифікованих організмів [71, с.16].

Головним стратегічним пріоритетом сільського господарства є забезпечення ефективного, а саме сталого функціонування, вдосконалення регіональної структури сільського господарства шляхом інтенсифікації виробництва, орієнтація на задоволення внутрішніх й експортних потреб у продукції сільського господарства і харчових продуктів, ефективної підприємницької діяльності, процесу кооперації й кластеризації.

Стратегія є ключовим елементом для досягнення сталого розвитку. Загально визнаним є поняття того, що «стратегія – це модель досягнення загальних цілей, програм, проєктів, дій, стратегічних напрямів, рішень та розміщення ресурсів» [72]. Стратегію варто розглядати як довгостроковий, послідовний, раціональний, конструктивний, стійкий до невизначеності умов середовища план дій, який передбачає проведення постійного аналізу і моніторингу процесу його реалізації і спрямований на досягнення відповідних соціо-еколого-економічних ефектів. Поняття «стратегія» та «стратегічні напрями» варто розглядати як сукупність науково обґрунтованих організаційно-виробничих, соціально-економічних і техніко-технологічних засобів, орієнтованих на довготривале повноцінне використання природно-економічних чинників щодо розвитку сільського господарства з дотриманням ефективної господарської діяльності. Особливість стратегічного планування як динамічного процесу обумовлена насамперед тим, що одним з його ключових завдань є орієнтація на зниження невизначеності майбутнього.

Серед методологічних аспектів головне місце мають принципи, тобто відповідні вихідні положення, базові правила стратегічного планування сталого розвитку сільського господарства. Класичні вимоги до формування системи стратегічного планування містять у собі такі ключові стадії: безпосередньо розробка стратегії, її впровадження, моніторинг результатів реалізації. На першій стадії проводиться формування місії сталого розвитку сільського господарства, обґрунтування пріоритетів і орієнтирів на основі проведеного

аналізу стратегічних позицій, оцінки зовнішніх й внутрішніх факторів, які забезпечують досягнення і збереження результатів сталого розвитку досліджуваної галузі. На етапі впровадження стратегії сталого розвитку формуються цілі (соціальні, економічні, екологічні) відповідно до існуючих ресурсів, можливостей й обмежень. На такій же стадії розробляються відповідні програми і бюджети по кожній із представлених цілей. Наступним етапом є моніторинг реалізації стратегії сталого розвитку сільського господарства полягає в оцінці отриманих результатів кожної з визначених програм, їх порівнянні із запланованими показниками, відповідно до визначених цілей; ідентифікації неправильно визначених факторів для успіху і факторів ризику; оцінці недостатньо реалізованих заходів щодо використання існуючого потенціалу галузі. Так як програми розподілені у часі, контроль за їх реалізацією повинен здійснюватися строго у відповідності до визначеного стратегічного плану сталого розвитку сільського господарства з метою можливості своєчасного корегування цілей і завдань [71]. На думку автора, у сільському господарстві, має сформуватися власна політика щодо визначення перспективних стратегій на основі показників сталого розвитку. Найкращим варіантом для запровадження сталого розвитку сільського господарства, було б його виокремлення в автономну стратегію розвитку, яка б забезпечувала збалансованість соціально-економічної і екологічної політики, які на сьогодні формуються й реалізуються як окремі системи, та як структурні складові локальних стратегій та угод розвитку національної економіки. Основні пріоритети для забезпечення сталого розвитку сільського господарства представлені в табл. 1.2.

Варто акцентувати увагу на тому, що саме сталий розвиток виступає фундаментальним принципом, який має підтримувати сільськогосподарську політику як у теперішній час, так й у майбутньому в напрямку формування соціо-еколого-економічних територіальних систем, які сприяють протидії антропогенного перенавантаження і зберігають природний потенціал для всього сільського господарства, рекреаційної і туристичної діяльності, харчової промисловості тощо.

**Стратегічні складові забезпечення сталого розвитку
сільського господарства**

Стратегічні складові	Сутність стратегічних складових
Мета	Забезпечення сталого розвитку сільського господарства на засадах збалансування відносин між її соціальною, екологічною та економічною складовими в умовах децентралізації влади
Стратегічні цілі	Забезпечення населення якісними та доступними продуктами харчування, а харчової промисловості – відповідною сировиною у необхідній кількості; - задоволення підприємницьких інтересів суб'єктів господарювання; - збалансоване природокористування; - забезпечення зайнятості та підвищення рівня доходів населення, що працює у сільському господарстві; - інтеграція сільського господарства до загальнодержавних та європейських ринкових процесів.
Цільові орієнтири реалізації стратегічних складових	Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської і харчової продукції, на якій спеціалізується регіон; - сприяння розширення виробництва екологічно чистої та органічної продукції; - впровадження ресурсозберігаючих та ресурсовідновлюючих технологій; - зменшення кількості відходів та забруднюючих речовин, утилізація відходів на основі використання їх як вторинних енергетичних ресурсів; - підвищення рівня зайнятості і якості життя сільського населення регіону;
Пріоритетні напрями досягнення стратегічних цілей	Збалансування структурно-функціональної організації підприємств сільського господарства, зокрема – збільшення кількості сімейних кооперативів та середніх підприємств; - формування і функціонування агротехнопарків та агропродовольчих новаційних кластерів; - збалансування процесів екологічного відтворення природно-ресурсного потенціалу сільського господарства; - розвиток інфраструктури невеликих аграрних міст та сіл.
Механізми реалізації стратегічних складових	Стратегічні складові забезпечення сталого розвитку сільського господарства доцільно реалізовувати шляхом виконання Стратегій економічного та соціального розвитку країни. Необхідним є розробка цільових програм сталого розвитку галузі та країни загалом.
Моніторинг та оцінка ефективності реалізації цілей	Моніторинг та оцінювання ефективності реалізації стратегічних складових слід проводити обласним та районним державним адміністраціям із залученням наукових установ, неурядових організацій, незалежних експертів, громадськості і т. ін.

Джерело: удосконалено автором на основі [29, с. 118].

Інтегральними складниками стратегії сталого розвитку сільського господарства можуть стати три комплексних напрями: результативний аграрний бізнес, який включає комплекс проєктів щодо реконструкції та технічного переоснащення суб'єктів харчової промисловості та тваринницьких ферм на новому технологічному рівні; використання нової

сільськогосподарської техніки, яка придатна для використання сучасних технологій виробництва продукції рослинництва; будівництво нових підприємств харчової та переробної промисловості; розширення виробництва екологічно чистої продукції; – розвиток сільських територій як єдиної системи, яка передбачає формування вертикально інтегрованих структур відповідного холдингового типу, формування інноваційних кластерів та агротехнопарків; розвиток інформаційно-консультаційної й консалтингової діяльності і інфраструктури сільськогосподарської діяльності; підвищення якості життя сільського населення на всіх територіях, що включає розвиток різних приватних підсобних господарств населення народних промислів, підтримка зеленого туризму; розвиток системи щодо заготівель сільськогосподарської продукції, сприяння соціальному розвитку села й доступ невеликих виробників сільськогосподарської продукції до диверсифікованих фінансових ресурсів [71].

Сталість розвитку сільського господарства також варто розглядати як процесну характеристику тривалого перетворення її якісних й кількісних характеристик, які спрямовані на досягнення комплексного соціо-, еколого-, економічної рівноваги між економікою, суспільством та навколишнім середовищем, яке сприяє забезпеченню добробуту майбутніх поколінь. Зміст основних ознак сталості систематизовано в таблиці 1.3. Представлені стратегічні принципи регулювання сталого розвитку сільського господарства сприятимуть структуризації пріоритетних цілей та забезпечить її конкурентоспроможність на міжнародному та національному рівнях.

В сучасних умовах слід урахувувати всі фактори, які впливають на попит і пропозицію продукції сільського господарства. Зокрема, на думку Ю. Лузана, «одним із найважливіших інституціональних завдань сталого розвитку сільського господарства є формування обґрунтованих балансів ліміту платоспроможного попиту населення та пропозицій на продукцію сільського господарства і продовольчі товари, з урахуванням усіх діючих факторів. Ринкове балансування ліміту попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію одночасно повинно виконувати як організаційну, так і стимулюючу функції. Комплексне його забезпечення дасть змогу суб'єктам господарювання проводити підприємницьку

діяльність відповідно до основного ринкового принципу: виробляти те, що продається, а не продавати те, що виробляється. Такі передумови забезпечуватимуть їх сталий і конкурентний розвиток» [74, с. 28].

Таблиця 1.3

Характеристика ознак сталості розвитку сільського господарства*

Ознака сталості	Зміст ознаки	Особливість
Рівновага	Досягнення стану динамічної рівноваги сільського господарства	Узгодженість (у подоланні внутрішніх та зовнішніх загроз шляхом активізації внутрішнього потенціалу)
Збалансованість	Досягнення оптимального співвідношення якісних та кількісних характеристик сільського господарства	Пропорційність: – між обсягом, асортиментом, якістю і ціною кінцевої продукції та платоспроможним попитом; – між обсягами сільськогосподарської продукції і можливостями її зберігання, транспортування, переробки і реалізації.
Гармонійність	Взаємозв'язок між соціальною, економічною та екологічною складовими сільського господарства	Взаємозв'язок (цілі і методи з їх досягнення взаємопов'язані і мають на меті досягнення сталого розвитку сільського господарства)
Стабільність	Підтримання протягом якомога тривалішого терміну позитивних параметрів розвитку сільського господарства	Тривалість (високий термін тривалості життя населення, забезпечення соціальної справедливості, мінімізація залежності від несприятливих зовнішніх умов, задоволення майбутніх поколінь у природних ресурсах)
Конкурентоспроможність	Активізація потенційних можливостей сільського господарства нарощувати та ефективно використовувати внутрішні конкурентні переваги	Саморозвиток (здатність забезпечити конкурентні переваги при продуктивному використанні ресурсів та благ з метою підвищення людського розвитку)
Безпека і ефективність	Використання потенціалу сільського господарства, здатність до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуючих чинників	Самовідтворення (міцність взаємозв'язків між елементами сільського господарства, що сприяє задоволенню інтересів населення регіону)
Узгодженість	Досконалість нормативно-правової бази на національному та регіональному рівнях	Обґрунтоване розмежування повноважень у аграрній політиці держави та регіонів

* Джерело: адаптовано автором до сільського господарства за [73, с. 35]

У вітчизняній державно-управлінській науці проблеми державного регулювання сільського господарства на теоретичному рівні вивчалися багатьма вченими. Так, наприклад, М. Корецький у своїй роботі «Формування та розвиток системи державного регулювання сільського господарства економіки» вказує на важливості державного втручання в сільське господарство та акцентує увагу на пріоритетних напрямках цього процесу, а саме державному регулюванні земельних відносин та аграрного ринку. Також зазначено, що одним з основних завдань активізації сталого розвитку сільського господарства України разом зі становленням реального власника – суб'єкта господарювання – та ринкового економічного середовища є формування дієвого економічного механізму самофінансування шляхом розгортання товарно-грошових відносин. Розроблено систему концептуальних положень та заходів стратегії розвитку земельної реформи й формування багатокладного земельного устрою в Україні [75].

В. Аріков в науковій роботі «Державне регулювання розвитку регіонального агропромислового комплексу на засадах сталості» акцентував увагу на характеристиці особливостей функціонування механізмів державного регулювання сільського господарства в Україні на засадах сталості. Пріоритетом дисертаційного дослідження є аналіз процесу забезпечення сталості розвитку сільського господарства і механізмів державного регулювання зазначеним процесом [76].

С. Майстро в роботі «Державне регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації» визначив доцільність використання міждисциплінарного методологічного підходу у ході дослідження особливостей функціонування аграрного ринку; визначив вплив глобалізаційних процесів на функціонування складових вітчизняного аграрного ринку, насамперед ринків сільськогосподарської продукції і продовольства, сільськогосподарських земель, засобів виробництва й сільськогосподарської інфраструктури; визначив концептуальні підходи до формування стратегії розвитку сільського господарства [77].

О. Мордвінов у своєму дослідженні «Державне регулювання аграрним природокористуванням України в умовах ринкової трансформації» запропонував теоретико-методологічні засади щодо розбудови державного регулювання аграрним природокористуванням на засадах ринкової трансформації; визначив зміст цілей, завдань й функцій держави і здійснив систематизацію засобів, інструментів та методів державного впливу в сфері регулювання аграрним природокористуванням; визначив принципи формування механізмів щодо регулювання ринкового типу; систематизував трансформаційні зміни у вітчизняній практиці агроекологічного регулювання та запропонував напрями подальшого її вдосконалення з метою оптимізації вітчизняного аграрного природокористування й покращання екологічної ситуації саме в сільській місцевості [78].

М. Болдуєв досліджував особливості співвідношення функцій та структури Головного регулювання агропромислового розвитку державної адміністрації і розробив пропозиції щодо налагодження його організаційної структури; визначив напрями розвитку ефективного організаційно-економічного механізму у напрямку забезпечення продовольчої безпеки країни; довів доцільність щодо залучення професійно-громадських організацій у процес реалізації функцій державного регулювання шляхом формування квазідержавних органів регулювання, та важливість розширення участі органів місцевої влади в регулюванні відносин різних сільськогосподарських товаровиробників із фінансовими установами сфери, а саме страхування та аграрного лізингу [79].

У свою чергу О. Гіндес у своїй роботі слушно зазначає, що державне регулювання сільським господарством містить визначену послідовність інструментів, які залежать від основних цілей держави у такій сфері. Разом з тим регулювання і підтримка не є тотожними поняттями та співвідносяться як ціле і часткове. Підтримка господарської діяльності в сільському господарстві державою виступає важливим критерієм визначення можливостей партнерської взаємодії рівнів держави з різними суб'єктами власності, що господарюють на землі, та відповідно до чинного законодавства відбувається у формах індивідуального й асоційованого підприємництва [80].

Більш концептуально, на думку автора, відображено понятійне тлумачення державного регулювання сільського господарства у дисертації М. Латиніна. Науковець наголошує, що механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства доцільно розглядати як сукупність видів та способів дій суб'єктів регулювання, який ґрунтується на базових принципах і реалізації функцій, забезпечуючи за допомогою відповідних форм, методів та засобів ефективне функціонування всієї системи державного регулювання для отримання визначеної мети й розв'язання різних протиріч [81].

Проаналізувавши визначення різних авторів, ми вважаємо, що більш точніше відображає суть державного регулювання сільського господарства таке формулювання: це складна система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів та інструментів) органів державної влади у сфері їх прямого та непрямого впливу на розвиток сільського господарства шляхом проведення комплексу заходів із його ефективною організаційно-економічною підтримки.

Перш чим перейти до визначення складових системи державного регулювання розвитку сільського господарства є потреба в дослідженні дефініцій державного регулювання, які висвітлювалися у працях сучасних науковців. Підбірку таких підходів представлено в додатку А, табл. А.1-3.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити, що система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства визначається взаємодією ключових компонентів, до яких вітчизняні і зарубіжні науковці відносять:

- фіскальна політика, грошово-кредитна політика НБУ, інвестиційна політика, регулювання цін і валютного курсу, державні замовлення;
- розробка заходів організаційного, інфраструктурного, інформаційного характеру, зовнішньоекономічне регулювання;
- дотримання соціальних гарантій й стандартів життя селян, належного розвитку сільських територій та інше;
- розвиток оптових ринків із метою сприяння формуванню організованого перерозподілу відповідної товарної продукції сільського господарства, усуненню монопольного встановлення цін і утвердженню «рівних правил гри», принципів вільної конкуренції.

Як результат вище розглянутої дискусії та враховуючи виклики сьогодення стала очевидною необхідність у включенні до базових компонентів державного регулювання впливу глобального економічного середовища, що дозволить по новому оцінити звичайну роль, наприклад податків та податкової політики при формуванні моделі державного регулювання будь-якої галузі, в тому числі сільського господарства.

Загально відомою істиною є те, що позитивний результат від процесу державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, зазвичай можна очікувати коли відбувається гармонізація стосунків між державою, суб'єктами бізнесу та інвесторами. Вирішуючи завдання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства за «принципом сполучення інтересів» варто враховувати також інтереси й громадян, територіальних громад (насамперед в сільській місцевості) та суспільства загалом.

Розділяємо думку Латиніна М. щодо того, що система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства має такі елементи: нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, науково-методичні, інформаційно-комунікаційні, науково-освітні. Поряд з цим, пропонуємо своє бачення формування системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, удосконаленої на основі джерела [81] (рис. 1.3).

Ще на початку становлення державного устрою (в стародавності і середніх віках), незважаючи на різні форми державно-територіального устрою (унітарна, федеративна або конфедерація) і на рівень економічного розвитку в державі, завжди держава виконувала роль регулятора у напрямку стимулювання розвитку різних економічних процесів або ж обмеження певних дії бізнес-структур із визначеною вигодою для національних товаровиробників або інвесторів, як зовнішніх так й внутрішніх тощо.

Система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

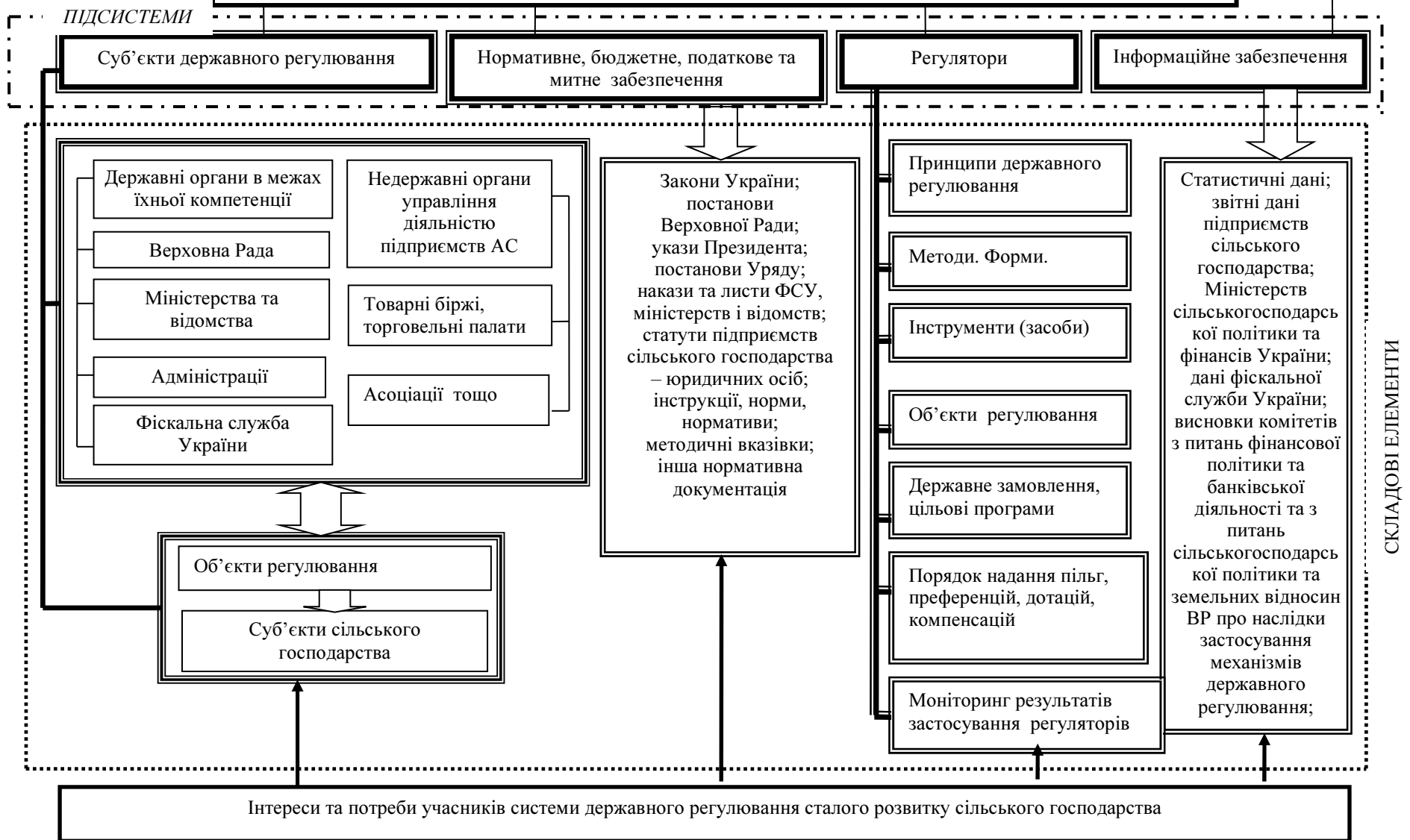

Рис. 1.3. Система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

Підтримуємо позицію Столярова І. [82] і Добрянського Я. [83] щодо узагальнення етапів еволюції соціально-економічних функцій держави та пропонує доповнити його таким етапом, як функціонування соціально-економічних систем світу в умовах діджиталізації та як результат утворення різних інститутів наднаціонального регулювання, що проявляються у формуванні різних регіональних інтеграційних об'єднань, насамперед ЄС, НАФТА, АТЕС тощо (рис. 1.4).

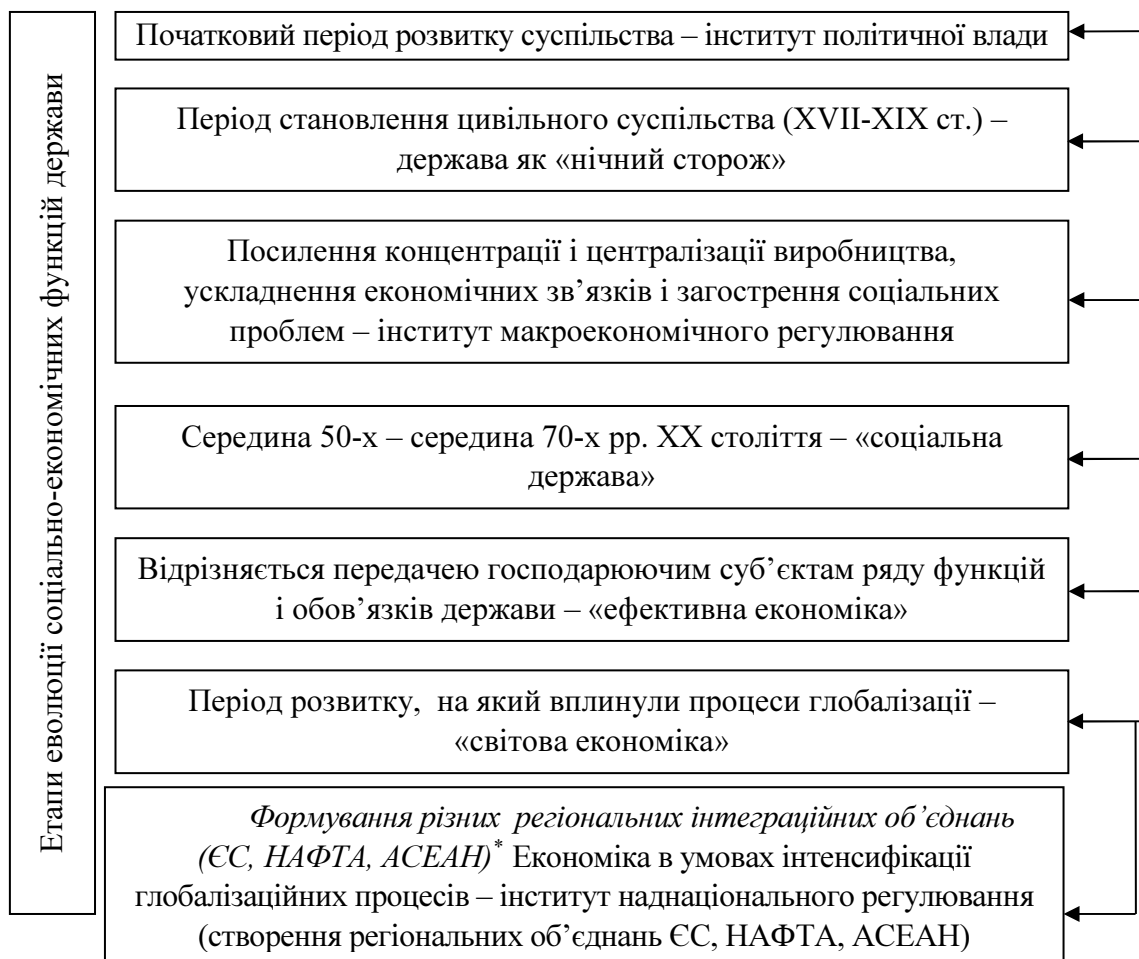

Рис. 1.4. Етапи еволюції соціально-економічних функцій держави*

* Джерело: систематизовано та доповнено автором на основі [84].

Серед таких інтеграційних угруповань можна виділити ЄС (Європейський Союз) – як найбільш розвинене в світі інтеграційне угруповання, яке було утворено з трьох інтеграційних співтовариств. Саме Європейська інтеграція пройшла кілька етапів, останній з яких у 1992 році,

коли було підписано Маастрихтські угоди, що ознаменувало початок створенням економічного і валютного союзу, та є найвищим рівнем економічної інтеграції.

Останні два етапи еволюції соціально-економічних функцій держави відбуваються під значним впливом зовнішніх факторів. В контексті забезпечення сталого розвитку сільського господарства, звісно, необхідно, перш за все визнати внутрішні потреби для розвитку, однак якщо не зважати на виклики діджиталізації, то вітчизняне сільське господарство ризикує опинитися у світових аутсайдерах. Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства повинна зважати на вплив таких факторів:

- глобалізацію різних бізнес процесів, інформації, фінансів тощо;
- турбулентність сучасної системи світогосподарських інформаційних зв'язків;
- сучасні концепції соціально-економічного розвитку, які формуються на засадах глобалізації та які полягають в результативності державного регулювання сталого розвитку національної економіки та особливо сільського господарства, зважаючи на актуальність проблеми сприяння забезпечення продовольчої безпеки.

У процесі дослідження наявних наукових поглядів і авторської позиції щодо сутності сталого розвитку сільського господарства та його державного регулювання визначено змістовні характеристики державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, а саме:

- передбачає відносини, які виникають між структурованою соціально-економічною системою сільського господарства та державою;
- до сфери впливу державного регулювання залучені максимально можливі макроекономічні суб'єкти держави і сільського господарства, що спонукає до його розвитку згідно зі визначеними правилами;
- є важливою складовою загальної системи державного регулювання і закладає основи для формування нових конкурентних переваг галузі;
- є наукою про процеси і явища, які передбачають цілеспрямований вплив всіх органів державної влади на рівень розвитку сільського господарства;

- представляє собою діяльність органів влади законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру у контексті забезпечення умов сталого розвитку сільського господарства;

- механізм державного регулювання забезпечується динамічною системою органів законодавчої, виконавчої і судової влади, які відповідно до існуючого законодавства наділені повноваженнями у сфері регулюючого впливу на сільське господарство, а також науково-дослідними установами;

- взаємовідносини щодо державного регулювання сталого розвитку сільського господарства базуються на закріплених законами й іншими нормативно-правовими актами;

- передбачає певним чином циклічний процес прийняття рішень для цілеспрямованого впливу на сталий розвиток сільського господарства.

Враховуючи вище представлене, можна дійти висновку про те, що державне регулювання сталого розвитку сільського господарства представляється як наука, спеціальна система і дієвий процес.

Отже, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства як наука передбачає сукупність знань, різних наукових поглядів, концепцій на явища і процеси, які об'єктивно відбуваються у суспільстві між органами влади та сільським господарством шляхом їх взаємодії.

Як спеціальну систему державне регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно розглядати у контексті цілісного середовища, яке дозволяє здійснювати вплив на сільське господарство та актуальні форми для їх взаємодії. Систему державного регулювання варто розглядати з соціально-економічної та організаційної точок зору. З соціально-економічної точки зору, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства – це сукупність норм, методів і правил організації відносин між державою й сільським господарством з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни з метою інтеграції у світовий економічний простір.

Тому, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно розглядати як дієвий процес, який опосередковує взаємодію суб'єкта та об'єкта регулювання (рис. 1.5).

З організаційної точки зору, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства представляє собою сукупність органів законодавчої, виконавчої і судової влади, які відповідно до встановленого законодавства наділені повноваженнями щодо регулюючого впливу на об'єкт регулювання – сталого розвитку сільського господарства.

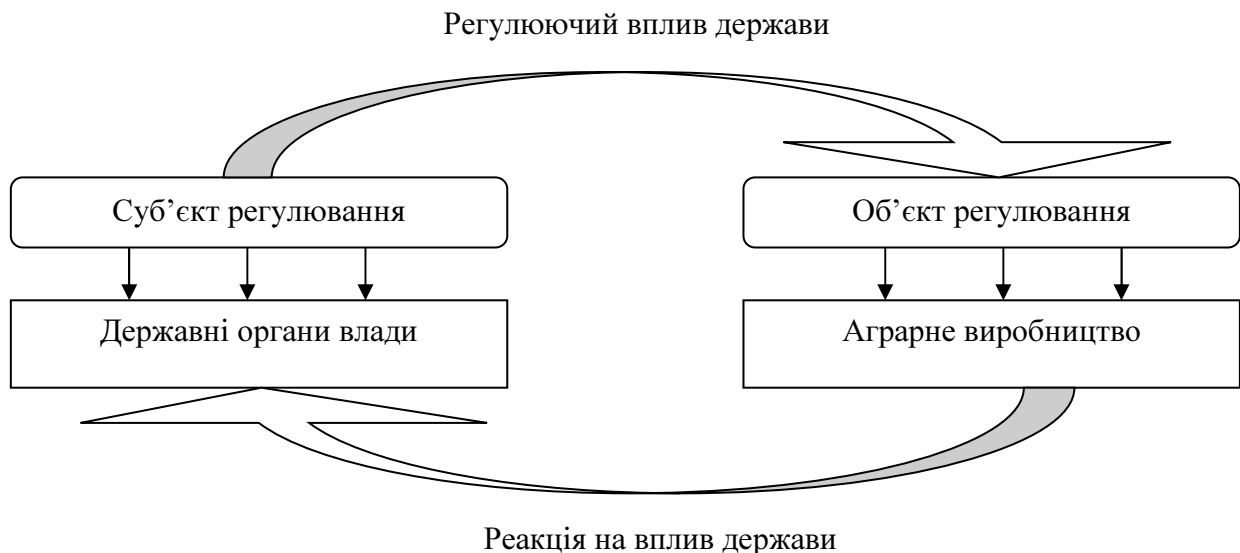

Рис.1.5. Теоретична конструкція процесу державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

Джерело: побудовано автором на основі [85-86]

Дослідження літературних джерел, сформовані положення теорії та практики світової наукової думки надало змогу поділити регулювання сільського господарства на: системне та несистемне; науково обґрунтоване та стихійне (хаотичне); пряме та непряме (опосередковане); ринкове та адміністративне; інституціонально-організаційне, економічне, соціально або ж ринково орієнтоване та ін. [87-88].

На державу покладено особливе завдання в сфері регулювання сталого розвитку сільського господарства, яке полягає у гармонізації функцій і обов'язків по відношенню до суспільства та бізнесу і забезпеченні взаємоузгодженого функціонування суб'єктів сільського господарства й суспільства. Взаємодія держави, суспільства і бізнесу відбувається через еволюцію або ж революцію, однак за будь-якого сценарію сталого розвитку,

державне регулювання представляє собою сукупність інструментів регулювання методами органів влади, механізмів саморегулювання і спільного регулювання. Співвідношення таких видів регулювання буде змінюватися залежно від динаміки розвитку сільського господарства.

Роль і місце системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства залежить від ряду чинників. Серед яких є :

- рівень демократії у вирішенні соціально-економічних й політичних питань розвитку національної економіки;
- сформованість системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства ;
- інституціоналізація законодавчих, наукових і культурних засад регулювання тощо.

Варто також зазначити, державний вплив на сталий розвиток сільського господарства може реалізовуватися на кількох рівнях, в залежності від проблеми, яку необхідно вирішити. Ці рівні визначають цілі та стратегію державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, методи здійснення і наслідки. Прийнято виокремлювати три рівні державного регулюючого впливу: макрорівень (на загальнодержавному рівні); мезорівень, що включає окремі сфери і напрями; макрорівень (вирішення локальних проблем).

Отже, система державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинна об'єднувати такі елементи: суб'єкти державного регулювання, нормативно-правове забезпечення бюджетної, податкової та митної політики, регулятори, інформаційне забезпечення. Суб'єкти державного регулювання – це державні органи в межах їх компетенції, Верховна рада, міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, міністерство фінансів, Фіскальна служба, недержавні органи регулювання діяльністю сільського господарства, торгівельні біржі, торговельні палати, асоціації тощо. Об'єкти державного регулювання – це умови, процеси, відносини та підприємства сільського господарства де виникли або можуть виникнути проблеми, які не вирішуються автоматично або невідкладно. Дії цих органів направлені на підприємства сільського господарства. Нормативно-

податкове забезпечення включає закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, накази та листи Фіскальної служби України, статuti підприємств. До блоку «регулятори» входять: принципи державного регулювання, методи, інструменти, державне замовлення, цільові програми, порядок надання пільг, преференцій, дотацій, компенсацій, моніторинг результатів застосування механізмів державного регулювання. Інформаційне забезпечення включає: статистичні дані, звітні дані сільськогосподарських підприємств, міністерств сільськогосподарської політики та фінансів, фіскальної служби, комітет з питань сільськогосподарської політики та земельних відносин, фінансової політики і банківської діяльності, податкової та митної політики, які дають можливість з'ясувати наслідки застосування механізмів державного регулювання.

Результати дослідження засвідчують багатоаспектність підходів до класифікації методів державного регулювання економіки, які при застосуванні на практиці відповідно до галузевого спрямування можна застосовувати для забезпечення регуляції життєдіяльності сільського господарства. В палітрі методів слід виділити їх види [85-88]: за формами впливу (прямі та опосередковані); за засобами впливу (правові, адміністративні, економічні, організаційні і мотиваційні); за змістом регуляторних процесів (загальні і спеціальні); за рівнями (загальнодержавні, регіональні, галузеві і локальні); за частотою використання (постійні та тимчасові); за характером використання (добровільні і примусові); за рівнем стимулювання (активізуючі та дестимулюючі). Варто зазначити, що методи можуть мати як характер стимулювання, активізації і розширення діяльності суб'єктів господарювання, так й стримуючий характер. Прикладом може слугувати фіскальна рестрикція (тобто обмежувальні податкові заходи). Такі заходи, мають на меті значно зменшити рівень зростання інфляції за рахунок зростання рівня безробіття і зменшення обсягу виробництва.

Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства економіки повинно відбуватися на основі системного підходу до вибору методів здійснення впливу держави на процеси, що відбуваються у цій галузі, а

також визначення і застосування ефективних інструментів впровадження намічених заходів у практичне буття. Такий підхід пояснюється тим, що сільське господарство – це складний процес виробництва й досягнення позитивних результатів, що можливо за умови поєднання безлічі важелів, але це потрібно здійснювати систематично на основі оцінки багатьох варіантів комбінацій тих чи інших інструментів. Також це повинно здійснюватися на користь сільського господарства та загалом суспільства, а не в інтересах окремих суб'єктів господарювання або ж держави.

Методам державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, як зазначалося, присвячено досить багато наукових публікацій, в яких зазвичай пропонуються такі: нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, адміністративні, науково-методичні, інформаційні та освітні.

Окреслимо змістовне наповнення вище зазначених методів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Так, нормативно-правові методи державного регулювання передбачають обов'язкове виконання норм поведінки на ринку сільськогосподарської продукції та суб'єктів господарювання й установ, які з ними співпрацюють. Підґрунтям для реалізації такого методу регулювання економіки є: Конституція України, відповідні Закони України; постанови Верховної Ради; укази Президента; постанови Уряду; накази і листи профільних міністерств й відомств, служб, статuti підприємств сільського господарства – юридичних осіб; інструкції, норми, нормативи; методичні вказівки; інша нормативна документація, постанови й інші нормативні акти державних обласних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Фінансово-економічні методи регулювання пов'язані зі створенням державою фінансових чи матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання й обумовлювати їхню поведінку.

На наш погляд, економіка сільського господарства вимагає оптимального сполучення державного регулювання та ринкових важелів. Необхідно зазначити, що методи не лишаються незмінними. Саме поєднання методів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, виокремлення з них провідних залежить від рівня продуктивних сил та стану виробничих відносин.

Оптимальний розвиток відповідних суспільних процесів досягається шляхом застосування всієї сукупності методів. Кожний із них певним чином впливає на учасників суспільного виробництва, діяльність органів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства (рис. 1.6).

Правова основа регулювання		
Адміністративні методи регулювання		
Встановлення порядку реєстрації й ліцензування підприємств	Регламентація діяльності підприємств	Стандартизація та сертифікація
Встановлення квот для зовнішньоекономічної діяльності	Державні замовлення та контракти	Адміністративні заборони й обмеження
СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО		
Економічні методи регулювання		
Фінансово-кредитне регулювання	Податкове регулювання	Інвестиційне регулювання
Регулювання цін	Бюджетне регулювання	Регулювання розвитку регіональних ринків
г Закони, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, Розпорядження міністрів, відомств комітетів, Рішення місцевих адміністрацій.		

*Рис. 1.6. Організаційно-економічні методи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства**

*Джерело: запропоновано автором

Виходячи з мети представленого дослідження, виникає потреба в окресленні набору інструментів (певних засобів) для здійснення регуляції динамічних процесів на користь досягнення позитивних результатів функціонування сільського господарства.

У великому економічному словнику тлумачення поняття «інструменти» визначається як «прийоми, які використовуються державою для своєчасного забезпечення пропорційності в господарстві країни, формування системи певних соціальних компенсацій (податки, кредит, банківський процент, цінові межі, цільові дотації й інвестиції» [89, с.311].

Вважаємо, що інструменти державного регулювання сталого розвитку сільського господарства можна умовно розділити на такі три групи: 1) інструменти безпосереднього державного втручання в економіку сільського господарства; 2) інтегровані інструменти поєднання державного фінансового регулювання та ринкових стимулів розвитку сільського господарства; 3) інструменти саморегулювання розвитку сільського господарства завдяки ринковим механізмам (опосередкованого впливу держави підсилюючи роль ринкових механізмів у сприянні сталого розвитку сільського господарства).

Використання того або іншого інструменту в регуляційних процесах залежить від ряду чинників: характеру відносин держави з сільськогосподарськими підприємствами; спеціалізації (специфікації виробництва) об'єктів, що регулюються; господарської компетенції (сукупності господарських прав та обов'язків) суб'єкта процесу регулювання; рівнем значимості питання, що можна вирішити за допомогою регуляторів, свідомості суспільства тощо.

Ми поділяємо думку науковця Васильєвої Л., відносно того, що «за будь-яких обставин застосування того або іншого методу повинно бути продиктоване не суб'єктивним бажанням суб'єкта регулювання, а насамперед зумовлене науковими принципами діяльності з регулювання сільського господарства, передбачатися або дозволятися правовими нормами» [90].

Застосування інструментів (рис. 1.7) у поєднання з відповідними механізмами державного фінансового регулювання, у свою чергу, визначення ефективного їх симбіозу дасть можливість досягти високої продуктивності підприємств сільського господарства, а звідси і конкурентоспроможності як на внутрішньому ринку так і на зовнішньому.

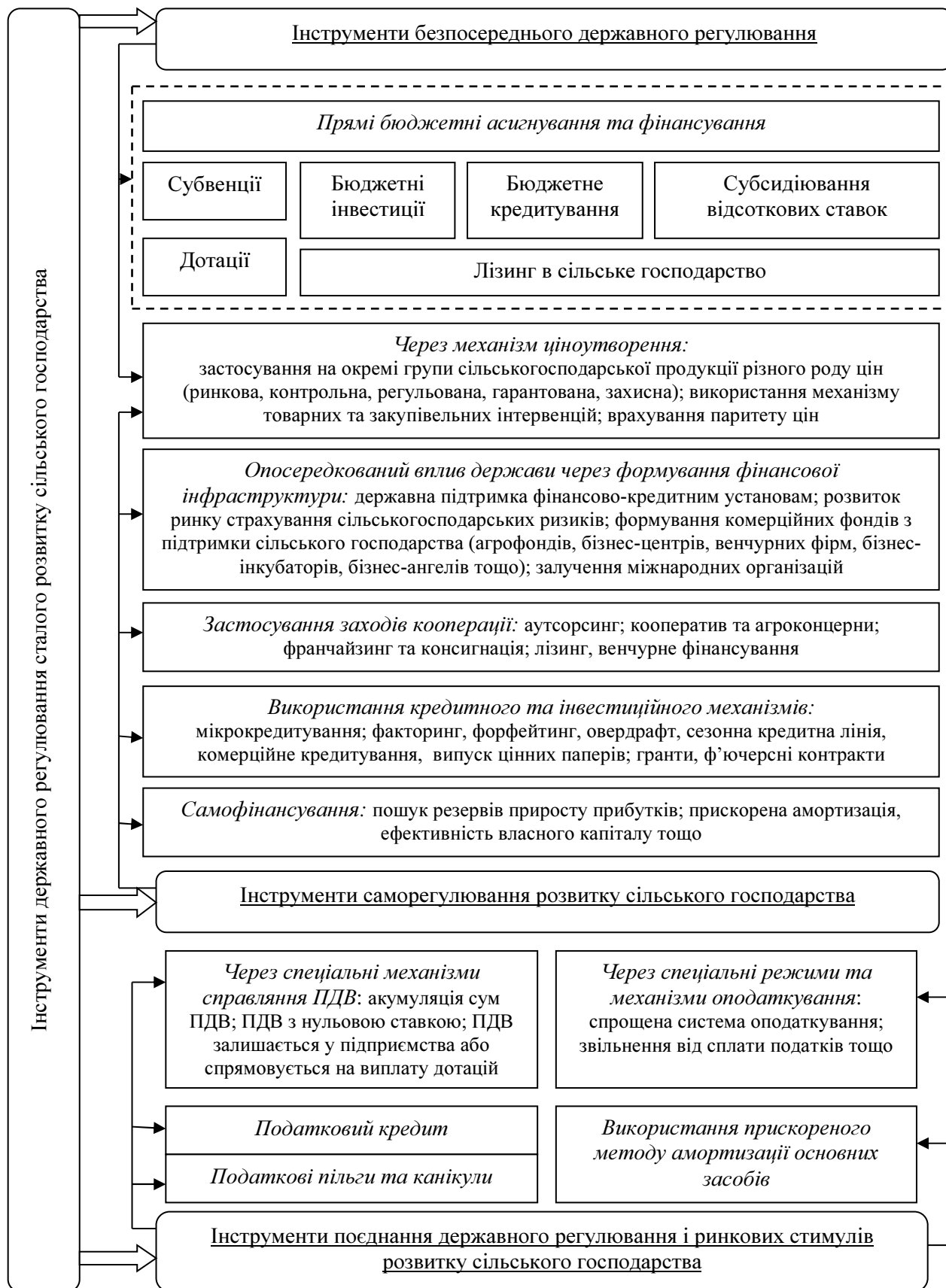

Рис. 1.7. Структура інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: систематизовано автором

Хаотичні дії з боку держави в частині розробки та впровадження інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства не призводять до позитивних результатів, бажаних з боку сільськогосподарських товаровиробників, суспільства та держави загалом. На противагу вітчизняним регуляторам, світовий досвід країн, що мають розвинену економіку, свідчить про системність, комплексність і ефективність постійного застосування з боку держави регулятивних дій в частині створення сприятливих умов для розвитку діяльності суб'єктів господарювання сільського господарства. Результативність дій регуляції процесів, що досліджуються, формує інституційне середовище та дії уряду [91].

Звідси, побудова інституційного середовища з метою державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинна здійснюватися через державні механізми регулювання взаємопоєднання інтересів сільськогосподарських товаровиробників між собою, державою, інвесторами й іншими суб'єктами господарювання.

Тому, для отримання позитивного ефекту від дій учасників інституційного середовища, мета якого вище окреслена, необхідно державі вибудувати еталони функціонування суб'єктів господарювання і державних регуляторів в питаннях взаємодії між собою.

При цьому, варто зазначити, що є еталони, яких потрібно дотримуватися, бо вони прописані законами і нормативними актами, а є еталони, на які потрібно зважати в процесі діяльності, бо від їх виконання залежить розвиток соціальної сфери сільських територій, і що опосередковано, але суттєво впливає на досягнення економічних і фінансових здобутків представників сільського господарства.

Еталони – це граничні рамки, які окреслюють межі державного регулювання будь-яких процесів в країні (економічних, політичних, соціальних) в частині налагоджування розвитку і активізації діяльності суб'єктів господарювання сільського господарства.

Додатково еталони можна констатувати, як правила, що формують поведінку аграрників, держави, інвесторів, партнерів з метою регулювання їх взаємодій для створення умов якісних процесів їх функціонування.

На рис. 1.8 окреслено інституційну сферу державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, що представляє сукупність інститутів і установ, функція яких покликана здійснювати процеси регулювання діяльності суб'єктів господарювання досліджуваної галузі.

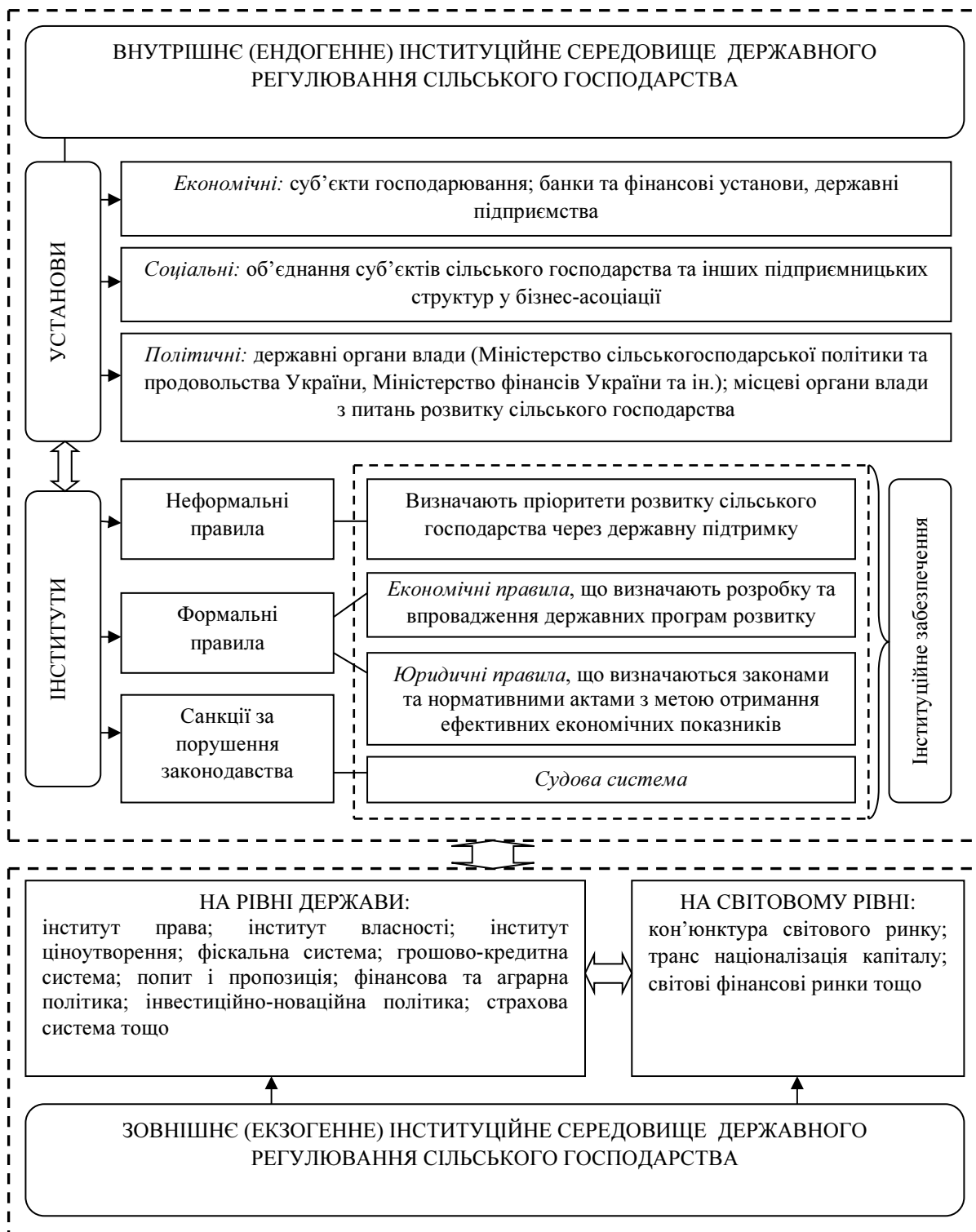

Рис. 1.8. Інституційне забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: систематизовано автором

Кожен з елементів інституційного середовища впливає по різному на функціонування діяльності підприємств сільського господарства і виступає як міні система інститутів, що окреслюються у вигляді блоків системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Розглядаючи інституційне середовище державного регулювання сталого розвитку сільського господарства можна вирізнити його три складових: зовнішнє, внутрішнє та середовище найближчого оточення. Зовнішнє середовище включає можливості виходу вітчизняних аграріїв на міжнародні ринки, обсяг валових інвестицій і його частка у загальному обсязі інвестицій, перепони, що створюються інститутами.

На блок елементів середовища найближчого оточення, що прямо пропорційно чинять дію на діяльність сільського господарства, безпосередньо впливають і складові підсистеми внутрішнього інституційного середовища, діяльність яких здійснюється як згідно формальних правил так і неформальних. Це середовище дає можливість отримати інформацію про: існуючі та альтернативні джерела поповнення фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, про можливість співпраці з інвесторами і участь в інвестиційних проектах, спроможність кредитного потенціалу, обсяги фінансування здійснення заходів з моніторингу.

Як результат механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства через середовище найближчого оточення може підштовхувати господарюючі суб'єкти до ініціативних дій.

Тобто, заходи державних регуляторів [92] можуть чинити вплив на інституційне середовище найближчого оточення безпосередньо у межах цього осередку. Це дає перспективи для товаровиробників сільського господарства: широкий вибір варіантів поповнення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання, в тому числі і через систему кредитування; допомога при формуванні та впровадженні у практичне буття заходів з активізації соціально-економічних процесів на селі; забезпечення сприятливої інвестиційної, фіскальної політики для внутрішніх та зовнішніх інвесторів та, безпосередньо, для сільськогосподарських підприємств. Співпраця між представниками аграрного бізнесу та інвесторами здійснюється завдяки укладанню угод.

Приймати позитивні рішення державними регуляторами в інтересах сільськогосподарських товаровиробників допомагають дії лобістів. Дана інституція нині необхідна, її мета полягає у створенні преференцій для сталого розвитку сільського господарства з боку держави.

Розглянемо сутність внутрішнього інституційного середовища державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. На нашу думку це середовище представляє сукупність інститутів, котрі окреслюють дане середовище і в процесі діяльності керуються власними критеріями. Дане інституційне середовище спирається на місію підприємства, його стратегію, певну спеціалізацію галузі, що досліджується. Його ефективність прямо пропорційно взаємопов'язана з вибором прибуткових джерел фінансування ресурсів підприємства. Також визначається місце, рівень його впливу на результати виконання завдань, що ставить перед собою держава.

При забезпеченні ефективного функціонування внутрішнього інституційного середовища важливо керуватися формальними правилами його діяльності і зважати на вагомість неформальних правил в окремо взятий період. Виконання даних умов сприятиме також вирівнюванню економічної і соціальної нерівності між адміністративними територіями.

Отримання позитивних результатів від вище вказаного середовища можливо при поєднанні чинників впливу на розвиток і активізацію сільського господарства економіки через створення умов для задоволення фінансових інтересів інвесторів. Також передбачається забезпечення процедури упорядкування змін інституцій, у разі потреби, розробка принципів їх діяльності у сільському господарстві; врахування впливу змін у внутрішньому інституційному середовищі на взаємо поєднання інтересів суб'єктів сільського господарства, інвесторів і держави.

Звідси, результативність формування та функціонування системи інституційного середовища державного регулювання сталого розвитку сільського господарства залежить від дій ринкових інститутів: інститутів права, власності і ціноутворення; грошово-кредитної, фіскальної, фінансової, сільськогосподарської, інвестиційно-сталого політики; страхового, фінансового

та фондового ринків [85]. Такі інституції між собою взаємодіють, виступають посередниками між державою, суб'єктами господарювання й інвесторами, встановлюють правила співпраці.

Варто зазначити, що механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства потрібно розглядати, як складову загальної економічної моделі суспільства. При цьому, якщо цей механізм розглядати у вузькому значенні, то можна його окреслити як законодавчо-нормативні документи регулювання взаємовідносин, що виникають в процесі фінансування, інвестування, субсидіювання, оподаткування тощо. За допомогою прямих та непрямих методів впливу на функціонування досліджуваного механізму досягається певний результат. Якщо шлях до досягнення визначеної мети буде чіткого окреслено, будуть враховані певні ризики, які постійно мають місце у будь-якому суспільстві, є можливість отримати якісний результат, або принаймні корегувати негативні проміжні результати. Розробити чітку лінію поведінки при досягненні того чи іншого результату діяльності сільського господарства за допомогою державного регулювання допомагає об'єктивна законодавча система, спеціалізовані інституції, що формують сільськогосподарську політику в симбіозі з фінансово-інвестиційною, ціною, фіскальною політикою та ін.

Для розробки та втілення у практичне буття будь-яких проєктів (фінансових, інвестиційних, інноваційних тощо), стратегічних програм розвитку сільського господарства необхідні економічні правила. Останні визначають порядок, умови укладання контрактів сільськогосподарських підприємств з інвесторами, державними та фінансовими установами, іншими суб'єктами господарювання, співпраця з якими необхідна в рамках програм чи контрактів. Дані правила визначають порядок співпраці, наприклад, щодо фінансування і використання залучених коштів. Вище вказані правила включають поведінку певних сфер діяльності, котрі обслуговують сільське господарство чи співпрацюють з ним різних питань. Сюди також відноситься рівень впровадження у практичну діяльність підприємств сільського господарства новітніх технологій, рівень залучення обсягів інвестиційних потоків, як зовнішніх так й внутрішніх, відсоток ВВП галузі, (рівень або частка) інвестицій у загальному обсязі таких показників по Україні тощо.

Як політичні, так й економічні поведінкові норми регламентуються законодавчими актами: Конституцією України, кодексами, законами, указами, постановами, положеннями, розпорядженнями, та ін. нормативно-правовими актами.

Ефективне функціонування інституційного середовища залежить не тільки від виконання вище представлених правил, а й від результативності контролюючих заходів щодо їх виконання. Виявлення негативних результатів контролю передбачають застосування санкцій, штрафів через не виконання означених правил. Система санкцій визначає принципи поведінки суб'єктів сільського господарства при співпраці з іншими структурами інституційного середовища та відповідальність за недотримання норм поведінки, аж до понесення відповідальності за вчинені дії у відповідних судових інстанціях.

З вище представленого випливає, що інституційні засади формують процеси регулювання державою розвиток та активізацію сільського господарства, що регламентуються законодавчо-нормативними актами; визначають правила співпраці з відповідними установами, які покликані забезпечити впровадження означених державою умов щодо підтримки або забезпечення захисту від певних ризиків сільськогосподарських товаровиробників; впровадження заходів з покращення життя на селі, що опосередковано впливає на ефективність діяльності сільського господарства.

1.3. Світовий досвід реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

На сьогоднішній день актуальним для сільського господарства України є вирішення завдання переходу від технологічної деградації до постіндустріального способу виробництва. Необхідність орієнтації державної сільськогосподарської політики на сталий шлях розвитку є визнано точкою зору серед інтелектуальної й владної еліти. Адже слугувати сировинним придатком для світової економіки не повинно бути основою сучасної державної політики в Україні.

У свою чергу економіка знань, інноваційна економіка, інформаційна економіка, є вже реальністю для США і ряду країн західної Європи, які знаходяться на лідерських позиціях у списку країн з найбільш високим валовим внутрішнім продуктом (ВВП) на душу населення. Сучасна наукова спільнота, у зв'язку із усвідомленням довготривалості економічної кризи, дослідження питань сталого розвитку сільського господарства та країни загалом відносять на другий план, однак таке бачення є не зовсім коректним. Адже сама по собі криза є сигналом того, що попередня модель розвитку вже себе вичерпала.

Деякі зарубіжні виробники сільськогосподарської продукції вже в останній третині минулого століття почали переходити на сталий шлях розвитку (так званий інформаційно-біотехнологічний сільське господарство), до точного (прецизійного) землеробства, диверсифікованого ресурсозаміщення, наукомістких технологій, широкого упровадження техніки і обладнання нового покоління [93].

Якщо Україна, ґрунтуючись на позитивному зарубіжному досвіді, не здійснить прискорений перехід на сталий шлях розвитку сільського господарства, не відновить його на якісно новій техніко-технологічній основі, яка відповідає сучасним світовим тенденціям, то вітчизняний сільське господарство безнадійно відстане, й з кожним роком втрачатиме конкурентоспроможність.

Сільське господарство потребує такої дієвої державного регулювання, яка б безпосередньо враховувала специфіку галузі. Позитивним прикладом в даному аспекті є досвід таких країн як Японія, країни ЄС та Сполучені Штати Америки. Із метою захисту товарних ринків та безпосередньо виробників сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах світу зазвичай використовується механізм регулювання зовнішньої торгівлі, насамперед цін. Ціни на сільськогосподарську продукцію на світових ринках формуються враховуючи витрати, які формуються в процесі виробництва. До умов, які впливають на ефективний розвиток сільського господарства варто віднести природні, техніко-технологічні й соціально-економічні. Такі найсприятливіші умови є у Сполучених Штатах Америки, де на товарних біржах формуються світові ціни сільськогосподарської продукції [94].

Значна кількість країн світу мають не дуже сприятливі умови сільського господарства. Доречно, що в ринкових умовах функціонування механізмів

нерегульованої економіки, виробництво сільськогосподарської продукції в таких країнах могло б бути витіснене імпортованою сільськогосподарською продукцією. Тому, виникає необхідність формування захисного механізму державного регулювання, який би сприяв розвитку вітчизняного сільського господарства. Саме такий механізм сформовано в країнах ЄС та Японії. Такі механізми захищають внутрішній аграрний ринок країни від дешевого в окремих випадках імпорту окремих видів сільськогосподарської продукції, а також зазвичай регулюють надходження імпортованої сільськогосподарської продукції, яку не варто виробляти вітчизняним виробникам. Без формування відповідного сталого механізму державного регулювання розвитку сільського господарства в Україні, вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники не зможуть бути конкурентними на зовнішніх ринках [95].

У країнах ЄС сформовані державні інститути регулювання сталого розвитку сільського господарства, так, наприклад в Чехії та Словаччині наявні Фонди ринкового стимулювання, в Польщі функціонує Агентство сільськогосподарського ринку, в Угорщині діє Координаційний комітет по регулюванню сільськогосподарського ринку. Відповідно своєю діяльністю такі інститути забезпечують реалізацію сукупності стратегічних завдань: проводять інтервенційні закупівлі й продажі сільськогосподарської продукції, готової продукції для переробки; обслуговують пільгову кредиторську заборгованість, надання субсидій при експорті; проводять аналіз ринку аграрної продукції; збір й аналіз інформації для формування пропозицій для державних органів влади, які відповідають за розвиток сільського господарства; оцінку поточної ситуації на ринку аграрного виробництва.

Варто відзначити суперечливість впливу із сторони держави своїми механізмами регулювання на розвиток сільського господарства, що обумовлено: невідповідністю деяких цілей закономірностям стану сучасного ринкового середовища; недотриманням інтересів відповідних груп виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів; виникненням певних протиріч, щодо сучасного стану та результативності впровадження заходів державного регулювання [96]. Враховується результативність фінансово-інвестиційних інструментів та інноваційних підходів до реалізації державного регулювання розвитку сільського господарства.

Дослідник С. Майстро зазначає, що з метою стабілізації сільського господарства та підвищення результативності функціонування аграрного ринку в провідних країнах світу використовується система прямих та непрямих методів державного впливу: регулювання цін та фермерських доходів, кредитування, бюджетне фінансування, оподаткування, стабілізація ринку сільськогосподарської продукції та ін. У свою чергу практично всі західні країни у відносинах сільського господарства з іншими галузями, щодо експорту й імпорту сільськогосподарської сировини використовують принцип аграрного протекціонізму. Саме успіхи сільського господарства країн Західної Європи, Канади, Японії, США, Китаю виникають не лише за рахунок розвитку ринкових відносин, а у більшості як результат обмеження дій ринкових механізмів саморегулювання використовуючи інструменти зовнішнього впливу (кредитну й податкову політику, дотації, ціни, квоти тощо) [97].

Державна аграрна політика в розвинених країнах ґрунтується зазвичай на реалізації економічних методів: податкової, кредитної політики, цінової, бюджетних дотаціях та субсидії. Відрізняються у різних країн в залежності від культурних, історичних, географічних особливостей, їх соціальних переваг. В США використовуються цільові ціни, які гарантують стабільний рівень доходу, функціонує система заставних цін. Під час розрахунку податку на майно застосовують нижній граничний розмір вартості, нижче якого вже оподаткування не проводиться. Функціонує Корпорація зі страхування системи фермерського кредиту, яка тісно взаємодіє з системою надання фермерського кредиту.

У більшості країнах світу державна аграрна політика орієнтована на суттєву фінансово-економічну підтримку аграрного бізнесу. Так, в США в розрахунку на 1 га ріллі щорічно виділяється до 450 доларів, а в Україні – лише 8 доларів [98].

Варто зазначити, що в країнах світу аграрна політика не є законсервованою, в неї постійно вносяться корективи під впливом різних внутрішніх та зовнішніх факторів. Однак, аналізуючи аграрну політику різних розвинених країн, нами ідентифіковані її ключові напрямки, які носять досить стійкий характер та є типовими для кожної з країн: забезпечення правового захисту, великомасштабні роботи по осушенню заболочених земель, будівництво зрошувальних систем, боротьба з ярами і солончаками;

врегулювання паритету цін на продукцію сільського господарства та промисловості; підтримка товаровиробників різних форм власності; гарантування максимальної забезпеченості продовольством та продуктами харчування; підтримка стабільної соціально-економічної ситуації в сільському господарстві; створення привабливості сільського господарства для інвестицій; обмеження надлишкового виробництва; захист внутрішнього ринку; гарантування конкурентоспроможної участі вітчизняних аграрних товаровиробників в міжнародному поділ праці та ін.

Ключове місце у формах протекціонізму відводиться різноманітним механізмам підтримки цін на сільськогосподарську продукцію, яка становить 75% всього розміру субсидій виробникам в країнах ЄС, 87% – в Японії та близько 55% – в США й Канаді. Інші види підтримки сільського господарства (а саме надання різних послуг або ж будівництва об'єктів сталої інфраструктури тощо) досягають практично 60% – в Австрії, більше 50% – в Канаді [99].

Так з метою захисту аграрних виробників функціонують механізми захисту внутрішніх ринків у США та ЄС. Необхідність захисту товаровиробників та споживачів стало поштовхом для формування єдиної сільськогосподарської політики країн ЄС, де відповідними інструментами захисту внутрішнього ринку стали мита та компенсаційні платежі, які повинні вирівнювати різницю між високими внутрішніми та низькими світовими цінами й збільшити прибутковість суб'єктів сільського господарства [100].

На особливу увагу заслуговує досвід державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в країнах-членах Європейського Союзу у яких процес європейської інтеграції є найбільш розвиненим. Так в ЄС частина сільського господарства в ВВП складає майже 4%, на сільське господарство припадає 6% зайнятого працездатного населення. Спільна аграрна політика (САП) в ЄС була розроблена для цілей, викладених у ст. 39 Договору 1957 р., підписаного в Римі [101]. Основу такої політики складають два ключові елементи: структурна політика, яка представлена в програмах щодо розвитку сільських територій, та ринкова політика (орієнтована на загальну організацію продовольчих ринків). Особливостями структурної політики є вираження соціальних аспектів, насамперед: зниження безробіття на селі шляхом

формування необхідних умов для постійного працевлаштування молоді, забезпечення преференцій для зайнятих у сільському господарстві (вихід на пенсію), підтримка розвитку соціальної інфраструктури (житлове будівництво, комунальне господарство), а також розвиток сільськогосподарської науки й освіти. Стратегічні заходи, які реалізують держави-члени в рамках такої політики, орієнтовані насамперед на максимальну ліквідацію будь-якої економічної диспропорції між розвинутими та депресивними регіонами й наближення якості та рівня життя у селі до рівня міста [102].

У період з 2000 року по 2014 рік розвиток сільських територій було другим з головних напрямків в спільній аграрній політиці країн ЄС, яке доповнювало систему прямих виплат фермерам та заходів з регулювання аграрних ринків. На реалізацію спільної сільськогосподарської політики (CAP) в 2014-2020 рр. заплановано 408,31 млрд. євро або це 38% від загального бюджету ЄС. Такий бюджет був розподілений між двома пріоритетними напрямками: підтримка фермерів та регулювання аграрних ринків - 312,74 млрд. євро або 29% від загального бюджету ЄС і розвиток сільських територій - 95,58 млрд. євро або 9% . (рис. 1.9).

Рис.1.9. Структура бюджету аграрної політики ЄС в 2014-2020 рр.*

*Джерело: побудовано на основі досліджень Н. Шпортюк [103]

У свою чергу, обов'язковим для кожної з держав членів ЄС є резервування частини асигнувань (4%) з метою фінансування формування та

функціонування національної мережі сільського зв'язку, яка включає організації й адміністрації, які безпосередньо приймають участь у розвитку відповідних сільських територій (табл.1.4). Метою формування є розширення участі всіх зацікавлених сторін щодо розвитку сільських територій, а також певний обмін досвідом та позитивною практикою, розвиток співробітництва й спільного навчання для удосконалення процесу планування і реалізації стратегічних програм, усунення помилок і певних порушень.

Таблиця 1.4

Розмір державних асигнувань на розвиток сільських територій за програмами на період 2014-2020 рр. у розрахунку на одного жителя в рік

Держава	Виділено на 1 громадянина у рік, євро	Держава	Виділено на 1 громадянина у рік, євро
Бельгія	8,41	Литва	76,81
Болгарія	46,32	Люксембург	27,63
Чехія	31,37	Угорщина	49,50
Данія	23,87	Мальта	33,34
Німеччина	16,5	Нідерланди	6,55
Естонія	980,28	Австрія	66,97
Ірландія	69,54	Польща	32,27
Греція	60,18	Португалія	55,22
Іспанія	25,71	Румунія	54,51
Франція	24,91	Словенія	59,85
Італія	25,16	Словаччина	41,26
Хорватія	68,92	Фінляндія	62,97
Латвія	76,83	Швеція	26,8
Кіпр	23,62	Великобританія	11,72

* Джерело: побудовано на основі досліджень Н. Шпортюк

До основних принципів формування та реалізації спільної сільськогосподарської політики країн ЄС належать: вільна торгівля між учасниками договору за спільними цінами; переваги для продукції, яка виробляється у країнах учасників договору на внутрішньому ринку порівняно з імпортною; спільна фінансова відповідальність, яка передбачає такі диверсифіковані механізми підтримки цін, які зумовлюють їх вищий рівень та ін. Ключовими напрями спільної аграрної політики країн ЄС є: підвищення продуктивності сільського господарства шляхом підтримки технічного прогресу та оптимального використання виробничих факторів, переш за все праці; забезпечення високого рівня життя сільського населення насамперед шляхом

збільшення особистих прибутків осіб, які зайняті в аграрному виробництві; підтримка стабільності ринків; забезпечення можливостей для розширення пропозицій сільськогосподарської продукції; підтримка збуту сільськогосподарської продукції за доступними цінами [104].

Теоретико-методологічний аналіз структурної політики країн ЄС, в рамках якої реалізуються соціальні питання села, дає підстави констатувати, що лише використання комплексу заходів, орієнтованих на забезпечення належних умов проживання в сільській місцевості, сприятиме підвищенню ефективності аграрного виробництва. Всі такі заходи можна систематизувати у такі три групи: 1) заходи, які сприяють безпосередньо розвитку сільських територій; 2) заходи орієнтовані на модернізацію, спеціалізацію та диверсифікацію сільського господарства (збільшення інвестицій в сільськогосподарські підприємства, підтримка розвитку переробних підприємств, якісне підвищення кваліфікації кадрів, формування умов для функціонування молодих фермерів); 3) заходи орієнтовані на вирішення екологічних проблем, підтримуючи розвиток лісового господарства, а також комплексне збереження навколишнього природного середовища та ландшафту.

Основними вирішальними економічними інструменти, які використовуються в спільній аграрній політиці країн ЄС, є прямі субсидії, повернення експортних й імпорتنих тарифних ставок, які впливають на поставки і ціни. Принципами використання таких інструментів є: єдність ринку та переваги фінансової солідарності. Отже, в основу спільної сільськогосподарської політики ЄС на ринках сільськогосподарської продукції на сьогодні покладено концепцію підтримки національного аграрного товаровиробника шляхом реалізації механізму регулювання ціни у контексті здійснення інтервенції. Однак такий механізм підтримки доходів має комплекс недоліків, що підтверджується досвідом. Суть підтримки ціни полягає у перерозподілі грошових доходів та прибутків між різними суб'єктами ринку, тому від збільшення ціни виграють виробники, але програють споживачі і бюджет. У свою чергу витрати на підтримку ціни не означають збільшення доходу фермерів на таку ж виділену суму. Тобто, коефіцієнт трансформації набагато нижчий за одиницю, що означає, втрати споживачів й бюджету перевищують вигоди аграрних виробників, що завдає збитків всій економіці країни [105].

У свою чергу дієвим та ефективним методом підтримки доходів фермерів є прямі платежі й виплати премій. Адже кожне євро, витрачене із бюджету, надходить безпосередньо до конкретних фермерів. Саме тому разом із зниженням рівня цільової ціни постановою Ради Європи № 1766/92 передбачено систему виплат за тимчасово вилучену з процесу виробництва землю. При використанні прямих платежів проблема соціальної несправедливості зникає, адже виплата допомоги є адресною.

На нашу думку, для забезпечення стабільності й високої результативності функціонування сільського господарства, державне регулювання повинна орієнтуватись на такі стратегічні вектори:

- 1) імпорт знань, відкритість, експлуатація глобального попиту;
- 2) макроекономічна стабільність в країні, помірні інфляція;
- 3) високий рівень інвестицій та накопичень;
- 4) розміщення ресурсів на ринковій основі, ціни управляють ресурсами, ресурси слідує за цінами;
- 5) державне регулювання, відповідальні за зростання та інклюзивність, компетентність адміністрації.

Такі вектори державного регулювання впливатимуть на напрями сталого розвитку сільського господарства. Тобто їх своєчасне передбачення сприятиме формуванню результативної системи державних механізмів регулювання забезпеченням динамічного розвитку сільського господарства.

У відповідності до позиції Світового банку, щодо здатності суспільства формувати, відбирати, своєчасно адаптувати, комерціалізувати та використовувати знання має ключове значення для стійкості соціально-економічної системи й підвищення рівня життя населення. Отже, знання перетворюються в найбільш ключовий фактор сталого розвитку в умовах глобалізації. Однак, на відміну від промислово розвинутих країн в країнах, які розвиваються (до яких належить і Україна), перш за все, відсутня чітко сформована державна стратегія, яка пов'язує сталий розвиток із прикладним використанням знань, відсутнє напрацювання національного науково-технічного потенціалу [106].

У свою чергу варто враховувати базові елементи загальної концептуально-аналітичної схеми переходу економіки сільського господарства на знання та

інновації, а саме: 1) наявність сформованої ефективної інституційної структури забезпечення сталого розвитку сільського господарства; 2) достатньо розвинутий інтелектуальний капітал; 3) сформована інформаційна інноваційна інфраструктура, яка постійно розвивається; 4) сформована дієва інноваційна система. У відповідності до представлених елементів та можливого сталого потенціалу у країнах світу використовуються три типи стратегії сталого розвитку, які можна адаптувати в сільське господарство України (рис.1.10).

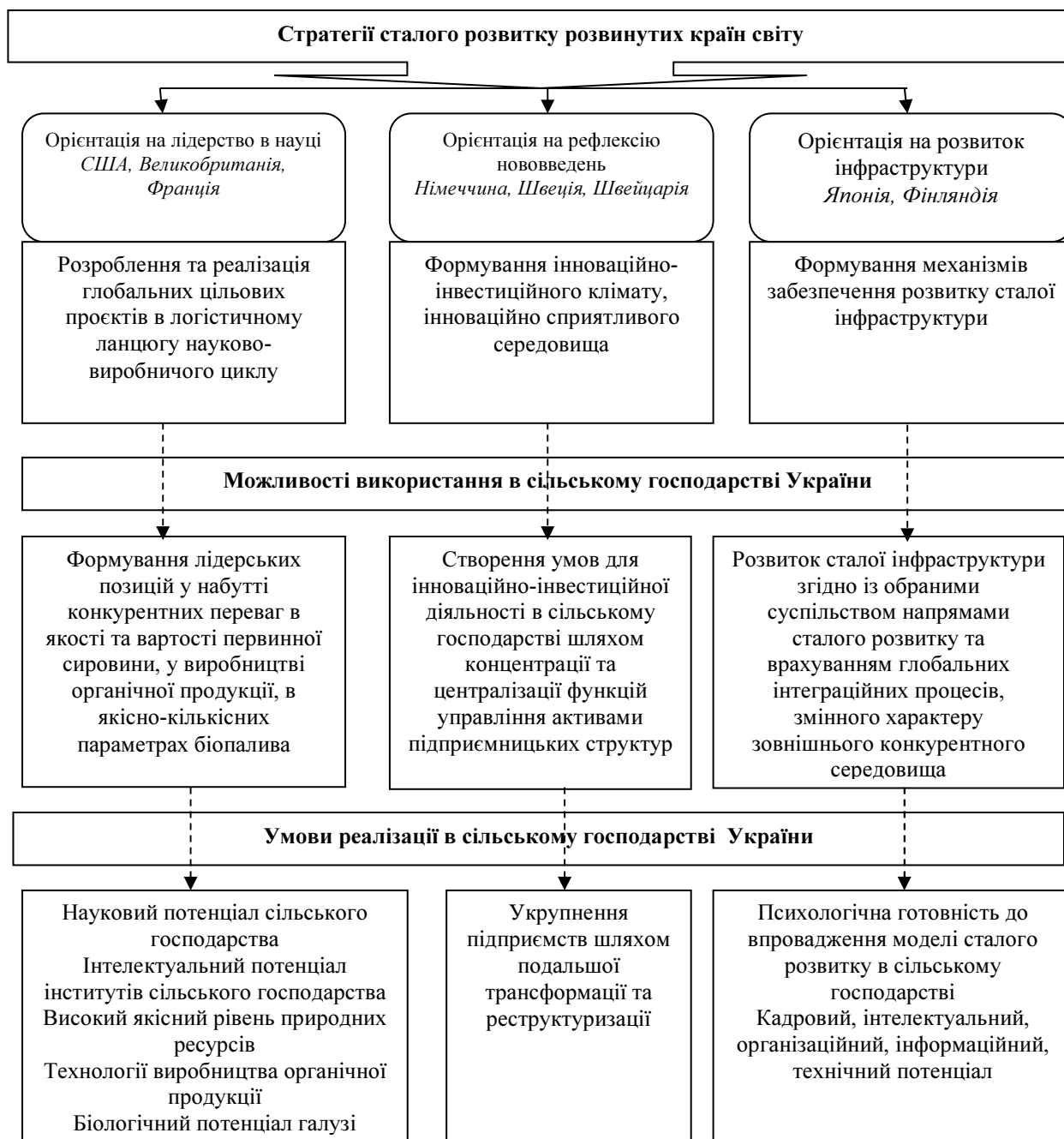

Рис. 1.10. Стратегії сталого розвитку розвинутих країн світу та можливості їх адаптації в сільському господарстві України*

* Джерело: розроблено автором

Кожна із представлених типів стратегій насамперед враховує умову, при якій сталий шлях розвитку є головною властивістю в розрізі всіх ієрархічних рівнів: всього суспільства, суб'єктів господарювання, національної економіки, галузей, інститутів, функціональних підсистем в розрізі їх цільової орієнтації, інноваційно-інвестиційної політики, концепцій розвитку, потенціалів тощо.

Представлений тип стратегії сталого розвитку сільського господарства є основою для ідентифікації напрямів вкладення інвестицій в сільське господарство. Однак, в даному аспекті серед науковців та практиків залишається дискусійним питання щодо вибору конкретних напрямів вкладення інвестицій із можливих для вітчизняного сільського господарства (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Доцільність вибору напрямів вкладення інвестицій в сталий розвиток сільського господарства*

Напрями вкладення інвестицій	Характеристика передумов вибору		
	Суперечливий варіант	Перспективний варіант	Оптимальний варіант
Вкладення інвестицій в наукоємні галузі сільського господарства з експортною орієнтацією	В умовах розбалансованості в галузевій структурі сільського господарства продуктів харчування і створення "експортного потенціалу"	В умовах повного насичення внутрішнього продовольчого ринку і створення "експортного потенціалу"	В умовах переважного забезпечення внутрішнього продовольчого ринку продуктами харчування власного виробництва і частково за квотою системою по імпорту
Вкладення інвестицій в наукоємні галузі сільського господарства, які мають найвищу норму прибутковості	За умови використання на окремих життєвих циклах розвитку як тимчасовий захід для підняття економіки та поповнення бюджетів	В умовах державного регулювання інвестиційного забезпечення реалізації програм прориву в розвитку сільськогосподарських підприємств, які займають лідерські позиції на світовому ринку	В умовах формування збалансованого портфелю стратегій з орієнтацією на вирішення завдань третього напрямку вкладення інвестицій
Вкладення інвестицій в розвиток сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки	В умовах втрати позицій на зовнішніх ринках	В умовах потенційної збалансованості сукупного попиту і пропозиції, соціальної орієнтації бізнесу Найбільш доцільний варіант із соціальної точки зору	Об'єктивно необхідний в умовах формування та розвитку потенційного попиту на внутрішньому ринку

* Джерело: побудовано автором на основі досліджень Т. Мацибори [104]

На нашу думку, в умовах значного обмеження всіх видів ресурсів держава в аграрній політиці повинна керуватися дворівневою системою пріоритетів державної підтримки сільського господарства: 1) "точки зростання" - галузі, які можуть забезпечити майбутній сталий прорив; 2) "точки стабілізації" - базові або ж традиційні галузі. Перша група галузей повинна бути стратегічним пріоритетом держави, так як вони при використанні адекватних механізмів сталого розвитку в майбутньому можуть сформувати довгострокові конкурентні переваги відповідного зовнішнього спрямування. Друга група – є базисом, на основі якої держава може реалізувати свої функції щодо гарантування національної, продовольчої, економічної, екологічної, енергетичної безпеки.

Варто враховувати, що для України, із футуристичної точки зору, загрозовим є відповідне використання утилітарних підходів щодо використання потенціалу точок стабілізації: відповідні галузі, хоча й не забезпечують майбутнього сталого прориву, однак виступають гарантами стабільного розвитку держави й безперервного фінансування інноваційних потенціалів тобто "точок зростання". Відповідно до висновків американського стратегічного центру RAND Corporation "Глобальна технологічна революція – 2020", світове технологічне лідерство будуть визначати такі країни як США, Японія, країни ЄС, Канада, Тайвань, Австралія [107], забезпечуючи виробництво нових технологій й розповсюджуючи їх по всьому світу. А інші ж країни виконуватимуть лише роль користувачів інтелектуальних продуктів.

В умовах розгортання процесів глобалізації новий науковий підхід повинен враховуватись у методології відбору експортних аграрних галузей та формуванню портфеля інноваційних стратегій сталого розвитку. У відповідності з нашим методологічним підходом логіка дослідження повинна орієнтуватися на такі завдання:

1. Оцінка рівня насиченості внутрішнього національного й регіонального продовольчого ринку.
2. Обґрунтування концепції й стратегії сталого розвитку сільського господарства.
3. Оцінка рівня соціально-економічного, екологічного й інформаційного розвитку сільського господарства.

4. Оцінка сформованого сталого потенціалу сільського господарства в цілому та в розрізі галузевих ознак.

5. Оцінка стратегічного експортного потенціалу.

6. Оцінка можливостей та загроз, сильних й слабких сторін, як власних, так і в конкурентів на світових ринках.

7. Формування механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

8. Розробка програм сталого розвитку пріоритетних експортних аграрних галузей на державному й регіональному рівнях.

9. Розробка механізмів матеріально-ресурсного, кадрового, організаційно-управлінського, соціально-психологічного та інвестиційного забезпечення політики й стратегії сталого розвитку сільського господарства.

10. Розробка системи діагностики, моніторингу, інформаційно-консультаційного забезпечення реалізації політики і стратегії сталого розвитку сільського господарства.

На основі обробки щорічників Організації економічного співробітництва і розвитку (далі ОЕСР) щодо стану розвитку науки, технологій та промисловості в світі нами проаналізовано основні світові тенденції державного регулювання в інноваційних процесах:

1. Розвиток державного регулювання країн в галузі науки й технологій, що пов'язано із врегулюванням національних проблем та необхідності реагування на зовнішні виклики, насамперед енергетичну безпеку та зміну клімату. Активізація процесів глобалізації виробництва й активності НДДКР й більш відкриті, поєднані різні форми новацій спонукають країни формувати національний потенціал наукових досліджень й новацій для залучення іноземних інвестицій та для участі в глобальних мережах нарощування вартості. Відповідно, це спонукає значну кількість країн до вдосконалення координації формування і реалізації державного регулювання, в тому числі і на міжнародному рівні, про що свідчить створення Європейської дослідницької асоціації (ERA) [108].

2. Зміна глобального розподілу НДДКР (рис. 1.11). Частка країн, які не є членами ОЕСР, в світових НДДКР збільшується, що відповідно пояснюється,

перш за все, зростанням ваги таких країн в глобальній економіці, та зростанням інтенсивності інвестицій в НДДКР по відношенню до ВВП, особливо в Китаї.

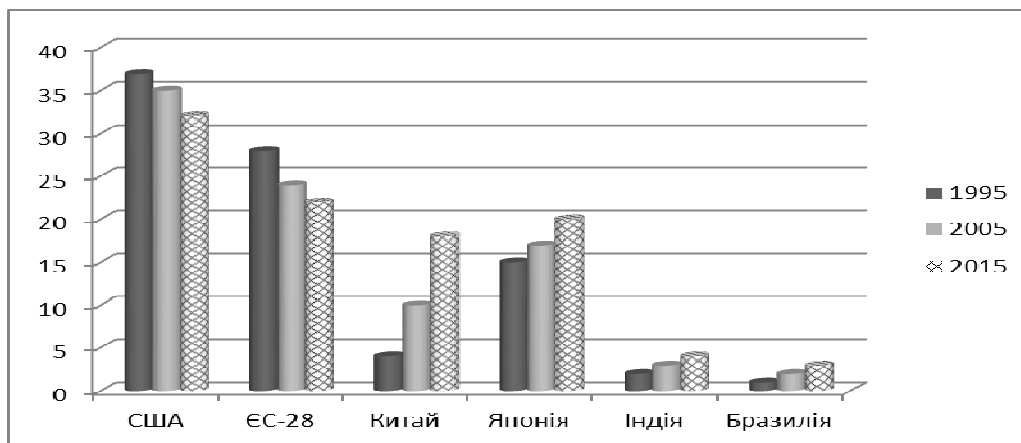

Рис. 1.11. Динаміка питомої ваги країн в світових НДДКР, %*

*Джерело: побудовано за даними офіційного сайту OECD-FAO Agricultural Outlook [109]

3. Темпи приросту інвестицій підприємств в НДДКР з 2008 р. уповільнюються, однак залишаються позитивними. Більша частка НДДКР в країнах-членах ОЕСР приходить на торгівельно-промисловий сектор як за показниками ефективності, так і за фінансуванням (відповідно 65% та 69% від загального обсягу).

4. Прискорюється розвиток біотехнологій, на які приходить від 2 до 6% НДДКР підприємств. В досліджених країнах (рис.1.12) більшість біотехнологічних підприємств працюють в галузі охорони здоров'я (45%), в галузях сільського господарства, продовольства та промислово-екологічних (близько 25% в кожній). При цьому переваги в патентуванні біо- та нанотехнологій мають США і Японія, країни ж ЄС є лідерами в галузі технологій, пов'язаних із збереженням навколишнього середовища.

5. Збільшення державного фінансування НДДКР, незважаючи на бюджетні обмеження, що свідчить про стимулювання інвестицій в наукові дослідження та інновації.

6. Перехід від прямого державного фінансування НДДКР підприємств до непрямого через податкове стимулювання. В 2016 р. в порівнянні із 2000р. кількість країн, які запроваджують податкові пільги для суб'єктів

господарювання, які здійснюють НДДКР, зростає із 15 до 34 і більшість країн планує розширювати систему податкового стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності.

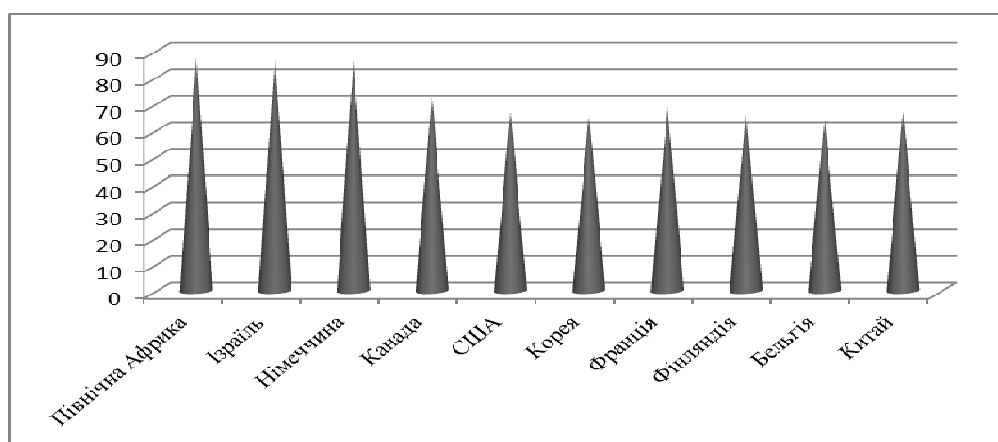

Рис. 1.12. Частка малих підприємств, які займаються біотехнологіями, 2016 р.*

* Джерело: побудовано за даними офіційного сайту OECD-FAO Agricultural Outlook [109]

7. Удосконалення існуючих і виникнення нових форм співробітництва між виробництвом та наукою (бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси тощо). Зараз в Європі функціонують понад 200 технопаркових структур: у Великій Британії – 40, Франції – 30, понад 100 функціонують у країнах Центральної та Східної Європи. До найбільш відомих технопарків і технополісів Європи можна віднести Кембриджський науково-технологічний парк в Англії, "Софія-Антиполіс" у Ніцці, "Ільде-Франс" під Парижем (Франція), "Новус Ортус" на півдні Італії, "Силіконовий Глен" у Шотландії, "Ізар-Веллі" у Мюнхені (Німеччина) тощо [100]. Саме такі інноваційні центри займаються впровадженням своїх розробок у галузі високих технологій і наукоємних виробництв.

8. Розроблення та реалізація заходів, спрямованих на підтримку організаційних і нетехнологічних новацій, а також включення в сталий процес традиційних галузей, діяльність яких основана на ресурсах і які використовують НДДКР в невеликій кількості.

9. В інноваційній політиці більшості країн увага акцентується на механізмах, які стимулюють попит на інновації, а також на розвитку ринків та стандартів, сприятливих для новацій, що є наслідком усвідомлення впливу на інноваційну активність наявності ринків для інноваційних продуктів.

10. Розширюється інтернаціоналізація науково-дослідної та інноваційно-інвестиційної діяльності. Транскордонне співробітництво в галузі досліджень та винаходів зросло більше, ніж в два рази. При цьому країни ЄС найчастіше взаємодіють між собою і є менш глобалізованими, ніж США та Китай. За даними Світового банку, практично 21% експорту всієї високотехнологічної продукції припадає на Китай (тоді як в США – 13%). За обсягами використання "зелених технологій" Китай вийшов на перше місце у світі. Адже у Китаї використовується імітаційна модель сталого розвитку, яка ґрунтується на активному імпорті зарубіжних технологій та їх промисловому опануванні з метою випуску наукомісткої продукції [110]. Трендом такої моделі є те, що держава приділяє значну увагу науково-освітньому сектору, розвитку науки, інноваційних технологій й створення наукоємної продукції.

Таким чином, глобальні тенденції розвитку науки та новацій характеризуються зростанням державного регулювання та підтримки, зміною панорами наукових досліджень, закріпленням зв'язків між наукою і виробництвом, зростанням частки нетехнологічних новацій. На основі аналітичного осмислення механізмів забезпечення сталого розвитку ми дійшли висновку, що частина з них може бути використана в сільському господарстві з адаптацією до стратегій розвитку пріоритетних експортних галузей.

В Європейському Співтоваристві визначено базові напрями державної підтримки сталого розвитку, які підтримуються більшістю європейських країн [111]: допомога малим сталого підприємствам (start-ups) через податкові пільги та субсидії; участь у фондах ризикового капіталу; інтеграція новацій в існуючі правила підтримки НДДКР; субсидування сталої інфраструктури для надання послуг і допомоги малим підприємствам; перепідготовка й мобільність науково-дослідного персоналу між університетами й малими та середніми підприємствами, підтримка об'єднань провідних наукових інститутів для вирішення загальноєвропейських проблем розвитку.

Представлені підходи можуть бути використані в умовах вітчизняного сільського господарства, однак варто враховувати, що сталий процес, перетворюючи наукові знання в задоволення потреб всього суспільства, закономірно потребує злагодженого регулювання, тобто дієвої державного

регулювання. Глобальний, складний, динамічний і нелінійний характер інноваційних систем, з одного боку, та потреба в плануванні процесів сталого розвитку, з другого, змушують більшість країн світу, крім США, орієнтуватися на міжвідомчий підхід в інноваційних напрямках політики держави, крім того, в сталий процес залучаються зацікавлені неурядові інститути.

В проаналізованих нами підходах до державного регулювання сталого розвитку сільського господарства провідних країн світу значна увага зазвичай приділялась проблемам людських ресурсів, визначенню потреб в кваліфікованих кадрах й мобільності, деякі країни (Німеччина, Японія) пріоритетними напрямками сталої політики держави вважають співпрацю з країнами, які розвиваються. В цілому, інноваційна політика країн Європи та Японії більш узгоджена, а в США задіяно більше механізмів для підтримки сталого розвитку галузей [112].

В Україні ж сьогодні, як стверджують науковці і державні діячі, склалася ситуація, яка призвела до відсутності системності та послідовності у реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства до неузгоджених дій органів виконавчої влади як на державному, так і місцевих (регіональних) рівнях [113]. В оцінці такого питання одностайні як науковці-теоретики, так і практики, а тому принципи державного регулювання розвитку аграрного сектору потребують нагального переосмислення і перегляду й відповідної структурної перебудови інститутів.

Насамперед, для того, щоб інноваційна система будь-якої країни була ефективною, державі необхідно мати чіткий план дій (стратегію), забезпечувати узгодженість відповідних регуляторних функцій з соціально-економічними інтересами суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності (інноваторів та інвесторів) та реалізувати заходи щодо їх фінансової підтримки.

При переході від загальних принципів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства до конкретних засад, які використовують провідні країни світу, систематизовано сукупність заходів, які, на нашу думку, можуть бути імплементовані до реалій сільського господарства в Україні (табл. 1.6).

Заходи з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в економічно розвинутих країнах, у контексті можливості їх адаптації в Україні

1. Загальні заходи з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, властиві всім економічно розвинутих країнам	
<p>- пряме фінансування НДДКР у формі субсидій для формування та використання новацій, на розробки та просування нових технологій в сільському господарстві;</p> <p>- пільгове кредитування інноваційно-інвестиційної діяльності, яке передбачає повну або часткову компенсацію відсотків, сплачених за банківськими кредитами за рахунок коштів спеціальних фондів або державного бюджету;</p> <p>- надання податкових пільг як засіб непрямого стимулювання та мотивування до новаційно-інвестиційної діяльності;</p> <p>- митні пільги або повне звільнення від сплати митних податків при імпорті наукового або високотехнологічного обладнання.</p>	
2. Особливі заходи з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, властиві різним економічно розвинутих країнам	
Країна	Зміст реалізованих заходів
Фінляндія	<p>- фінансування досліджень і розробок, орієнтованих на створення експортних продуктів;</p> <p>- взаємодія між університетами, приватним бізнесом і структурами громадського сектора.</p>
США	<p>- пільгове оподаткування аграрного бізнесу, що здійснює НДДКР;</p> <p>- пільгове оподаткування до 20% витрат аграріїв на програми фундаментальних наукових досліджень, виконуваних університетами за контрактами з ними;</p> <p>- вирахування з доходу, що оподатковується, вартості наукової апаратури та обладнання, яке безкоштовно передається компаніями університетам та науково-дослідним організаціям;</p> <p>- встановлення пільгового режиму амортизаційних відрахувань;</p> <p>- надання інвестиційного податкового кредиту у вигляді зменшення податку на прибуток</p>
Канада	<p>- надання субсидії на реалізацію проєктів промислових досліджень у розмірі до половини витрат на заробітну плату науково-дослідного персоналу;</p> <p>- надання податкового кредиту; - зменшення корпоративного податку на суму, еквівалентну частині приросту власних витрат аграріїв на НДДКР стосовно до попереднього рівня.</p>
Велика Британія	<p>- зменшення податку на прибуток; - страхування коштів, які надаються венчурним фірмам з боку держави; - відшкодування витрат на нововведення згідно з державними програмами субсидіювання малих інноваційних фірм.</p>
Німеччина	<p>- надання цільових безоплатних субсидій аграрним підприємствам, які впроваджують нову технологію; - надання дотацій на термін до трьох років для підвищення кваліфікації науково-дослідного персоналу; - надання пільгових кредитів; - надання дотацій малим і середнім аграрним підприємствам на наукові дослідження / розробку нових технологій виготовлення продукції;</p> <p>- надання дотацій наукомістким підприємствам.</p>
Італія	<p>- звільнення від сплати реєстраційного податку для нових підприємств, що створюються в складі науково-технічних підприємств; - звільнення від сплати податків (земельного та на майно) для компаній, які здійснюють продукування новацій.</p>
Франція	<p>- надання податкового кредиту на приріст витрат на НДДКР у розмірі 25% приросту витрат компанії на НДДКР порівняно з рівнем минулого року; - звільнення від оподаткування коштів, що вкладаються в ризиковані проєкти; - надання державних дотацій організаціям, що ведуть науково-дослідні роботи;</p> <p>- надання субсидій малим та середнім підприємствам до 50% витрат на наймання наукового персоналу; - чітке розмежування преференцій держави щодо здійснення іноземними компаніями прямих та інших (зокрема пов'язаних з НДДКР) капіталовкладень.- ефективна система кредитування та оподаткування; - фінансові преференції у вигляді субсидій для малих і середніх підприємств.</p>
Японія	<p>- зменшення пільгового податку на прибуток венчурних підприємств; - надання податкової знижки на приватні інвестиції в НДДКР; - забезпечення гарантованого повернення (до 80 %) коштів, вкладених у венчурний бізнес; - надання пільгових кредитів венчурним фондам;</p> <p>- одержання малими підприємствами половини відсоткової ставки за використання кредиту; - стимулювання малих інноваційних підприємств; - звільнення від оподаткування пенсійних фондів малих інноваційних підприємств; - створення товариств взаємного кредитування.</p>

* Джерело: складено на основі проведеного дослідження

Отже, в основі успішного сталого розвитку сільського господарства в країнах з розвинутою ринковою економікою лежить вертикально інтегрована струнка система державного регулювання. Ідентифіковані ключові принципи механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства цих країн: комплексний характер ефективної сільськогосподарської політики; централізація державного регулювання сільським господарством; систематизована нормативно-правова база і регулярне прийняття законів з урахуванням змін на внутрішньому і зовнішніх аграрних ринках тощо.

Так, узагальнення світової практики державного регулювання сталого розвитку сільського господарства розвинутих країн Америки, Європи, Азії дозволило сформуванню науково-практичні підходи до визначення державного регулювання України у відповідній сфері та визначити умови її реалізації в рамках конкретних інструментів державного регулювання.

Грунтуючись на результатах проведених досліджень щодо впровадження загальних й особливих заходів з удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, які властиві економічно розвинутих країнам, наш аналіз в подальшому представлятиме напрями формування сучасної моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Список використаної літератури до розділу 1

1. Spangenberg J. H. Sustainability Indicators - A Compass on the Road Towards Sustainability. Wuppertal : Wuppertal Institute for Climate, Environment, Energy, 1998. 34 p.
2. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень: навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2005. 583 с.
3. Meadows D. H., Meadows D. L., Meadows J. Limits to Growth. New York: Universe Books, 1972. 205 p.
4. Daly H. E., Cobb J. B. For the Common Good: Redirecting the Economy Toward Community. Boston: Jr. Beacon Press, 1989. 482 p.
5. Daly H. E. Ecological economics: principles and applications. Washington: Island Press, 1963. 455 p.

6. Daly H. E. Ecological Economics and Sustainable Development. Selected Essays of Herman Daly. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2007. 280 p.
7. Словник української мови в 11 томах. Т. 8. Київ: Наукова думка, 1997. 631 с.
8. Словник української мови в 11 томах. Т. 9. Київ: Наукова думка, 1978. 640 с.
9. Бойко А. Стійкість національної економіки: теорія, методологія, практика. Київ: ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2014. 228 с.
10. Непийвода В. Проблема відтворення англomовних термінів sustainable development та sustainability в українській правничій мові. Екологічний вісник. 2008. No. 3. С. 24-26. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія та сучасність. Київ: Знання, 2007. 607 с.
11. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку. Донецьк: Юго-Восток, 2008. 256 с.
12. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія та сучасність. Київ: Знання, 2007. 607 с.
13. Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія. Київ: КНЕУ, 2001. 538 с.
14. Будкін В. С. Методологічні аспекти функціонування Єдиного економічного простору. Світовий досвід удосконалення зовнішньоекономічної діяльності в контексті концепції сталого розвитку. Відділ зовнішньоекономічних досліджень ІСЕМВ НАН України. Наукова конференція, 18 жовтня 2012 року. Київ. 2012. С. 3-5.
15. Кожухова Т. В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку : монографія. Кривий Ріг: ФОП Чернявський, 2017. 336 с.
16. Федунь Ю. Б. Політика сталого еколого-економічного розвитку України в умовах інтеграції до ЄС: автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук : 08.00.02. Львів, 2011. 20 с.
17. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: системні маркетинг. докл. Київ: МАУП, 2005. 492 с.
18. Патон Б. Є., Хвесик М. А. Національна парадигма сталого розвитку. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2012. 72 с.

19. World Conservation Strategy. Living Resource Conservation for Sustainable Development. 1980. URL: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf>.

20. Самофатова В. А. Функціонально-управлінська модель сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Економіка». 2017. Вип. 1 (49). Том 1. С. 95–99.

21. Проблеми сталого розвитку суспільства: погляд очима різних поколінь: монографія / [за заг. ред. О. Ю. Березіної, Ю. В. Ткаченко]; Національна мережа ВНЗ-партнерів спільного Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду»; Черкаський державний технологічний університет. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2016. 714 с. Режим доступу: http://cba.org.ua/images/MANUALS/monog_34.pdf

22. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.07.02. Київ, 2002. 35 с.

23. Попова О. Л. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарської сфери : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03. Київ, 2009. 40 с.

24. Лібанова Е. М., Хвесик М. А. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 864 с.

25. Мельничук Д. О. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Лісостепу України : монографія в 2 т. Т. 1. Київ: ТОВ Алефа, 2003. 885 с.

26. Кириленко І. Г. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Поліссі України : монографія в 2-х т. Т. 1. Київ : ТОВ Алефа, 2004. 788 с.

27. Мельничук Д. О. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Степу України і АР Крим : монографія в 2-х т. Т. 1. Київ: ТОВ Алефа, 2005. 860 с.

28. Лопатинський Ю. М. Сталий розвиток сільського господарства національної економіки у контексті євроінтеграції. Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. 2015. Вип. 730-731. С. 17-20.

29. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.

30. Котвицька Н. М., Ревуцька А. О., Смолій Л. В. Сталий розвиток сільського господарства економіки України: таксономічний аналіз тенденцій Актуальні проблеми економіки. 2016. Вип. 11. No 185. С. 107-116.

31. Михайленко О. Г. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти Вісник Дніропетровського університету. Серія Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2015. Вип. 7. С. 48-57. 2015.

32. Морозова Г. С. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2010. 20 с.

33. Ferranti P. Food Sustainability, Security, and Effects of Global Change. Reference Vodule in Food Science. 2016. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/430f/8b8a3cde8613fe19b81a67773da18f5b007a.pdf>.

34. Fabrizzi S., Maggino F., Marinelli N., Ricci C., Sacchelli S. Sustainability and Food: A Text Analysis of the Scientific Literature. Agriculture and Agricultural Science Procedia. 2016. Vol. 8. P. 670-679.

35. Christen O. Sustainable agriculture – History, concept and consequences for research, education and extension. Berichte Uber Landwirtschaft-Hamburg- (BER LANDWIRTSCH). 1996. Vol. 74. No 1. P. 66-86.

36. Christen O., O'Halloran-Wietholtz Z., Keller K. Indikatoren für eine nachhaltige Entwicklung der Landwirtschaft. Fördergemeinschaft Nachhaltige Landwirtschaft. 2002. 102 p.

37. Noel C. Strategies for Sustainability in Agriculture from an Economic Point of View. URL : <http://www.farre.org/fileadmin/medias/pdf/strategies.pdf>.

38. Farming Approaches for Greater Biodiversity, Livelihoods, and Food Security / Garibaldi L. A., D'Annolfo R., Gemmill-Herren B., et al. Trends in Ecology & Evolution. 2017. Vol. 32. No 1. P. 68-80.

39. Pretty J. Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. Philosophical Transactions of the Royal Society B. 2008. Vol. 363. P. 447-465.

40. Miles A. Ecosystem Services in Biologically Diversified versus Conventional Farming Systems: Benefits, Externalities, and Trade-Offs. *Ecology and Society*. 2012. Vol. 17. No 4.

41. Kremen C., Bacon C. Diversified Farming Systems: An Agroecological Systems-based Alternative to Modern Industrial Agriculture. *Ecology and Society*. 2012. Vol. 17. No 4. URL: https://nature.berkeley.edu/kremenlab/wpcontent/uploads/2014/04/Diversified-Farming-Systems_-An-Agroecological-Systems-based-Alternative-to-Modern-Industrial-Agriculture.pdf.

42. Carlisle L., Miles A. Closing the knowledge gap: How the USDA could tap the potential of biologically diversified farming systems. *Journal of Agriculture, Food Systems and Community Development*. 2013. Vol. 3. No 4. URL: https://food.berkeley.edu/wp-content/uploads/2014/09/JAFSCD_Closing_Knowledge_Gap_Commentary_Sept-2013.pdf.

43. Pretty J. N. The sustainable intensification of agriculture. *Natural Resources Forum*. 1997. Vol. 21. No 4. P. 247-256.

44. Resource-Conserving Agriculture Increases Yields in Developing Countries / Pretty J. N., Noble A. D., Bossio D., et al. *Environmental Science and Technology*. 2006. Vol. 40. No 4. P. 1114-1119.

45. Global food security, biodiversity conservation and the future of agricultural intensification / Tschamtké T., Clough Y., Wanger T. C., et al. *Biological Conservation*. 2012. Vol. 151. No 1. P. 53-59.

46. Altieri M. A. The ecological role of biodiversity in agroecosystems. *Agriculture, Ecosystems and Environment*. 1999. Vol. 74. No 1-3. P. 19-31.

47. Reganold J. P., Wachter J. M. Organic agriculture in the twenty-first century. *Nature Plants*. 2016. Vol. 2.

48. Bommarco R., Kleijn D., Potts S. G. Ecological intensification: harnessing ecosystem services for food security. *Trends in Ecology and Evolution*. 2013. Vol. 28. No 4. P. 230-238.

49. Food and Agriculture Organization (FAO). 2007. Agriculture and Consumer Protection Department. Rome. Italy. URL: <http://www.fao.org/agriculture-consumer-protection-department/en/>.

50. Using a multicriteria assessment model to evaluate the sustainability of conservation agriculture at the cropping system level in France / Craheix D., Angevin F., Dore T., et al. *European Journal of Agronomy*. 2016. Vol. 76. P.75-86.
51. Measuring sustainable intensification in smallholder agroecosystems: A review / Smith A., Snapp S., Chikowo R., et al. *Global Food Security*. 2017. Vol. 12. P. 127-138.
52. Pretty J., Bharucha Z. P. Sustainable intensification in agricultural systems. *Annals of Botany*. 2014. Vol. 114. No 8. P. 1571-1596.
53. Erisman J. W. Agriculture and biodiversity: a better balance benefits both. *Agriculture and Food*. 2016. Vol. 1. No 2. P. 157-174.
54. Šūmane S., Kunda I., Knickel K. Local and farmers' knowledge matters! How integrating informal and formal knowledge enhances sustainable and resilient agriculture. *Journal of Rural Studies*. 2018. 59. P. 232-241.
55. Analysis of Crop-Diversification with Spatio Temporal Concept Over Paschim Medinipur District. West Bengal. India. / Bisai D., Chatterjee S., Sau S., et al. *International Journal of Innovative Science. Engineering & Technology*. 2016. Vol. 3. no. 4. P. 363-369.
56. Бородіна О. М. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 55-73.
57. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / кер. авт. колективу Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. 412 с.
58. Кропивко М. Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та регулювання розвитку агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. №11. С. 3–13.
59. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устинко, С. І. Юрій; за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. Т. 2. 568 с.
60. Попова О. Л. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку. *Економіка України*. 2012. № 5 (604). С. 73–84.

61. Carvallo, B. P. de (2016). Food sovereignty, food security and sustainable development: environmental and economic challenges. *Problems of agricultural economics* 2, pp. 123-139.

62. Самофатова В. А. Реалізація принципів сталого розвитку у агропродовольчій сфері регіону / Сталий розвиток – XXI століття: регулювання, технології, моделі. Дискусії 2017 р: колективна монографія / Аверіхіна Т. В., Адамець Т. П., Андерсон Н. В., Самофатова В. А. [та ін.]; НТУУ «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України, Вища економіко-гуманітарна школа / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. Київ, 2017. 546с. URL: https://docs.wixstatic.com/ugd/b93fb2_d2b1db785ee7471f9fe65b0cad264f1e.pdf

63. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устинко, С. І. Юрій; за ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. Т. 2. 568 с.

64. Гусаков В. Г. Механизм рыночной организации аграрного комплекса: оценка и перспективы / В. Г. Гусаков. Минск: Беларус. навука, 2011. 363 с.

65. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія / ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. 717 с.

66. Панухник О. В. Інтеграція населених пунктів у системі сталого суспільного розвитку: теоретико-методологічні засади дослідження. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип.2. С. 79-85.

67. Фролова О. Инновационная деятельность – фактор устойчивого развития сельскохозяйственных территорий. Никоновские чтения. 2008. № 13. С. 335–337.

68. Самофатова В. А. Методологія регулювання сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону в умовах децентралізації влади. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 86–93.

69. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки» : монографія / В. Г. Потапенко; [за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова]. К.: НІСД, 2012. 360 с.

70. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник / За заг. ред. д. е.н., проф. Л. Г. Мельника. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.

71. Самофатова В. А. Проблеми сталого розвитку агропродовольчої сфери та шляхи їх розв'язання. Матеріали Міжнародного наукового семінару «Проблеми сталого розвитку агропродовольчої сфери та шляхи їх розв'язання», 8 жовтня 2015 р. Одеса: «Фенікс», 2015. С. 15–17.

72. Академічний тлумачний словник української мови URL: <http://sum.in.ua/>

73. Глазьев С. Мировой экономической кризис как процесс смены технологических укладов. Вопросы экономики. 2009. № 3. С. 26–38.

74. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра екон. наук за спец. 08.00.03 «Економіка та регулювання національним господарством» / Ю. Я. Лузан. Київ, 2010. 32 с.

75. Концепція державної цільової програми розвитку АПК на період до 2020 року URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822>

76. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org>

77. Майстро С. В. Екологічні засади державного регулювання розвитку сільського господарства України / Аграрна політика та аграрна економіка: теоретико–прикладні аспекти: моногр. / [Г. П. Пасемко, С. В. Шевченко та ін.]; за заг. ред. Г. П. Пасемко. Х., "Міськдрук": ХНАУ, 2013. С. 126-147.

78. Наше спільне майбутнє: Доповідь Всесвітньої комісії з питань навколишнього середовища і розвитку. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>

79. Болдуєв М. В. Організаційно-економічні методи державного стимулювання інтеграційних процесів у сільському господарстві на регіональному рівні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 11. С. 95-99.

80. Гіндес О. Г. Глобальні ризики деградації навколишнього природного середовища. Економіка та держава. 2011. № 7. С. 107-109.

81. Латинін М. А. Сільське господарство економіки України: механізм державного регулювання: [моногр.] / М. А. Латинін. Х.: Вид–во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2006. 376 с.

82. Государственное регулирование экономики / Под ред. И. И. Столярова. М.: Дело, 2001. 280 с.

83. Добрянський Я. В. Оподаткування в системі державного регулювання : дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / Добрянський Я. В.; ПВНЗ «Європейський університет». К., 2011. 190 с.
84. Савельєв Є. Нова економіка: мода чи єдиний шанс для нашої країни. Дзеркало тижня. Україна. 2002. № 12.
85. Скорик М. О. Система державного регулювання сільського господарства економіки / М. О. Скорик // Економіка і регулювання. – 2015. – №12. – С. 17-22.
86. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія / А. А. Ткач; НАН України. Об'єднаний ін-т економіки. – К., 2005. – 295 с.
87. Paliukh O. M. Methodological approaches of the efficiency assessment of public finance of the agricultural sector / O.M. Paliukh // Nauka i Studia. – 2015. – NR14(145). – P. 30–35.
88. Галицький О. М. Пріоритети сучасного розвитку сільськогосподарської сфери. Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». 2017. №8. С.49-55.
89. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.
90. Васильєва Л. М. Державна підтримка як складова системи державного регулювання сільського господарства економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2011. № 17. С. 85-88.
91. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / О. Є. Гудзь. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 578 с.
92. Косович Б. І. Державне регулювання земельних відносин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук : спец. 08.02.03 «Організація регулювання, планування і регулювання економікою» / Б. І. Косович. Львів, 2004. 21 с.
93. Архипенко І. М. Історичний досвід світоглядних трансформацій державного регулювання аграрним сектором економіки в Україні та світі. Публічне регулювання: теорія та практика. 2013. Вип. 1. С. 122-127.
94. Кирилов Ю. Є. Розвиток сільського господарства економіки в умовах глобалізації. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 23-30.

95. Застрожнікова І. В. Обґрунтування пріоритетів державної сільськогосподарської політики. Економіка та держава. 2010. № 6. С. 117-118.

96. Кирилов Ю. Є. Розвиток сільського господарства економіки в умовах глобалізації. Економіка АПК. 2016. № 5. С. 23-30.

97. Майстро С. В. Необхідність державного регулювання розвитку кооперації та стимулювання інтеграційних процесів в сільському господарстві України. Теорія та практика державного регулювання. 2016. Вип. 4. С. 68-74.

98. Карасьова Н. А. Світовий досвід реалізації експортоорієнтованих моделей сільського господарства. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 5. С. 69-75.

99. Кальченко С. В. Світовий досвід регулювання розвитку малих форм сільського господарства. Сучасні питання економіки і права. 2015. Вип. 2. С. 66-70.

100. Кваша О. С. Сталий розвиток економіки України: світовий досвід та рекомендації для України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(1). С. 150-154

101. Зеленський А. В. Зарубіжний досвід державного цінового регулювання в сільському господарстві економіки. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. 2014.Т. 16, № 1(1). С. 201-206.

102. Антохов А. А. Сталий розвиток економіки України через призму зарубіжного досвіду. Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць. 2015. № 2 (5). С. 7.

103. Шпортюк Н.Л. Європейський досвід державного регулювання сталого розвитку агропромислового комплексу. Державне регулювання: удосконалення та розвиток. 2019. №3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/24.pdf. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.3.22

104. Мацибора Т. В. Світовий досвід у поліпшенні інвестиційної привабливості сільського господарства України. Економіка АПК. 2017. № 7. С.101-105.

105. Бахчисарай В. Ю. Організаційно-економічне забезпечення формування національної сталої системи: світовий досвід. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. 2013. Т. 18. Вип.4/1. С. 14.

106. Кіндзерський В. В. Державне регулювання сільського господарства економіки: імплементація зарубіжного досвіду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2015. Вип. 5. С. 24-30.

107. Молнар О. С., Важинський Ф. А., Кирлик Н. Ю. Світовий досвід формування та використання трудового потенціалу сільського господарства та його державної підтримки: уроки для України. Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 12. С. 9-13.

108. Смолінський В. Б. Інновації в сільському господарстві: зарубіжний досвід та перспективи використання в Україні. Економіка. Фінанси. Право. 2016. № 6. С. 24-26.

109. Офіційний сайт OECD-FAO Agricultural Outlook. URL:<http://www.agri-outlook.org>

110. Удовиченко В. П. Зарубіжний досвід венчурного інвестування інвестиційно-сталюї моделі розвитку сільськогосподарської економіки. Український журнал прикладної економіки. 2016. Т. 1, № 2. С. 115-123.

111. Петруха С., Петруха Н., Куницький К. Інформаційно-консультаційне забезпечення розвитку сільського господарства: зарубіжний досвід, рекомендації для України. Економіст. 2015. № 2. С. 36-41.

112. Паламарчук Т. П. Оптимізація української сільськогосподарської євроінтеграції в умовах сучасного державного регулювання. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 4. С. 138-142.

113. Стоянець Н. В. Інституційні пастки та їх вплив на сталий розвиток сільського господарства економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 17(2). С. 92-96.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Методологічний базис формування та реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства

Варто зауважити, що на сьогодні практично в усіх сферах суспільного життя України відбуваються певні трансформаційні процеси. Динамічно зростаюча потреба у забезпеченні стійкого розвитку країни наполегливо вимагає від держави принципово нового ставлення до питання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Ситуація в сільському господарстві залишається складною і такою, яка вимагає негайного поліпшення. Необхідність удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства зумовлена насамперед тим, що аграрна реформа, яка розпочалася ще з прийняття Постанови Верховної Ради Української РСР “Про земельну реформу” від 18.12.1990 р. та продовжується й до сьогодні. Не вирішеними залишаються завдання задекларовані в Стратегії розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року, (затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. №806-6) [1] та положеннях Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року № 1437-р від 30.12.2015 р. зі змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України №254-р від 17.04.2019 р. [2].

Сьогодні сільське господарство в Україні функціонує під впливом сукупності негативних явищ, які перешкоджають забезпеченню сталого розвитку, а саме:

1. Інноваційна активність суб’єктів сільського господарства в Україні перебуває вкрай на низькому рівні. Значна кількість сільськогосподарських підприємств середнього й великого бізнесу не впроваджують і не мають на меті в подальшому реалізовувати проекти розвитку.

2. Активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств перешкоджають фінансово-економічні фактори, які, насамперед, пов'язані з браком ресурсів. Не дієвим є механізми залучення венчурного капіталу, заощаджень населення для інноваційно-інвестиційної діяльності, фінансово-кредитні питання щодо малого бізнесу є не врегульованими, не розроблені дієві механізми страхування фінансових ризиків. Частка фінансування з бюджету є мінімальною.

3. Залишаються неформованими пріоритети сталого розвитку всієї країни та відсутні механізми адаптації позитивного світового досвіду.

4. Стримує сталий розвиток в сільському господарстві відсутність можливості налагодження взаємодії між суб'єктами господарювання, державою, науково-освітнім сектором, громадськістю та інформаційним простором (брак інформації про нові технології та про ринки збуту; неготовності сільськогосподарських підприємств до нововведень, які свідчить про нерозвиненість самого ринку новацій в країні). Про більшість наявних для комерціалізації новацій споживач не знає та відповідно не може сформулювати належний попит. У свою чергу розробник інноваційного продукту відчуває несприйнятливність бізнесу до впровадження новацій, що зумовлено перш за все занижким рівнем сталої культури суспільства.

5. Стримує сталий розвиток сільського господарства нерозвиненість сталої інфраструктури, яка має поєднувати й реалізувати ланцюг “наука-генерація ідеї-технологія-виробництво-ринок”. Тобто відсутній ефективний механізм регулювання комерціалізацією новацій в сільському господарстві.

7. Наявні негативні тенденції у чисельності й віковій структурі інтелектуального потенціалу країни. Відбувається постійна міграція науковців в інші країни.

У свою чергу світовий досвід доводить, що саме сталий розвиток сільського господарства сприяє досягненню високої технологічної незалежності сільського господарства, забезпечує зростання їх конкурентоспроможності та ефективності виробничо-господарської діяльності, що дозволяє досягти істотного підвищення доходів і якості життя населення.

На позитивний поступ сільського господарства в Україні, попри складність ситуації, можуть вплинути такі незаперечні фактори, як: потужний ресурсний потенціал сільського господарства; наявність інтелектуального потенціалу та існування досвіду й національних традицій реалізації великих науково-технічних проєктів; наявна всеосяжна сільськогосподарська інфраструктура в Україні, яка може стати підґрунтям майбутніх інтеграційних об'єднань. Саме усвідомлення наявного потенціалу в Україні має активізувати роботу, орієнтовану на посилення ролі сільського господарства в акумулюванні внутрішніх ресурсів та оновленні інструментів державного регулювання.

Тобто, сучасне українське суспільство потребує коректної, зваженої та науково обґрунтованої державної політики сталого розвитку сільського господарства. Складною проблемою, яка потребує першочергового вирішення, є питання реального механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Однак не менш важливим є усвідомлення безперспективності зволікання у питаннях розробки і провадження виважених стратегічних рішень, які мають скласти основу довгострокової державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка окреслила б цілі й завдання, визначила напрями розвитку суспільства.

Серед слабких місць сучасного сільського господарства в Україні є не лише відсутність чіткої фундаментальної теорії державного регулювання та її симбіозу з іншими теоріями (економічною, правовою та ін.), що дозволяє пояснити причини, які відбуваються у сучасних соціально-економічних процесах, а й недостатня розробленість методологічних засад дослідження сталого розвитку сільського господарства в системі державного регулювання. Мова йде не про повну відсутність такої методології, а про неефективність існуючої, про її нездатність пояснювати причини, які відбуваються в трансформації галузі й передбачати їх наслідки [3].

Саме методологія є ключовим поняттям не лише в науці, а й в системі державного регулювання. Спільними характеристиками методології є діалектика, системний підхід, абстрагування та принципи: єдність теорії та практики, обґрунтованість, конкретність, причинність, розвиток, еволюційність. В межах такого підходу базою для методології всіх наук про суспільство,

природу, індивіда є діалектичний метод щодо пізнання та абстрагування, як метод теоретичного бачення.

Загальноприйнятими визначеннями методології є вчення про принципи формування, способи та форми наукового пізнання [4]. В аспекті регулювання методологія є вченням про структуру, логічну організацію, методи і засоби функціонування [5]. Тому, поняття “методологія регулювання” можна представити як вчення про регулювання та способи формування ефективної структури організаційно-економічного устрою національного господарства в цілому та окремих його секторів, й оптимальні методи і форми державного регулювання соціально-економічних взаємовідносин між суб’єктами господарювання в процесі виробничо-господарської та інноваційно-інвестиційної діяльності.

Так як сільське господарство є невід’ємною частиною національного господарства держави, тому методологію регулювання сталого розвитку сільського господарства доцільно розглядати в системі загальнодержавного регулювання, заснованого на загально управлінській теорії та передових наукових концепціях ефективного господарювання. Системні політичні, соціально-економічні, екологічні, технологічні й інші проблеми в Україні й періодичні кризи, що відбуваються в різних країнах світу, свідчать про неспроможність значної частини усталених положень теорії державного регулювання.

На думку автора, в сучасних умовах функціонування сільського господарства методологія його ефективного регулювання повинна включати комплекс концептуальних, теоретико-методологічних і методичних положень, а також науково-практичних рекомендацій, які повинні сприяти об’єктивній оцінці стану справ в сільському господарстві країни, визначити його роль й призначення в суспільстві, обґрунтувати пріоритетні цілі та розробити ефективні методи і механізми державного регулювання сільського господарства та його сталого розвитку, які покликані забезпечувати досягнення встановлених цілей.

На сьогодні методологія регулювання сталого розвитку сільського господарства представляє собою сукупність принципів регулювання, підходів, моделей, а також методик оцінки як результативності функціонування безпосередньо галузі, так і прийнятих управлінських рішень. Однак, а умовах переходу сільського господарства до сталої моделі розвитку ключові елементи

методології державного регулювання аграрним сектором вимагають специфічного дослідження й уточнення.

В Україні досить обмежено й некоректно використовуються механізми та інструменти державного регулювання по відношенню до сільського господарства, а саме, щодо формування й стимулювання розвитку сталої інфраструктури, а також підвищення активності сільськогосподарських підприємств до інноваційно-інвестиційної діяльності. Тому, з наукової точки зору, необхідним вважаємо донести до управлінців й політичної еліти, що відсутність системного підходу до реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства може спричинити неспроможність галузі забезпечувати основні потреби суспільства у продуктах харчування.

Як результат проведених досліджень встановлено, що процес становлення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства включає такі етапи:

1. Ініціювання. На даному етапі відбувається визначення й аналіз суспільних проблем в результатах виробничо-господарської та інноваційно-інвестиційної діяльності сільського господарства, формування цілей та пріоритетів державного регулювання.

2. Формування. Здійснюється безпосередня розробка механізму державного регулювання, яка передбачає узгодження різних соціально-економічних інтересів суспільства, бізнесу, держави та цілей й засобів їх досягнення.

3. Ухвалення (прийняття). Проходить процес легітимізації та фінансування державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, шляхом закріплення розробленої політики в ряді рішень та програм.

4. Реалізація. Безпосередньо проведення і моніторинг державного регулювання, яка передбачає виконання комплексу заходів, які передбачені прийнятими на попередньому етапі рішеннями та програмами.

5. Оцінка результативності . Оцінка державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, орієнтована на перевірку її ефективності та якості; результатом даного етапу може бути або коригування, або відмова від впровадження такої політики [6].

Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства як діяльність з використання державної влади представляється через визначення органами державної влади: цілей, які мають бути досягнуті в результаті реалізації запланованих заходів; об'єктів (сфер та видів інноваційно-інвестиційної діяльності); суб'єктів її реалізації (інституційне забезпечення); складу та розмірів ресурсів, які необхідні для реалізації завдань політики; засобів (способів) залучення ресурсів та їх використання.

Тобто, державне регулювання сталого розвитку сільського господарства включає постановку цілей, завдань, стратегію, а також конкретні шляхи їх досягнення в рамках владних повноважень, якими володіють суб'єкти регулювання, використовуючи відповідні політичні, фінансові і інші можливості.

Саме в залежності від наявності ресурсів, обсягів та якості сільськогосподарської продукції змінюється й державний вплив на галузь. Адже державне регулювання розвитку сільського господарства суттєво впливає на обсяги й якість продуктів харчування. Збільшення валового внутрішнього продукту країни, підвищення рівня життя населення напряму залежать не лише від механізмів та методів державного регулювання, а й від заходів щодо їх коригування й застосування [7].

Враховуючи багатогранність державного регулювання в забезпеченні сталого розвитку сільського господарства, у кожному історичному періоді його функціонування варто проводити перманентне удосконалення існуючих механізмів державного регулювання й оцінки його результативності. Активізація глобалізаційних трансформацій в Україні зумовило появу нових видів техніки й технологій, поширення генно-модифікованих видів продукції, та, у свою чергу, специфічних організаційно-економічних проблем, які обумовлюють необхідність пошуку нових та можливе удосконалення існуючих механізмів реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Для того щоб визначити сутнісні ознаки й відмінні характеристики механізмів, за допомогою яких держава впливає на сільське господарство та його сталий розвиток, варто визначитися з основними науковими категоріями.

Так, як нами було визначено у попередньому розділі що під державним регулюванням сталого розвитку сільського господарства, ми визначаємо,

складну багатоелементну систему організаційно-економічних й нормативно-правових заходів, орієнтованих на удосконалення або докорінну зміну відносин в сільському господарстві з метою його сталого розвитку, які формуються та реалізуються органами державної влади щодо забезпечення ефективності функціонування суб'єктів господарювання сільського господарства, конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції, продовольчої безпеки країни, підтримки села та сприяння становленню екологічно безпечних умов для ведення господарської діяльності й виробництва продукції. Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства може бути реалізована через відповідні механізми та інструменти державного регулювання. На сучасному етапі функціонування державне регулювання є відносно молодого наукою, і знаходиться на етапі становлення, тому не дивно, що існує значна кількість тлумачень різних категорій, які прийшли з економіки, юридичної науки, соціології, політології, регіональної економіки, філософії, історії та інших наук [8].

Саме тому, для проведення подальшого дослідження, виникає необхідність у визначенні таких категорій, як державне регулювання, механізм, комплексний механізм, механізм державного регулювання.

Категорія “механізм” набула свого поширення у науці державне регулювання. Дана категорія допомагає конкретно підходити до опису різних соціально-економічних явищ. В економічному словнику під редакцією А. Азриліяна механізм розглядається як система, пристрій, який визначає порядок будь-якого виду діяльності [9]. Механізм складається з сукупності взаємопов'язаних ланок або елементів, які формують певну систему і рух яких викликає рух інших елементів. Також механізм може бути елементом більш складної системи або механізму. Передбачається, що на вході до механізму надходить одна енергія, а на виході отримуємо іншу енергію. Однак варто мати на увазі, що поняття руху та взаємодії певних фізичних об'єктів не можна беззастережно застосовувати у будь-якій соціально-економічній сфері або у державному управлінні. Адже чим складнішим є соціально-економічний процес, тим складнішим буде його механізми регулювання.

Особливу цікавість становить таке поняття як “державне регулювання”. Серед науковців панують різні підходи до його трактування, одні ототожнюють це поняття з державним управлінням, інші вважають державне регулювання складовою державного управління або ж навпаки. Ми поділяємо думку науковців, які розглядають дані поняття як діалектичний взаємозв’язок в залежності від об’єкту на який спрямована певна дія. Тобто ключова відмінність між категоріями “регулювання” та “управління” полягає у глибині впливу на досліджуваний об’єкт. Управлінський процес, поряд із впливом регулювання, має ознаки орієнтовно спрямовуючої діяльності. Тому така діяльність відповідного суб’єкта владних відносин пов’язана перш за все із можливістю визначення траєкторії руху використовуваної системи у межах, які сприяють забезпеченню збереження такої структури й режиму її діяльності [10].

В енциклопедії за редакцією Ю. Ковбасюка державне регулювання визначається як діяльність держави (відповідних органів державної влади), спрямованої на формування сприятливих умов для найповнішої реалізації визначених функцій держави, основних прав та свобод громадян, щодо узгодження різноманітних груп соціально-економічних інтересів у суспільстві та між державою й суспільством, на забезпечення необхідними ресурсами процесу суспільного розвитку [11].

Державне регулювання, на думку науковця В. Воротіна, визначається як здійснення державою комплексних заходів (організаційно-правових, фінансово-економічних тощо) у сфері політичних, соціально-економічних, духовних та інших суспільних процесів з метою їх належного упорядкування, встановлення загальних правил та норм певної суспільної поведінки, а також запобігання виникненню негативним явищам у суспільстві [12]. У авторському дослідженні ми будемо використовувати термін “державне регулювання”, адже, на нашу думку, сталий розвиток сільського господарства можна забезпечити саме через механізми державне регулювання. Більш детальне розкриття змісту державного регулювання сталого розвитку сільського господарства буде відбуватись у контексті розкриття мети, цілей, критеріїв, функцій, принципів, механізмів, методів та інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

На думку автора, мета державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні полягає у формуванні сприятливих умов для стійкого розвитку сільського господарства на засадах інноваційності шляхом поєднання соціально-економічних, науково-технологічних, інформаційних та екологічних інтересів стейкхолдерів.

Держава відіграє роль не лише партнера, який володіє відповідними ресурсами, але й регулятора інституційної основи забезпечення соціо-еколого-економічних взаємодій. Багато в чому від якості державного регулювання сільського господарства залежить його інноваційно-інвестиційна активність та результативність. Заслуговує на увагу позиція науковця О. Кодоли, який систематизував види та способи державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в сільському господарстві (табл.2.1) [13]. Однак, на думку автора, їх варто значно розширити та деталізувати, акцентувавши увагу на питаннях села, екологічності, інформаційного забезпечення тощо.

Таблиця 2.1

Види і способи державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в сільському господарстві

Види регулювання	Способи регулювання
Організаційне	- підтримка розвитку сталої інфраструктури; - підтримання структур, які відповідають за сталий розвиток сільського господарства на всіх рівнях влади; - забезпечення пріоритету інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі; - моральне заохочення авторів промислових новацій; сприяння модернізації галузі; розвиток інтеграційних процесів; розвиток міжнародних зв'язків.
Нормативно-правове	- охорона прав та інтересів суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності; - охорона прав володіння, користування і розпорядження промисловими інноваціями; - захист промислової, інтелектуальної власності; реформування договірних відносин.
Економічне	- розвиток пропозицій агропромислових новацій; - розширення попиту на промислові інновації; - сприяння конкуренції в сільському господарстві; розвиток підприємництва; - забезпечення зайнятості в інноваційній сфері сільського господарства; розвиток лізингу наукомісткої продукції, підтримка інвестицій в інновації галузі; підвищення ефективності промислових новацій; фінансово-економічне стимулювання сталої сільського господарства; - створення сприятливого інвестиційного клімату; - зовнішньоекономічна підтримка, включно з наданням митних пільг для інноваційних проєктів, включених в державні інноваційні програми

*Джерело: побудовано автором на основі результатів дослідження

О. Кодоли

У рамках нашого дослідження окреслюються нові контури становища сільського господарства в Україні, які вимагають нових підходів в державній аграрній інноваційній політиці та регулюванні, орієнтація сільського господарства до пріоритетів і стратегічних переваг України. Саме тому виникає необхідність уточнення основних цілей сталого розвитку сільського господарства в сучасних умовах.

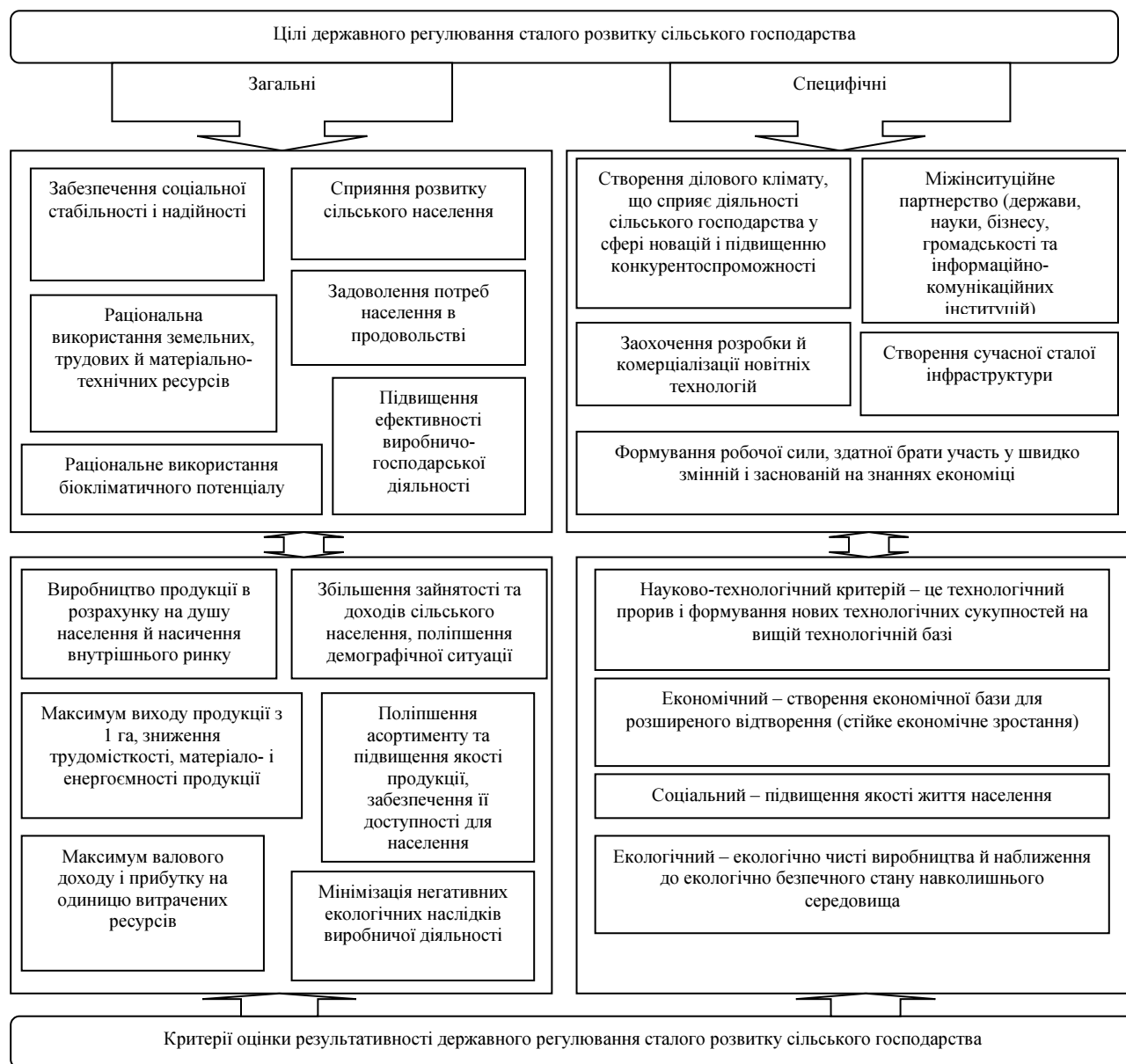
Традиційними загальнодержавними завданнями, які стоять перед сільським господарством і відповідною системою регулювання є: виробництво якісної й екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, соціальне відтворення населення й відтворення земельно-природного потенціалу. Враховуючи сучасні реалії та ключову роль сільського господарства в розвитку соціально-економічних систем держави, на наше переконання, систему цілей державного регулювання сталого розвитку сільського господарства варто значно розширити, а рівень досягнення встановлених цілей оцінювати відповідними критеріями (рис. 2.1). Пропонуємо поділити такі цілі й критерії на загальні та специфічні (властиві засадам сталого розвитку).

Цілі і критерії державного регулювання сталого розвитку сільського господарства вибираються з урахуванням особливостей інноваційно-інвестиційної діяльності як об'єкта державного регулювання, виходячи із загальних завдань соціально-економічного розвитку країни і мають бути підпорядковані ним.

При цьому рівень значущості кожного з представлених критеріїв при виборі та розподілі пріоритетів визначається сучасною ситуацією й коливається залежно від наявних проблем техніко-технологічного розвитку, наявності в галузі та країні загалом розробок високого рівня готовності, структури економіки, стану внутрішнього й зовнішнього ринку, досягнутого рівня добробуту в суспільстві, рівня забруднення навколишнього природного середовища тощо.

Особливого значення у механізмах державного регулювання сталого розвитку сільського господарства мають принципи державного регулювання. У свою чергу термін “принцип” походить від латинського “*principium*”, який означає початок, основу, переконання, погляд на речі або вихідне положення

будь-якої теорії, вчення [14]. Принципи державного регулювання сприяють доповненню дій соціально-економічних законів ринку та є базисом відповідних механізмів, забезпечуючи їх комплексність й функціональність.

*Рис.2.1. Цілі та критерії державного регулювання сталого розвитку сільського господарства**

*Джерело: систематизовано та доопрацьовано автором

Проведений аналіз праць науковців у даній царині засвідчив про відсутність єдиного підходу до обґрунтування принципів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Перш за все ґрунтуємось на тих принципах, які задекларовані у Стратегії розвитку сільського господарства економіки України на період до 2020 р. [1]:

– пріоритетності сільського господарства у загальнодержавній політиці та соціально-економічних інтересів суб'єктів сільського господарства у державній аграрній політиці;

– збалансованості задоволення потреб внутрішнього ринку й доходів від зовнішньоекономічної торгівлі та переваг від транснаціоналізації і вимог збереження продовольчої незалежності;

– взаємопов'язаності використання суттєво відмінних між собою механізмів стратегічного регулювання й короткострокового регулювання розвитку сільського господарства;

– визначення “точок зростання” сільського господарства (експорто-ефективних галузей і продуктів) і “критичних точок” (продуктів і галузей, за продукцією яких не забезпечується продовольча безпека) та орієнтація державного регулювання у даному напрямку;

– стимулювання підвищення результативності функціонування сільського господарства шляхом зміщення акцентів щодо надання державної підтримки від прямого фінансування до механізмів фінансування на поворотній основі;

– пріоритетність напрямів інтеграції і саморегулювання в сільському господарстві та інші.

Розглянемо підходи науковців до систематизації принципів державного регулювання розвитку сільського господарства. Ю. Капітанець серед принципів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства виділяє: відповідності мінливим умовам соціально-економічного розвитку у країні; законності; гармонічності інтересів всіх сфер сільського господарства; соціально-економічної й екологічної доцільності; врахування потреб регіону; стримування державних інструментів регулювання з метою підтримки ринкового механізму орієнтованого на потреби європейської інтеграції [15].

Провідний науковець з державного регулювання в царині дослідження розвитку сільського господарства М. Латинін вважає, що ключовими принципами на яких повинна будуватись державне регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні мають бути: пріоритетність сільського господарства в

національному господарстві та аграрний протекціонізм; передбачуваність та прозорість; системність та комплексність; етапність та справедливість; доступність й ефективність; екологічна обґрунтованість [16].

У ході дослідження було виявлено значну кількість підходів до представлення принципів функціонування сільського господарства та забезпечення його сталого розвитку, що спонукало нас до їх узагальнення в табл. 2.2. Враховуючи такий багатогранний перелік принципів, представлених в табл. 2.2 нами зроблені проміжні висновки, що результативність застосування всіх цих принципів можливе лише за умови налагодження взаємовідносин між всіма інститутами, які зацікавлені тією чи іншою мірою в сталому розвитку сільського господарства, а саме: державою, суб'єктами господарювання, науковим сектором, інформаційно-комунікаційним сектором і громадськістю. Саме тому вбачається за необхідне існуючі принципи доповнити авторськими. Пропонуємо доповнити існуючий перелік принципів такими:

1) міжінституційної комплементарності – передбачає налагодження взаємодії між державою, сільським господарством, науково-освітнім сектором, громадськістю та інформаційно-комунікаційними інститутами формуючи п'яти компонентну модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства;

2) алгоритмічності – полягає в необхідності дотримання запланованих етапів реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства з можливими варіантами вирішення задач та концентрації необхідних ресурсів на відповідних етапах реалізації державного регулювання;

3) резильєнтності – спроможність адаптації позитивного досвіду (вітчизняного та міжнародного) в механізми реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства з метою забезпечення стійкості галузі в умовах євроінтеграції;

4) консюмеризму – орієнтованість державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на потреби споживачів, захист їх інтересів (соціальних, екологічних тощо);

Аналіз понятійного апарату “принципи державного регулювання розвитку сільського господарства”

Автор	Принципи, що пропонуються науковцями
1	2
О. Могильний [17]	Загальноекономічні (універсальні), специфічні (для окремих галузей), локальні (регулювання окремих напрямів економічної діяльності: бюджетної, податкової, зовнішньоекономічної) та адміністративно-процедурні (при плануванні, узгодженні і прийнятті нормативних актів, а також аналізі регуляторного впливу).
А. Огінський [18]	Відповідність мети регулювання сільським господарством цілям суспільного розвитку; багатокритеріальний вимір при визначенні засобів впливу на аграрні відносини; системність і багатоканальність заходів; синхронність різних за етапністю видів регулювання.
П. Лайко [19]	Аграрний протекціонізм, поєднання економічних і соціальних цілей та індикативності і дефективності в плануванні, пайова участь суб'єктів господарювання у фінансуванні спільних з державою програмних заходів, наперед визначений рівень гарантованої цільової підтримки державою сільського господарства.
Ю. Білик [20]	Пріоритетність галузі, аграрний протекціонізм, забезпечення гарантій самостійності та запобігання прямому втручанню у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств, поєднання економічних і соціальних цілей, рівноправність господарюючих суб'єктів усіх форм власності.
Л. Васильєва [21]	Принципи: державний протекціонізм сільського господарства; поєднання індикативних і директивних форм державного регулювання економіки; програмне регулювання; стабілізація агропродовольчого ринку; поєднання економічних, екологічних, соціальних цілей; економічне стимулювання ефективно працюючих підприємств; рівнозначність підтримки підприємств всіх форм власності; підтримка еквівалентності обміну між аграрним сектором та іншими галузями економіки.
М. Коденська [22]	Науковість, обґрунтованість; адаптування існуючого зарубіжного досвіду; збалансованість, комплексність; пріоритетність стратегічних цілей; ринкова однаковість.
Г. Одінцова та ін. [23]	Цілеспрямованість, системність, адекватність, альтернативність, об'єктивність, науковість.
М. Латинін [24]	Пріоритетність та аграрний протекціонізм, системність і комплексність, передбачуваність і прозорість, послідовність і справедливість, зрозумілість і ефективність, екологічна доцільність.
А. Ремезков [25]	Законність, поєднання галузевого й територіального розвитку, єднання і диференціації, взаємодії та взаємоузгодженості, досягнення кінцевих результатів

5) цифровізації – створення умов для використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій в сільському господарстві;

б) екологічності – сприяння забезпечення екологічної безпеки сільського господарства на засадах концепції “зеленої економіки”.

Запропоновані принципи повинні бути ключовими в сучасних механізмах державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Під механізмом державного регулювання М. Латинін розглядає “...спосіб дій суб’єкта регулювання, який ґрунтується на базових принципах і функціях, забезпечуючи за допомогою певних форм, методів і засобів ефективне функціонування системи державного регулювання для досягнення поставленої мети та розв’язання протиріч” [26].

Підтримуємо позицію науковця відносно того, що механізм державного регулювання є складовою відповідної системи та включає функції суб’єктів (державних органів влади) та об’єкти регулювання, до яких належать: сільське господарство; учасники ринку постачальників товарів, робіт, послуг для сільського господарства; споживачі сільськогосподарської продукції; інфраструктура аграрного ринку та його соціально-економічні відносин). У свою чергу, варто пам’ятати, що механізм державного регулювання має доповнювати механізм ринкового регулювання, адже саме ринковий механізм не в змозі самостійно вирішувати всі проблеми ринкової економіки, а на його функціонування впливають принципи та пріоритети як ринкових інструментів, так і системи державного регулювання. Тобто, результативність ринкового механізму регулювання сільського господарства перш а все залежить від адаптивності й гнучкості системи державного регулювання, яка, у свою чергу, враховує особливості законів ринку.

Узагальнюючи різні підходи науковців у галузі державного регулювання, зауважимо, що в залежності від засобів, які використовуються у державному регулюванні, до механізмів можна віднести: правовий, організаційний, економічний, адміністративний, мотиваційний, соціальний, інформаційний. На думку автора варто використовувати комплексний підхід до державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, що передбачає врахування засад різних механізмів регулювання.

В енциклопедичному словнику з державного регулювання комплексний підхід представлено як “ ... загальний спосіб дослідження суспільного регулювання, який виходячи з його складності та неоднозначності у методологічному плані дає можливість вийти за межі суто адміністративно-управлінської сфери й застосувати методи інших наукових знань – політології, економіки, юридичної науки, державного регулювання, менеджменту, історії, соціології, філософії, психології тощо. Це сприяє більш повному дослідженню предмета науки та суттєвому підкріпленню методів управлінської науки арсеналом і результатами міжпредметних досліджень” [27].

Отже, так як завдання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства можуть мати законодавчу, соціально-економічну, організаційно-адміністративну, мотиваційну, інформаційну природу, то нами наголошується на необхідності розробки та обґрунтування реалізації комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства (рис. 2.2).

Для представлення комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно визначити його функціональні механізми, які становлять основу комплексності. Кожен із таких механізмів має свою природу і реалізується у рамках комплексного з метою отримання позитивних ефектів (соціально-економічних, екологічних, технологічних, інформаційних тощо).

На особливу увагу заслуговує зміст таких механізмів їх структура, адже науковці не дають чіткої відповіді на те, який із механізмів є важливішим, який доцільно розглядати окремо або у складі іншого механізму.

Нами було виділено такі функціональні механізми: нормативно-правовий, організаційно-інституційний, фінансово-економічний, екологічний, соціальний й інформаційний. Нормативно-правовий функціональний механізм комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства відіграє одну з ключових ролей, адже є системою законодавчих засобів та форм впливу, які регулятивними ознаками та, у ході реалізації, породжують абсолютно нову регулятивну якість. В Енциклопедії державного регулювання такий механізм визначається як сукупність взаємопов’язаних юридичних норм, які є об’єктивними й достатніми для отримання поставленої мети.

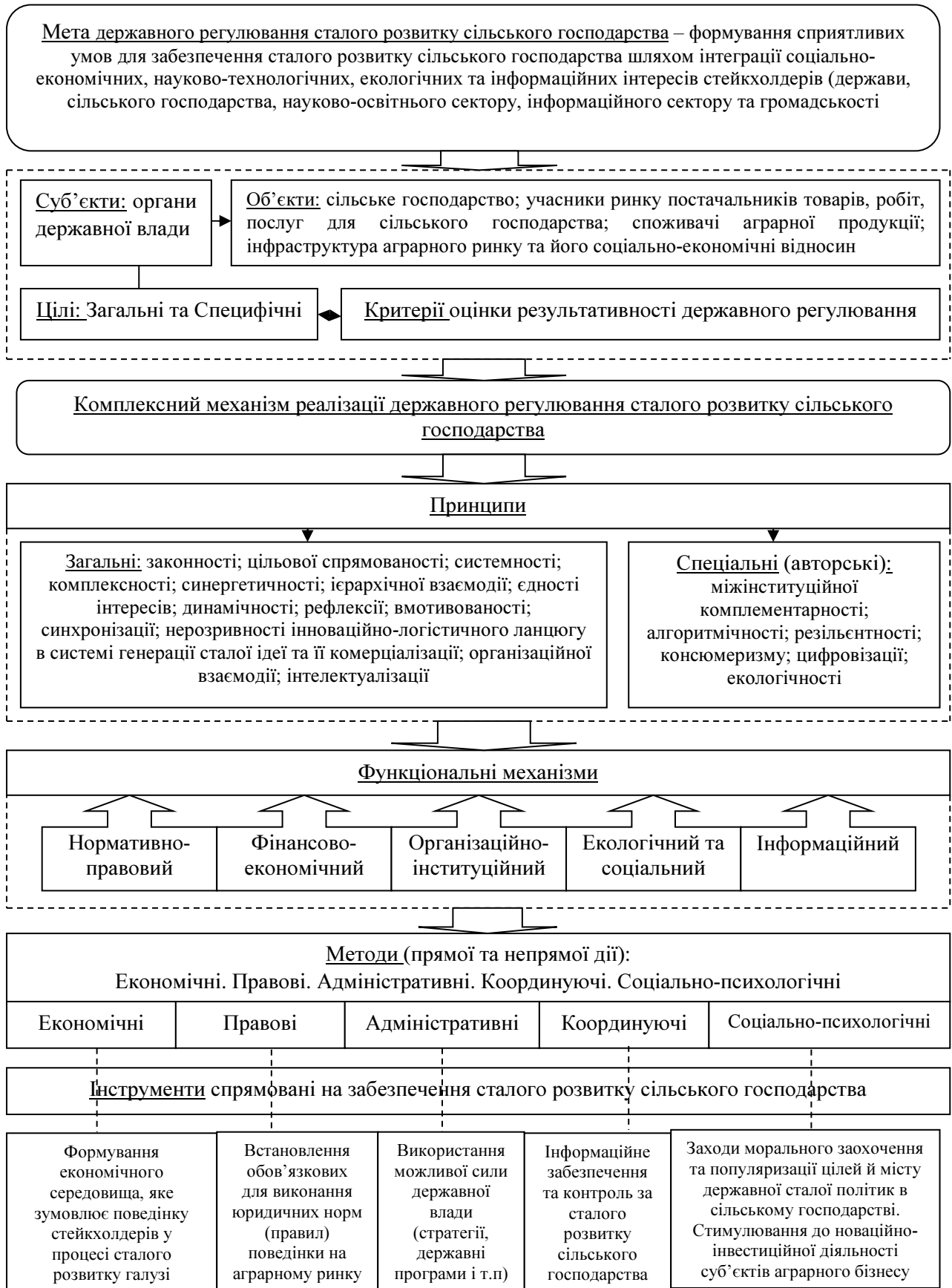

Рис. 2.2. Складові комплексного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: розробка автора

Автором нормативно-правовий механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства розглядається як сукупність регулюючих дій щодо регламентування відносин в сфері сталого розвитку сільського господарства, у контексті реалізації суб'єктами відповідних правовідносин своїх прав й обов'язків. Даний механізм включає: правовідносини в сфері сталого розвитку; правові норми, акти реалізації відповідними суб'єктами правовідносин своїх прав й обов'язків. Перебуваючи керованою системою, даний механізм визначає впливовість правосвідомості й дотримання законності у рамках здійснення нормативно-правового регулювання. Усталеними ознаками нормативно-правового механізму є спрямованість, обумовленість тощо.

Щодо фінансово-економічного механізму варто зауважити, що в енциклопедичному словнику з державного регулювання представлено визначення економічного механізму, яке на думку автора є не повним: “сукупність фінансово-економічних управлінських методів, інструментів й стимулів, за допомогою яких держава регулює відповідні економічні процеси та забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій” [27], адже не враховує особливості розподілу фінансової відповідальності між державою та аграрним сектором у контексті забезпечення його сталого розвитку. Тому пропонуємо під фінансово-економічним механізмом державного регулювання сталого розвитку сільського господарства розглядати сукупність методів та інструментів державного регулювання фінансово-економічних відносин в системі сталого розвитку сільського господарства з чітким розподілом відповідальності між органами державної влади та сільського господарства з метою досягнення певних цілей.

Організаційно-інституційний функціональний механізм передбачає як регулювання, так і управління. Такий механізм містить множинність відповідного набору правил поведінки, які реалізують на практиці певними інститутами. У свою чергу регулюючий вплив на сталий розвиток сільського господарства здійснюють як органи державної влади (використовують методи безпосереднього адміністративного впливу), так і неурядові організації (опосередковано впливають на формування й реалізацію державного

регулювання сталого розвитку сільського господарства через механізми взаємодії з органами державної влади). Ми підтримуємо думку О. Федорчака, який під організаційно-інституційним механізмом державного регулювання розглядає “складну систему, призначену для практичного здійснення державного регулювання та досягнення визначених цілей, яка охоплює: сукупність органів державної влади і місцевого самоврядування, та інших суб’єктів, задіяних у процесі формування і реалізації державного регулювання у певній сфері; сукупність нормативно-правових актів, які регулюють зміст, процес формування і реалізації державного регулювання у цій же сфері; а також державну політику щодо формування нових, усунення старих та трансформації існуючих інститутів” [28]. Дія такого механізму реалізується через нормативні акти (відповідні інструкції, положення тощо) і відповідні індивідуальні акти регулювання (розпорядження, накази тощо).

Соціальний механізм державного регулювання передбачає чіткість визначення соціальних зв’язків, які слугують певним ресурсом для одержання переваг для сільського господарства. Тобто соціальний механізм орієнтований на врегулювання процесів суспільного розвитку, формування умов для своєчасного задоволення потреб кожної людини й суспільства загалом. Результатом використання такого механізму є адаптація всіх елементів соціального середовища до потреб легітимних законів сталого розвитку та використання власного потенціалу.

Екологічний механізм державного регулювання представляє собою сукупність пріоритетних заходів держави, орієнтованих на збереження навколишнього природного середовища, захист життя і здоров’я населення від негативного впливу забруднення, досягнення гармонії у взаємодії суспільства та природи, охорону і раціональне використання природних ресурсів. О. Гулько пропонує визначення економіко-екологічного механізму як сукупності важелів та регуляторів організаційно-економічного, фінансового та інформаційного впливу, які органічно інкорпоровані до системи регулювання аграрним сектором, визначеність завдань і функцій яких у збалансованому взаємозв’язку дозволяють досягти оптимального співвідношення між економічно доцільними

й екологічно безпечними формами і видами діяльності з метою забезпечення соціально-економічних інтересів суспільства [29].

Завдання інформаційного механізму пов'язані із системою інформаційно-консультаційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Такий механізм має бути рушійним елементом науково-технічного прогресу в сільському господарстві та забезпечувати здобуття відповідними стейкхолдерами нових знань та актуальної інформації, насамперед про вітчизняні й світові досягнення науки, техніки, технології, цінової інформації, надання консультативних послуг з питань маркетингу й менеджменту, юридичного обслуговування, підтримки розвитку соціальної сфери, захисту навколишнього природного середовища тощо.

Отже, комплексний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства представляє собою сукупність принципів ефективного державного регулювання, функціональних механізмів (нормативно-правовий, організаційно-інституційний, фінансово-економічний, екологічний, соціальний та інформаційний), методів та інструментів, які забезпечують сприятливі умови для сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки.

Такий механізм розширює межі сталого розвитку, адже враховує економічні, соціальні, політичні, екологічні та інформаційні характеристики сучасності. Комплексний механізм забезпечує не лише міжгалузевий сталий розвиток сільського господарства, а й багаторівневе, тобто регулювання як на рівні всієї держави так і на рівні регіонів, суб'єктів господарювання. Тобто, комплексний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства не може функціонувати без використання відповідних методів та механізмів державного регулювання. Створення сприятливого сталого клімату в сільському господарстві та сприяння комерціалізації результатів інноваційно-інвестиційної діяльності потребує реалізації методів прямого та непрямого впливу держави. Для застосування будь-якого методу механізму державного регулювання необхідні конкретні інструменти державного впливу на інноваційні процеси в сільському господарстві. Підтримуємо позицію науковця

А. Зінченко, який під інструментом державного регулювання розумі певні прийоми, які використовуються державою у напрямку забезпечення пропорційності у господарстві країни, забезпечення формування системи соціальних компенсацій [30]. Особливості та кількість використовуваних інструментів залежать перш за все від мети й методів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. У подальших розділах ми детальніше розкриємо методи й інструменти комплексного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Отже, завдяки комплексності вирішення проблем забезпечення сталого розвитку сільського господарства відбувається вже на етапі розробки механізму державного регулювання. Перш за все необхідно визначити мету, об'єкт та суб'єктів державного регулювання, ресурсний потенціал, стратегічні та тактичні напрями реалізації тощо. Комплексний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства має бути багаторівневим за своєю структурою та масштабом. Варто врахувати методику оцінки його результативності на різних етапах та при різних умовах та зробити його базовим практичним інструментом державного регулювання у досліджуваній сфері.

2.2. Методологічний підхід до формування моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах економічних трансформацій

Сучасні тенденції соціо-еколого--економічних трансформацій не обмежуються відповідними техніко-технологічними процесами, а полягають в їх надзвичайно складному симбіозі, що вимагає узгодження перманентних суспільних вимог та потреб шляхом ефективної переорієнтації механізмів державного регулювання на сталий розвиток. Сільському господарству в Україні як складній відкритій системі властиві загальні закономірності розвитку, які перебувають під впливом екзогенних (глобалізаційні та модернізаційні процеси) та ендогенних (матеріальні блага, кадрові ресурси, товарні відносини тощо)

флуктуаційних параметрів. Негативні тенденції у функціонуванні сільського господарства України обумовлені сукупністю об'єктивно-суб'єктивних факторів, а саме: втрата державою лідерських позицій на міжнародних аграрних ринках, низький рівень економічної свободи й результативності інноваційно-інвестиційної діяльності, неефективність реформ в сільському господарстві та ін. Зважаючи на вищесказане та сільськогосподарську спеціалізацію України, постає актуальна проблема нейтралізації загроз деградації сільського господарства та використання потенційних можливостей забезпечення його сталого розвитку, вирішення якої передбачає формування резонансної представленим умовам моделі регулювання сталого розвитку шляхом зміни парадигми мислення в суспільстві та позиціонування сільського господарства як засобу стійкого зростання економіки України.

Базисом методології проблем розвитку, враховуючи теорії сталого розвитку, які представлені нами у першому розділі є загальноприйнята теорія розвитку соціально-економічних, природних, техніко-технологічних явищ та процесів, яка ґрунтується на відповідних законах (економіки, суспільства, природи, технічних, інформаційних й інших систем) і їх збалансованій цілісності. Саме дотримання вимог таких законів в досліджуваній системі дозволяє забезпечити стійкий сталий розвиток сільського господарства в організаційно-функціональній єдності та взаємодії усіх її складових.

Пропонуємо методологію державного регулювання сталого розвитку сільського господарства розглядати в контексті загальної теорії розвитку та її складових, у відповідності із напрямками дії положень теорії систем, матерії, теорії руху, теорії процесів. Більш детально теорії розвитку представлені у наукових доробках О. Гудзинського, Г. Кірейцева, Т. Пахомової, В. Савчука [31]. Теоретико-методологічні засади інституційного розвитку в сільському господарстві досліджено в науковій праці О. Гудзинського та Н. Сіренко [32], якими представлено напрями змін в інституційному забезпеченні залежно від етапів виробничо-господарської та інноваційної діяльності.

Для проведення дослідження процесу державного регулювання можливе використання різних методологій, які відрізняються використанням підходів

обумовлених встановленими певними видами залежностей, соціо-еколого-економічних зв'язків та відповідних відносин в сільському господарстві:

- механістичний підхід (ґрунтується на визначенні в об'єкті дослідження лише певних причинно-наслідкових зв'язків);

- метафізичний підхід (пріоритетом є зв'язки щодо певного руху у вигляді трансформації одного з них в інший з перспективою повернення до початкового вигляду);

- біологічний підхід (пріоритетом є функціональні зв'язки природного характеру, тобто ті, які подібні до зв'язків в певним живим організмом);

- діалектичний підхід (передбачає закони діалектики) [33].

У контексті використання представлених вище методологій для забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства нами систематизовані ключові підходи (додаток Б, табл.Б.1). У свою чергу, враховуючи поточну ситуацію, цілі галузі, особливості еволюції її розвитку, життєвого циклу тощо є можливість використання маркетингового, відтворювально-еволюційного, інтеграційного, комплексного, динамічного, оптимізаційного, структурного, директивного, глобального підходів.

Як результат дослідження базових методологічних підходів до державного регулювання сталого розвитку загалом та сільського господарства зокрема (додаток Б, табл.Б.2) зроблено висновки, що сучасні тенденції передбачають врахування позитивних складових кожної з представленої наукової школи. На сьогодні досить актуальною та адекватною до умов сучасності є соціально-психологічна концепція теорії розвитку [34], яка пов'язана із пріоритетністю саме людських (міжінституційних) відносин в управлінні виробничо-господарськими та інноваційно-інвестиційними процесами, центральне місце в якій займає проблема ролі індивіда, вмотивованості, рівня освіти, соціально-психологічні й організаційно-інституційні фактори. Розробники представленої концепції Х. Барнет, Є. Вітте, Е. Денісон ключовим в державному регулюванні сталого розвитку вважають виділення відповідних інститутів (суб'єктів) як особливих носіїв певних новацій. Даний методологічний підхід набув свого розвитку в дослідженнях Й. Шумпетера, який стверджував, що саме динамічні зміни в суспільстві (економіці) відбуваються

завдяки суб'єктам, які генерують новації, однак вже пізніше вченим було визнано [35], що роль кожного окремого суб'єкта в інноваційному процесі набуває меншого значення через зацікавленість інших учасників (більш конкурентних), які здійснюють дослідження й розробки на постійній основі.

Науковцями Х. Барнет, Є. Вітте, Е. Денісон встановлено, що в результаті реалізації виробничо-господарського та інноваційно-інвестиційного процесу виникають різні за містом та силою впливу перешкоди, усунути які варто шляхом організації сумісної роботи декількох інститутів (груп стимуляторів) [36]:

1. “Владні стимулятори” (держава), які формують умови для генерації та реалізації новацій й сприяють усуненню будь-яких перешкод.

2. “Кваліфіковані стимулятори” (спеціалісти, кадри) як відповідна творча група, що формує відповідні новації.

Однак, ми підтримуємо позицію більшості науковців сучасності, що формування необхідних умов для сталого розвитку не може забезпечуватись лише двома групами стимуляторів. Тому пропонуємо доповнити даний перелік виробничою, суспільною та інформаційною складовими, які реалізуються у контексті організаційно-інституційної взаємодії та готовності до змін всіх учасників виробничо-господарського та інноваційно-інвестиційного процесу.

Отже, методологія державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, ґрунтуючись на положеннях різних теорії враховує диверсифіковані аспекти досліджуваної проблеми й напрями її вирішення. Базові складові методології системного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є різновекторними, однак вони об'єднані загальнодержавною метою, яка реалізується не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку із цільовими орієнтирами розвитку соціо-еколого-економічних систем.

В даному аспекті в системному аспекті державного регулювання сталого розвитку сільського господарства надається перевага ключовій функції держави, яка визначає головні напрями державної політики на засадах сталості щодо розвитку сільського господарства, науково-освітнього сектору, суспільства. Підтримуємо позицію Н. Мешко, який зауважує, що кожна держава будує свій шлях формування сталої системи, враховуючи положення

загальнодержавного регулювання й рівня досконалості ринкової інфраструктури [37].

Як результат проведених досліджень нами було встановлено, що модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства може бути впроваджена лише при певних сприятливих умовах, які нами систематизовані. Системоутворюючим чинником моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є звичайно єдність інтересів як по вертикалі так і по горизонталі, яка пронизує всю систему державного регулювання, бізнесову діяльність, соціальні потреби, попит і пропозицію, певні виробничі комунікаційні зв'язки в єдиний національний соціо-еколого-економічний комплекс у їх внутрішній та зовнішній взаємодії (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Схема суб'єктно-об'єктного забезпечення єдності інтересів в моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: розроблено автором

Саме ґрунтуючись на такому підході виникає можливість формування необхідного організаційно-економічного та соціально-психологічного клімату впровадження моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Це дозволить вже на стадії планування передбачити можливий асиметричний лаг в сприйнятті новації та її матеріалізації й комерціалізації. У свою чергу, така модель повинна забезпечувати достатню швидкість прийняття управлінських рішень, що гарантувало б своєчасне реагування на зміни зовнішнього середовища та потреби суспільства, з метою нейтралізації накопичених перешкод, які виникають у результаті відповідних трансформаційних процесів.

Загальна модель регулювання сталого розвитку сільського господарства та його соціо-еколого-економічних складових систем не є ізольованою а включається до національної моделі сталого розвитку економіки. Основними інститутами в суспільстві є інтегровані структури, в яких поєднується виробництво нового знання та його комерціалізація. В цілому, модель регулювання сталого розвитку характеризується складною структурою, головними елементами якої є: генерування наукових знань; рівень освіти та підвищення кваліфікації; комерціалізація наукових досліджень та новацій; трансфер технологій та новацій; захист інтелектуальної власності; інструменти регулювання.

Встановлено, що модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства буде ефективною, якщо будуть дотримуватись такі умови: готовність суспільства та його інституцій здійснювати діяльність на принципах сталого розвитку; належний інвестиційно-сталий клімат для забезпечення сталого розвитку сільського господарства на макро-, мезо й мікрорівнях; сформованість системи регулювання та забезпечення реалізації моделі сталого розвитку сільського господарства, яка передбачає розробку концепції сталого розвитку, державну інноваційну політику, стратегії сталого розвитку, механізми регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, орієнтованих на задоволення та єдність соціо-еколого-економічних інтересів [38].

Глобалізація соціо-еколого-економічних процесів в Україні вимагає становлення нових методологічних підходів до формування моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. На думку автора,

розробка загальної моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства та вибір необхідних стратегій повинні ґрунтуватись на використанні позитивного міжнародного досвіду та врахуванні природніх особливостей регіонів України та загальний соціо-еколого-економічний стан країни, у свою чергу враховуючи потреби споживачів та дотримуючись вимог продовольчої безпеки (рис. 2.4).

В процесі вибору моделі сталого розвитку сільського господарства виникає потреба у розробці механізмів регулювання відповідно до вимог та критеріїв оцінки сучасних глобальних систем. У свою чергу, зауважимо, що в умовах глобалізації значно посилюється тиск на всіх учасників глобального процесу, тому більш динамічними й гнучкими є саме конкурентні переваги, які повинні володіти системно-комплексними особливостями з активною цільовою спрямованістю до забезпечення стійкого сталого розвитку.

Саме реалізація такої вимоги можлива у контексті реалізації моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства та безпосередньо суб'єктів господарювання. Модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, повинен ґрунтуватись на інтегрованій системі, яка враховуватиме різні види новацій для забезпечення умов сталості: продуктові, управлінські, процесні, організаційно-інформаційні, техніко-технологічні та біологічні. Види новацій в сільському господарстві зумовлюються особливостями його функціонування та результатами діяльності [39].

До особливостей сільського господарства відносимо: використання в сільському господарстві природних ресурсів, що передбачає необхідність забезпечення екологічної безпеки й раціонального використання природного потенціалу; диференційованість виробничо-господарського та інноваційно-інвестиційного процесу враховуючи соціо-еколого-економічні, організаційно-управлінські, техніко-технологічні тощо системи, які об'єднуються з метою створення новацій; сільськогосподарська продукція є важливим елементом забезпечення життєдіяльності людини, що суттєво впливає на її здоров'я, а тому, новації в сільському господарстві повинні забезпечувати пріоритетність щодо підвищення якості сільськогосподарської продукції, її безпеки та забезпечення екологічних вимог.

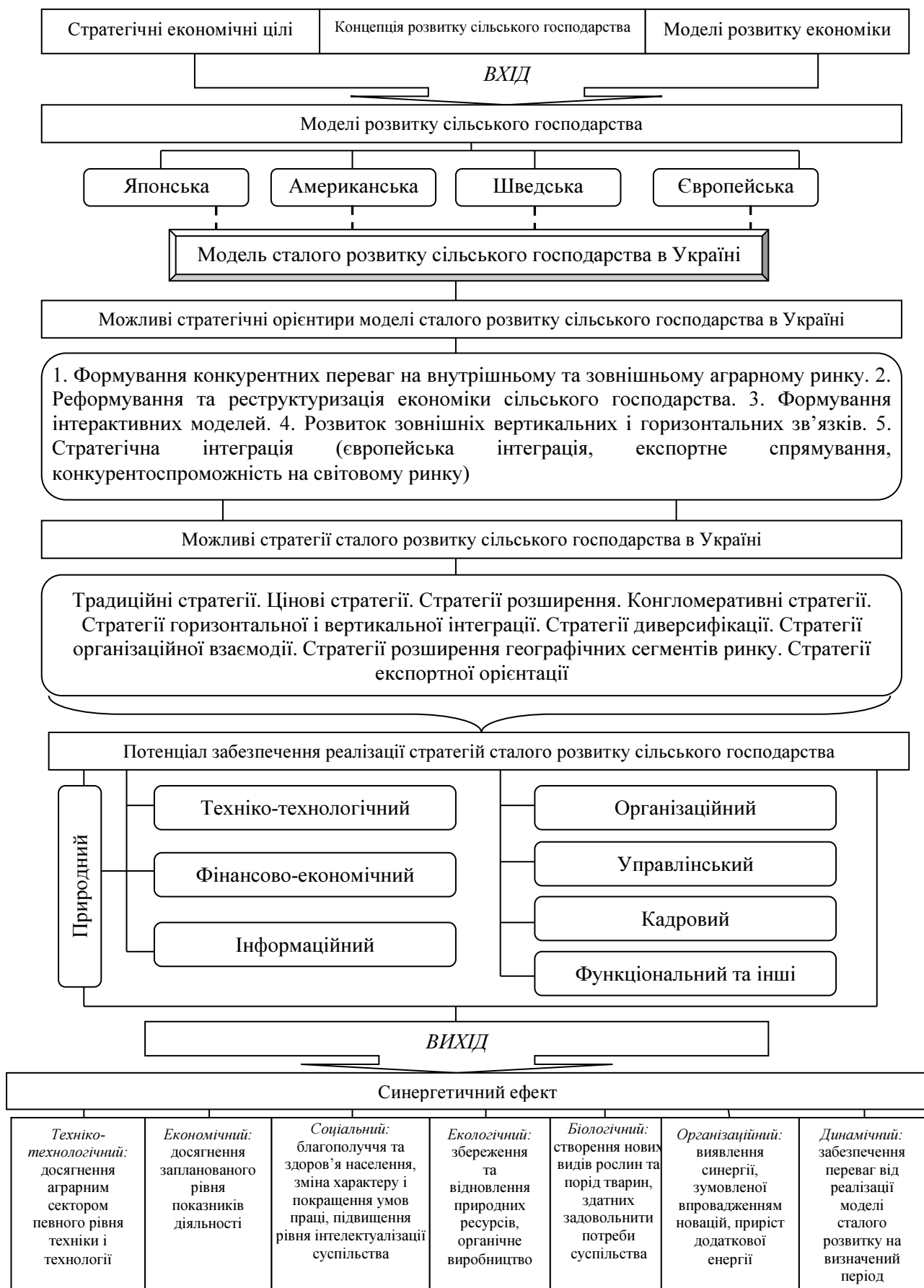

Рис. 2.4. Схема формування моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України*

* Джерело: розроблено автором

Особливістю моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є те, що в ній задіяна значна кількість учасників (стейкхолдерів), які певною мірою беруть участь у різних стадіях досліджуваного процесу й впливають на результативність. До таких стейкхолдерів належать:

1. Держава (органи регулювання на державному та регіональному рівнях), яка є головним координуючим учасником в моделі регулювання сталого розвитку реалізуючи свої функції (організаційну, економічну, соціальну, екологічну, інформаційну, контролюючу) у напрямку адміністративної підтримки заходів сприяння сталого розвитку сільського господарства, а саме: приймає законодавчі акти, визначає пріоритети науки і техніки, технологій, розробляє фортсайт-проекти, концепції науки, науково-технічні програми, дорожні карти тощо.

2. Сільське господарство, яке здійснює пошук (звернення в консультаційні служби, заходи, публікації) і впровадження необхідних новацій: виробництво конкурентоспроможної продукції; залучення власних ресурсів для інноваційно-інвестиційної діяльності; формування нових інтегрованих структур тощо.

3. Науково-освітній сектор сприяє розробці передових технологій, допомагає у впровадженні новацій, приймає участь у заходах інформування про розробки й досягнення (участь у формуванні технопарків та малих інноваційних підприємств; проведення фундаментальних наукових досліджень та експериментальних апробацій їх результатів в інтегрованих об'єднаннях тощо).

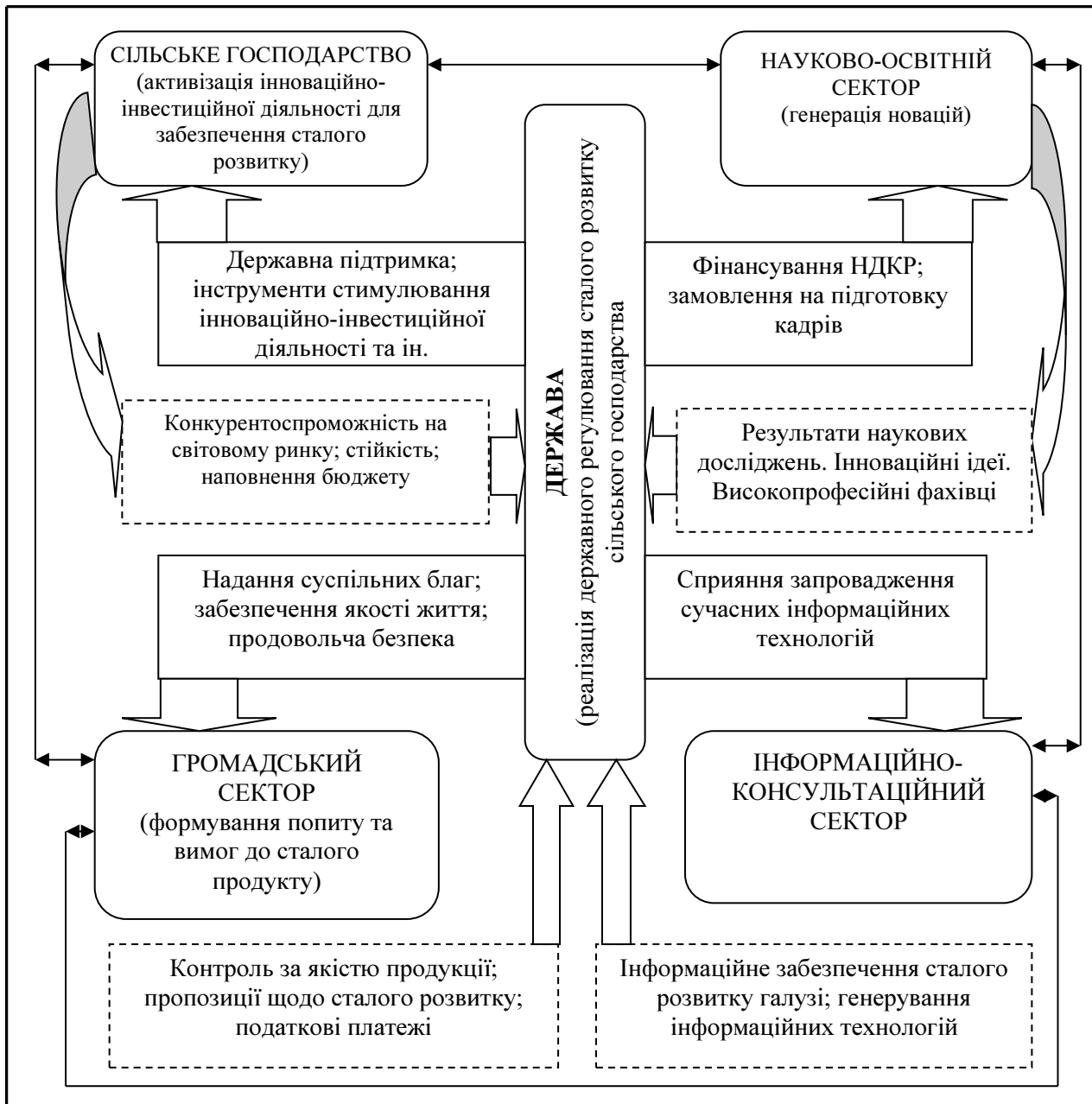
4. Громадськість (громадські організації, об'єднання, спілки) формує різні запити на товари і послуги та інші потреби суспільства аж до індивідуальних замовлень фізичних і юридичних осіб, сприяє просуванню рішень, заснованих на передових технологіях, допомога у впровадженні та підтримці таких рішень.

5. Інформаційно-консультаційний сектор забезпечує поширення інформації про досвід та технології серед учасників, здійснює координацію учасників у частині пошуку, просування та комерціалізації новацій, представляє передумови до застосування різних інформаційних технологій в сільському господарстві тощо.

Всі учасники моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства мають синхронно організовувати свою діяльність. У свою чергу, надто важливим є узгодженість конкретних функцій кожної структури і системних задач, а також формування ефективного порядку координації загальної діяльності органів державної влади та інших учасників такого процесу, що можливо в рамках комплексної комплементарної моделі.

На думку автора об'єктивним і доцільним є врахування комплементарності при формуванні моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, що обумовлено взаємодоповнюваністю між різними учасниками. Сучасний вітчизняний науковець В. Ліпов практично використовує методологічний потенціал комплементарності для проведення аналізу взаємодії ринку й держави [40]. Дослідник представляє вплив ринкових інститутів на формування інститутів державного устрою. У свою чергу вченим використовується поняття інституціональної комплементарності, яка відображає якість інтегративної цілісності соціо-еколого-економічних систем. Варто виділити два підходи до розгляду явища комплементарності: 1) лінійний підхід – за яким елементи в системі мають однаковий вплив один на одного і при їх функціонуванні виникає комплементарність; 2) ієрархічний підхід – за яким один з елементів системи виконує провідну роль, а інші його доповнюють, що призводить до зростання ефективності їх функціонування та досліджуваної системи загалом [41]. Нами використовується ієрархічний підхід, який передбачає провідну роль держави в забезпеченні сталого розвитку сільського господарства.

Грунтуючись на принципі міжінституційної комплементарності автором побудовано комплементарну міжінституційну модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка передбачає комплементарну взаємодію всіх стейкхолдерів й орієнтована на комплексне регулювання виробничо-господарських та інноваційно-інвестиційних процесів в сільському господарстві, зокрема, процесом формування, передачі і реалізації наукових розробок у виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції (товарів, послуг) (рис.2.5).

Стратегічні завдання сталого розвитку сільського господарства

- 1) взаємодія всіх стейкхолдерів для трансформації знань в інновації та забезпечення сталого розвитку;
- 2) дослідження попиту на інновації;
- 3) розробка дієвого механізму, заходів щодо формування та реалізації новацій у сільському господарстві;
- 4) підтримка системи забезпечення розвитку галузі;
- 5) комерціалізація технологій (новацій) для поліпшення діяльності суб'єктів сільського господарства завдяки функціонування відповідних центрів, сектору наукоємного підприємництва;
- 6) налагодження системи оцінювання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- 7) забезпечення висококваліфікованими кадрами для роботи у сфері сталого розвитку сільського господарства;
- 8) налагодження механізму інвестиційної діяльності;
- 9) активізація механізму діджиталізації сільського господарства.

Рис. 2.5. Комплементарна міжінституційна модель забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні*

* Джерело: розроблено автором

Загальна результативність моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні перш за все визначається рівнем збалансованості всіх її складових як можливостей суб'єктів господарювання. Лише системна збалансованість моделі сприяє врахуванню принципів адаптивності та здатності забезпечувати синергетичний ефект від її реалізації. Природний потенціал є базовим, який впливає на формування інших видів потенціалів з метою забезпечення максимально кориснішого використання відповідних потенційних можливостей породи, сортів рослин тощо [42].

При реалізації представленого методологічного підходу кожен стейкхолдер моделі буде орієнтувати свою діяльність на пошук можливих способів оптимізації витрат у контексті впровадження новацій та проведення відповідних змін щодо забезпечення конкурентоспроможності кінцевого сільськогосподарського продукту.

У свою чергу, відсутність можливості ефективного впровадження новацій в сільське господарство найчастіше є результатом асиметричності відповідних інтересів стейкхолдерів моделі. Тобто суб'єкт-об'єктний характер причин, які зумовлюють певну асиметричність в інтересах стейкхолдерів моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства, зумовили визначення шляхів мінімізації відповідного лагу асиметричності в таких інтересах (рис. 2.6).

Так як ринкова економіка змінює визначені критерії оцінки синергетичного ефекту від результатів виробничо-господарської та інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві, нами пропонується проводити таку оцінку через організаційно-управлінську взаємодію результатів діяльності з результатами просування сільськогосподарської продукції до споживачів шляхом використання логістичного ланцюга. Адже такий підхід розширює зміст та можливості моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства, розглядаючи її у взаємодії з елементами кругообігу капіталу, враховуючи цільові орієнтири діяльності суб'єктів сільського господарства та дозволяє проводити оцінку синергетичного ефекту на основі критеріїв корисності та конкурентоспроможності відповідних новацій.

Рис. 2.6. Причини та шляхи скорочення лагу асиметричності в інтересах стейкхолдерів моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: розроблено автором

На результативність та якість моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні впливає сукупність факторів, а саме: вид стратегії та її обґрунтованості; часовий лаг реалізації стратегій; циклічність в межах життєвого циклу інноваційно-інвестиційного та виробничо-господарського процесу; рівня і тісноти системності й комплексності моделі сталого розвитку; рівня розвитку й тісноти зв'язків інтеграційних процесів в сільському господарстві; прогнозування світових трансформаційних змін; упереджувальні структурно-якісні зміни наявного інноваційно-інвестиційного потенціалу в сільському господарстві; якість регулювання соціально-трудовами, фінансово-економічними, інституційними відносинами й відносинами у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності сільського господарства; рівень сталої активності суб'єктів сільського господарства та дієвості механізмів її активізації; рівень розвитку сталої інфраструктури на макро,-мезо та мікрорівнях.

На зміст, структуру та результативність інноваційно-інвестиційної діяльності особливо мають вплив інтеграційні процеси в сільському господарстві, які з кожним роком набувають особливої актуальності. Із зростанням кількості інтегрованих сільськогосподарських структур підвищується рівень конкурентоспроможності суб'єктів господарювання сільського господарства. А конкурентоздатність сільськогосподарської сировини як правило реалізується через конкурентоспроможність кінцевого продукту, що сприяє збалансуванню попиту і пропозиції на нього.

Інтегровані сільськогосподарські структури при правильній їх організації та ефективній системі державного регулювання спроможні:

- 1) своєчасно переорієнтувати капітал на нейтралізацію існуючих проблем, загроз, забезпечивши стійкий розвиток усіх складових відповідного інтеграційного процесу в сільському господарстві України;
- 2) збалансування соціо-еколого-економічних інтересів;
- 3) ефективно здійснювати регулювання формуванням та використанням існуючого соціо-еколого-економічного потенціалу суб'єктів сільського господарства;

4) своєчасно та якісно забезпечувати функціонування системи конкурентних переваг як базису для підтримки конкурентоспроможності діяльності й сталого розвитку [43].

Отже, в умовах поглиблення глобалізаційних процесів від суб'єктів сільського господарства вимагається переорієнтація їх основної діяльності у відповідність до принципів безперервного сталого розвитку. У свою чергу основним джерелом становлення їх конкурентних переваг й забезпечення продовольчої безпеки країни є зростання продуктивності як у рослинництві і тваринництві, так й у сферах підвищення якості продукції, збереження природних ресурсів, захисті навколишнього середовища тощо. Щодо реалізації представлених положень сільське господарство в Україні має ряд національних так і притаманних для всіх країн, що розвиваються особливостей.

До факторів, які впливають на виробничо-господарську та інноваційно-інвестиційну діяльність в сільському господарстві України належать [44]: 1) рівень сформованості ринку інноваційної продукції необхідними інститутами та інституціями; 2) низька платоспроможність сільськогосподарських товаровиробників, що обмежує можливості для придбання новацій; 3) недосконалість механізму фінансування трансферу технологій, розробок та їх комерціалізації; 4) неналежний інвестиційний клімат, що призводить до зменшення пропозицій сільськогосподарської продукції; 5) низький рівень державної підтримки сільського господарства; 6) недосконалість інфраструктури ринку інноваційної сільськогосподарської продукції.

Отже, виходячи з вище представлених особливостей, впровадження новацій в сільському господарстві України з метою забезпечення сталого розвитку, необхідно перш за все орієнтуватися на використання конкурентних переваг щодо забезпечення реалізації інноваційних проєктів. Для сільського господарства України зробити інвестиції більш привабливими та ефективними можливо шляхом розробки та запуску системи державних механізмів, які повинні ґрунтуватись на пріоритетності результатів наукових досліджень, організаційно-інституційних змін, орієнтованих на підвищення оперативності й результативності науково-дослідних робіт, а також створення умов для забезпечення комерціалізації їх результатів.

Для забезпечення реалізації довгострокових програм розвитку сільського господарства в Україні доцільним є впровадження саме інституційно-управлінських новацій, важливе місце серед яких в сучасному суспільстві займають інформаційно-комунікаційні послуги та моделі комерціалізації новацій. Зважаючи на нові потреби в комерціалізації результатів наукових досліджень, які орієнтуються на попит у інноваціях, виникає нагальна необхідність у переорієнтації існуючої моделі регулювання із централізованої на децентралізовану. Як результат досліджень світового досвіду було встановлено перспективність пропозицій до ширшого залучення аграрних товаровиробників у децентралізоване державне регулювання. Позитивним, з точки зору вивчення досвіду, є використання нових підходів у підтримці процесу комерціалізації наукових досліджень на основі державного фінансування, але із залученням місцевого рівня регулювання, сільського господарства, науково-освітніх організацій й громадськості.

До методів стимулювання сталого розвитку сільського господарства вітчизняні науковці найчастіше відносять підтримку малого підприємництва [45]. У свою чергу, підтримують необхідність створення й державну підтримку різних форм кооперації й інтеграції науково-освітніх, виробничих, фінансових й громадських організацій та структур, починаючи з дослідницьких центрів, агропарків, інноваційних інкубаторів. Однак проблема реалізації таких теоретико-концептуальних надбань зазвичай полягає у недовірі аграрних виробників до державних й місцевих органів влади, їх необізнаності, а й часто у відсутності політичної підтримки сільського господарства.

Пріоритетними завданнями й особливостями реалізації моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства є: 1) необхідність проведення науково-дослідних робіт, що сприятиме використанню можливостей для прогресуючого розвитку генетичних досліджень, поєднуючи ефективну систему регулювання та технологій, які доповнюють відповідні досягнення генетики; 2) скороченням часу на фінансування наукових досліджень, адаптуючи позитивний досвід розвинутих країн; 3) формуванням організаційно-інституційної структури, орієнтованої на спрощення процесу формування та реалізації новацій сільського господарства в

Україні. Отже, сільське господарство має особливості щодо впровадження моделі забезпечення сталого розвитку сільського господарства, адже його системоутворюючими чинниками є біологічні активи й цільова спрямованість у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Такі особливості визначають методологічний базис дослідження й оцінки результатів сталого розвитку сільського господарства в Україні [46].

Ґрунтуючись на тому, що модель забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинна забезпечувати рух всієї країни до більш гуманізованого суспільства, на її ефективність впливають фактори, які свідчать про просування до прогресивної форми її функціонування. Логічно, що такі фактори знаходяться в усіх суспільних сферах, а саме соціо-еколого-економічній, політичній, культурній, так як саме в їх гармонійному симбіозі полягає гуманізація цивілізації. За умови проектування такої позиції на сільське господарство в Україні, то результативність моделі регулювання сталого його розвитку вимірюється, перш за все, вдосконаленням всіх його підсистем, та вкладом у загальний розвиток країни [47].

Зазначимо, що модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні не може оцінюватися окремо від загальної моделі сталого розвитку всієї країни, адже пріоритети безпосередньо формуються на вищому рівні. Враховуючи вищевикладене, результативність моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні може оцінюватися з таких позицій: економічного зростання; розвитку людського капіталу; конкурентоспроможності; технологічного розвитку; збереження та відтворення біологічних ресурсів території; біологічного розвитку; екологічної безпеки держави та ін.

Особливістю моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства є її виражений синергетичний характер, в результаті чого ефективність новацій постійно зростає. Крім того, мультиплікативний ефект від комерціалізації новацій є інтегральним, оскільки економічний ефект у виробництві супроводжується позитивними зрушеннями в розвитку освіти, культури і всієї соціо-еколого-економічної системи. Саме завдяки таким зрушенням модель регулювання сталого розвитку і науково-технічний прогрес

стають головними факторами, які сприяють найбільш раціональному використанню трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, найбільш ефективному застосуванню соціо-еколого-економічних та інших механізмів регулювання [48].

Підтримуючи позицію вчених [49], що, ефективність функціонування та розвитку будь-якої соціо-еколого-економічної системи багато в чому залежить саме від вибору дієвої її моделі. У свою чергу, оцінка ефективності як системи, так і її моделі повинна мати об'єктивний, комплексний, а по можливості, і кількісний характер. Тому першочерговим є ідентифікація об'єктивних і однозначних критеріїв для оцінки ефективності, які б давали можливість проводити порівняння моделей, різних за своїми принципами, завданнями, ресурсами та механізмами регулювання.

Методологічно ґрунтуючись на постулаті, що ключовою ціллю новацій є сукупний синергетичний ефект, для оцінки результативності реалізації моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні нами виділені ефекти та їх індикатори на рівні держави (рис.2.7). Особливим видом ефекту від реалізації моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні нами виділено одержані в його результаті конкурентні переваги та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Природа конкуренції під впливом сукупності факторів останнім часом суттєво змінюється [50]. Згідно із положеннями М.Портера, конкуренція має чотири стадії розвитку: стадія факторів виробництва, стадія інвестицій, стадія нововведень, стадія багатства [51], кожна з яких характеризується особливими цілями і механізмами державного регулювання виробничо-господарськими та інноваційно-інвестиційними процесами.

Проведені науковцями дослідження сучасних теорій та емпіричних досліджень у сфері конкурентних відносин дозволило ідентифікувати ознаки зміни самої природи конкуренції, серед яких саме зростання попиту на інновації та активізація їх повторного використання, що призводить до підвищення рівня конкурентної поведінки учасників ринку [52].

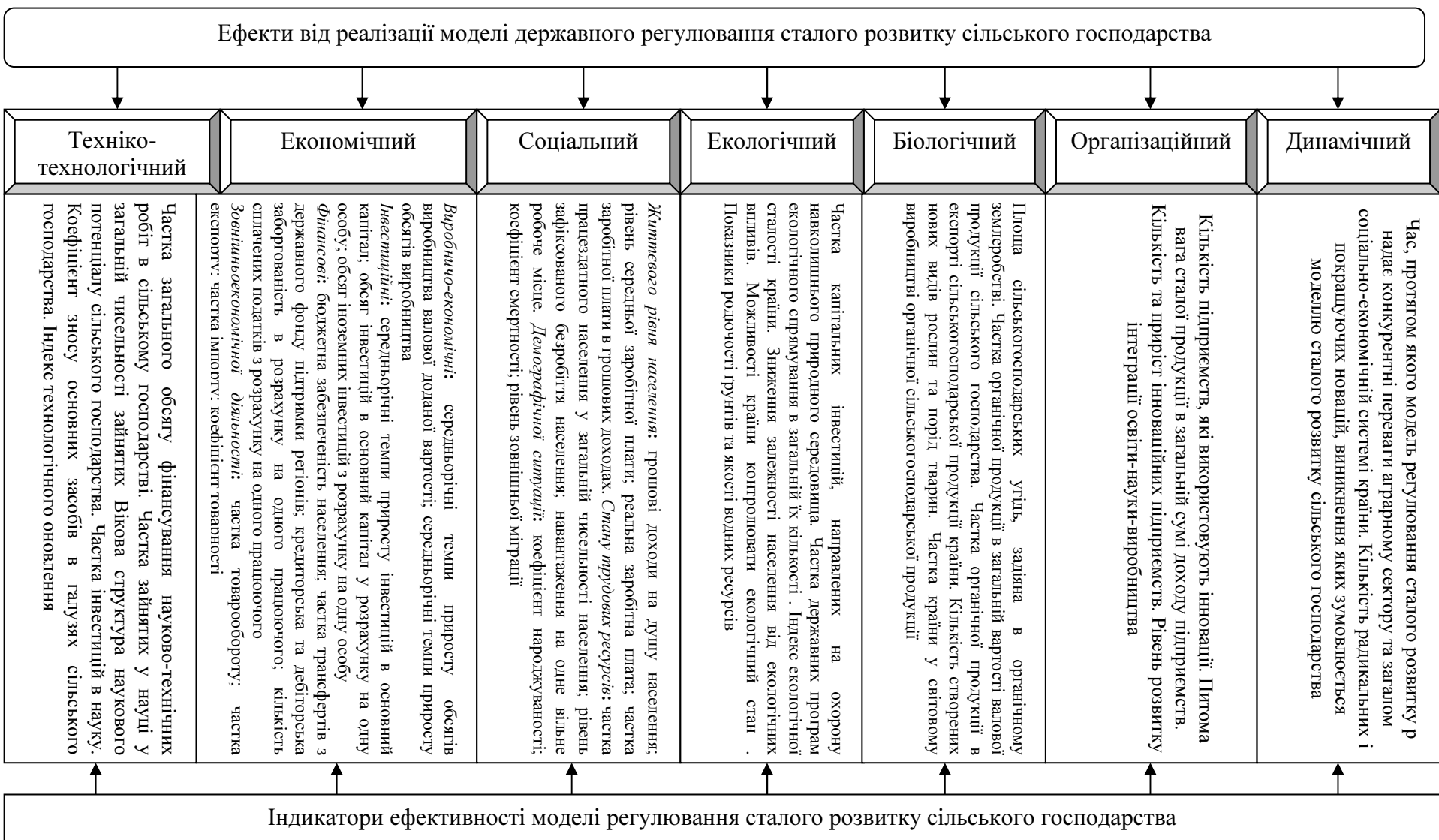

Рис. 2.7. Ефекти та індикатори моделі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні*

* Джерело: розроблено автором

Враховуючи, що на сучасному етапі конкуренція за відповідні ресурси поступилася конкуренції за споживача, зазначимо, що інновація є основою конкуренції і умовою конкурентоспроможності сільського господарства. Встановивши взаємозв'язки між конкурентоздатністю, конкурентоспроможністю, конкурентостійкістю сільського господарства та його сталого розвитку, вважаємо обґрунтованим оцінювати через зазначені категорії ефективність використання потенціалу сталого розвитку сільського господарства.

Зауважимо що потенціал сталого розвитку сільського господарства є змінним і залежить від сукупності факторів, зокрема: динаміки соціально-економічного розвитку сільського господарства та окремих суб'єктів господарювання; темпів змін в глобальному просторі; рівня цивілізованості високорозвинутих країн; темпів розвитку людського капіталу; залежності України в цілому та сільського господарства, зокрема від вимог глобалізації; рівня насиченості та розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку; обраних внутрішніх і зовнішніх стратегій; пріоритетів в експортному спрямуванні сільського господарства тощо. Також, оцінку результативності використання потенціалу сталого розвитку сільського господарства через рівень його конкурентоспроможності та конкурентостійкості доцільно проводити з позиції системної цілісності з орієнтацією на кінцеву продукцію, реалізацію стратегії або завдань [53].

Отже, можна зробити висновки, що значний вплив на суспільний розвиток має модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка є більш складною структурою, адже відбувається залучення до функціональних й виробничих процесів природних ресурсів. Встановлено, що така складність передбачає дотримання сукупності вимог для результативної реалізації моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, а саме: 1) готовність суспільства до сталого розвитку; 2) належний інноваційно-інвестиційний клімат на всіх рівнях регулювання; 3) сформована система державного регулювання; 4) узгодженість концепцій розвитку економіки, суспільства, інститутів, соціально-трудоу, владних, земельних та інших відносин.

Для забезпечення ефективності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні запропоновано комплементарну міжінституційну модель державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, яка передбачає об'єднання таких учасників як: держава (приймає законодавчі акти, визначає пріоритети науки і техніки, технологій, розробляє форсайт-проекти, концепції науки, науково-технічні програми, дорожні карти тощо), науково-освітній сектор (формування технопарків та малих інноваційних підприємств; проведення фундаментальних наукових досліджень та експериментальних апробацій їх результатів в технопарках тощо), сільське господарство (виробництво сталої продукції; залучення власних ресурсів для інноваційно-інвестиційної діяльності; формування нових структур тощо), громадськість (формує різні запити на товари і послуги та інші потреби суспільства аж до індивідуальних замовлень фізичних і юридичних осіб) та інформаційно-комунікаційний сектор (забезпечує поширення інформації про досвід та технології серед учасників, здійснює координацію учасників у частині пошуку, просування та комерціалізації новацій, представляє передумови до застосування інформаційних технологій в сільському господарстві тощо). Запропонована модель орієнтована на комплексне регулювання виробничо-господарської й інноваційно-інвестиційної діяльності сільського господарства, зокрема, процесом формування, передачі і реалізації наукових розробок у виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Враховуючи цільові орієнтири сталого розвитку сільського господарства в Україні з метою покращення якості та умов життя, було встановлено, що результативність моделі регулювання сталого розвитку сільського господарства визначається через сукупність взаємопов'язаних ефектів (техніко-технологічного, соціально-економічного, екологічного, організаційного, біологічного, динамічного), яка має визначену чітку структуру залежно від завдань та цілей сільського господарства.

2.3. Фактори впливу та методичний інструментарій дослідження сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації економічних процесів

Розвиток сільського господарства полягає у формуванні особливого механізму взаємодії учасників виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу, який насамперед реалізується в умовах результативного функціонування державного регулювання, яка створює базис для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в державі та сільському господарстві насамперед, формує попит на відповідні інновації та сприяє процесу активного їх генерування, впровадження і комерціалізації. Для успішного вирішення таких завдань, а саме державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, варто володіти інформацією про відповідний рівень розвитку, структуру соціо-еколого-економічного потенціалу сільського господарства, систему та фактори, які сприяють своєчасній та ефективній комерціалізації новацій із метою забезпечення сталого розвитку галузі.

Формування дієвих механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні є одним із пріоритетних завдань, які постають перед державою. У свою чергу, досить важливим завданням є також ідентифікація та аналіз факторів, які перешкоджають реалізації вітчизняної державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Потреба у дослідженні факторів, які впливають на державну політику сталого розвитку сільського господарства в Україні, зумовлена перш за все обґрунтуванням їх змісту та можливих форм прояву у контексті розробки ефективної системи державного регулювання, яка орієнтована на активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві. У свою чергу фактори впливу на сталий розвиток сільського господарства залежать від існуючих структурних особливостей сільського господарства, рівня науково-освітньої та технічної діяльності тощо.

У вітчизняній науковій літературі розгляду факторів, які впливають на механізм державного регулювання сталого розвитку країни та сільського

господарства зокрема, приділяється значна увага. У працях М. Згуровського, А. Землянкін, О. Зінченка, П. Бубенка, Н. Гончарової, О. Ладюка, В. Семиноженка представлено вплив різних факторів, які впливають на передумови активізації інноваційно-інвестиційної діяльності, певним чином визначають відповідні стимули й мотиви діяльності сучасних суб'єктів сільського господарства, встановлюють темпи та масштаби розповсюдження новацій у національній економіці.

До факторів забезпечення сталого розвитку галузей та регіонів А. Землянкін відносить: створення надійних інститутів спільного інвестування; формування венчурних фондів для інвестування сталого капіталу; становлення фінансової інфраструктури для інноваційно-інвестиційної діяльності [54].

О. Зінченко до важливих факторів сприяння сталого розвитку країни відносить формування умов для реалізації соціо-еколого-економічного потенціалу суб'єктів малого бізнесу [55]. Ми не погоджуємось з таким трактуванням адже мале підприємництво в Україні ще не набуло досконалих форм та не має необхідного для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності фінансового потенціалу. А тому сталий розвиток скоріше відбуватиметься у результаті інтеграційних об'єднань суб'єктів господарювання з метою концентрації необхідних ресурсів й організаційно-інституційних можливостей.

Науковець П. Бубенко ключовим фактором забезпечення сталого розвитку вважає становлення нових організаційно-економічних формувань, які б ефективно функціонували в сучасних механізмах комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, а також наявність необхідних науковців та фахівців, які спроможні були б генерувати ідеї й безпосередньо формувати результати наукової діяльності [56]. З такою позицією варто частково погодитися. Однак зауважимо, що з метою активізації інноваційно-інвестиційної діяльності сільського господарства варто формувати не просто абсолютно нові організаційні структури й нормативно-правові засади, а й ті, які сприятимуть продукуванню інноваційних проєктів та, у свою чергу, витримуватимуть конкурентну боротьбу з ключовими конкурентами, перш за все з іноземними.

До факторів сталого розвитку регіону О. Ладюк й Л. Волевач відносять: залучення відповідних науково-технічних організацій до вирішення завдань щодо модернізації національного виробництва; підтримку інноваційних пропозицій бізнесу; гарантування можливості для отримання кредитів суб'єктами господарювання з метою реалізації інноваційних проєктів [57]. Серед ключових помилок державного регулювання взагалі та сталої зокрема було те, що в кризових умовах 90-х років потужні науково-технічні установи не отримали своєчасної належної допомоги, що призвело до втрати вагомого кадрового потенціалу. А тому на порядок денних виноситься питання оновлення відповідних інженерно-технічних кадрів, які зможуть ефективно працювати у напрямку сталого розвитку виробництва та сільського господарства зокрема.

Вченим В. Семиноженком до факторів сталого розвитку відносить визначальну роль держави, адже на сьогодні малий й середній бізнес не здатний самостійно вирішувати проблем поширення новацій, а, відповідно, потужним транснаціональним корпораціям це є не вигідним [58].

Н. Гончарова базовими факторами сталого розвитку вважає комплекс інноваційних засобів, новаторських цілей, їх досягнення, спроможності відтворювати інноваційну спрямованість на збалансованій основі [59].

М. Згуровський, основним фактором активізації виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу вважає технологічне передбачення, а саме визначення потреби у тих інноваційних результатах, які будуть у короткостроковій перспективі базисом для соціально-економічного поступу країни [60].

Отже, у сучасній науковій літературі немає на сьогодні єдиного підходу щодо певної структуризації факторів, які перш за все впливають на формування дієвого механізму державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Тому відсутність такої структуризації насамперед стримує формування ефективної державної політики, яка значно посилить вплив різних стимулюючих, та послабить дію дестимулюючих факторів на сталий розвиток сучасного сільського господарства. Розроблено авторський підхід до комплексної систематизації факторів, які впливають на забезпечення сталого розвитку сільського господарства за рядом ознак (рис.2.8).

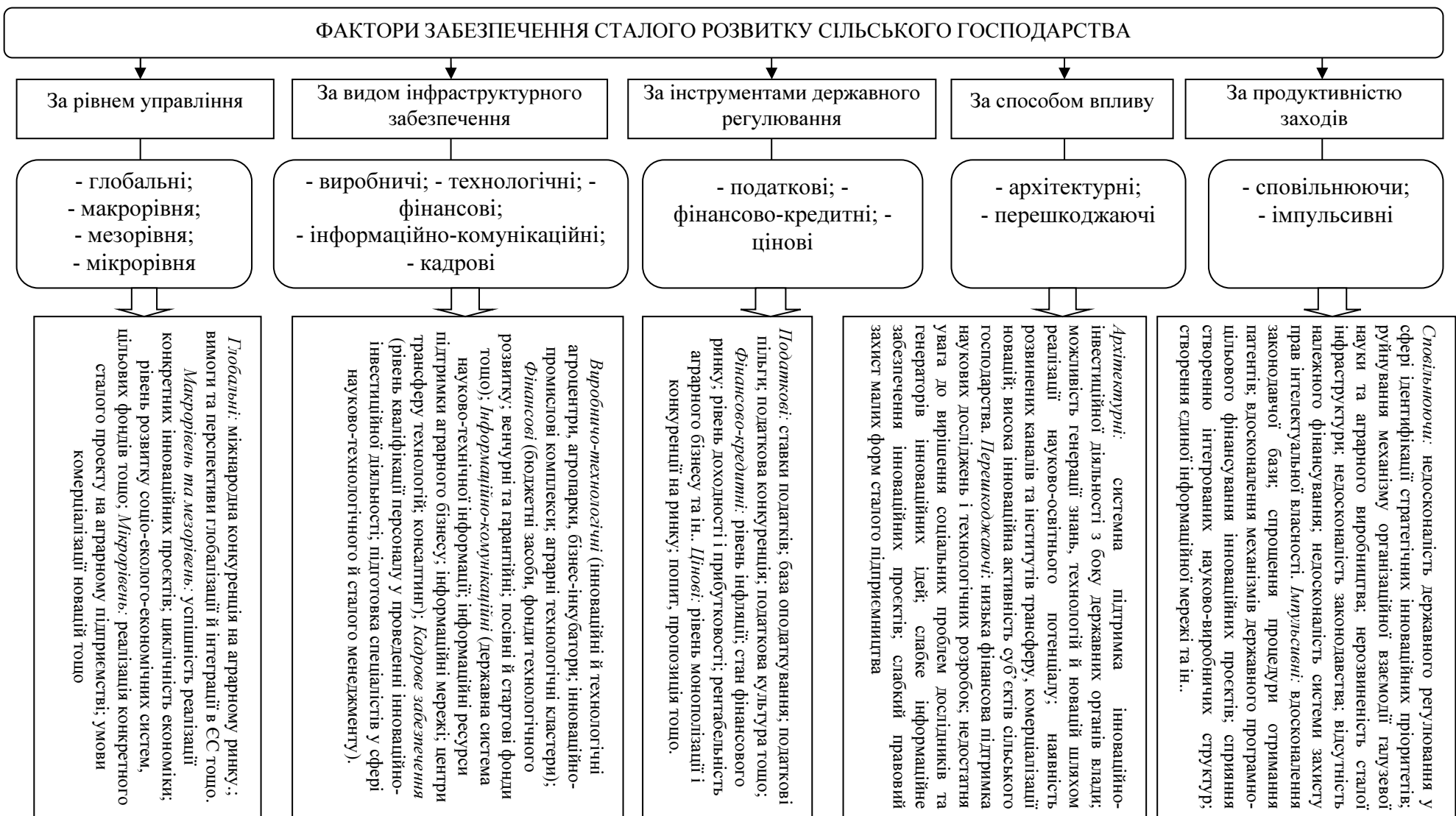

Рис.2.8. Фактори забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні*

* Джерело: розроблено автором

Сільське господарство України досить активно вливається в глобалізовану систему міжнародних господарських зв'язків (наприклад транскордонне співробітництво) щодо факторів сталого розвитку доцільно розглядати фактори міжнародного та макрорівня. Визначаючи за масштабами впливу ті фактори, які певним чином визначають особливості сталого розвитку сучасного сільського господарства, нами поділено на фактори міжнародного (глобального) рівня, макро-, мезо- і мікрорівня. Саме зв'язкам зі світовим співтовариством у контексті реалізації інноваційних проєктів значно сприяє ефективному “переливу знань”, обміну досвідом та прискорення тиражування новацій.

Тому завдання держави насамперед полягають у формуванні сприятливих умов для припливу інвестицій у виробничо-господарську діяльність вітчизняного сільського господарства. Таким чином рівень державної активності насамперед залежать від певних економічних циклів у країні. Так, у період кризи варто забезпечити сталість впровадження основних новацій, які сприяють значному удосконаленню задоволення потреб з метою отримання відповідного довгострокового позитивного ефекту впроваджуючи інновації в сільському господарстві. Саме державне втручання у такий період сприяє економічному зростанню й виходу з кризи. На стадії економічного росту, втручання держави у відповідну виробничо-господарську та інноваційно-інвестиційну сферу носить досить фрагментарний характер. Участь держави у процесі сталого розвитку сільського господарства, може бути як прямою (тобто адресна підтримка стратегічно важливих новацій), так й непрямою (формування інноваційної інфраструктури, нормативне забезпечення виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу). Такі фактори значно вплинули на сталий розвиток сільського господарства. Вплив цих факторів посилюється незадовільним станом ефективно діючих сільськогосподарських науково-дослідних лабораторій, низьким рівнем адаптованості науково-дослідних сільськогосподарських установ до ринкових умов, відсутністю відповідних ринків науково-технічної продукції [61].

Для державного регулювання забезпечення сталого розвитку та відповідної ефективної системи регулювання варто визначити фактори, які перешкоджають цьому процесу. Фактори класифіковано на три групи: виробничо-технологічні,

соціально-економічні та організаційно-інституційні. Соціально-економічні фактори передбачають нестачу коштів в сільському господарстві для сприяння сталого розвитку, відсутність фінансової підтримки держави, надто низький платоспроможний попит на інноваційні продукти, висока вартість реалізації новацій, тривалі строки їх окупності, брак кваліфікованого персоналу.

До виробничо-технологічних факторів належать дуже низький інноваційний потенціал сільського господарства, недостатність інформації про інноваційні технології, відповідні ринки збуту; несприйнятливість суб'єктів сільського господарства до нововведень; не значне коло можливостей для процесу кооперування з іншими суб'єктами бізнесу й науковими організаціями.

В організаційно-інституційні фактори входять: відсутність необхідності у нововведеннях унаслідок наявності ранніх новацій; недосконалість законодавчих і нормативно-правових документів, які регулюють та стимулюють інноваційну діяльність; невизначеність термінів виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу; нерозвиненість інфраструктури (посередницькі, інформаційні, юридичні, банківські, інші послуги); нерозвиненість ринку технологій [62].

Головним напрямом вирішення завдань щодо своєчасного та оптимального забезпечення сталого розвитку сільського господарства є формування соціо-еколого-економічних умов з метою забезпечення сталої сприйнятливості сільського господарства. Під інноваційною активністю автор розуміє здатність сектору генерувати та реалізувати новацій [63].

Зрозумілим є той факт, що в досліджуваній галузі може спостерігатись відсутність певної соціо-еколого-економічної спроможності до новацій. Тобто, будь-яке нововведення, яке у більшості пов'язане з технічною трансформацією сільського господарства, модернізацією техніко-технологічної бази, відповідає довгостроковим інтересам галузі. Багато в чому соціальні завдання відбивають поточні інтереси, внаслідок цього виникає протиріччя між техніко-економічними й соціальними завданнями, між довгостроковими і поточними інтересами суб'єктів сільського господарства та населення.

На сьогоднішній день мало ресурсів вкладається у відновлення сільського господарства, формування й освоєння новацій внаслідок того, що перш за все інноваційно-інвестиційний процес викликає зменшення прибутку, у той час як суб'єктам господарювання удається збільшувати його шляхом реалізації старої або ж частково модернізованої продукції за встановленими монопольно високими цінами.

Тому, сприйнятливість сільського господарства до виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу залежить від початкових умов: від підготовки до перетворень. Рівень підготовленості характеризується визначеним техніко-економічним рівнем розвитку сільського господарства [64]. Важливим при цьому є визначення стратегії щодо технічного розвитку. Так критерієм економічної доцільності (стимулом) технічного розвитку на основі новацій у сільському господарстві може бути потреба в розширенні масштабів виробництва традиційної для сільського господарства продукції або освоєння нових її видів за умови конкурентоспроможності й достатньої ефективності сільського господарства. Якщо створені певні попередні умови для технічних перетворень і правильно обрана стратегія технічного розвитку, то сільське господарство буде зацікавлений і сприйнятливий до перетворень на основі нововведень.

Нововведення частіше впроваджуються в тих суб'єктах господарювання, де є високопрофесійні фахівці, які переконані, що такі нововведення необхідні їм для роботи (якщо це нововведення, яке стосується виробничого, наукового або збутового процесу). З огляду на цю обставину, сприйнятливість сільського господарства до нововведень залежить, швидше за все, від думки фахівців, ніж від рішень менеджерів. Тому необхідно завжди висувати підвищені вимоги при найманні працівників у відносності їх знань й кваліфікаційних вимог. Саме це буде сприяти не лише підвищенню результативності державного регулювання, а й поліпшенню діяльності галузі в Україні. Тому варто заохочувати створення й функціонування інноваційних фінансових організацій (банків, фондів тощо), які фінансують науково-технічні інновації на комерційній основі.

Важливими факторами, які значно впливають на забезпечення сталого розвитку сільського господарства України є такі: ресурсне забезпечення; науково-технічні; загальноекономічні фактори.

У даному контексті враховують ще сукупність факторів, які визначають масштаби й темпи інноваційно-інвестиційної діяльності при забезпеченні сталого розвитку сільського господарства [65].

Масштаби здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності та сталого розвитку представлені під впливом ряду факторів:

- невизначеності, який не завжди сприяє визначенню доцільності реалізації відповідного напрямку науково-технічного розвитку;
- реалістичність планів, які погоджують стадію НДР з виробництвом, збутом та післяреалізаційним обслуговуванням, із стадією сталої дифузії – модифікацією й модернізацією виробленої продукції та припиненням її виробництва;
- проблематичність забезпечення короткострокових тенденцій щодо розвитку національного господарства зокрема та окремих суб'єктів бізнесу тривалим концепціям сталого розвитку;
- рівень орієнтованості інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняного сільського господарства на потреби країни;
- проблемність забезпечення відповідного рівня сталого розвитку вітчизняного сільського господарства світовому рівню у складі подібних показників;
- ідентифікація та підтримка конкурентоспроможності національних сільськогосподарських новацій на глобалізованому ринку;
- рівень ризикованості новацій у вітчизняній практиці;
- ефективність правового захисту бізнесу у сфері наукових досліджень й інноваційно-інвестиційної діяльності;
- місце державної участі в реалізації інноваційної діяльності, яке пов'язане з ресурсною підтримкою й замовленнями на генерацію нововведень [66].

Грунтуючись на систематизації факторів, які істотно визначають динаміку розвитку сільського господарства, можливою стає характеристика її параметрів та на цій основі запропонувати рекомендації, які пов'язані з формуванням стратегії стійкого економічного зростання показників функціонування сільського господарства і держави загалом.

Тобто, вплив факторів, які визначають масштаби та напрями сталого розвитку сільського господарства, зазвичай обумовлений певним співвідношенням сфер виробничо-господарської та науково-технічної діяльності. Розміри діяльності щодо науково-технічних розробок значно можуть визначати обсяги соціо-еколого-економічного потенціалу вітчизняного сільського господарства, якими володіють суб'єкти господарювання. Тому аналіз відповідних факторів, які визначають тенденції сталого розвитку досліджуваної галузі і сфери наукових та науково-технічних розробок, варто вести за певними групами, систематизованих залежно від рівня впливу їх на результати сталого розвитку сільського господарства.

Сучасний стан самої системи державного регулювання, зокрема діяльністю та формуванням підприємницького середовища, перебуває не на належному рівні. Минув досить великий період ринкових перетворень, отже, й сама система регулювання потребує оновлення, модифікації. Ми маємо статус країни з ринковою економікою, тому всі методи регулювання, розвитку мають бути приведені у відповідність з вимогами сьогодення.

Основою для інституційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинні стати інноваційно-інвестиційні процеси в організаційно-інституційній, техніко-технологічній та соціо-еколого-економічній площинах, підтримка людських ресурсів та розвиток сільських територій. Структурне реформування сільського господарства має перш за все здійснюватися у напрямі забезпечення економічної безпеки галузі та національної економіки загалом, за рахунок пріоритетного розвитку експортноорієнтованих та імпоротно-замінних товарів, виробництва альтернативних видів енергії, упровадження ресурсо та енерго зберігаючих технологій, розвитку адаптивного механізму виробництва, що значно знижує навантаження на навколишнє природне середовище, забезпечення виробництва екологічно чистої органічної продукції з власної сировини, розвитку села та підтримки сільського соціуму. В сучасному інформаційному суспільстві пріоритетами програм розвитку сільського господарства є:

1) інституціональні зміни, що представляються в модернізації вже існуючих, оптимальної адаптації запозичених та впровадженні сформованих нових інститутів у напрямку формування інституціональних умов забезпечення

економічної безпеки сільського господарства, формування можливостей для поєднання соціо-еколого--економічних інтересів усіх суб'єктів сільського господарства та їх комплементарності;

2) технічні та технологічні зміни, які передбачають певні якісні трансформації у взаємозв'язках науково-освітньої, інноваційної, техніко-технологічної сфер діяльності суб'єктів сільського господарства з метою задоволення потреб бізнесу (отримання прибутку) та сільських територій, становлення умов для динамічного прискорення технологічного прогресу;

3) соціальні зміни, сприяння формуванню необхідної соціально-економічної орієнтації учасників ринку сільськогосподарської продукції, адекватних реформаційних перетворень, забезпечення зворотного зв'язку між діяльністю сільського господарства та стратегіями забезпечення сталого розвитку, що ґрунтуються на основі наявних ресурсів та соціально-економічних відносин [67]. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку результати наукової, науково-технічної та інноваційно-інвестиційної діяльності є вирішальними факторами, що визначають перехід до сталого типу розвитку сільського господарства, забезпечують її високу ефективність та національну безпеку у ринковому середовищі.

Для характеристики факторів забезпечення сталого розвитку сільського господарства пропонуємо використовувати показники, які визначають кадровий науковий потенціал, обсяги та результативність наукової діяльності, рівень впровадження новацій у сільське господарство тощо (табл.2.4).

Більш детальний розгляд кожної з груп факторів дозволяє виявити часткові індикатори та відповідні кількісні і якісні показники, що характеризують сталий розвиток сільського господарства. Для ефективної політики держави в сфері розвитку сільського господарства важливим елементом є створення сталої та інвестиційної спроможності галузі, яка забезпечує їх конкурентоспроможність. Ці компоненти мають як прямий так і зворотній вплив один на одного. Як свідчать дані проведеного аналізу, можна зробити висновок, що в Україні недостатньо високий рівень інноваційно-інвестиційної спроможності в сільському господарстві. Тому актуальним та

важливим є створення умов для інституційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства на засадах комплементарності [68].

Таблиця 2.4

Фактори забезпечення сталого розвитку сільського господарства та показники їх оцінки

Фактор	Ознака	Показники
Науково-освітній потенціал	Рівень розвитку освіти, зокрема, вищої	- ступінь охоплення вищою освітою населення відповідної вікової групи, %; - державні витрати на освіту, у % до ВВП
	Рівень розвитку науки	- кількість осіб із науковими ступеннями (докторів і кандидатів наук) на 100 тис. осіб населення; - кількість організацій та чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи, на 100 тис. осіб населення
Впровадження інноваційних розробок	Патентна активність	- кількість патентів виданих національними та іноземними організаціями, на млн. осіб населення
	Інтенсивність впровадження новацій у сільське господарство	- кількість інноваційно-активних сільськогосподарських підприємств; - загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність в сільському господарстві, млн. грн.; - обсяг сталої продукції, млн. грн.; - впровадження прогресивних технологічних процесів у сільському господарстві, одиниць; - освоєння інноваційних видів продукції у промисловості, одиниць
Інноваційна зовнішньо-економічна спеціалізація держави	Високотехнологічний експорт	- частка високотехнологічної аграрної продукції в експорті, %
Розвиток мережевих технологій	Розвиток мережі Інтернет	- кількість безпечних Інтернет-серверів на млн. осіб населення; - швидкість доступу до мережі Інтернет на 10 тисяч осіб населення
Поширення серед населення та доступність сучасних інформаційних технологій	Комп'ютерні технології	- кількість персональних комп'ютерів на 100 осіб населення; - кількість суб'єктів господарювання, які використовують сучасні інформаційні технології
	Мережа Інтернет	- кількість користувачів мережі Інтернет на 100 осіб населення; - кількість користувачів широкопasmового доступу до Інтернету на 100 осіб населення

* Джерело: доопрацьовано автором

Для більш ефективного аналізу стану та розвитку сільського господарства необхідно дослідити фактори макроекономічного впливу, зосереджуючи увагу на інноваційно-інвестиційній складовій розвитку сільського господарства. Проведений аналіз конкурентних позицій держави в різних міжнародних рейтингах дає підстави зробити висновок про їх тісний взаємозв'язок і

визначити ключові фактори макроекономічного середовища, що впливають на сталий розвиток сільського господарства економіки держави. Наукові дослідження в сфері узагальнення та систематизації факторів зовнішнього впливу у процесі формування сталої моделі розвитку сільського господарства економіки належать таким вченим, як: А. Косенко [69], Т. Васильєва [70], І. Лицур [71], А. Тельнов [72], Т. Шталь [73] та іншим.

Узагальнюючи підходи науковців, у ході дослідження систематизовано та узагальнено фактори макроекономічного впливу на сталий розвиток сільського господарства, що наведено на рис. 2.9.

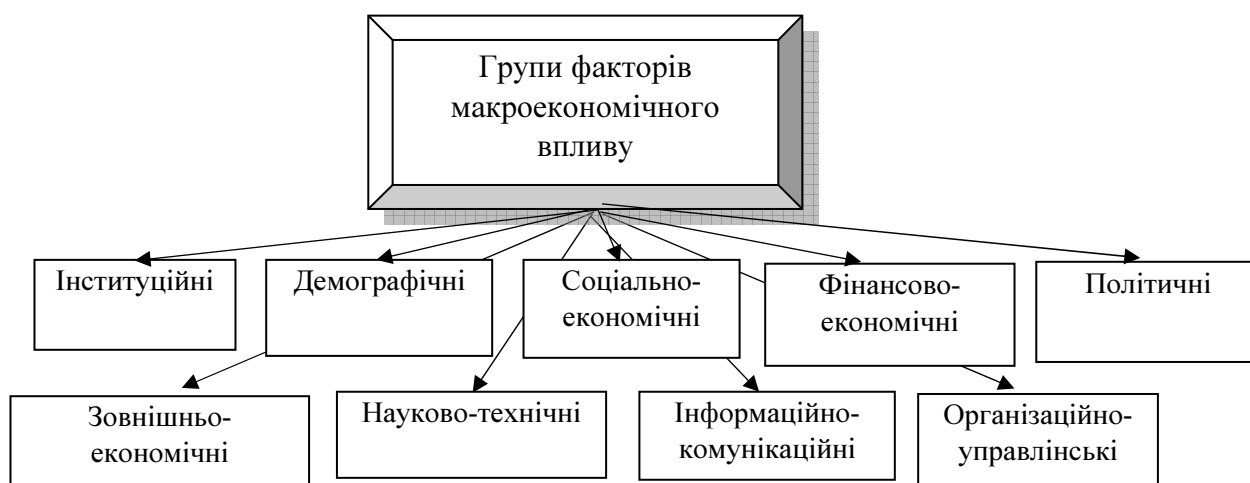

Рис. 2.9. Фактори макроекономічного впливу на сталий розвиток сільського господарства*

* Джерело: розроблено автором

Розгляд наведеної групи факторів дозволяє виявити часткові індикатори та необхідні якісні і кількісні показники, які необхідно використовувати при здійсненні аналізу стану сталого розвитку сільського господарства та результативності державного регулювання.

Оцінка макроекономічних факторів, що впливають на сталий розвиток сільського господарства економіки України буде проведена відповідно до запропонованої системи показників, яка наведені у таблиці 2.5.

Дослідженням інституційного середовища сталої сфери в Україні присвячено роботи багатьох науковців, таких як: Н. Березняк [74], Н. Почерніна

[75], Ю. Журавель [76] та багато інших. Основою їх досліджень є узагальнення теоретичного базису, які містить нормативно-правова база щодо регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Таблиця 2.5

Система макроекономічних показників, що характеризують інноваційне середовище сільського господарства

Група показників	Показник (характеристика)
1. Інституційні	- суб'єкти інституційного забезпечення; - нормативно-правова база
2. Демографічні	- чисельність населення; - загальний приріст населення (скорочення); - природний приріст населення (скорочення); - міграційний приріст населення (скорочення); - структура населення за статтю і віком
3. Соціально-економічні	- рівень зайнятості та безробіття; - оплата праці (середня номінальна та реальна заробітна плата, заборгованість по заробітній платі, розподіл працівників за розмірами заробітної плати)
4. Фінансово-економічні	- доходи і витрати населення; - валовий внутрішній продукт (ВВП); - фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств; - обсяги нефінансових послуг; - оборот роздрібною торгівлі; - капітальні інвестиції; - рівень інфляції (індекси споживчих цін, індекси цін виробників промислової продукції)
5. Зовнішньо-економічні	- інвестиції зовнішньоекономічної діяльності (прямі іноземні інвестиції); - зовнішня торгівля товарами та послугами (обсяги експорту та імпорту); - зовнішньоторговельний баланс; - стан зовнішньоекономічних відносин з країнами ЄС (обсяги експорту та імпорту)
6. Науково-технічні	- обсяги наукових досліджень і розробок (НДР); - частка витрат на виконання НДР у ВВП; - кількість працівників, задіяних у виконанні НДР; - структура витрат на виконання НДР за джерелами фінансування
7. Інформаційно-комунікаційні	- частка підприємств, що використовують інформаційно-комунікаційні технології (комп'ютери та доступ до мережі Інтернет)
8. Політичні	- дані соціологічних досліджень; - стабільність уряду; - ступінь громадського незадоволення діями влади; - міра впливу опозиційних структур
9. Організаційно-управлінські	- механізм здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності; - формування та реалізація державної інноваційно-інвестиційної політики; - інноваційно-інвестиційна стратегія розвитку національної економіки

* Джерело: розроблено автором

Загалом інституційні засади складаються із сукупності основних правил та певного набору інститутів, що встановлюють правила регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні в різних сферах [77]. Під інституційним забезпеченням інноваційно-інвестиційної діяльності розуміється сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних і економічних умов, що необхідні для впровадження і розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві економіки.

Аналіз наукових джерел дозволив виявити два основних елемента інституційного забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні: суб'єкти інституційного забезпечення та нормативно-правова база.

До суб'єктів інституційного забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності відносять: інформаційні центри, інформаційні мережі науково-технічної інформації, бізнес-центри, технопаркові структури, консалтингові фірми, патентно-ліцензійні бюро, венчурні фонди, інвестиційні фонди, інноваційні центри, банки, страхові компанії, пенсійні фонди, промислові підприємства, науково-дослідні організації та установи, домогосподарства, науково-дослідні регіональні програми сталого розвитку, мережа регіональних центрів сталого розвитку, логістичні центри, маркетингові структури, органи нагляду, законодавчі органи.

Згідно з Законом України "Про пріоритетні напрями інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні" визначено стратегічні та середньострокові напрями інноваційно-інвестиційної діяльності на 2011-2021 рр. за різними галузями економіки [78]. Функція моніторингу реалізації зазначених пріоритетних напрямів покладена на Державне агентство з питань науки, новачій та інформатизації України [79], яке 04.06.2014 р. було перейменоване у Державне агентство з питань електронного урядування [80]. 2 вересня 2019 року Урядом прийнято рішення щодо створення Міністерства цифрової трансформації України [81], яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує: формування та реалізацію державного регулювання у сфері цифровізації, цифрової економіки, цифрового розвитку,

цифрових новацій, електронного урядування й електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства.

Реалізація пріоритетних напрямів у сільському господарстві має забезпечуватися шляхом реалізації відповідних державних програм. Однією з таких програм є програма розвитку інвестиційної та інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні, у якій визначено пріоритети розробки та реалізації програм сталого розвитку економіки за всіма напрямами, у тому числі сільського господарства економіки, визначенні критеріїв відбору таких проєктів та форми державної підтримки їх реалізації.

Проведений аналіз теоретичних положень [82-83] дозволяють зробити висновок, що в процесі реалізації державних програм у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності у всіх сферах економіки, основною проблемою є гостра недостатність державного фінансування та недосконалість ефективних механізмів залучення інвестиційних коштів.

Тобто реалізація встановлених державою напрямів сталого розвитку характеризується неузгодженістю й фрагментарністю сучасного державного регулювання, недостатнім фінансуванням відповідних державних програм, наукової і науково-технічної діяльності в Україні, відсутністю організаційної й фінансової підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності та відсутністю оптимальної системи контролю за результативністю інноваційно-інвестиційної діяльності й коригуванням сталої політики.

З боку державного регулювання сталий розвиток має бути спрямований “на сприяння здійсненню наукових досліджень та розробок; створення ефективної системи трансферу технологій з метою їх комерціалізації та налагодження виробництва сталої продукції; здійснення організаційної та фінансової підтримки інноваційних підприємств; створення ефективної системи контролю за інноваційною діяльністю та коригування сталої політики”.

Особливої уваги потребує аналіз глобальних факторів, які характеризують інноваційно-інвестиційне середовище в Україні, серед основних можна виділити 26 параметрів, що наведені у таблиці 2.6.

**Складові індексу конкурентоспроможності, що характеризують
інноваційно-інвестиційне середовище в Україні**

Складова індексу глобальної конкурентоспроможності	Рейтинг 2012- 2013 (144 країни)	Рейтинг 2013- 2014 (148 країн)	Рейтинг 2014- 2015 (144 країни)	Рейтинг 2015- 2016 (140 країн)	Рейтинг 2016- 2017 (138 країн)
Індекс глобальної конкурентоспроможності	73	84	76	79	85
1. Захист інтелектуальної власності	120	133	129	120	125
2. Марнотратство державних витрат	128	143	138	134	129
3. Корпоративна етика	124	130	98	76	106
4. Захист інтересів міноритарних акціонерів	141	146	139	134	136
5. Сила захисту інвесторів	94	100	105	95	79
6. Валові національні заощадження, % від ВВП	85	127	134	124	99
7. Інфляція, зміна за рік у %	107	1	75	134	136
8. Державний борг, % від ВВП	61	60	66	110	113
9. Кредитний рейтинг країни	94	99	105	118	127
10. Інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку	104	106	101	99	108
11. Вплив оподаткування на стимули до інвестування	139	145	137	129	133
12. Вплив бізнес-правил на прямі іноземні інвестиції	132	133	125	122	130
13. Фінансування через місцевий ринок капіталу	129	127	108	118	127
14. Простота доступу до кредитів	107	116	87	87	112
15. Наявність венчурного капіталу	106	120	97	102	123
16. Міцність банків	142	143	138	140	138
17. Регулювання фондових бірж	124	129	127	135	137
18. Наявність новітніх технологій	80	106	113	96	93
19. Освоєння технологій на рівні фірм	69	100	100	100	74
20. Прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	109	131	127	117	115
21. Стан розвитку кластерів	127	136	128	124	125
22. Здатність до новацій	58	100	82	52	49
23. Якість науково-дослідних інститутів	64	69	67	43	50
24. Витрати компаній на дослідження і розробки	104	112	66	54	68
25. Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці	69	77	74	74	57
26. Наявність вчених та інженерів	25	46	48	29	29

* Джерело: систематизовано автором [84]

Як видно з результатів аналізу складових індексу конкурентоспроможності, які характеризують інноваційно-інвестиційне середовище України, за 2012-2017 рр., найбільше погіршення показників відбулося у період 2013-2014 рр. Так, з 26 параметрів негативну тенденцію мали 23, з яких: валові національні заощадження (погіршення на 42 позиції); здатність до новацій (погіршення на 42 позиції); освоєння нових технологій на рівні фірм (погіршення на 31 позицію); наявність новітніх технологій (погіршення на 26 позицій); прямі зовнішні інвестиції та передача технологій (погіршення на 22 позиції); наявність вчених та інженерів (погіршення на 21 позицію). Таким чином, можна зробити висновок, щодо зниження рейтингу країни у період з 2015-2016 рр. у порівнянні з 2014-2015 рр. тенденцію до зниження мали 7 показників, то у 2016-2017 рр. у порівнянні з 2015-2016 рр. негативну динаміку мали вже 16 показників.

Найкращій результат мали показники: освоєння технологій на рівні фірм (26 позицій); валові національні заощадження (25 позицій); співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці (17 позицій); сила захисту інвесторів (16 позицій).

Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index – GII) у 2016 році очолили такі країни як, Швейцарія, Швеція, Великобританія, Сполучені Штати Америки, Фінляндія та Сінгапур. У порівнянні з позиціями минулого року Швеція піднялася з третього місця на друге, потіснивши Великобританію. США покращили свої позиції на одну сходинку – з п'ятого місця на четверте, – потіснивши вниз Нідерланди, які стали дев'ятими. Особливість Індексу новацій цього року в тому, що вперше до групи високорозвинених держав, які незмінно очолюють рейтинг, приєднався Китай. Країна увійшла в число 25 провідних новаторів світу [85].

Чотири країни, які є лідерами в рейтингу (Японія, США, Сполучене Королівство і Німеччина) виділяються за фактором “якість новацій”. Цей індикатор характеризує рівень розвитку вищої освіти, число наукових публікацій і кількість поданих міжнародних заявок на патенти.

В рамках Глобального сталого індексу відбувся розподіл країн на три сегменти – лідери, успішні та аутсайтери (в залежності від розміру ВВП на

душу населення при оцінці впливу на нього інноваційних ринків). Україна знаходиться ближче до центру в сегменті “процвітаючих” ефективних новаторів поряд з В’єтнамом, Індією, Філіппінами, Вірменією і Марокко.

Найбільш слабкими в Індексі новацій для України є показники “Політична стабільність і безпека” (125 місце з 128), “Легкість вирішення питань банкрутства” (113 – позаду Гондурасу і Ірану), “Політичне середовище” (123), “ВВП на одиницю використаної енергії” (115 місце слідом за РФ). Також низький показник по категорії “Інвестиції”, де Україна посіла 77 місце в індикаторі “Простота захисту міноритарних акціонерів”, 76 – в “Ринкової капіталізації” національних компаній.

Рейтинг інноваційних економік (Bloomberg Innovation Index – BII) позиціонує Україну на 42-му місці в рейтингу країн з найбільш новаційною економікою. При цьому країна втратила одну позицію порівняно з попереднім рейтингом [86].

Незважаючи на невідворотність процесів посилення залежності успіхів

Сільського господарства від інноваційності, на практиці у вітчизняному сільському господарстві темпи продукування і впровадження новацій залишаються низькими. Порівняно з показником 1995 р., кількість інноваційних підприємств у промисловості знизилась на 63 %. Так, у 2016 р. інноваційну діяльність у агропромисловому секторі здійснювали 735 підприємств, що становило 16,6% від загальної кількості підприємств галузі по Україні та 20,8 % від загальної кількості підприємств, які провадили інноваційну діяльність. З них найбільше підприємств були зайняті такими видами інноваційно-інвестиційної діяльності, як придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (61,1% від загальної кількості інноваційних підприємств, зайнятих виробництвом харчових продуктів); навчання та підготовка персоналу (24,4 %); інші роботи (5,5 %) [45].

Україна зазвичай позиціонує себе як країна, яка володіє значним науковий потенціал. Однак, за роки незалежності ефективно сформувати політику держави щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства (науки, комерціалізації результатів наукових досліджень) так і не вдалося. Досить тривалий час в Україні не вирішеним залишалось питання щодо виміру

рівня інноваційної активності сільського господарства. У розвинутих країнах світу витрати на розвиток науки складають близько 3% ВВП, в Україні впродовж 90-х років вони знизились з 2,7% до 0,4% ВВП, а в період з 2000-го до 2015-го – до дуже низького рівня: 0,27% ВВП. Однак для самовідтворення наукової сфери необхідно її фінансувати на рівні не менше 0,9% ВВП [87].

Недостатні обсяги фінансових ресурсів, застарілість матеріально-технічної бази значно обмежують можливості реалізації в Україні наукових досліджень та їх використання на міжнародному рівні. Важливим національним показником сталої активності в країні є поступове зближення витрат країни на НДДКР та капіталовкладень. “Макроекономічними показниками такої активності є також кількість результатів наукових досліджень (передусім, патентів, ліцензій) на 1000 жителів, сальдо зовнішньої торгівлі ними, наукомісткість продукції та ін.”[88].

Значний вплив на сталий розвиток сільського господарства впливають інтелект нації, суспільства (сукупність всіх здібностей та творчих обдарувань людей, їх освітньо-кваліфікаційні рівні), раціональне поєднання ринкових механізмів з державним, плюралізм існуючих форм власності, конкуренції тощо. На рівні національної економіки до ключових чинників можна віднести: організаційну структуру механізму державного регулювання сталого розвитку; рівень розвитку соціально-економічної демократії; ризикованість діяльності суб’єктів аграрного виробництва; запровадження новітніх форм і системи заробітної плати; модернізація сталого менеджменту; розробка необхідних умов конкурентної боротьби; проведення дієвої сталої політики [89].

Запроваджені реформи національної системи соціо-еколого-економічних відносин в сільському господарстві, програми, які формувались органами влади протягом останніх років, сприяли забезпеченню формального декларування сталого спрямування України та суттєво не впливали на зростання попиту сільського господарства та стратегічні потреби сучасної економіки на наукові і технічні розробки. За аналізований період дослідження втратили своє значення затверджені Верховною Радою пріоритетні напрями сталого розвитку сільського

господарства. Втрачено систему проведення фінансування за конкурсним принципом, як важливого механізму підтримки сталого розвитку в Україні [90].

Також, призупинено дію законів України “Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій”, “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності технологічних парків”, “Про пріоритетні напрями інвестиційної діяльності в Україні” у свою чергу, проводиться стримування запровадження законів України “Про наукові парки” та “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій”. На сьогодні відсутній детальний план заходів щодо реалізації Концепції розвитку національної інноваційної системи. Також не виконується дотримання положення Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” щодо фінансування науки з бюджетів на рівні 1,7% ВВП, принципи організаційно-економічного забезпечення науки та заходів щодо організації сприятливих умов щодо функціонування науково-дослідних установ.

Як результат проведеного реформування існуючого законодавства щодо сталого розвитку сільського господарства перестали діяти можливі фінансово-кредитні, податкові стимули у напрямку розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві, трансферу технологій, та питання щодо оцінки і використання результатів наукових досліджень, відсутні дієві стимули для залучення коштів у приватного сектора для провадження можливих наукових досліджень й розробок [91].

Тому, підтримуємось думки, що негативний стан розвитку сільського господарства значною мірою зумовлений відсутністю дієвої системи його державного регулювання, який повинен сприяти дотриманню вимог існуючого вітчизняного законодавства та виконання потреб розвитку науки, забезпечувати взаємодію аграрного виробництва, держави, науки та громадськості. Тому, ключовим стратегічним орієнтиром ефективної системи державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є реалізація сукупності заходів, які орієнтовані на активізацію інноваційно-інвестиційного потенціалу, інфраструктури та підвищення його конкурентоспроможності на міжнародному рівні.

Серед факторів державного регулювання інноваційно-інвестиційної активності сільського господарства є динаміка створення нових виробів та технологій. У табл.2.7 представлено динаміку виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві. Аналіз кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт у сільському господарстві протягом 2010-2017 років свідчить, що загальна кількість таких робіт порівняно з 2010 роком збільшилась на 2025 робіт (або на 52%).

Таблиця 2.7

**Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт
у сільському господарстві за 2010-2017 років***

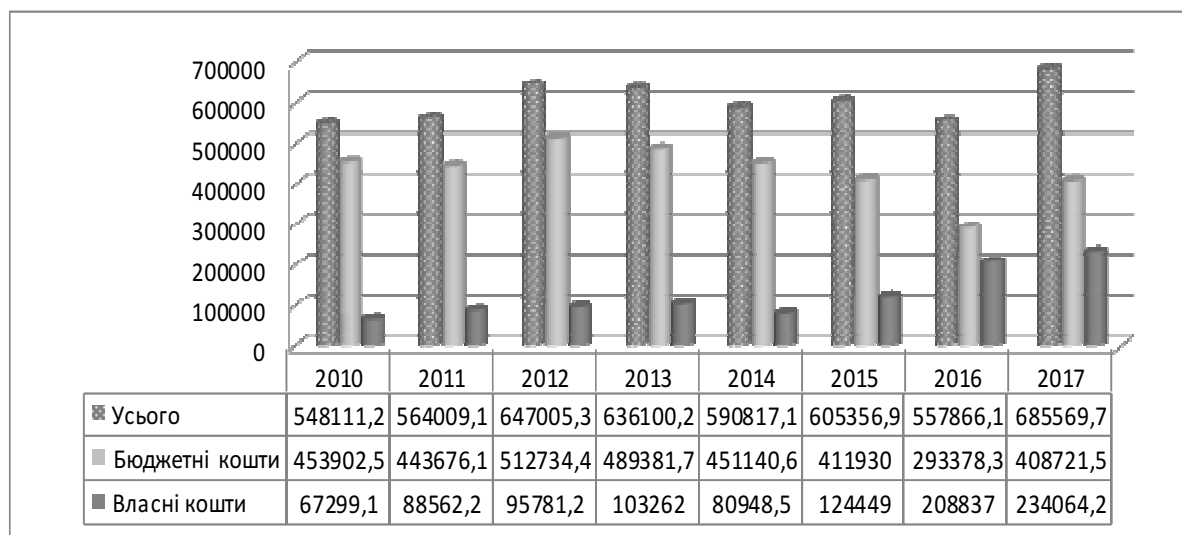
Роки	Усього робіт	З них створення нових видів								
		Виробів			Технологій		Матеріалів	Сортів рослин та порід тварин	Методів, теорій	Інше
		Усього	у тому числі		Усього	з них ресурсозберігаючих				
			тих, в яких використано винаходи	техніки						
2010	3876	292	69	53	936	576	111	592	767	1178
2011	3964	333	75	40	847	487	135	518	853	-
2012	4379	224	75	99	734	384	71	471	822	2057
2013	5066	311	87	150	773	379	49	703	946	2284
2014	6055	187	17	109	600	298	34	2123	1354	1757
2015	5632	175	85	19	526	291	23	2307	764	1834
2016	5946	186	92	24	538	304	27	2512	756	1927
2017	5901	168	81	15	472	286	29	2642	624	1966

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [92]

Встановлено, що значна кількість впроваджених інноваційних технологій сільським господарством в Україні належить до іноземних розробок, а саме інноваційні технології у рослинництві, тваринництві, переробці та управлінні. Зауважимо, що у деяких вітчизняних агрохолдингах починає розвиватись процес активізації формування корпоративної науки, яка є перспективним джерелом

розробки нових технологій та важливим фактором розвитку інноваційних процесів. Серед основних причин, які стримують впровадження інноваційних технологій в сільському господарстві, є неефективне регулювання, що перш за все пов'язано з відсутністю висококваліфікованих кадрів.

Динаміка обсягів фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві України протягом 2010-2017 років мала тенденцію до збільшення. У свою чергу бюджетні кошти залишаються основним джерелом фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності, питома вага якого в 2017 році склала майже 60% (рис.2.10).

*Рис.2.10. Динаміка фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в сільському господарстві України за період 2010-2017 рр., тис.грн**

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Серед ключових проблем сталого розвитку сільського господарства сьогодні варто виділити: 1) низький рівень трансферу інноваційних технологій [93]; 2) неефективність механізмів підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності та її фінансування зі сторони держави; 3) недостатньо розвинену інфраструктуру та моніторинг ринку новацій в Україні [94]; 4) високі ризики інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві; 5) низькоефективний механізм захисту результатів наукових досліджень.

Для оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства законодавством передбачено сукупність індикаторів, які мають порогові значення, зокрема: 1) частка витрат держави на науку у ВВП, % (не менше 1,7-2,0); 2) частка суб'єктів господарювання, які впроваджують інновації (не менше 50%); 3) кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, на 1000 осіб (не менше 9); 4) відношення кількості впроваджених об'єктів інтелектуальної власності до зареєстрованих (не менше 90%) [95]. Дослідження рівня інноваційної активності провідних країн світу показують стійку динаміку щодо нарощування витрат на наукові дослідження у структурі валового внутрішнього продукту країни (рис. 2.11).

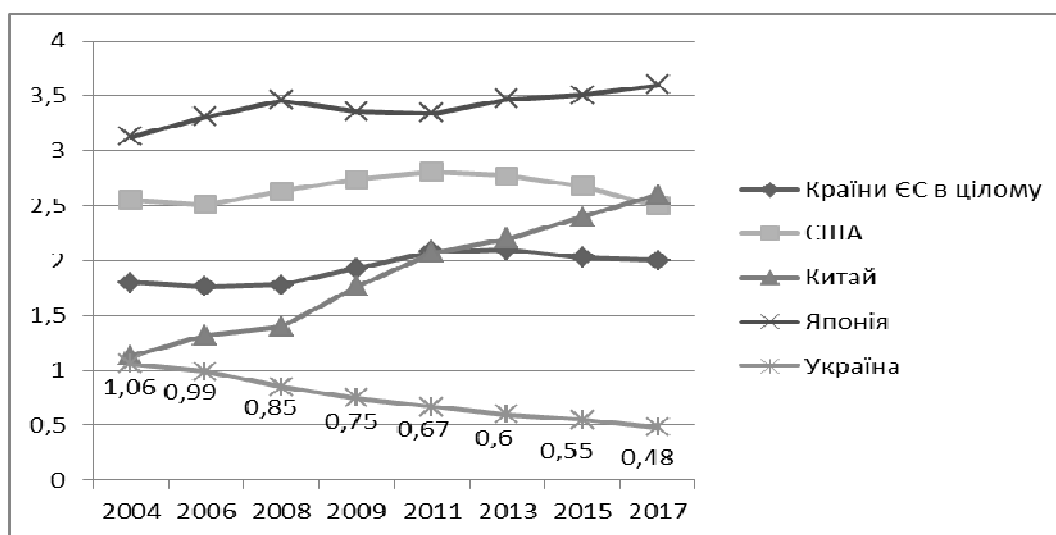

Рис. 2.11. Частка витрат на наукові дослідження у структурі ВВП країн світу, %*

* Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Серед країн Європейського Союзу значний рівень фінансування наукової діяльності у складі ВВП мають Швеція (3,26%), Фінляндія (3,17%). Австрія (3,07%), Німеччина (2,87%). За представленими даними, частка витрат на наукові дослідження у структурі ВВП в Україні за 2004-2017 роки скоротилася практично у два рази (з 1,06% до 0,48%) [92]. Така динаміка, практично, становить реальну загрозу для національної економіки та сільського

господарства зокрема, та, суттєво обмежує можливості для нарощування і розвитку аграріїв, яким на сьогоднішній день володіє Україна.

Низький рівень інноваційної активності сучасних суб'єктів сільського господарства доповнюється існуючими проблемами аналітичної, облікової та інформаційної підтримки сучасного механізму державного регулювання галузі. В якості ключових проблем, які властиві сучасному стану його діяльності, варто виділити: 1) відсутність достовірної державної статистичної інформації щодо рівня інноваційної активності саме сільського господарства. Адже суспільна інформація щодо джерел фінансування новацій, структури існуючих новацій та рівня активності стосується, перш за все, суб'єктів сільського господарства. Підприємства сфери сільського господарства, лісового господарства та рибного господарства не потрапили в загальний рейтинг інноваційної активності підприємств національної економіки. У свою чергу, досить високий рейтинг має харчова промисловість, розвиток якої базується на сільському господарстві. 2) обмежений характер і зміст фінансової звітності суб'єктів сільського господарства, в якій практично відсутня інформація щодо розміру та структури витрат на інноваційний продукт (представлені, переважно, у розрізі капітальних інвестицій) та досягнутого ефекту від їх понесення [96]. Дана ситуація значно ускладнює процес розробки і оцінки ефективності програм сталого розвитку сільського господарства. 3) відсутність налагодженого механізму аналітичної діагностики рівня результативності фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності безпосередньо у діяльності вітчизняного сільського господарства. Підвищення рівня розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу сільського господарства у сучасних умовах потребує комплексного підходу, який передбачає обґрунтування стратегічних завдань, напрямів та інструментів аграрної політики на всіх рівнях регулювання, що представляється у формуванні архітектури розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу сільського господарства в Україні.

Отже, на сьогодні в Україні присутні практично всі ланки господарського механізму, які спроможні продукувати високо конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію. Актуальна проблема сьогодні знаходиться

в площині організації їх взаємодії враховуючи потрібний державі й суспільству результат. Ключовим змістом результативної державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинно бути координація злагодженої роботи різних ланок господарського механізму, орієнтованого на продукування високотехнологічної конкурентоспроможної сталої продукції. Результатом такого має стати значне прискорення економічного зростання в країні.

Встановлено, що на сучасному етапі соціо-еколого-економічних трансформацій в країні результати наукової, науково-технічної та інноваційно-інвестиційної діяльності є вирішальними факторами, що визначають перехід до сталого типу розвитку сільського господарства, забезпечують її високу ефективність у ринковому середовищі. Систематизовано фактори забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні та показники їх оцінки (науково-освітній потенціал; впровадження інноваційних розробок; зовнішньоекономічна спеціалізація держави; розвиток мережевих технологій; поширення серед населення та доступність сучасних інформаційних технологій).

Список використаної літератури до розділу 2

1. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року / Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.

2. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проект. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>

3. Козловський С. В., Кіреєва Е. А., Жураківська Є. С. Інструментарій державної аграрної політики забезпечення регіональної економічної безпеки аграрної галузі України. Економіка та держава. 2016. № 4. С. 9 - 14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_4_4.

4. Калашнікова Т. В. Теоретико-методологічні засади державного регулювання розвитку сільського господарства. Вісник Сумського національного

аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 4. С. 109 - 113. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_23.

5. Галицький О. М., Шабатура Т. С. Методологічне забезпечення захисту економічних інтересів сталого розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. №1. С. 123 - 131. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2017_1_22.

6. Богашко О. Л. Розгляд сутності новацій в умовах становлення перших теоретичних уявлень про них. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 28(1). С. 5 - 9. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_28\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_28(1)_3).

7. Богдан О. Д. Концептуальна модель сталого розвитку сільського господарства економіки України. Наукові праці НДФІ. 2017. Вип. 2. С. 65 - 76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2017_2_6.

8. Гришова І. Ю., Стоянова-Коваль С.С. Інвестування стратегій сталого розвитку суб'єктів аграрної сфери України. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 4. С. 11 - 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2016_4_4.

9. Краткий экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилияна]. М. : Ин-т нов. экономики, 2001. 1088 с.

10. Теоретико-методологічні засади державного регулювання: формування понятійного апарату : [метод. рек. / авт. кол. : В. В. Корженко, В. В. Говоруха, О. Ю. Амосов та ін. ; за заг. ред. В. В. Корженка]. К.: НАДУ, 2009. 56 с.

11. Державне регулювання / Ковбасюк Ю. В. та ін. : Енциклопедія державного регулювання : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; [наук. -ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. т. 1 : Теорія державного регулювання / наук. -ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін.]. К. : НАДУ, 2011. 748 с.

12. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: [монографія] / В. Є. Воротін. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 392 с.

13. Кодола О.М. Новаційні засади формування механізму державного регулювання агропромислового комплексу України. Вісник ЧДТУ. 2014. №4(78). С. 81 - 87.

14. Краткий экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилияна]. М.: Ин-т нов. экономики, 2001. 1088 с.

15. Капітанець Ю. О. Особливості державного регулювання аграрної економіки в умовах ринкових відносин. Новаційна економіка. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2010_4/169.pdf

16. Латинін М. А., Ульянченко Ю. О. Інвестиційно-новаційне забезпечення розвитку сільського господарства економіки. Теорія та практика державного регулювання : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХаРІ НАДУ "Магістр", 2013. Вип. 2 (38). С. 140 – 148.

17. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери : [монографія] / О. М. Могильний. Ужгород : ІВА, 2005. 400 с.

18. Огінський А. М. Національна система сільського господарства: вступ до загальної теорії і практики державного регулювання / А. М. Огінський. К.: ІАЕ, 1990. 365 с.

19. Лайко П. А. Соціально-економічна модель пост реформеного розвитку агропромислового виробництва в Україні / П.А. Лайко. К.: ІАЕ УААН, 2000. 262 с.

20. Білик Ю. Д. Державний захист вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника та протекціоністська політика в Україні / Ю. Д. Білик. К. : Урожай, 2000. 191 с.

21. Васільєва Л. М. Системна модернізація механізмів державного регулювання сільського господарства України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управ.: 25.00.02 / Л. М. Васільєва; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. Миколаїв, 2012. 40 с.

22. Коденська М. Ю. Державна підтримка розвитку сільського господарства економіки. Економіка АПК. 2013. № 6. С. 14 - 21.

23. Одінцева Г. С. та ін. Державне регулювання і менеджмент : [навч. посіб. у таблицях і схемах] / Г. С. Одінцева, Г. І. Мостовий та ін. Харків, 2002. 492 с.

24. Латинін М. А. Державне регулювання сільського господарства економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук: спец. 25.00.02 "Механізми державного регулювання" / М. А. Латинін. Донецьк, 2007. 38 с.

25. Ремезков А. Государственное регулирование сельского хозяйства экономики. АПК: экономика, управление. 2006. № 6. С. 7 - 8.

26. Латинін М. А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку сільського господарства економіки України. Державне регулювання: теорія та практика. 2005. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>

27. Енциклопедичний словник з державного регулювання / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна]. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

28. Федорчак О. Інституційний механізм державного регулювання. Ефективність державного регулювання. 2017. Вип.1 (50). С.53 - 63.

29. Гулько О. Р. Дефініція поняття “економіко-екологічний механізм ефективного сільськогосподарського земле використання”. Економіка та держава. 2014. №4. С.80 - 84. URL:file:///C:/Users/MNVK/Downloads/ecde_2014_4_18.pdf

30. Зинченко А. П. Аграрная политика : [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по агроэкон. спец.] / Назаренко В. И., Шайкин В. В., Гатаулин А. М., Киселев С. В., Ленчевский И. Ю., Папцов А. Г., Петров В. А., Приемко В. В., Серков А. Ф., Хокманн Х. М. : Колос. 2004. 304 с.

31. Обліково-аналітичний механізм менеджменту підприємств (теоретико-методологічний аспект) : монографія / [О. Д. Гудзинський, Г. Г. Кірейцев, Т. М. Пахомова, В. К. Савчук]. К. : ІПК ДСЗУ, 2009. 226 с.

32. Гудзинський О. Д., Сієнко Н. М. Теоретико-методологічні та прикладні аспекти розвитку організаційних формувань. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Миколаїв, 2009. Вип. 4 (51). С.14 - 21.

33. Мишин В. М. Исследование систем управления: [учебник для вузов] / В. М. Мишин. [2-изд., стереотип.]. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 527 с.

34. Barnett H. Innovation the Basis of Cultural change / H. Barnett. N. Y. : McGraw-Hill, 1953. 462 p.

35. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер ; [пер. с нем. В. С. Автономова, М. С. Любского, А. Ю. Чепуренко]. Прогресс Москва, 1982. 455 с.

36. Краснокутська Н. В. Сталий менеджмент: [навч. посіб.] / Н. В. Краснокутська. К.: КНЕУ, 2003. 504 с.

37. Мешко Н. П. Регулювання трансфером технологій в умовах міжнародної конкуренції. Економіка та держава. 2008. № 5(65). С. 33 - 35.

38. Канавцев С. В. Сутність, проблеми та шляхи вдосконалення державного регулювання сільського господарства економіки України. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Державне регулювання. 2016. Т. 267, Вип. 255. С. 73 - 78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2016_267_255_14.

39. Князева О. А., Петрашевська А. Д., Дем'янчук М. А. Оцінка ефекту від впровадження новаційних проєктів підприємства зв'язку на мікро- та макроекономічному рівнях. Економічний вісник університету. 2013. Вип. 20(1). С. 16 - 19. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2013_20\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2013_20(1)_5).

40. Липов В. В. Методологические основы исследования комплементарного взаимодействия рынка и государства. Теоретическая экономика. № 4. 2011. С. 76 - 80.

41. Струнін В. В. Формування комплементарного ефекту при реалізації енергоощадної ресурсної політики підприємств. Наукові праці Національного університету харчових технологій. К.: НУХТ, 2012. № 45. С. 139 - 142.

42. Кобець А. С., Пугач А. М., Шпортюк Н. Л. Новаційні підходи до забезпечення державного регулювання розвитку аграрного ресурсного потенціалу України. Державне регулювання та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 1. С. 94 - 99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2018_1_14.

43. Литвинчук І. Л., Самойленко К. А. Інституціональне забезпечення публічно-приватного партнерства у сфері сталого розвитку аграрної економіки України. Бізнес Інформ. 2016. № 10. С. 212 - 223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_10_33.

44. Гриник І. В. Проблеми і перспективи наукового забезпечення трансферу новацій в АПК. Методичні підходи створення новацій та трансферу об'єктів інтелектуальної власності у агровиробництво / під ред. В. П. Ситника, В. В. Кириченка. Х., 2008. С. 16 - 20.

45. Shestakovska T., Durglishvili N., Kushnir S. Competitiveness of the agrarian business in the context of maintenance of leadership positions on the market. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 2018. ol. 217, pp177 - 184. doi:10.2991/icseal-18.2018.26
46. Pinchyk A. O. Genesis of transformations in economics. Науковий вісник Полісся. 2017. № 4 (12). Ч. 1. С. 115 - 124.
47. Мошак О. В. Державне регулювання розвитку аграрної сфери регіону. Економіка. Фінанси. Право. 2014. № 9. С. 3 - 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2014_9_3.
48. Щуревич Л. М. Новаційні перспективи в розвитку сільського господарства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 101-105.
49. Потенціал розвитку і перспективи відродження сільських територій в умовах сучасних реформ: науково-аналітична доповідь. під ред.. В. Борщевського. Львів, 2017. 43 с.
50. Прахалад К. К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами. К.: Вид-во Олексія Капусти (підрозділ “Агенція “Старт”), 2005. 258 с.
51. Портер М. Международная конкуренция. / М. Портер. М. : Международ. отношения, 1993. 896 с.
52. Череп А. В. Регулювання сталого процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43 – 46.
53. Пінчук А. О., Губарева І. О. Моделювання в системі стратегічного планування економічної безпеки України. Моделювання регіональної економіки. 2015. № 1 (25). С.53 - 64
54. Землянкін А. І., Підоричева І. Ю. До питання про новаційну політику України. Стратегічні пріоритети. 2014. № 1. С. 41 - 47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_1_8.

55. Зінченко О. П. Регіональна політика підтримки новаційно-інвестиційної діяльності в малому бізнесі / [О. П. Зінченко, І. С. Кузнєцова, В.П. Ільчук]. К. : НДІСЕП, 2005. 356 с.

56. Бубенко П. Т., Гусєв В. А. Продовжуємо заговорювати сталий розвиток. Економіка України. 2016. №7. С. 82 - 92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2016_7_7.

57. Ладюк О. Д., Волевач Л. М. Новаційна діяльність – фактор глобального розвитку. Проблеми науки. 2010. № 1. С. 18 - 21

58. Семиноженко В. П. Теоретико-методологічні засади сталого розвитку. Проблеми новаційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент. 2016. № 9. С. 12 - 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Piir_2016_9_3.

59. Гончарова Н. П. Новаційна економіка: проблеми і пріоритети. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 6. С.11 - 19.

60. Згуровський М. З. Технологічне передбачення економіки України на середньостроковому (до 2020 р.) і довгостроковому (до 2030 р.) часових горизонтах (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 4 листопада 2015 року). Вісник Національної академії наук України. 2016. № 1. С. 57 - 68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2016_1_10.

61. Дубина М., Пінчук А., Нітченко К. Активізація використання інструментів безресурсного фінансування на ринку фінансових послуг України. Проблеми і перспективи економіки та регулювання. 2016. №1(5). С. 204 - 215.

62. Груба Г. І. Розвиток новаційно-інвестиційної діяльності в Україні: теорія, методологія, стратегія державного регулювання: монографія / Г. І. Груба. Київ: ТОВ “ДКС центр”. 2009. 364 с.

63. Бондарчук Н. В. Аналіз новаційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств в Україні. Економіка та держава. 2011. № 4. С. 143 - 145.

64. Андрощук Г. А. Стимулювання новаційно-інвестиційної діяльності. Стратегія економічного розвитку України. 2001. № 1–3. С.177 – 184.

65. Ладюк О. Д. Новаційна діяльність – фактор глобального розвитку. Проблеми науки. 2010. № 1. С. 18 – 21

66. Шпак Ю. В. Сільське господарство національної економіки в умовах глобалізації ринків: теорія та практика державного регулювання: монографія / Ю. В. Шпак; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 514 с.

67. Макаренко П. М. Формування інституційної системи державної підтримки сільського господарства України. Держава та регіони. 2009. № 2. С. 109-112.

68. Шестаковська Т. Л. Фактори формування державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Публічне регулювання і адміністрування в Україні. 2018. Випуск 8. С. 113 - 117

69. Косенко А. В. Новаційно-інвестиційна складова формування конкурентоспроможності національної економіки. Актуальні проблеми державного регулювання. 2010. № 1. С. 358-365.

70. Васильєва Т. А. Новаційна складова в структурі макроекономічних індикаторів економічного розвитку : монографія / Т. А. Васильєва. Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. 118 с.

71. Лицур І. М., Лимич Ю. В. Чинники формування новаційно-інвестиційної політики сталого розвитку. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". 2013. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2299>

72. Тельнов А. С., Попель С. А. Новаційна діяльність: аналіз чинників впливу на макро-, мезо-, мікроекономічних рівнях. Новаційна економіка. 2012. № 10. С. 6-13.

73. Шталь Т. В. Вдосконалення розвитку конкурентоспроможності економіки на новаційно-інвестиційній основі. Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 1/5 (21). С. 85 - 89.

74. Березняк Н. В. Теоретичні основи інституціональних умов поширення новаційно-інвестиційної діяльності : науково-аналітична доповідь / Н. В. Березняк, Д. Ю. Чайка, К. В. Кваша. К.: УкрІНТЕІ, 2015. 92 с.

75. Почерніна Н. В. Інституційне забезпечення новаційно-інвестиційної діяльності в Україні. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) 2013. №1(3). С. 192-199.

76. Журавель Ю. Г. Інституційні засади консолідації фінансових ресурсів для цілей модернізації економіки. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 19. С. 61-68.

77. Davis L., North D. Institutional Change and American Economic Growth. Cambridge. 1971. P. 6.

78. Про пріоритетні напрями новаційно-інвестиційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011р. № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. С.166.

79. Про Державне агентство з питань науки, новацій та інформатизації: Положення затверджено Указом Президента України від 08.04.2011 № 437/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437/2011>

80. Про Державне агентство з питань електронного урядування: Положення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 492. URL: <http://dknii.gov.ua/polojennya>

81. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://www.e.gov.ua/ua/about>

82. Овчиннікова М. А. Аналіз проблем новаційно-інвестиційного законодавства України. Бізнес Інформ. 2012. № 12. С.96 - 104.

83. Павлюк А. П. Напрями удосконалення політики стимулювання розвитку індустріальних парків в Україні. Аналітична записка / А. П. Павлюк, О. О. Єгорова URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1550/>

84. Рейтинг країн світу за Індексом конкурентоспроможності економіки URL: <http://www.businessz.com.ua/news/27/1029>

85. The Global Innovation Index 2016 URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#>

86. Bloomberg Innovation Index 2017 URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-01-17/sweden-gains-south-korea-reigns-as-world-s-most-innovative-economies>

87. Постанова Верховної Ради України “Про рекомендації парламентських слухань на тему: “Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави” від 11 лютого 2015р. № 182-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-viii>

88. Бойчук А. Б. Стан новаційно-інвестиційної діяльності та ключові проблеми реалізацій сталого потенціалу у промисловості України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 819. С. 215 - 226.

89. Shestakovska T. L., Glushko O. V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. №4. P. 75 - 80.

90. Кирилов Ю. Є., Грановська В. Г. Агротехнопарки - сталий напрям конкурентоспроможного розвитку підприємств сільського господарства. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 65

91. Shestakovska T., Markova I. The Features of Development of Agricultural Sector of Economy of Ukraine in The Conditions of Euro Integration. Journal of European economy. 2017. Vol.16. №4(63). P.39 - 406.

92. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

93. Заднепровська Г. І. Новаційна діяльність підприємств в умовах розвитку економіки знань. Сучасні проблеми інвестиційної діяльності в Україні: Міжнародна науково-практична конференція. Київ: ГО "Київський економічний науковий центр", 2013, ч. 1. С. 72 - 76.

94. Володіна В. О., Єрохін С. А. Ефективність функціонування ринку новаційних ідей в національній економіці. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 5. С. 67 - 75.

95. Маноїленко О. В. Регулювання сталого процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД "ІНЖЕК", 2013. С. 139 – 158.

96. Rusan V., Diachenko, O. Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2019. (2), 117 - 122.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз сучасного стану розвитку сільського господарства в Україні

Сільське господарство у реальній економіці України видіграє вирішальну роль. Також за даними Державної служби статистики України [1], сільське господарство є одним із провідних секторів економіки України, частка якого в загальному випуску продукції у фактичних цінах становила у 2017 р. 13,4% так і у загальному обсязі валової доданої вартості –14,1%. Спостерігалась позитивна динаміка і у 2018 р., коли на сектор припадало 17% валової доданої вартості [2]. Даний показник був найвищим в економіці України.

За результатами оцінки стану розвитку сільського господарства в Україні, можна стверджувати про наявність позитивних зрушень у натуральному вимірі, проте є інша проблема це соціально-економічний баланс інтересів. Тому нами проаналізовано загальноекономічні показники ефективності функціонування сільського господарства в Україні, до яких ми віднесли: чисельність зайнятих в сільському господарстві; ВВП у розрахунку на 1 зайнятого; валову продукцію і продуктивність праці; рівень середньомісячної заробітної плати; доходи від експорту й інші (табл.3.1).

Сільське господарство України є важливою ланкою економічної системи держави, від діяльності якого значною мірою залежать підвищення добробуту народу, становлення України як цивілізованої європейської держави, та забезпечення продовольчої безпеки держави.

Понад 25 % найбільш родючих чорноземів світу, сприятливі кліматичні умови для вирощування багатьох сільськогосподарських культур, значні трудові ресурси, вигідне географічне положення і близькість ключових ринків формує для України могутній ресурсний потенціал для забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Фахівці підраховали, що при досягненні

показників продуктивності потенціалу сільського господарства на рівні Європейського Союзу, Україна змогла би забезпечити продуктами харчування 200-250 мільйонів населення [3].

Таблиця 3.1

Показники функціонування сільського господарства в Україні*

Показники	Рік						Темп росту, % 2018/2013
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Чисельність зайнятих в аграрному виробництві, тис осіб	3308,5	3389,0	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	86,5
У % до загальної чисельності зайнятих	17,2	17,5	17,1	17,5	17,6	17,7	×
Середньомісячна номінальна зарплата 1 працівника, грн	2094	2344	2556	3309	4195	6057	289,3
Частка ВДВ сільського господарства у загальному обсязі валової доданої вартості, %	9,0	9,9	11,7	14,2	13,8	12,1	+3,1 в.п.
Індекс цін реалізації продукції сільськогосподарського виробництва (рік до року), %	106,8	97,1	124,3	154,5	109,0	111,5	×
Продукція сільського господарства у постійних цінах, млрд грн	216,6	246,1	251,4	239,5	254,6	249,2	115,1
Продуктивність праці, грн/чол.	159679	201217	227753	223310	275318	271491	170,0
Індекс виробництва продукції сільського господарства, %	95,5	113,3	102,2	95,2	106,3	97,8	×
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	16,3	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7	+2,4 в.п.
Обсяг капітальних інвестицій в сільському господарстві, млрд грн	18,9	18,6	18,8	30,2	50,5	64,2	339,7
Експорт агропродовольчої продукції, млрд грн	143,1	136,2	198,1	318,1	390,5	472,3	330,0
Імпорт агропродовольчої продукції, млрд грн	60,0	65,4	72,0	76,1	99,4	114,4	190,7

*Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України

Основним природним ресурсом сільськогосподарської сфери є земля. У сільському господарстві земля є не лише матеріальною основою його функціонування, а й активним чинником виробництва. За даними наукових досліджень, земельні ресурси складають понад 40 % продуктивних сил

України, завдяки їх використанню формується близько 95 % продовольства та дві третини товарів споживання в країні [4].

Станом на початок 2017 р. площа сільськогосподарських угідь в Україні становила 42,7млн гектарів, у тому числі ріллі – 32,5 млн гектарів (2,4 % світової площі ріллі). На одного жителя в Україні припадає 0,9 гектара сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,71 гектара ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 і 0,25 гектара, що свідчить про значний природний потенціал для розвитку сільськогосподарської галузі в Україні. У цьому контексті особливого значення набуває питання не тільки збереження та нарощування конкурентних переваг цього потенціалу, а й раціонального його використання задля укріплення та поширення своїх позицій у певних сегментах внутрішнього та світових продовольчих ринків. В першу чергу це стосується раціонального використання земельних ресурсів як однієї із ключових складових сільського господарства [5].

Негативні тенденції, що спостерігаються у цій сфері, впливають на якість, що проявляється у зниженні родючості ґрунтів, поширенні деградаційних процесів тощо. Зокрема, існуючі проблеми пов'язані зі структурою землекористування. Характерним для України є високий рівень освоєння земель та значне навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, що підвищує імовірність зниження їх якості та поширення процесів деградації. У структурі земельного фонду України сільськогосподарські угіддя займають 71,31 %, рілля – 56,1 %, що значно більше, ніж у європейських країнах і більшості країн світу (табл. 3.2). За часткою постійних пасовищ та луґів у загальній площі земельного фонду (13,6 %) Україна значно поступається більшості країн світу.

Зарубіжний досвід констатує, що екологічно-збалансованими вважаються сільськогосподарські землекористування, в яких частка сіножатей, пасовищ і лісових насаджень становить від 30 до 50 %. Так, наприклад, середня частка природних кормових угідь у структурі сільськогосподарських угідь в країнах ЄС становить 39,3 %, зокрема, у Нідерландах – 24,2, Греції – 34,8, Великобританії – 45,7 [6].

Структура земельного фонду України та країн світу

Країна	Сільськогосподарські угіддя		Рілля		Постійні пасовища та луки	
	млн га	% до загальної площі	млн га	% до загальної площі	млн га	% до загальної площі
Австрія	3,2	34,8	1,3	16,5	1,7	21,3
Бельгія	1,3	44,2	0,8	27,2	0,5	16,1
Болгарія	5,1	46,9	3,3	29,9	1,7	15,5
Великобританія	17,2	70,9	6,1	25,1	11,1	45,7
Греція	8,2	63,2	2,6	19,8	4,5	34,8
Іспанія	27,0	55,2	12,4	24,9	10,0	20,0
Китай	514,6	55,7	106,5	11,3	392,8	41,7
Нідерланди	1,9	56,2	1,0	29,8	0,8	24,2
Німеччина	16,7	47,9	11,9	34,1	4,6	13,3
Польща	14,8	48,6	11,7	36,2	3,3	10,7
Франція	28,9	53,1	18,3	33,4	9,6	17,5
Швейцарія	1,5	38,1	0,2	9,8	1,0	57,7
Швеція	3,1	7,5	2,6	6,4	0,4	1,1
Україна	41,3	71,3	32,5	56,1	7,9	13,6

* Джерело: складено автором на базі статистичних даних FAOSTAT [7]

Високі показники рівня забезпеченості населення землями сільськогосподарського призначення, за якими Україна поступається лише декільком країнам світу (за рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями Канаді, Росії, Білорусії та США, за рівнем забезпеченості ріллею Канаді та Росії), є сприятливою умовою для забезпечення сталого розвитку сільського господарства. При цьому українські землі характеризуються високим рівнем природного ресурсного потенціалу, особливістю яких є велика різноманітність ґрунтів (до 1000 ґрунтових видів) та унікальність ґрунтового покриву. За загальною площею чорноземів Україна посідає 4 місце в світі після Росії, США, Китаю, за показником рівня забезпеченості населення чорноземами поступається тільки РФ (в розрахунку на 100 жителів в Україні припадає 61 га чорноземів) [8].

Значна частина сільськогосподарського виробництва в Україні ведеться на особливо цінних землях, загальна площа яких становить 14,9 млн га або 36 % від площі сільськогосподарських угідь, у т.ч. у складі орних земель їх

налічується 43,7 %. За результатами досліджень вітчизняних фахівців, 56 % сільськогосподарських угідь України характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній. Землі площею 29,5 млн га (93,8 % загальної площі орних земель) мають високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України культур [9-10].

Земельний ринок виступає однією з центральних ланок інституційного середовища, що забезпечує успішність розвитку сільського господарства та забезпечення сталого розвитку сільського господарства шляхом поєднання всіх факторів виробництва в єдину систему господарювання. Світова практика довела, що розвинений і добре інституціоналізований земельний ринок забезпечує розподіл прав власності на землю таким чином, що досягається використання земельних ресурсів та пов'язаних з ними господарських активів економічно найбільш доцільним способом. При цьому лише держава, з високим рівнем співпраці усіх гілок влади та розвиненими ринковими інститутами, спроможна гарантувати права власності. В іншому разі ринок набуватиме своїх квазі-форм, оскільки жоден інвестор не вкладатиме власних коштів у ті активи, які не захищені від непередбачуваних ризиків і свавілля конкурентів [11-12].

На жаль, земельна реформа в Україні, що розпочалась у 1991 р. і яка направлена на реформування існуючих земельних відносин на основі вільного вибору форм і методів господарювання, вирішення на цій основі продовольчої проблеми і створення конкурентоздатного сільського господарства країни, донині так і не забезпечила досягнення поставлених цілей, зокрема, формування в державі дієвого ринку землі.

Для аналізу масштабів перерозподілу сільськогосподарських угідь та оцінки потенціалу подальшого розвитку доцільно дослідити динаміку площі сільськогосподарських угідь за категорією землевласників та землекористувачів (табл. 3.3). За 1990-2018 рр. в сільськогосподарських підприємствах спостерігається скорочення сільськогосподарських угідь майже удвічі. Ці угіддя перейшли у користування та власність громадян за різними цільовими призначеннями. Тому є підстави для висновку, що подальший рух сільськогосподарських угідь буде відбуватись за рахунок оренди та купівлі землі.

**Зміна площі сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників
та землекористувачів за 1990-2018 рр., тис. га***

Показник	Період				
	1990- 1995	1995- 2000	2000- 2005	2005- 2010	2010- 2018
Сільськогосподарські підприємства	-5521,4	-3306	-7761,3	-1527,1	-40,7
державні	-2811,6	-5267,9	-617,7	-208,2	-78,4
недержавні	-709,8	-38,1	-7143,6	-1318,9	37,7
Громадяни	3319,6	2954,8	6379,3	975,6	71,4
особисті селянські господарства	1398,6	448,8	399,1	219,6	103
товарне виробництво	0	2306,7	6044,7	1060,9	12,3
колективні та індивідуальні сади	49,9	3	0,5	3	3,9
колективні та індивідуальні городи	269,7	-35,3	-71,8	-38,1	-14,3
ділянки для сінокосіння та випасу худоби	1198,7	230,8	4,1	-271,2	-135,2

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби України [13]

В результаті трансформації сільськогосподарського виробництва в Україні найбільшого поширення набула фермерська форма господарювання. У загальній кількості сільськогосподарських підприємств 75 % складають фермерські господарства. На другому місці за кількістю сільськогосподарських підприємств знаходяться господарські товариства – 14,7 % від загальної кількості підприємств по Україні. Тобто можна констатувати факт розширення доступу громадян до землі.

Аграрні трансформації призвели до того, що на початок 2018 р. у приватній власності знаходилось 97,7 %, а у державній – 2,3 % сільськогосподарських угідь господарських підприємств, розподіл ріллі становив відповідно 96 і 4 %. Підприємств державної форми власності залишилося усього 241 од., що складає 0,5 % від загальної кількості сільськогосподарських підприємств (рис. 3.1).

Світова практика засвідчує, що в розвитку сільськогосподарських підприємств позитивною є тенденція до концентрації виробництва. Об'єктивно її основою є техніко-економічні переваги великого виробництва перед дрібним. Починаючи з другої половини минулого століття, в

сільськогосподарських галузях розвинених країн розповсюджувалась практика щодо укрупнення земельних ділянок, що давало позитивні результати [14]. Наприклад, збільшується кількість великих ферм в США, їх питома вага в загальній кількості ферм сягає понад 8 %, і вони виробляють біля 73 % продукції та отримують 78 % чистого прибутку від загального прибутку усіх ферм [15]. Більш ефективне використання сучасної техніки та новітніх технологій на укрупнених земельних ділянках сприяла підвищенню продуктивності праці в розвинутих країнах світу протягом 30 років у 2-3 рази.

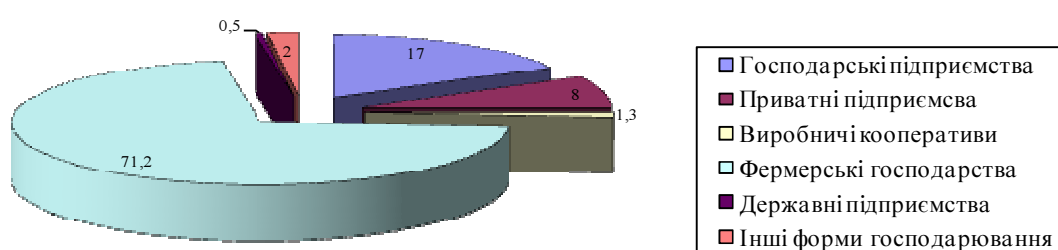

Рис. 3.1. Структура сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами, 2018 р., %*

* Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України [13]

На жаль, аграрна реформа в Україні протягом перших 15 років призвела до значної деконцентрації сільськогосподарського виробництва. Якщо до проведення земельної реформи домінували підприємства сільськогосподарської галузі в середньому розмірами 3-4 тис. га, то у 2017 р. кількість підприємств, що мали у своєму розпорядженні від 3 до 4 тис. га сільськогосподарських угідь, склала 793, що становить 1,3 % від загальної кількості підприємств (табл. 3.4).

Починаючи з 2005 р., спостерігаються зрушення у сторону посилення концентрації земельних угідь сільськогосподарських підприємств та залучення іноземного капіталу. У 2014-2018 рр. земельний банк великих аграрних компаній дещо скоротився, що відбулось під впливом дії негативних факторів економічного та політичного характеру. Серед таких факторів, окрім

скорочення земельного банку внаслідок воєнної агресії, слід відмітити труднощі доступу до фінансових ресурсів, девальваційні процеси, несприятливу цінову кон'юнктуру на світових ринках сільськогосподарської продукції, суттєві зміни зовнішніх ринків збуту тощо.

Таблиця 3.4

Зміна розподілу сільськогосподарських підприємств за розміром сільськогосподарських угідь за період 2005-2018 рр.*

	2005 р.			2018 р.		
	Кількість підприємств, од.	Відсотків до загальної кількості, %	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	Кількість підприємств, од.	Відсотків до загальної кількості, %	Площа сільськогосподарських угідь, тис. га
Підприємства, що мали с/г угіддя, га	53248	88,1	21717,0	42052	92,7	19922,7
До 1000	46504	76,9	5208,2	37126	88,3	4361,0
1000,1-2000	3537	5,9	5073,0	2446	5,8	3510,3
2000,1-3000	1523	2,5	3851,7	1099	2,6	2659,1
3000,1-4000	793	1,3	2735,0	516	1,2	1785,9
4000,1-5000	365	0,6	1623,3	282	0,7	1259,8
5000,1-10000	425	0,7	2710,6	422	1,1	2818,7
Більше 10000	41	0,1	514,4	161	0,4	3527,9

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України [13]

Агрохолдингам України нині належить лєвова частка виробленої продукції рослинництва та тваринництва, у 2018 р. 37 з них мали площу сільськогосподарських угідь від 50 тис. га і більше (10 найбільших агрохолдингів України наведені в табл. 3.5)

Звичайно, укрупнення підприємств в сільському господарстві сприяє підвищенню ефективності їх діяльності та зміцненню їх потенціалу, адже перевагами агрохолдингів є: можливість раціонально використовувати наявні ресурси; високий рівень матеріально-технічної та технологічної забезпеченості; нижча собівартість продукції.

Динаміка земельного розміру банку найбільших сільськогосподарських підприємств України, тис. га (станом на 1 січня)

Назва компанії	Спеціалізація	2012	2017	2018
UkrLandFarming	Рослинництво; тваринництво; виробництво яєць та цукру	508	670	654
Агропросперис (NCH)	Рослинництво; тваринництво	-	400	430
КернелГрупш	Рослинництво; виробництво рослинного масла; зберігання зерна	330	422	390
Миронівський Хлібопродукт	Виробництво м'яса курей; рослинництво (зернові); виробництво комбікормів	280	320	370
Українські аграрні інвестиції	Рослинництво (зернові, зернобобові, олійні); експорт зернових та олійних	-	261	261
Астарта-Київ	Рослинництво (зернові, олійні та технічні); насінництво; молочне тваринництво; органічне землеробство	245	245	245
Мрія Агрохолдинг	Рослинництво (зернові, зернобобові, технічні); експорт	320	298	180
Індустріальна молочна компанія	Рослинництво (зернові, технічні); зберігання та переробка; молочне тваринництво	66	137	137
Агрейн	Рослинництво; тваринництво	100	130	130
Укрпромінвест-Агро	Рослинництво; м'ясо-молочне тваринництво; цукор; переробка зернових	-	-	122

* Джерело: складено автором на базі даних Національного агропорталу [16]

Тільки у 2018 р. валове виробництво зернових агрохолдингами склало майже 30 % від загального по Україні, сої – 43,2 %, цукрових буряків – 55,5 %. Урожайність культур в цих компаніях практично за всіма культурами перевищує середні показники по країні (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Виробництво та урожайність сільськогосподарських культур в агрохолдингах України в 2018 р.*

Культура	Виробництво агрохолдингами		Урожайність, ц/га	
	млн. т	% до загального виробництва	в агрохолдингах	в середньому по Україні
Зернові всього	18,6	29,1	64,4	43,7
Соняшник	1,86	18,6	22,7	19,4
Соя	1,39	35,9	23,1	21,6
Ріпак	0,68	31,0	28,7	25,4
Цукрові буряки	8,73	55,5	489,7	476,5

* Джерело: Складено автором на базі даних Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» та Державної служби статистики України

Аналогічні закономірності спостерігаються і в галузі тваринництва. Агрохолдингами виробляється більше чверті загальних обсягів м'яса свиней, 52,1 % яєць. Удій молока в цих підприємствах у 1,2 рази перевищує середні показники по країні (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Виробництво та продуктивність продукції тваринництва в агрохолдингах України в 2018 р.*

Продукція	Виробництво агрохолдингами		Продуктивність	
	тис. т	% до загального виробництва	в агрохолдингах	в середньому по Україні
Яловичина	26,8	6,5	12,2	11,9
Свинина	275	26,8	2,4	4,4
Молоко	788	7,1	55,1	45,1
Яйця, млрд шт.	10,2	52,1	294	276

* Продуктивність яловичини та свинини - середні витрати кормів у розрахунку на виробництво одного центнеру приросту (ц кормових одиниць); молока – удій на 1 корову; яєць – середня несучість курей-несучок, шт.

Джерело: Складено за даними Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» та Державної служби статистики України

Поряд із економічними перевагами діяльності великих агрохолдингів слід відмітити і недоліки їх функціонування. Адже процеси концентрації в сільському господарстві України призводять до зниження конкурентоспроможності представників середнього й малого бізнесу [17]. Окрім того, надмірна концентрація виробництва призводить до перенасиченості посівами високоінтенсивних сільгоспкультур, ведення виснажливого землеробства, що зумовлює погіршення якості та виснаження сільськогосподарських угідь.

Однією із характерних особливостей українських агрохолдингів є активне використання в зовнішньоекономічній діяльності офшорних зон. Слід зазначити, що це досить поширена світова практика [18]. Серед головних факторів, що спонукають вітчизняні компанії до використання офшорних можливостей у сільському господарстві, слід виділити неефективність

фіскальної й інвестиційної політики, що призводить до значного податкового навантаження і високих інвестиційних ризиків ведення аграрного бізнесу.

Одним з поширених напрямів є залучення офшорних схем в експортно-імпортних операціях. Регулюючи ціноутворення між своїми структурними підрозділами, холдингова компанія може мінімізувати податок на прибуток шляхом зменшення валових доходів (для експорту), або за рахунок збільшення валових видатків (для імпорту) [19].

Аналіз даних щодо діяльності українських агрохолдингів на світовому зерновому ринку дозволяє оцінити масштаби використання ними офшорних зон. Так, значні обсяги експорту зерна у 2018 р. пройшли через Нідерланди, Іспанію, Мальту, Португалію, Великобританію, Лівію, Гонконг [20].

Таким чином, використання холдингами офшорних можливостей сприяє підвищенню ефективності податкового планування в компанії. Однак, при цьому породжуються такі негативні явища як відтік капіталу з країни, ухилення від сплати податків, приховування доходів, що становить загрозу національній безпеці [21].

У світовій практиці уже напрацьовано підходи, за допомогою яких держава забезпечує захист своїх інтересів. Важливе місце серед таких заходів займає державне регулювання трансфертного ціноутворення. Трансфертні ціни мають бути об'єктом посиленої уваги фіскальних органів держави [22]. Протягом 2013-2018 рр. в Україні на законодавчому рівні були запроваджені заходи, які сприяли приведенню вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів з метою підвищення реальної соціальної відповідальності великого бізнесу. До них слід віднести зміни до Податкового кодексу України щодо регулювання питань трансфертного ціноутворення та відповідні підзаконні акти Кабінету Міністрів України [23-24].

Важливим питанням використання земельних ресурсів є екологізація землекористування. Сучасний стан сільгоспугідь України оцінюється як критичний, їх якість погіршується. Чорноземи вкрай забруднені пестицидами і нітратами, середня концентрація забруднення на 1 кв. км у 6,4 рази більша, ніж у США і у 3,2 рази більша, ніж у європейських країнах.

Основними екологодеструктивними чинниками при веденні сільськогосподарської діяльності в Україні є: високий рівень сільськогосподарського освоєння та залучення земель до інтенсивного обробітку; нераціональна та екологічно незбалансована структура угідь та посівних площ; техніко-технологічна та організаційна відсталість сільського господарства; низький рівень екологічної культури землекористувачів, відсутність зваженої державної земельної політики та механізмів її реалізації, спрямованих на розвиток земельного законодавства, формування інвестиційно привабливого землекористування, розвиток ринку земель.

Крім означених факторів забезпечення сталого розвитку сільського господарства, важливим є питання щодо наявного трудового потенціалу. Ресурси сільськогосподарської праці в Україні є найбільшими серед розвинених країн ЄС, США і Канади. Так, якщо в країнах ЄС на 100 га сільськогосподарських угідь припадає 1,6-1,8 умовних середньорічних працівників, то в Україні – понад 10 [25].

Основу факторів трудового потенціалу в Україні складає населення, що проживає в сільській місцевості, та становить третю частину усього населення країни. Аналіз свідчить, що останнім часом у сільському господарстві спостерігається тенденція відтоку робочої сили. Важливо відмітити, що трудоресурсний потенціал використовується неефективно – продуктивність праці, як і рівень її оплати в аграрній сфері є найнижчими серед усіх видів економічної діяльності, у 2018 р. ці показники були відповідно в 2,2 та 1,6 разів нижчими, ніж у промисловості. Низькі доходи сільськогосподарських працівників призводять до межі бідності сільських мешканців та знижують стимули трудової активності і не сприяють підвищенню продуктивності праці. На жаль, в нашій країні ще не утвердилося розуміння особливої ролі сільського господарства, необхідності забезпечення пріоритетності його розвитку насамперед як соціально значимої галузі, від якої суттєво залежить розвиток сільських територій. Затяжна криза сільського господарства супроводжується руйнацією трудового потенціалу, що проявляється у масовій міграції сільського населення, зниженні його зайнятості, безробітті, від'ємному показнику

зростання чисельності сільського населення, його старінні та високій смертності. Динаміка структурних співвідношень, що характеризує розвиток виду економічної діяльності (ВЕД) «Сільське господарство, мисливство, лісове господарство» в Системі національних рахунків (СНР), відображає стан виробничого потенціалу сільського господарства.

Дані таблиці 3.8, які представляють структуру випуску та валової доданої вартості, свідчать, що частка сільського господарства у структурі валової доданої вартості та у структурі випуску у 2018 р. становила 12,1 % та 12,4 % відповідно, що менше відповідних показників 2002 р.

Таблиця 3.8

Частка ВЕД «Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги» в основних показниках СНР за 2002-2017 рр., %

Рік	Частка галузі у структурі	
	випуску	валової доданої вартості
2002	14,0	15,7
2003	12,9	14,1
2007	7,0	7,1
2010	7,3	7,5
2015	7,9	7,9
2016	10,0	9,9
2017	11,4	11,8
2018	12,4	12,1

*Джерело: розраховано автором на базі даних Державної служби статистики України

Серед причин скорочення питомої ваги сільського господарства по ключовим показникам СНР є насамперед відсутність стійкої тенденції до нарощування виробництва. Слід відмітити, що для останніх років характерними є позитивні тенденції. Починаючи з 2011 р., виробництво продукції рослинництва перевищує рівень 1990 р., однак обсяги продукції тваринництва залишаються у 2018 на рівні 53,7 % рівня 1990 р.

Завдання щодо підвищення ефективності та продуктивності сільського господарства України в цілому є актуальними з огляду на накопичені численні проблеми як в рослинництві, так і в тваринництві.

Рослинництво є провідною галуззю сільського господарства в Україні, де нині виробляється біля 70 % всієї продукції галузі. В структурі посівних площ лідируючі позиції традиційно займають зернові та зернобобові культури. Питома вага їх посівних площ з 1990 р. збільшилась з 45 до 54,3 %. У середньому протягом останніх років в структурі валової продукції сільського господарства зернові культури сформували біля 26 % загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, технічні – 17 %, овочеві – 7 %, кормові – 2 %.

Важливим показником продуктивності ведення сільськогосподарської діяльності у рослинництві є урожайність сільськогосподарських культур. Хоч рівень урожайності основних сільськогосподарських культур в останній період в Україні має позитивну динаміку, її рівень залишається значно нижчим за відповідні показники розвинутих країн світу (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Урожайність сільськогосподарських культур в Україні та країнах світу
у 2017 р., центнерів з гектара***

	Зернові та зернобобові	Плоди, ягоди та виноград	Картопля	Овочі та баштанні культури
Весь світ	25,9	113,5	194,7	195,0
Україна	35,1	99,4	159,7	185,2
Австрія	55,1	121,1	286,3	381,7
Болгарія	38,3	61,6	121,4	152,6
Великобританія	60,3	133,4	401,4	221,2
Китай	42,2	111,3	170,9	238,8
Німеччина	53,5	129,0	398,3	314,0
Польща	32,3	97,9	187,8	351,0
США	47,1	238,3	466,1	326,3
Франція	73,9	93,4	434,0	222,6
Швейцарія	59,7	176,1	311,9	250,8

* Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Одним із головних завдань сучасного сільськогосподарського виробництва є пошук шляхів та способів підвищення врожайності зернових, технічних та інших культур і забезпечення високої якості вирощеної продукції. Стратегічною умовою отримання значних досягнень у цьому сегменті є оптимізація рівня реалізації генетичного потенціалу сільськогосподарських культур. Українські селекціонери досягли в цій сфері значних успіхів та за результатами своєї

діяльності не поступаються фахівцям багатьох країн світу. Слід визнати, що зарубіжні сорти мають дещо вищі окремі якісні характеристики. Проте вони в більшості випадків поступаються вітчизняним за продуктивністю, якістю зерна, зимостійкістю та іншими адаптивними властивостями [26].

Для підвищення урожайності сільськогосподарських культур в Україні важливими заходами є: інтенсифікація та відновлення матеріально-технічної бази виробництва, удосконалення землекористування, впровадження нанотехнологій, відновлення та удосконалення культури землеробства, збалансоване та достатнє внесення добрив, проведення хімічної меліорації земель та заходів щодо захисту рослин, підвищення якості посівного матеріалу, науково-методичного забезпечення розвитку селекції [27-30].

У *тваринництві* спостерігаються кризові тенденції. Наслідком системних перетворень соці-еколого-економічних відносин на селі, коли були зруйновані великотоварні та спеціалізовані господарства, стали негативні зміни у кількості поголів'я сільськогосподарських тварин. Основою тваринництва в Україні є скотарство. Аналіз динаміки та структури поголів'я сільськогосподарських тварин свідчить про те, що обсяги поголів'я великої рогатої худоби поки не стабілізувались, але темпи скорочення сповільнилися. Найбільш стрімке зменшення кількості великої рогатої худоби відбувалось у 1995-2001 рр. (річні темпи скорочення сягали 10 %). За трансформаційний період в Україні загальна кількість поголів'я великої рогатої худоби зменшилась у 6,5 рази, у т. ч. корів – у 3,9 разів. Найкращу статистику серед галузей тваринництва має птахівництво, зміцнюючи свій виробничий та експортний потенціал. Після різкого скорочення поголів'я в 90-х роках, ситуація позитивно змінилась, і у 2014-2018 рр. кількість поголів'я птиці максимально наблизилась до рівня 1990 р. (табл. 3.10).

Як і в рослинництві, в тваринництві також наявною є проблема реалізації генетичного потенціалу. Так, переважна частина показників реалізації генетичного потенціалу основних продуцентів м'яса, а саме: м'ясної птиці – бройлерів, свиней і великої рогатої худоби, а також генетичного потенціалу тварин у молочному скотарстві і у вівчарстві, коливається на рівні 50-60 %.

Динаміка поголів'я худоби та птиці в Україні у 1990-2018 рр.*

Рік	Поголів'я худоби, тис. голів			Поголів'я птиці. млн голів	
	велика рогата худоба		свині		вівці та кози
	усього	у т. ч. корови			
1990	24623,4	8378,2	19426,9	8418,7	246,1
1995	17557,3	7531,3	13144,4	4098,6	149,7
2000	9423,7	4958,3	7652,3	1875	123,7
2005	6514,1	3635,1	7052,8	1629,5	162
2010	4494,4	2631,2	7960,4	1731,7	203,8
2018	3776,5	2172,3	7093,0	1327,2	209,9

* Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики України

Запровадження інтенсивної технології вирощування сільськогосподарських культур та тварин неможливе без комплексної механізації виробництва. На жаль, український сільське господарство на даному етапі розвитку не можна назвати достатньо технічно озброєним. Так, вартість основних засобів у 2017 р. склала 167,3 млрд грн., їх потреба фахівцями оцінюється майже в 540 млрд грн. [31]. Частка вартості основних засобів сільського господарства в загальному обсязі основних засобів економіки в цілому знизилась з 11,7 % у 2000 р. до 1,2 % у 2018 р.

За останнє десятиріччя ступінь зносу основних засобів галузі коливається в межах 32-51 %, при цьому спостерігається низький рівень їх оновлення (табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Динаміка показників, що характеризують матеріальні ресурси сільського господарства, як фактору забезпечення його сталого розвитку*

Рік	Основні засоби- всього, млн. грн.	Індекс основних засобів, %	Частка в загальному обсязі, %	Введення в дію нових основних засобів, млн. грн.	Частка в загальному обсязі, %	Коефіцієнт оновлення основних засобів	Ступінь зносу основних засобів, %
2000	96624	97,3	11,7	3067	12,9	0,03	48,3
2005	74880	102,8	5,9	6389	9,1	0,09	50,6
2010	113388	116,5	1,7	8049	6,5	0,07	40,7
2014	114887	101,3	1,6	2297,7	1,6	0,02	32,1
2015	134441	117,0	1,5	14931	9,0	0,11	35,4
2016	151833	112,9	1,5	14931	9,0	0,10	35,4
2017	167283	110,2	1,2	14520	11,5	0,09	38,4
2018	180412	107,9	1,1	20821	9,6	0,08	38,9

* Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Значні обсяги введення в дію нових потужностей спостерігаються в птахівництві, повільніше відбувається процес оновлення виробничих потужностей у свинарстві, вівчарстві та скотарстві (табл. 3.12). Невисокими темпами в останнє десятиріччя зростають обсяги введення в експлуатацію нових сховищ для зберігання овочів та фруктів. Ці показники значно поступаються відповідним значенням 1990 р.

Таблиця 3.12

Динаміка введення в дію основних засобів усіх форм власності у сільському господарстві*

Основні засоби	Рік						
	1990	1995	2000	2005	2010	2017	2018
Тваринницькі ферми, тис. скотомісць:							
Для великої рогатої худоби	208	37	6	1	3	11	7
Для свиней	129	22	5	10	24	15	18
Для овець	28	3	1	0	0,2	0,1	0,1
Для птиці, млн. птахомісць	0,99	0,19	0,45	3,16	7,23	11,19	19,1
Птахофабрики							
Яйцевого напрямку, тис. голів	99	0	65	86	1560	2852	88
М'ясного напрямку, млн. гол.	0,7	0	0	2,3	13,2	7,3	3,1
Сховища для овочів та фруктів, тис. т	221	19	10	12,7	25,5	77,3	24,2
Силосні та сінажні споруди, тис. кв. м.	1450	78	17	0	3	186	37
Водопроводи магістральні сільськогосподарського призначення, км	214	331	2	13	0	0	6
Комбикормові підприємства, тон комбикормів за добу	389	104	38	56	122	538	360
Тепличні комбінати, га	16	12	0	6	0	0	0
Зрошувальні землі, тис. га	44	5	0,01	0,1	0,5	3,7	3,5
Осушені землі, тис. га	71	4	0	0,04	0	0	0

* Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики

України

Невпинно зменшується парк сільськогосподарської техніки. Кількість тракторів, що знаходяться на балансі сільськогосподарських підприємств, скоротилась з 497,3 тис. у 1991 р. до 130,3 тис. у 2018 р. (у 3,8 рази). Аналогічна тенденція спостерігається і по інших видах сільськогосподарської техніки (табл. 3.13). За підрахунками фахівців, наявна кількість енергетичних

засобів та основних сільськогосподарських машин становить нині 50–65 % технологічної потреби [32].

Таблиця 3.13

Динаміка наявності сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських підприємствах за період 1991-2018 рр., тис. шт.*

	1991	1996	2000	2005	2010	2017	2018
Трактори	497,3	441,7	318,9	216,9	151,3	130,8	127,9
Зернозбиральні комбайни	105,6	85,9	65,2	47,2	32,8	27,2	26,7
Кукурудзозбиральні комбайни	15,3	12,0	7,9	4,8	2,5	1,8	1,6
Бурякозбиральні комбайни	19,8	18,3	13,0	8,5	4,2	2,7	2,4
Льонозбиральні комбайни	4,8	3,2	1,7	1,0	0,5	0,2	0,2
Картоплезбиральні комбайни	9,6	6,8	3,6	1,9	1,7	1,3	1,2

* Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики

України

Кількісне і якісне зменшення машинно-тракторного парку, що відбулось протягом трансформаційного періоду, призвело до збільшення навантаження на техніку. Так, кількість тракторів у розрахунку на 1000 га зменшилось з 14 шт. в 1991 р. до 5 шт. в 2018 р.; зернозбиральних комбайнів відповідно з 8 шт. на 1000 га посівів зернових культур до 2 шт.

Сезонне навантаження на зерно -, кормозбиральну та іншу техніку в господарствах більше ніж в 2,5-3 рази перевищує нормативну. Наприклад, в Польщі на 1000 га ріллі припадає 93,3 трактора, в Німеччині – 87,4, Франції – 68,7, Великобританії – 84,7 [33]. Забезпеченість зерновими комбайнами на 1000 га посівів зернових в Канаді становить 7,6 од., Італії і Великобританії – 13, Нідерландах – 15, Франції і США – 19, Німеччині – 28 [34].

Ураховуючи стан технічного оснащення галузі, експерти підраховали, що лише на оновлення машинно-тракторного парку необхідно близько 15 млрд грн. [35], а для відтворення усього технічного потенціалу сільського господарства до рівня технологічної потреби в найближчі 10 років необхідно щороку інвестувати на придбання технічних засобів від 22 до 28 млрд грн. [36]. Через технічну несправність наявних машин в сільськогосподарських

підприємствах четверта частина їх не використовується, в результаті чого забезпечення ними зменшується до 36 – 47 % [37].

Низька інтенсивність сільського господарства України, зокрема, галузі рослинництва, зумовлена у великій мірі нехтуванням вимог агротехніки та технології виробництва. Важливе значення має внесення необхідної кількості мінеральних добрив, що є однією із вагомих технологічних вимог вирощування сільгоспкультур. За даними Міністерства сільськогосподарської політики та продовольства України, фізіологічна потреба внесення добрив для реалізації генетичного потенціалу сільськогосподарських культур коливається від 200 до 250 кг/га в діючій речовині залежно від природно-кліматичних зон [38]. До 2000 р. відбувся катастрофічний спад цих показників. Добрива вносилися лише на кожному п'ятому гектарі, а абсолютна кількість добрив склала лише 13 кг діючої речовини на гектар. Саме це у великій мірі пояснює, чому реалізація генетичного потенціалу пшениці у 80-х роках була на рівні 50 % від потенційної, а через 10 років впала до 25-30 %. У період після 2000 р. відбувалось поступове збільшення як площ, де вносилися добрива, з 19 % до 80 %, так і абсолютної кількості добрив – з 13 кг діючої речовини до 58 кг на гектар, проте ці обсяги не є достатніми для досягнення бажаних результатів виробництва.

Таке несприятливе становище із використанням мінеральних добрив пояснюється різними причинами, основною з яких є зростання цін на добрива при низькому рівні платоспроможності сільськогосподарських підприємств. У 2018 р. частка мінеральних добрив у собівартості рослинницької продукції в Україні становила 19,2 % усіх затрат на її виробництво, тоді як у 1990 р. цей показник становив 9,0 %, при тому що вносилося їх майже вдвічі більше.

Ще більш катастрофічна ситуація склалася з внесенням органічних добрив під сільськогосподарські культури. Якщо в 1990 р. добрива вносилися практично на кожному п'ятому гектарі в кількості 8,6 тони на гектар посівної площі, то в останні роки внесення органічних добрив знизилася до 0,5 тон на гектар на площах всього 2,0 % від загальної площі ріллі. І це при тому, що потреба для реалізації генетичного потенціалу і збереження родючості ґрунту знаходиться на рівні 8-10 тон органічних добрив на гектар.

В Європі частка добрив у формуванні врожаю складає 45-50 %, насіння – 8-15 %, засобів захисту рослин – 15-20 % і обробітку ґрунту – 15-25 %, у США – 40-45, 8-10, 15-20 і 15-25 %, а в Україні цей показник становить 30-40, 10-20, 25-33 і 20-30 % відповідно [37].

Захист рослин також є важливим елементом дотримання технологій вирощування сільськогосподарських культур. Наприклад, технологічна потреба у засобах захисту для реалізації генетичного потенціалу озимої пшениці на рівні 70-80 % в залежності від технологій і умов вирощування коливається від 1100 до 1350 грн. на гектар [37]. На жаль, в Україні забезпеченість засобами захисту рослин в цілому не відповідає потребам.

Дослідження питання рівня забезпечення сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами для вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва показують значні відхилення фактичних витрат від реальних потреб. Потребою вважається обсяг коштів, що забезпечує дотримання усіх технологічних вимог виробництва продукції і дозволяє реалізувати генетичний потенціал сільськогосподарських культур і тварин на рівні 70-75 %. За розрахунками фахівців, рівень потреби в Україні щодо матеріально-технічних ресурсів для виробництва продукції рослинництва становить 400 грн. на 1 га ріллі, тваринництва – 2800 грн. на 1 га ріллі в рік [37].

За останні роки відслідковується чітка позитивна тенденція наближення реальних витрат до визначених потреб. Проте рівень забезпеченості реальної потреби в матеріально-технічних ресурсах для виконання всіх технологічних етапів в рослинництві сягає 54 %, а в тваринництві – 58 %. Саме це пояснює низькі показники урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності сільськогосподарських тварин.

Аналіз зміни структури витрат на виробництво сільськогосподарської продукції протягом 1990-2018 рр. свідчить, що за цей період суттєво виросла частка матеріальних витрат, на які нині припадає 73,7 % всіх витрат. У тваринництві цей показник перевищує 80 %. Основними домінуючими складовими виробничих витрат на виробництво сільгосппродукції в 2018 р. є:

витрати на нафтопродукти; витрати на мінеральні добрива; витрати на оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями.

Негативним фактом є зменшення за період трансформацій частки фонду оплати праці у загальній структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції на 22,9 %. Це свідчить про наявність деструктивних процесів, що призводить до втрати взаємозв'язків між оплатою праці і результативними показниками виробництва, зменшує матеріальну мотивацію зайнятих у сільському господарстві та привабливість даного сектора на ринку праці. Слід відмітити, що в більшості країн Європейського співтовариства у собівартості продукції частка витрат на оплату праці становить 30-35 % [38]. Україна такий рівень мала у 90-х рр. Водночас перехід на прогресивні маловитратні технології, зокрема, застосування системи нульового обробітку ґрунту, забезпечує зниження витрат паливно-мастильних матеріалів в 3,4 рази, трудових витрат – в 1,4, добрив – в 1,5 рази. З цього питання є напрацьований досвід, зокрема, на окремих підприємствах України, який необхідно вивчати та запроваджувати на інших підприємствах [37].

Низький рівень матеріально-технічного забезпечення, застосування недосконалих технологій як у рослинництві, так і в тваринництві негативно відображається на показниках забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Сьогодні виробництво сільськогосподарської продукції в Україні є низькоприбутковим, його *рентабельність* складає біля 30 %. Питома вага прибуткових сільськогосподарських підприємств у їх загальній кількості в останні роки становить біля 80 %. Близько 20 % сільськогосподарських підприємств є збитковими, а рентабельність виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції недостатня для забезпечення розширеного відтворення (табл. 3.14).

Важливою причиною низької прибутковості у сільськогосподарській галузі є істотне порушення паритету цін – відбувається погіршення співвідношення між цінами сільськогосподарських виробників на реалізовану продукцію і цінами на придбані промислові товари і послуги виробничо-технічного призначення, тобто склалась ситуація невідповідності виручки й витрат сільського господарства.

**Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства в
Україні у 1990-2018 рр., %***

	1990	1995	2000	2005	2010	2017	2018
Зернові культури	275,1	85,6	64,8	3,1	13,9	25,8	42,6
Насіння соняшнику	236,5	170,9	52,2	24,3	64,7	36,5	78,4
Цукрові буряки	29,5	31,2	6,1	4,8	16,7	17,9	27,7
Картопля	27,2	34,3	14	17,8	62,1	9,2	24,2
Молочні продукти	32,2	-23,2	-6,0	12,2	17,9	11,0	12,7
ВРХ на м'ясо	20,6	-19,8	-42,3	-25,0	-35,9	--35,9	-16,9
Свині на м'ясо	20,7	-16,7	-44,3	14,9	-7,8	5,6	12,6
Птиця на м'ясо	17,0	-18,4	-33,2	24,9	-4,4	-15,4	-5,4
Яйця	27,3	36,5	10,6	23,5	18,6	58,8	60,9

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики

України

Вагомою причиною низьких цін і прибутків сільськогосподарських товаровиробників є їх неспроможність до ефективного здійснення експортних поставок. Серед причин, що стримують вихід вітчизняних товаровиробників на зовнішній ринок, є: монополізація вторинного ринку стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції [39]; недостатність фінансових ресурсів для проведення експортних операцій; відсутність належного інформаційного забезпечення та моніторингу кон'юнктури зовнішнього ринку; відсутність кваліфікованих фахівців у галузі проведення зовнішньоекономічних операцій.

Від ефективності господарювання в прямій залежності знаходиться фінансовий стан галузі. Сьогодні нагальною проблемою сільського господарства України є нестача ресурсів для здійснення навіть простого відтворення. Фінансове забезпечення діяльності суб'єктів господарювання сільськогосподарської сфери здійснюється переважно в таких формах: самофінансування; кредитування на основі мобілізації та перерозподілу тимчасово вільних коштів; бюджетне фінансування на безповоротній основі.

Ключовим джерелом самофінансування є власні кошти, серед яких основну роль відіграють нерозподілений прибуток і амортизаційні відрахування. Оскільки більшість сільськогосподарських підприємств є

низькорентабельними або збитковими, вони втрачають важливу складову власного капіталу – прибуток. Амортизація забезпечує лише просте відтворення основних засобів, а в умовах зростаючої інфляції вона не може повною мірою виконати й цієї функції.

Статистика свідчить, що у розвинутих країнах 70 % обігових коштів на розвиток сільського господарства формується за рахунок банківського кредитування, в Україні ж ця частка становить лише біля 20 % [40]. Проблеми кредитного забезпечення сільськогосподарської галузі полягають у недосконалості кредитного механізму, обмеженості кредитних ресурсів банківських установ, відсутності ліквідної застави у сільгоспвиробників. Гальмує розвиток системи кредитного обслуговування сільського господарства економіки нерозвиненість ринку землі, що унеможлиблює її використання як застави для отримання кредиту [41].

Важливе значення для розвитку сільськогосподарського виробництва має державна фінансова підтримка. В Україні державна підтримка сільськогосподарських виробників регулюється Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» [42]; після вступу України до СОТ бюджетна підтримка сільського господарства України регулюється також Угодою про сільське господарство, укладеною під час Уругвайського раунду [43].

Щороку Законом України «Про Державний бюджет» визначається перелік програм, об'єктів та структура видатків по сільському господарству, що фінансуються за рахунок бюджетів усіх рівнів.

Аналіз показників загальних видатків державного бюджету на сільськогосподарську галузь свідчить, що їх частка поки що не досягає законодавчо встановлених 10 % загальних видатків державного бюджету. В середньому за останні роки частка видатків на розвиток сільського господарства у загальних видатках державного бюджету складає біля 2 %.

У розвинених країнах частка державних витрат на сільське господарство в структурі ВВП коливається від 0,1 % (Нова Зеландія) до 4,1 % (Фінляндія). У деяких країнах частка державних витрат на підтримку національного сільськогосподарського виробництва дорівнює або перевищує частку сільського господарства у ВВП. До таких країн належать насамперед більш

розвинені в економічному відношенні Норвегія, Австрія, Японія тощо [44]. В Україні станом на 2015 р. державна підтримка сільськогосподарської галузі становила 0,3 % ВВП, водночас, як уже відмічалось, вклад сільського господарства у ВВП становив 11,9 %.

Державна підтримка сільського господарства в Україні здійснюється через бюджетні асигнування, а також спеціальні режими та механізми оподаткування [45]. Слід відмітити, що система податкових пільг, яка діяла в Україні для сільськогосподарської галузі, останніми роками викликала багато нарікань через їх низьку ефективність. Окрім того, у 2017 р. змінилась система оподаткування, а у 2018 р. – система спецрежиму ПДВ для аграріїв, велику частину податкових пільг підприємствам сільського господарства переглянуто, скорочено або зовсім скасовано.

Рівень підтримки сільського господарства насамперед характеризує рівень бюджетного фінансування. Обсяги річного державного фінансування галузі зменшуються (табл. 3.15).

Крім того, система державної підтримки характеризується розпорошеністю, недосконалістю і непрозорістю форм та механізмів надання підтримки. Підтримку надають переважно сільськогосподарським підприємствам, а фермерські та особисті селянські господарства, де виробляється значна частина продукції, її практично не отримують [46].

Таблиця 3.15

**Обсяги державного фінансування сільськогосподарської галузі
в Україні, млн грн.***

	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2017 р.	2018 р.
Отримано коштів державної підтримки – всього	5749,3	3278,1	6584,2	5758,9	4732,9
- за рахунок бюджетних дотацій – всього	3343,8	738,5	1316,0	176,6	0
- для підтримки виробництва продукції рослинництва	1094,2	211,7	465,5	23,4	46,5
- для розвитку тваринництва	1218,4	204,5	269,5	118,2	40,6

*Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики

України

Визначальною передумовою зміцнення фінансового потенціалу та розвитку сільського господарства є грамотна та продумана інвестиційна політика, яка передбачає в першу чергу створення сприятливого інвестиційного клімату. На сьогодні в Україні вже створено сприятливе правове поле для здійснення інвестиційної діяльності. Ця сфера регулюється Законами України: «Про режим іноземного інвестування» [47], «Про захист іноземних інвестицій в Україні» [48], «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» [49], якими передбачено: державні гарантії захисту інвестицій; застосування національного режиму валютного регулювання та справляння податків на території України; відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду і моральну шкоду, завданих внаслідок дій, бездіяльності або неналежного виконання обов'язків державними органами України чи посадовими особами щодо іноземного інвестора [50].

Останніми роками, коли в країні спостерігається загострення політичної ситуації, що негативно відображається на економіці в цілому, інвестиції у сільське господарство скорочуються. Поряд з динамікою обсягів капітальних вкладень в галузь змінюється їх питома вага в загальному обсязі інвестицій в економіку (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Динаміка обсягів інвестицій в сільське господарство за 2000-2018 рр.*

Рік	Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	Частка в загальному обсязі, %	Прямі іноземні інвестиції, млн. дол. США	Частка в загальному обсязі, %
2000	1035	4,4	73,4	1,9
2005	4905	5,3	303,0	1,8
2010	12106	7,1	680,4	1,6
2014	17981	7,6	730,7	1,5
2015	19086	6,5	736,3	1,3
2016	18640	7,0	728,8	1,4
2017	18388	8,3	776,9	1,3
2018	29310	10,7	617,0	1,3

* Джерело: складено автором на базі даних Державної служби статистики

В умовах дефіциту власних капіталовкладень важливого значення набуває питання залучення іноземних інвестицій. Обсяг залучених іноземних інвестицій в сільське господарство в останні роки дещо знижується, що є наслідком ускладнення економічних та політичних умов в країні. Частка прямих іноземних інвестицій в структурі сукупних вкладень у галузі коливається в межах 5–7 %, а їх питома вага у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в економіку не перевищує 2 %.

Стан інвестиційної діяльності в сільському господарстві залишається поки що незадовільним. Основними перешкодами на шляху активізації процесу залучення інвестиційних коштів в сільське господарство є його низька прибутковість та високий ступінь ризиків в цій галузі. Зокрема, низька активність іноземних інвесторів щодо вкладення капіталу в сільське господарство в першу чергу зумовлена негативним іміджем України на світовому інвестиційно-кредитному ринку, основними причинами якого є: недосконала законодавча база; нестабільна політична ситуація; недосконалість податкового законодавства; недостатній рівень розвитку фінансового ринку; недосконалість ринкового механізму; відсутність системи страхування інвестицій; гальмування ринкових реформ.

Таким чином, незважаючи на сприятливі передумови та перспективність забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні накопичені серйозні проблеми та протиріччя в цій сфері, головними з яких є наступні:

- гальмування та низька ефективність реформування сільського господарства, в т. ч. затягування земельної реформи;
- низька культура землеробства та відсутність мотивації до технічного та технологічного оновлення виробництва;
- недосконалість державного механізму щодо підвищення ефективності та раціонального використання сільськогосподарських земель;
- незавершеність процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;
- низький рівень інвестиційної привабливості галузі, зумовлений недосконалістю нормативно-правового регулювання, соціально-економічною та політичною нестабільністю, високими ризиками капіталовкладень тощо;

- дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, що загострюється за умов низького рівня державної підтримки та важкого доступу до кредитних ресурсів.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Основними потенційними перевагами успішного функціонування і забезпечення сталого розвитку сільського господарства є те, що Україна має значний природно-кліматичний, трудоворесурсний, виробничий потенціал для розвитку сільськогосподарської галузі. До сильних сторін слід віднести накопичений в країні величезний досвід ведення господарської діяльності та збереження традицій землеробства. Розвиток сільського господарства та населення сільської місцевості визнано пріоритетним напрямом соціально-економічної політики нашої держави. Свідченням цього є здійснення державної сільськогосподарської реформи, яка була розпочата з перших років незалежності. Основними складовими цієї реформи є комплекс правових, організаційних, екологічних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування сільського господарства, розв'язання соціальних проблем сільського населення, створення сприятливих умов для комплексного і сталого розвитку сільських територій та забезпечення продовольчої безпеки держави. Незважаючи на повільні темпи здійснення таких реформ, їх вплив уже демонструє позитивні результати: подолання економічного спаду, утримання лідируючих позицій у світових рейтингах виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, підвищення інвестиційної привабливості галузі, зміцнення позицій галузі на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції.

Маючи такі вихідні позиції, Україна за сприятливих умов має потенційні можливості у перспективі не тільки досягти продовольчого самозабезпечення, але й зробити вагомий внесок у забезпечення продовольчих потреб зростаючого населення світу. Разом з тим, прискорення реформ в сільському господарстві сприятиме створенню сприятливих умов для залучення інвестицій у галузь, покращенню фінансового стану сільськогосподарських підприємств, зміцненню її конкурентоспроможності на внутрішніх та зовнішніх ринках. Розвиток національного сільського господарства сприятиме зміцненню

національної економіки, підвищенню добробуту населення та утвердженню конкурентних переваг на світових ринках.

Поряд з цим, в сільському господарстві накопичено великі проблеми, які в першу чергу пов'язані з використанням ресурсного потенціалу, незавершеністю реформ, недосконалим державним регулюванням та дією внутрішніх та зовнішніх чинників. Зокрема, кризовий стан, що склався у сфері використання природних ресурсів аграрним сектором, вимагає концептуального визначення основних напрямів та змісту аграрних перетворень, взаємоузгодження експлуатації природних ресурсів, сфер вкладення капіталу з урахуванням чисельності населення та майбутніми потребами людей. Низький рівень забезпечення, моральна та фізична зношеність основних фондів галузі виступають гальмом на шляху нарощування обсягів виробництва, підвищення його продуктивності і ефективності, зниження енергоємності та покращення якості продукції. Проблемою залишається екстенсивний характер розвитку сільського господарства, незадовільний рівень інноваційно-інвестиційної діяльності, недостатні обсяги впровадження високоефективних науково-обґрунтованих систем ведення сільського господарства, нераціональне використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів [51].

Вищезгадані проблеми (слабі сторони) в сільському господарстві генерують потенційні загрози його функціонування. Зокрема, це стосується поширення екологодеструкційного впливу сільського господарства на навколишнє середовище, що спричинить втрату та погіршення якості природо-ресурсного аграрного потенціалу країни. Збереження проблем низької продуктивності та ефективності виробництва, повільні темпи оновлення технічних засобів, подальше застосування застарілих недосконалих технологій та недотримання вимог агротехніки та технології виробництва сільськогосподарської продукції може призвести до сповільнення темпів виробництва та погіршення якості продукції, гальмування процесів розвитку, погіршення фінансового стану та платоспроможності підприємств, зниження конкурентоспроможності галузі, зниження попиту і поступового витіснення продукції вітчизняної галузі з зовнішніх та внутрішніх ринків.

Здійснений аналіз впливу політичних, економічних, соціальних, технологічних та екологічних факторів розвитку сільського господарства на функціональні складові забезпечення його сталого розвитку надає можливість чітко визначитися із ситуацією і проблемами, які склались в галузі, і на основі проведеного аналізу сформувані конкретні стратегічні цілі, окреслити коротко-, середньо- і довгострокові завдання та визначити напрями їх реалізації для забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

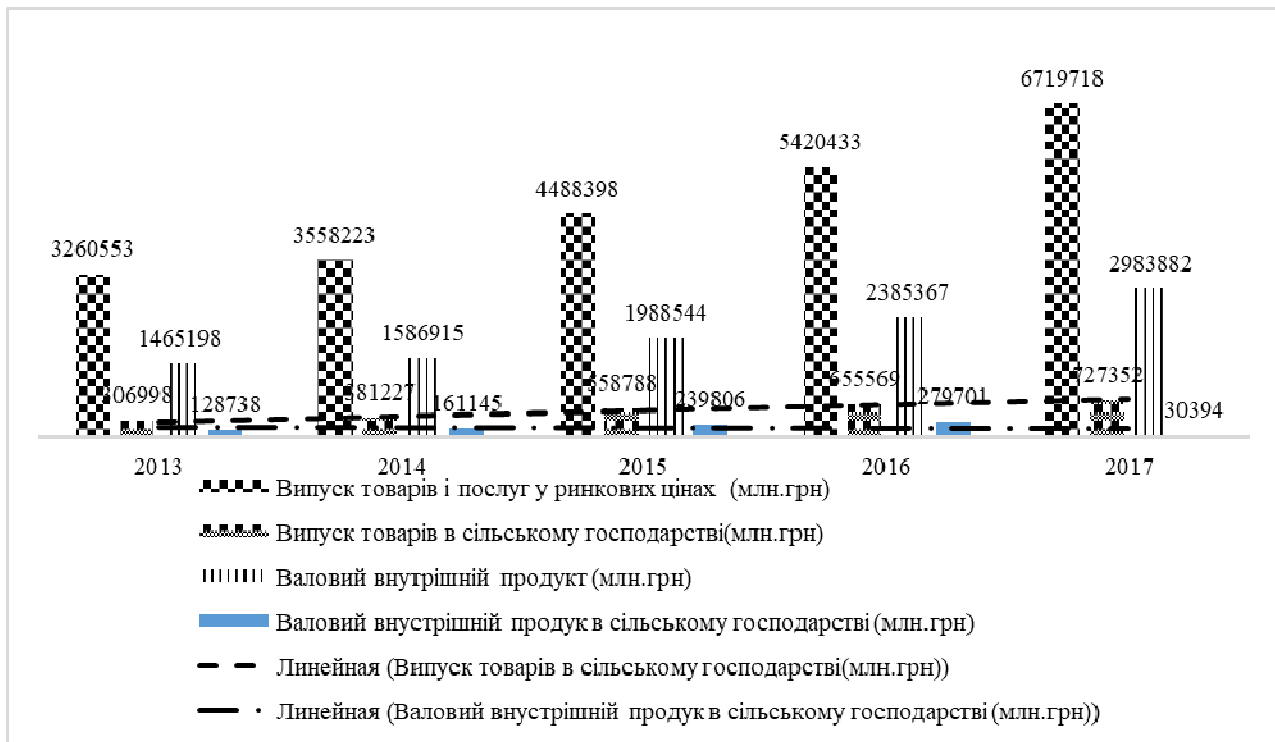
3.2. Соціально-економічні умови реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні

В Україні практично не створені умови для ефективності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Тому вдосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства шляхом впровадження певних заходів є актуальним завданням, виконання якого приведе до кардинального пошквалювання соціо-еколого-економічних процесів у країні. Активізація використання соціо-еколого-економічного чинника сприятиме створенню конкурентоспроможної країни, для чого необхідне проведення активної державної інноваційної політики, спрямованої на розвиток науково-технічного потенціалу країни, формування українського бізнесу, зацікавленого у використанні новацій.

Для оцінки стану та рівня розвитку сільського господарства доцільним є проведення аналізу основних показників діяльності досліджуваної галузі. Потенціал розвитку сільського господарства є обмеженим наявними ресурсами природнього та економічного характеру, що впливають на взаємозв'язок структурних елементів валового внутрішнього продукту, рівень тіньової економіки, який негативно впливає на економічну складову сталого розвитку сільського господарства (рис. 3.2).

Наведені статистичні дані засвідчують те, що на результат ВВП сільського господарства в державі значною мірою впливають господарства

населення. Проте така ситуація прослідковується не по всій території країни. З наведених даних видно, що у 2017 році в порівнянні із попередніми роками збільшення показників відбувається по всім напрямкам, як серед випуску продукції в сільському господарстві (на 1299285 млн.грн), валовий внутрішній продукт (на 598515 млн.грн).

*Рис. 3.2. Валовий внутрішній продукт та випуск товарів в сільському господарстві за 2013-2017 рр.**

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Проведений теоретичний та практичний аналіз розвитку сільського господарства, можна стверджувати, що незважаючи на складні геополітичні умови функціонування національної економіки України протягом останніх років, сільське господарство показує загалом високі результати виробництва, хоча за певними галузями та видами економічної діяльності не все так однозначно. Проте, в сільському господарстві за останні п'ять років спостерігається не значний, проте стабільний розвиток, зростання ВВП, збільшення обсягів посівних площ, збільшення обсягу реалізованої продукції

сільського господарства. Для визначення стану та розвитку сільського господарства доцільним є проведення аналізу динаміки сільськогосподарського виробництва України. Показник сільськогосподарського виробництва відображає зміни загальних фізичних обсягів сільськогосподарської продукції, які вироблені за певний період часу, які обрані для порівняння. За своїм складом цей показник є індексом валової продукції сільського господарства, який включає в себе показники товарної продукції, призначеною для реалізації, продукти сільськогосподарського походження, спожиті у процесі виробництва, а саме насіння і корми. В Україні виробництво основних сільськогосподарських культур за останні п'ять років має коливання як у позитивний бік, так і у бік зниження (рис. 3.3).

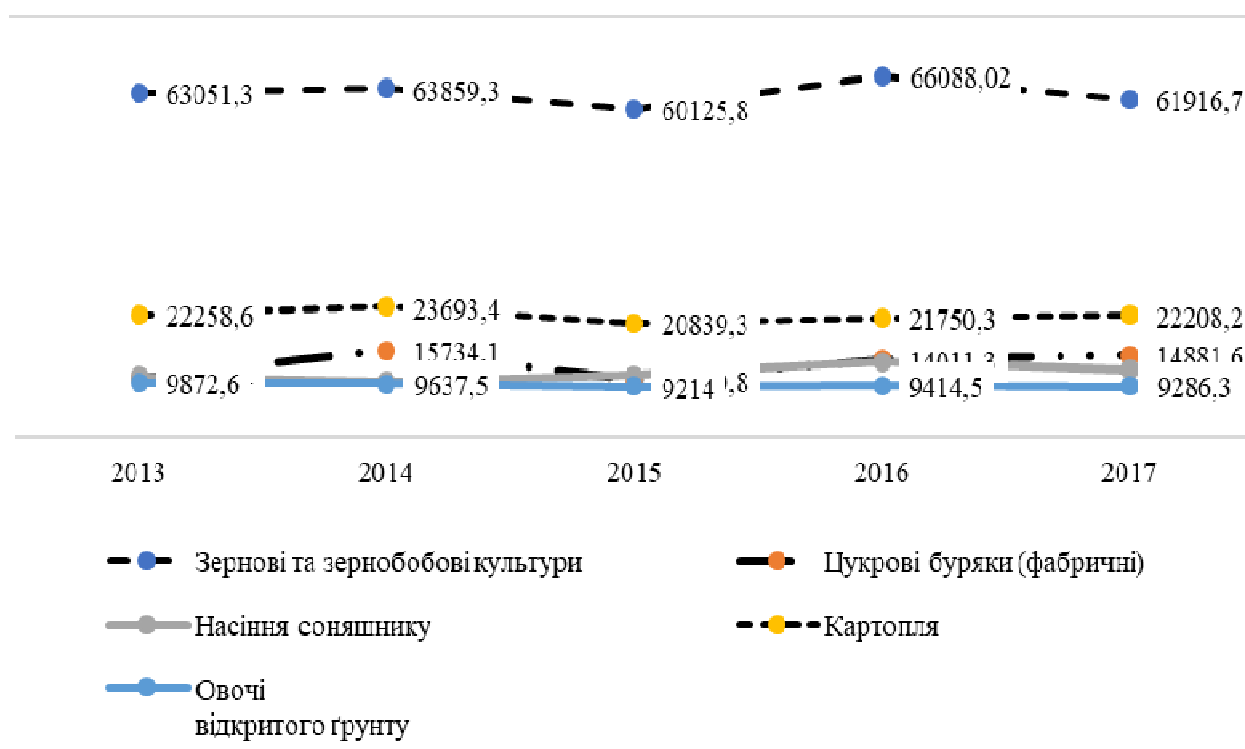

Рис. 3.3. Виробництво основних сільськогосподарських культур (тис. т)*

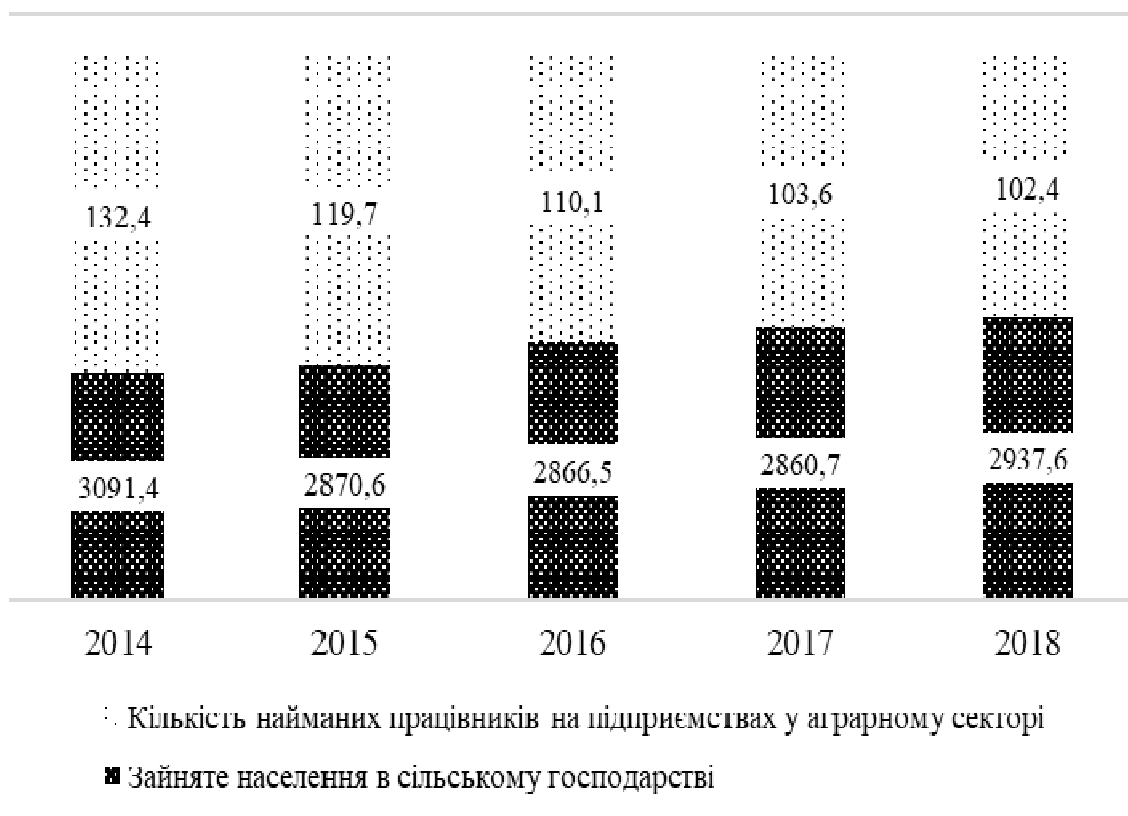
* Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

З наведених даних видно, що у 2016 році спостерігалось збільшення виробництва продукції зернових та зернобобових культур (на 5963 тис. т у порівнянні із 2015 роком). У 2017 році спостерігається зниження виробництва

зернових культур у порівнянні із 2016 роком на 4171,5 тис. т. Проте, показники виробництва картоплі у 2017 році у порівнянні із 2016 роком навпаки збільшилося на 457,9 тис. т. Виробництво насіння соняшника також має позитивну тенденцію до збільшення. Так у 2017 році у порівнянні із 2016 роком виробництво соняшника збільшилось на 870,3 тис. т. Також позитивну тенденцію має виробництво цукрових буряків, збільшення у 2017 році в порівнянні із 2016 роком на 870 тис. т., зменшення відбулося у виробництві овочей відкритого ґрунту (128,2 тис. т). Проте, виробництво овочевих культур відкритого ґрунту має коливальні тенденції, оскільки таке виробництво дуже залежить від погодних умов.

Узагальнюючи описані тенденції зміни структури посівних культур, можна зробити висновок про коливальний характер змін за останні п'ять років. Такі результати передусім пов'язані зі зміною у структурі посівних площ. За аналізований період скоротилися посівні площі таких важливих культур як цукрові буряки, зернові та зернобобові, картопля, проте значно зросли площі, під засадження соняшником. Зростання посівної площі соняшника пояснюється тим, що дана культура вважається більш ліквідною та прибутковою. Проте, у більшості випадків, виробники не дотримуються основних необхідних правил зміни посівних площ, надають перевагу соняшнику і ріпаку, тим самим, завдаючи непоправної шкоди якості землі, оскільки дані культури виснажують ґрунти, що відновити досить важко. Така ситуація чітко висвітлює тісний зворотній зв'язок між економічною та екологічною складовою сталого розвитку сільського господарства: надання пріоритету економічній детермінанті зумовлює суттєве погіршення екологічних параметрів. Тому, для зменшення таких диспропорцій у економічній та екологічній складовій доцільним є розробка та використання інноваційних технологій щодо оснащення ґрунту, використання нових добрив для покращення ґрунту. На розвиток сфери сільського господарства має вплив багато факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Розвиток галузі за інноваційним напрямом можливий при виконанні деяких аспектів, а саме – збільшення заробітної плати

у сільському господарстві, для залучення молоді в якості робочої сили, використання інноваційних розробок для покращення виробництва та експорту продукції, підвищення продуктивності зайнятості населення, через мотиваційні чинники та інше. Такі умови повинна створювати держава за рахунок інституційних важелів, які повинні сприяти сталому розвитку сільського господарства. Так, аналізуючи зайнятість населення в сільському господарстві, можна стверджувати, що більшість зайнятого населення в домашніх домогосподарствах (рис. 3.4). Кількість найманих працівників (офіційно оформлених згідно чинного трудового законодавства) значно менша, ніж кількість зайнятого населення у сільському господарстві.

*Рис. 3.4. Зайняте населення та кількість найманих працівників в сільському господарстві України у 2014-2018 роках (тис. осіб)**

* Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Така ситуація пояснюється характером та сезонністю роботи в сільському господарстві. Оскільки на активний період посіву та збирання урожаю кількість зайнятого населення збільшується за рахунок сезонних працівників, а постійне зайняте населення в домогосподарствах є значно меншим. Проте, у період за останні п'ять років кількість найманих працівників в сільському господарстві значно скоротилася. Так, у 2017 році у порівнянні з 2014 роком скоротилась на 30 тис. осіб. А серед зайнятого населення в аграрному секторі у порівнянні із 2014 роком зменшилась на 153,8 тис. осіб, проте у порівнянні із 2017 роком збільшилась на 76,9 тис. осіб. Така ситуація пояснюється як зміною структури посівних площ, так і з використанням інноваційних розробок в техніці та технології, які використовуються в сільському господарстві. Така динаміка призводить до збільшення показника продуктивності праці, оскільки використання інноваційних технологій зменшує навантаження на людські ресурси, та призводить до збільшення продуктивності праці.

Проте, рентабельність виробництва за аналізований період знизилась по всій галузі сільського господарства (рис. 3.5).

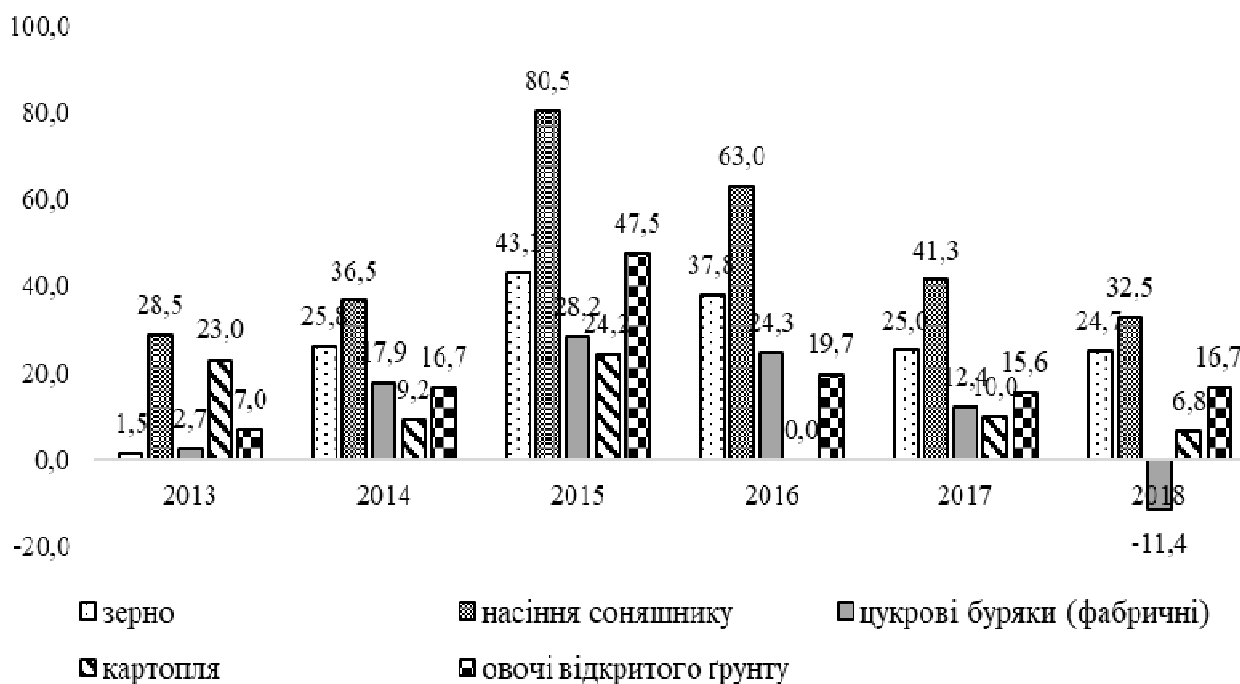

Рис. 3.5. Рентабельність виробництва продукції рослинництва (%)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики

Якщо проаналізувати рентабельність виробництва в рослинництві, то у 2018 році зменшення відбулося на всіма позиціями, проте у виробництві цукрового буряку спостерігається від'ємний показник рентабельності виробництва. Так, найбільш сприятливі показники рентабельності рослинництва спостерігаються у 2015 році за всіма позиціями. У 2017 році зменшення відбулось за всіма позиціями рослинництва, зменшення виробництво зернових культур у порівнянні із 2015 роком (на 18,4%), картоплі (на 40,7%), насіння соняшнику (на 48%), овочі відкритого ґрунту (на 30,8%), цукрові буряки (на 39,6 %). Така негативна тенденція пояснюється тим, що більшість аграріїв для розширення виробництва та в період посівних площ використовують кредитні кошти для закупки насіння та оренди обладнання, а прибуток вони отримують лише після збору урожаю. Проте, за останні роки спостерігається погіршення кліматичних умов, що призводить до погіршення урожайності культур, що зменшує обсяги виробництва та продажу аграрної продукції. В тваринництві ситуація негативна (рис. 3.6).

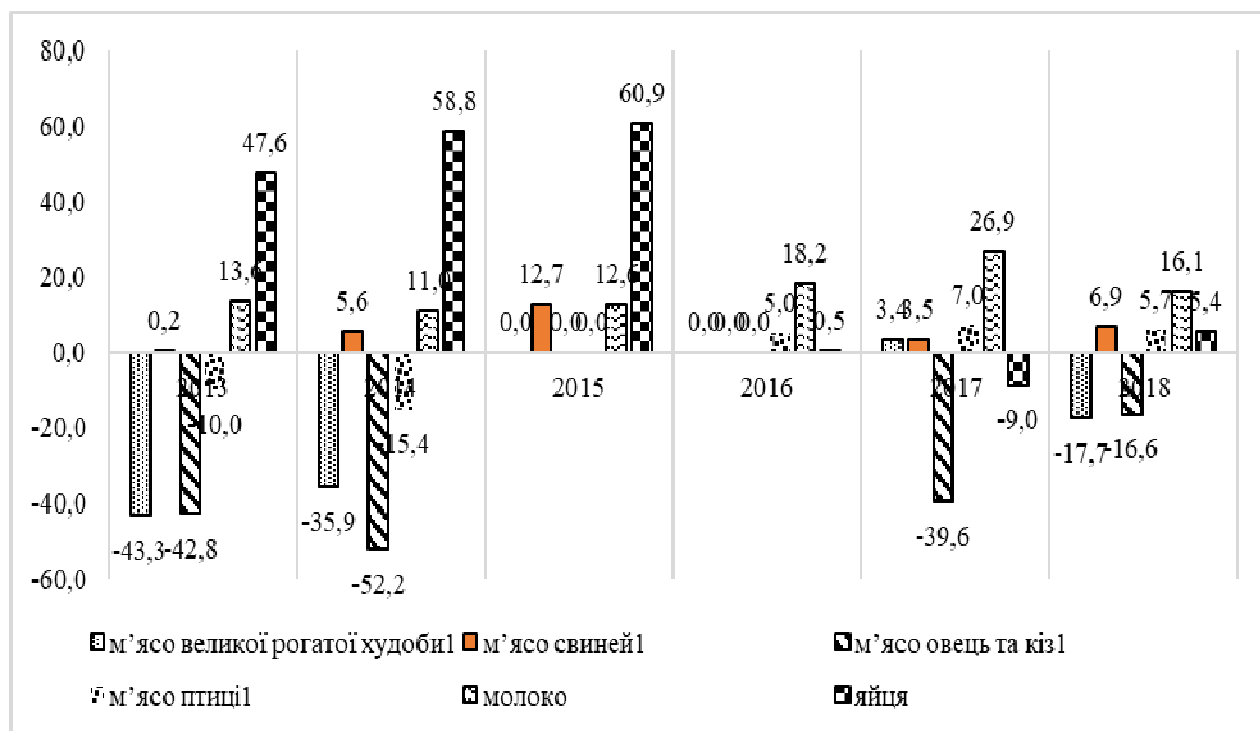

Рис. 3.6. Рентабельність виробництва продукції тваринництва (%)*

* Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

У 2018 році рентабельність виробництва продукції тваринництва негативна по позиціям м'ясо великої рогатої худоби, м'ясо овець та кіз. Позитивним є тільки показник серед яєць, м'ясо свиней та м'ясо птиці. Оскільки це продукти споживчого кошику та в ціновій категорії є найбільш дешевими. Проте, у 2018 році спостерігається зниження рентабельності виробництва серед позиції молоко на 10,8 %, збільшення по категорії яйця на 15,4%, зменшення м'ясо птиці на 1,3%. Така негативна тенденція пояснюється зменшенням поголів'я скоту в домогосподарствах, через подорожчання продуктів комбікорму для худоби, проте ціна на закупку м'яса у населення зменшилась, що призводить до негативної рентабельності вирощування такої худоби. Позитивним є тенденція на птахофермах, що призводить до покращення рентабельності виробництва, негативним також є імпорт продукції тваринництва, що розбалансовує вітчизняний ринок товаровиробників.

Проте у період з 2015 до 2018 року спостерігається різке зниження рівня рентабельності сільського господарства в цілому. Так, у 2018 році рентабельність сільського господарства становила 17,9% проти 41,7% у 2015 році. Такі негативні тенденції пояснюються відсутністю та зниженням рівня розвитку сільського господарства. Оскільки за рахунок впровадження техніки та технології хоча і відбувається збільшення продуктивності праці, проте через несприятливі кліматичні умови та не ефективні механізми державного регулювання щодо підтримки сільського господарства загальний рівень рентабельності падає. Через зниження обсягів виробництва та реалізації більшості видів продукції сільського господарства зменшується доходність підприємницького сектору. Недостатність фінансових ресурсів негативно впливає на розвиток сільського господарства. Зниження державного фінансування галузі, особливо в частині інноваційних розробок призводить до зниження темпів розвитку сільського господарства. Так, серед державних важелів сприянню сталого розвитку сільського господарства є фінансування розробок академії наук України за галузевим спрямуванням (рис. 3.7).

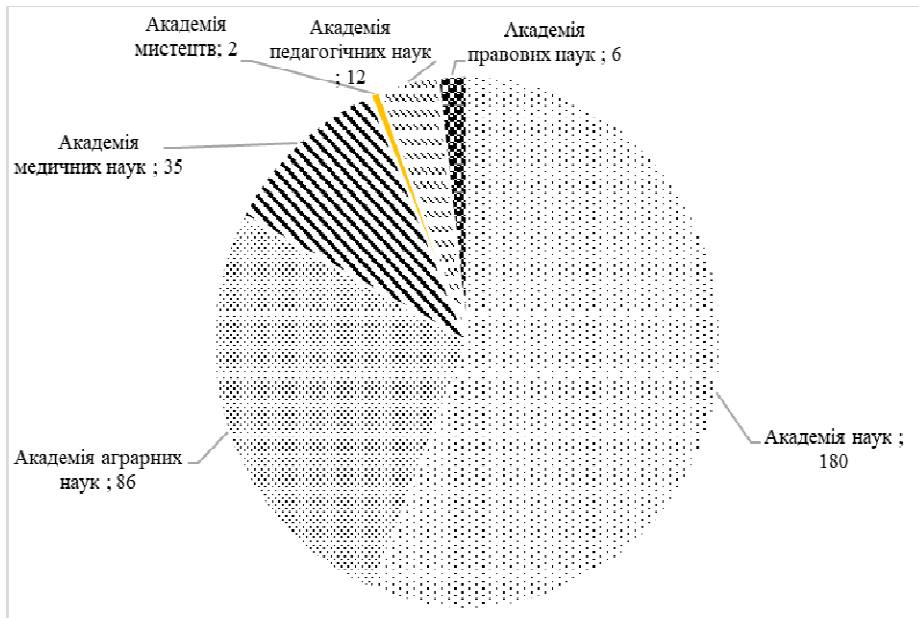

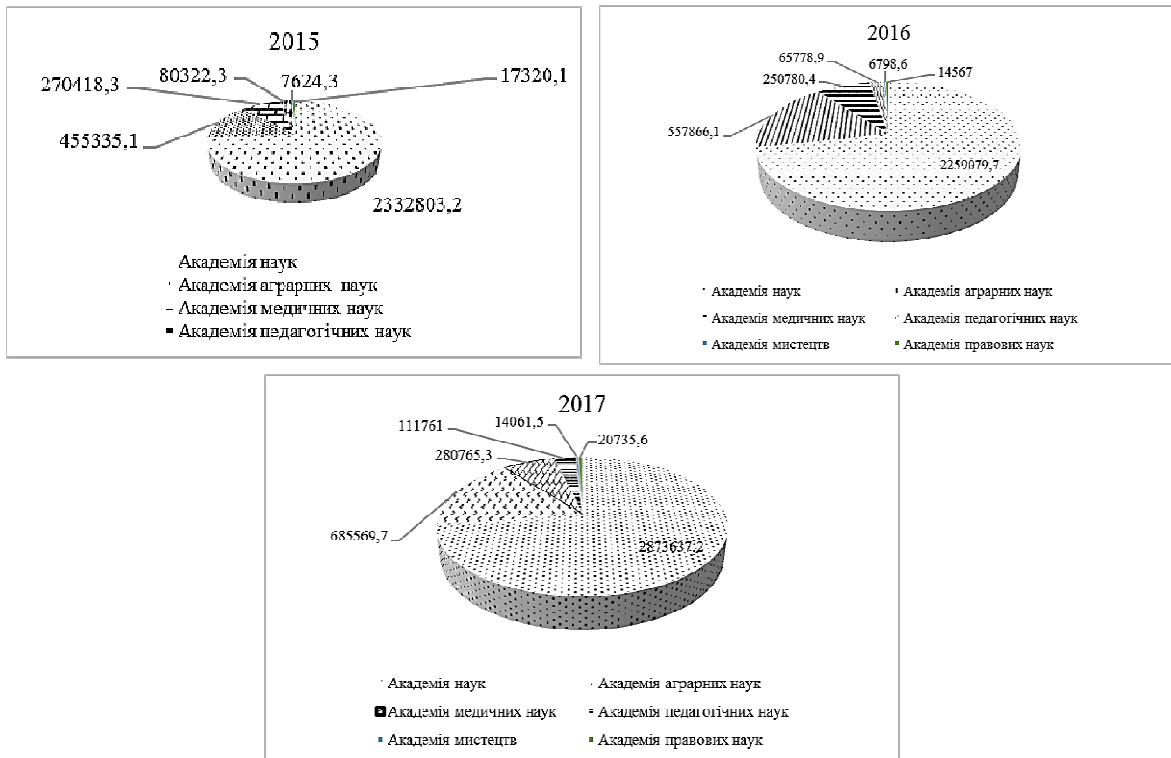
Рис. 3.7. Розподіл організацій національних академій наук України (%)*

*Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Як видно з наведеного рис. 3.12. серед галузевого розподілу академій наук України, більша частка належить академії наук України (180%), на другому місці академія аграрних наук України (86%), потім академія медичних наук (35%) та інші. Державна підтримка сталого розвитку сільського господарства відбувається через фінансування розробок в середині країни. Так, інноваційна діяльність в сільському господарстві за аналізований період характеризується такими тенденціями. Упродовж аналізованого періоду частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю в сільському господарстві становила 18,4%, у тому числі здійснювали технологічні інновації – 11,8% (5,7% – продуктові і 10,3% – процесові), нетехнологічні – 13,4% (8,7% – організаційні і 10,2% – маркетингові).

Слід зазначити, що існує прямий зв'язок між розміром підприємства і його рівнем інноваційної активності, оскільки для впровадження новацій необхідно мати певну кількість персоналу, який задіяний у виконанні наукових досліджень і розробок, що призводять до впровадження новацій. Відповідно найвища частка як технологічно активних, так і технологічно активних підприємств спостерігається серед великих підприємств (відповідно 31,4% і 28,1%).

Щодо напрямів інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств галузі, то понад половину підприємств з технологічними інноваціями придбали машини, обладнання для виробництва нових або значно поліпшених продуктів та послуг. Майже третина здійснювали діяльність для запровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів та процесів, технічне оснащення, організацію виробництва тощо (інше). Більшість новацій розроблялось вітчизняними дослідниками (рис. 3.8).

*Рис. 3.8 Розподіл фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень і розробок у наукових організаціях національних академій наук України (тис. грн)**

* Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Як видно з наведених даних у період з 2015 до 2018 року спостерігається збільшення фінансування на інноваційні розробки вітчизняними науковцями. Так, у 2015 році фінансування аграрної академії наук на виконання наукових досліджень і розробок було виділено 455335,1 тис. грн, а у 2018 році - 685569,7 тис. грн. У регіональному розрізі в сільському господарстві найбільше всього

дослідників в Київ та Київській області (1104 та 611 осіб), Харківській (604 особи), Херсонській (286 осіб), Львівській (263 особи), Дніпропетровській (225 осіб). Найменша чисельність серед дослідників в сільському господарстві спостерігається в Донецькій (19 осіб), Луганській (28 осіб), Хмельницькій (36 осіб), Тернопільській (45 осіб) областях України (рис. 3.9).

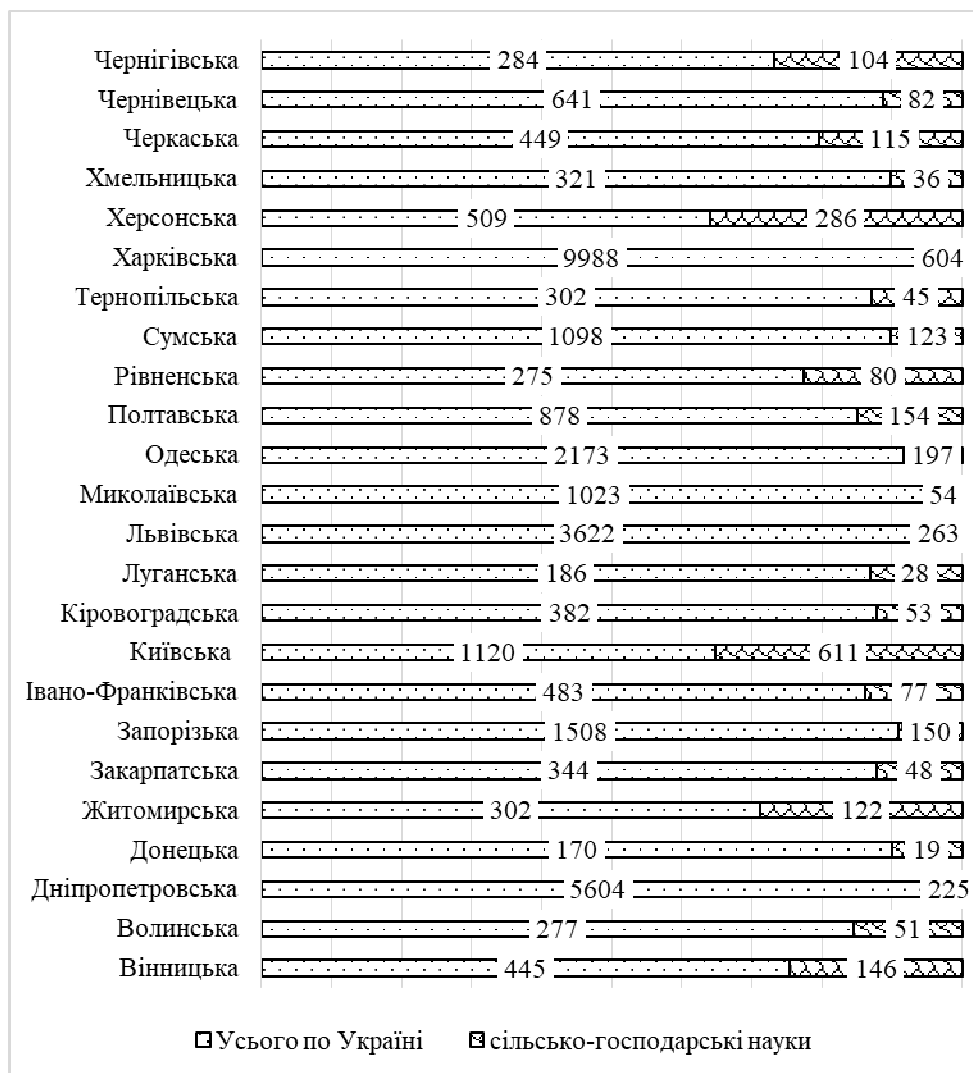

Рис. 3.9. Кількість дослідників, які здійснювали наукові дослідження і розробки за регіонами у 2018 році (осіб)*

* Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

Загальне зменшення прямих іноземних інвестицій мало вплив і на зменшення інвестування сільського господарства. Так, у 2018 році у порівнянні із 2014 роком кількість прямих інвестицій в сільське господарство зменшилось

на 1,1 млн.дол. США. Проте, у період з 2016 року спостерігається позитивна динаміка, оскільки у 2018 році у порівнянні із 2016 та 2017 роках спостерігається збільшення інвестицій. На зменшення інвестиційної привабливості держави та сільського господарства впливає ряд факторів як зовнішнього так і внутрішнього середовища. Таке зниження інвестиційної активності призводить до погіршення діяльності сільського господарства, зменшенню та уповільненню розвитку сільського господарства. Тому, для розробки організаційного забезпечення державної підтримки сталого розвитку сільського господарства необхідним є аналіз факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток сільського господарства з урахуванням складової сталості. Для врахування впливу дестабілізуючих факторів на сталий розвиток сільського господарства доцільним є використання імітаційного моделювання факторів впливу на сталий розвиток сільського господарства.

Впроваджуючи у господарську діяльність інновації, сільське господарство намагаються розв'язати такі основні завдання, як: підвищення дохідності; зростання конкурентоздатності; розширення ринків збуту продукції та освоєння нових ніш, скорочення постійних витрат підприємства; зниження собівартості виробництва продукції; збільшення товарного та сортового асортименту, підвищення якості продукції та ін. Тому процес впровадження новацій нині виступає базовим елементом державного регулювання й підвищення ефективності функціонування сільського господарства в Україні.

Визначено, що провідними напрямками новацій в сільському господарстві України є (рис. 3.10):

– у рослинництві: зрошувальне землеробство; селекція; застосування новітніх засобів догляду за рослинами; технології обробітку ґрунту; сільськогосподарська техніка; технології переробки продукції; засоби логістики та ін.;

– у тваринництві: формування високотехнологічних комплексів по утриманню та годівлі; їх реконструкція та модернізація на основі новітніх технологій; селекція; використання нових схем відгодівлі; раціоналізація кормової бази; нові технології переробки продукції та ін.

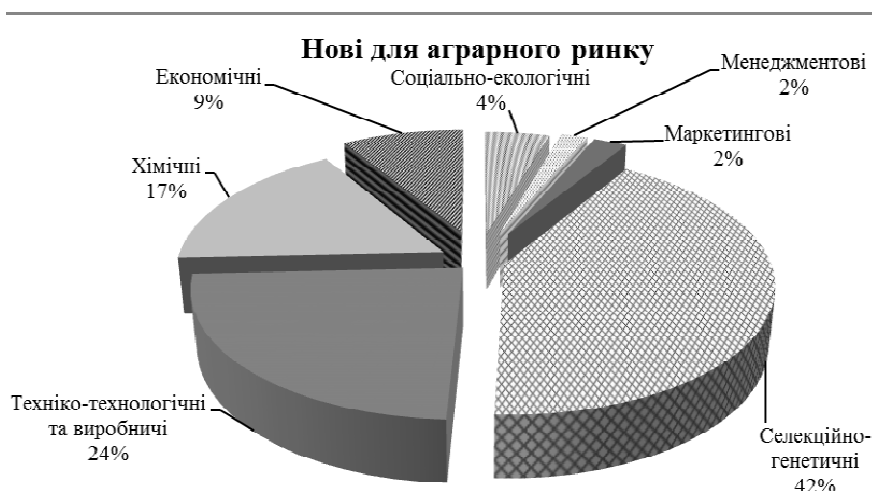
*Рис. 3.10. Напрями впровадження інновацій у діяльність сільського господарства**

*Джерело: систематизовано автором

Розподіл різновидів новацій, що впроваджуються в сільському господарстві України є досить нерівномірним, як за предметом так і за сферою використання (рис. 3.11, 3.12).

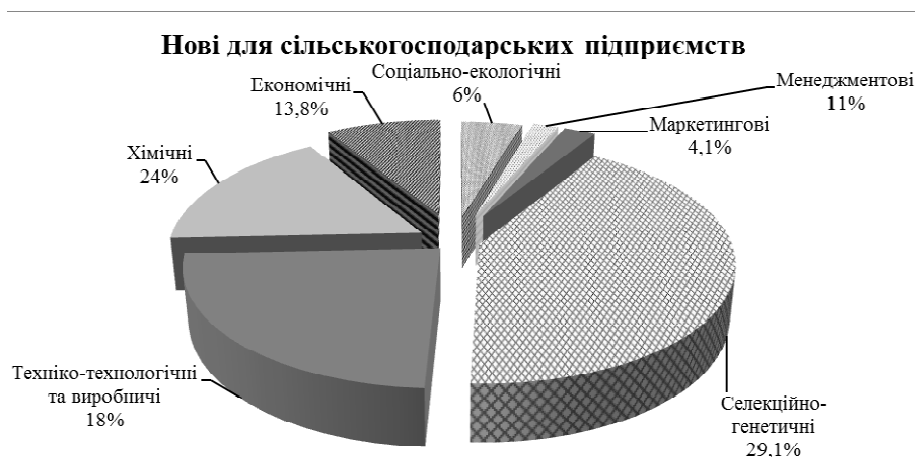
Так, у структурі нових для ринку новацій 41,8% належить селекційно-генетичним; 23,6 – техніко-технологічним та виробничим; хімічні інновації становлять 17%, а економічним належить частка у 8,7%. Вагома частка соціально-екологічних новацій у загальній структурі нових для ринку новацій складає 4,6%, що є критично недостатньою величиною, зважаючи на сучасні трансформації у напрямку інноваційно-екологічного розвитку сільського

господарства України. Найменша частка щодо упровадження нових для ринку новацій належить управлінським та маркетинговим інноваціям, частка яких у загальній структурі складає 1,9 та 2,4 % відповідно.

*Рис. 3.11. Видова структура новацій за предметом застосування, що впроваджені у сільське господарство за 2014-2018 рр. **

* Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

*Рис. 3.12. Видова структура новацій за сферою застосування, що впроваджено сільським господарством у 2014-2018 рр. **

* Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Лаг між створенням новацій та їхньою реалізацією в процесі господарської діяльності досить часто змінює, модернізує та вносить корективи в інноваційне рішення чи продукт. В господарській практиці має місце й

впровадження новацій, що не мають документального підтвердження, в умовах гострої нестачі фінансових ресурсів. Досить часто використання новацій суб'єктами сільського господарства відбувається без розробки відповідних інноваційних проєктів.

За допомогою SWOT-аналізу функціонування сільського господарства в Україні визначимо проблеми забезпечення його сталого розвитку та можливості на які має орієнтуватись сучасний механізм державного регулювання (табл.3.17)

Сучасне сільське господарство світу внаслідок еволюційного розвитку технологій перебуває на етапі 4.0 (“Сільське господарство 4.0”) та є орієнтованим на використання екологічно чистих природних ресурсів (сонце, морська вода), передових інноваційних технологій розумного, точного землеробства, зокрема генетичної модифікації, нанобіотехнологій, позагрунтового вирощення рослин і вертикального землеробства (на основі гідро-, аква- і аеропоніки), а також складних технологічних систем супутникової навігації, роботів, безпілотних літальних апаратів/дронів, 3D друку продуктів харчування, Інтернету речей, блокчейну тощо. Ці глобальні технології дозволять фермерським господарствам бути більш прибутковими, ефективними, безпечними і екологічно чистими та націленими на: 1) підвищення ефективності регулювання та реалізації сільськогосподарських процесів на всьому ланцюгу створення доданої вартості, зниження ризиків та обмеження уразливості внаслідок зовнішніх впливів (від поломки технічних засобів до негод, посухи, хвороб тощо); 2) формування сільськогосподарських екосистем, що включають інтегровані мережі, які об'єднують цифрові дані, отримані в режимі реального часу як із внутрішніх джерел (показання фермерських датчиків), так із зовнішніх (наданих іншими учасниками екосистеми), для прийняття ефективних управлінських рішень, а також об'єднують учасників екосистеми, щоб забезпечити ефективність ланцюга доданої вартості; 3) цифровізацію сільськогосподарської техніки з використанням сучасних технічних засобів – датчиків, сенсорних приладів, які є найбільшими генераторами даних.

SWOT-аналіз сільського господарства в Україні*

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1. Вигідне географічне розташування в центрі Європи на перетині основних логістичних вузлів</p> <p>2. Клімат (велика частина території України розташована в кліматичних зонах, що сприяють веденню с/г з мінімальними ризиками отримання збитків від різних стихійних лих)</p> <p>3. Ґрунти (українські с/г землі — це чорноземи з найбільшим вмістом гумусу у світі)</p> <p>4. Культура і знання (аграрії активно навчаються у колег з усього світу)</p> <p>5. Дешева оренда землі (в Україні — 41 євро/га, для порівняння в Литві — 81, у Чехії — 96, у Франції — 202)</p> <p>6. Найвища маржинальність серед усіх країн світу — 30-150% (за оцінками експертів “Латифундист Медіа”)</p> <p>7. Відсутність регулювання</p> <p>8. Дешева робоча сила (середня офіційна зарплата в с/г в Україні — \$277, у Польщі — \$1 680, в Угорщині — \$1 114, у Словаччині — \$1 319)</p> <p>9. Бізнес через своїх лобістів із галузевих асоціацій представлений в уряді (експортна рада, Рада інвесторів України, різні міжвідомчі групи і комітети при міністерствах тощо)</p> <p>10. Ландшафт ідеально підходить для великого товарного землеробства</p> <p>11. Активне використання всіма гравцями (великими, середніми і дрібними) передових світових технологій у своєму виробництві</p> <p>12. ТОПові позиції України на світовому ринку (сьогодні Україна - один зі світових лідерів за низкою товарних позицій)</p> <p>13. Висока частка експорту в економіці</p>	<p>1. Відсутність вільного ринку землі (як однієї з ключових умов для залучення інвестицій)</p> <p>2. Низький рівень переробки (частка агропродукції з високою доданою вартістю в загальному обсязі с/г виробництва становить незначну частину — близько 5-7%)</p> <p>3. Низька ефективність (на усіх ланцюжках бізнесу)</p> <p>4. Низька продуктивність (\$4 тис. у с/г на одного зайнятого. Для порівняння: у Польщі — \$8 тис., у Німеччині, Франції — \$54 тис., у Нідерландах — \$79 тис.)[52]</p> <p>5. Слабка самоорганізація ринку (середній і малий бізнес не беруть активної участі в профорганізації для політичного лобювання своїх інтересів)</p> <p>6. Відсутність джерел фінансування сектору (дорогі кредити), недофінансування сектору</p> <p>7. Відсутність довгострокової Стратегії розвитку сектору (як частини загальної Економічної стратегії країни)</p> <p>8. Домінування окремих великих гравців на ринку (створює передумови для виникнення монополій в окремих секторах АПК)</p> <p>9. Відсутність ефективного законодавчого регулювання</p> <p>10. Непрозорий механізм держпідтримки галузі</p> <p>11. Погіршення якості чорнозему (близько 20% українських чорноземів деградували за 28 років через непродуману політику обробляння ґрунту і неконтрольоване внесення добрив, що призвело до збитків — до 10-15 млрд грн)</p> <p>12. У низці господарств збереглася “культура колгоспу”: низький рівень фінансової грамотності, старі технології, відсутність процесу модернізації об’єктів</p> <p>13. Велика частка неефективних державних підприємств. У компетенції Мінагрополітики — 334 підприємства (із них 1 підприємство розташоване в зоні ООС, 32 — у Криму, 206 — підлягають ліквідації, 95 — повинні бути приватизовані і 3 — залишитися в державній власності)</p> <p>14. Дефіцит кваліфікованих кадрів у регіонах</p> <p>15. Відсутність профільних R&D-центрів</p> <p>16. Основне ціноутворення на зерно відбувається не в Україні</p>

Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Зняття мораторію на продаж землі (до \$ 50 млрд інвестицій за 10 років) 2. Вихід на нові ринки з новою продукцією (наприклад, коноплі, льон, лляні тканини, халяльне м'ясо, хамон українського виробництва, козячі сири, органічний мед, органічна курятина тощо) 3. Цифровізація с/г (AgTech) 4. Залучення інвестицій у сектор 5. Підвищення продуктивності та врожайності 6. Створення профільних R&D-центрів в Україні (новий посадковий матеріал, нові технології, нові добрива) 7. Підтримка з боку міжнародних фінансових організацій та з боку держави 8. Створення в Україні Причорноморського центру біржової торгівлі агропродукцією 9. Створення в Україні євроазійського логістичного та виробничого хабу агропродукції 10. Перетворення України на світовий органічний хаб 11. Зростання експорту і, як наслідок, валютних надходжень у країну 12. Формування моделі “20-40-40” (за розміром господарств 20% — великий агробізнес, 40% — середній, 40% — малий) 13. Можливість форматувати галузь (обрати унікальний “український” шлях сталого розвитку) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прорахунки у відкритті ринку землі (відсутність обмежень для категорій покупців, формування ціни, захисних механізмів від спекулятивного перепродажу землі) 2. Війна, політична та економічна кризи в Україні 3. Відтік кадрів 4. Прорахунки в регулюванні галузі 5. Погіршення якості земель 6. Втрата вартості землі через розвиток альтернативного виробництва (гідропоніка тощо) 7. Подальше падіння маржинальності 8. Деградація сектору 9. Втрата частини потенціалу врожайності через деградацію ґрунтів, яка є наслідком інтенсивного виробництва 10. Рейдерство, “сірий” ринок зерна, високий рівень обороту готівки, шахрайські схеми, контрафактна продукція, тиск із боку силових структур

* Джерело: складено автором на основі власних досліджень та з використанням офіційних даних Українського інституту майбутнього [53]

Прогнозується, що наступний етап еволюції “Сільське господарство 5.0” буде заснований на всебічній роботизації агропродовольчого виробництва із використанням різноманітних форм штучного інтелекту. Прогнозна оцінка вартості світового смарт-продовольчого ринку на 2022 р. становитиме \$525,25

млрд, тобто прогнозується зростання на 33,2% у порівнянні з \$350,71 млрд у 2017 р. [54]. При цьому прогнозна оцінка вартості світового ринку технологій смарт-землеробства до 2022 р. сягне \$23,14 млрд, тобто відбудеться зростання вартості ринку на 58,6% проти \$9,58 млрд у 2017 р. Прогнозна вартість світового ринку Інтернету речей (IoT) у 2023 р. має становити \$28,64 млрд, тобто спостерігатиметься зростання на 51,6 % у порівнянні з \$14,79 млрд у 2018 р. [55].

Оцінка часток світового ринку IoT за напрямками використання систем свідчить про те, що прогнозні показники частки ринку систем відстеження та позиціонування, а також систем моніторингу і виявлення характеризуються спадом відповідно на 5,0 і 3,0%, а показники телематики і хмарних обчислень у 2022 р. зростатимуть відповідно на 7,0 і 1,0 %. У 2023 р. прогнозована вартість світового ринку сільськогосподарських роботів досягне \$10,79 млрд, тобто спостерігатиметься зростання майже на 62% проти \$4,14 млрд у 2018 р. Вартість технологій блокчейн на світовому ринку сільського господарства та продовольства у 2023 р. досягне \$195,3 млн і у 4,6 разу перевищить показник у 2018 р. (\$41,9 млн). [56].

Орієнтовна оцінка доходу від використання (за напрямками) пристроїв глобальної навігаційної супутникової системи (GNSS) у сільськогосподарському секторі світу у 2018 та 2025 р. показує: 1) найбільший та постійно зростаючий дохід отримують фірми від застосування пристроїв автоматичного пілотування; на 50 % меншим (у порівнянні з доходом від автоматичного пілотування) та незмінним протягом 2018-2025 рр. є дохід від використання пристроїв керування трактором; 2) суттєво зростаючим з 2018 по 2025 р. (майже у 3 рази у порівнянні з доходом від автоматичного пілотування) є дохід від застосування технологій зміни норм/тарифів/податків; 3) найменший дохід (практично не зростаючий) отримують фірми від використання технологій регулювання активами (майном) та регулювання лісовим господарством [57].

Землекористування у світі із використанням біопластикової продукції у 2018 р. охоплювало 810 тис. га, а прогноз на 2023 р. показує 1020 тис. га. Аналіз світового виробництва біопластику (за типами) у 2018-2023 рр. показує:

світове виробництво біорозкладного біопластику характеризується поступовим зростанням щорічно у межах 100 тис. метричних тон, а біологічного /не біорозкладного біопластику – незначним зниженням у прогнозних 2020-2021 рр. та зростанням на 44 тис. метричних тон у 2023 р. у порівнянні з 2018 р. [58]

Обсяг глобального ринку екологічних нанотехнологій в 2015 р. перевищив \$25 млрд (більше ніж триразове зростання за 8 років) і до 2020 р. досягне \$40-42 млрд, причому чверть цього ринку належатиме нанобіореємедіації ґрунтових вод і ґрунтів [59].

Аналіз фінансування пріоритетних напрямів інноваційно-інвестиційної діяльності здійснено на виконання Закону України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні", яким визначено сім стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, та постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 №1056, якою у рамках стратегічних пріоритетів визначено 41 середньостроковий пріоритетний напрям інноваційної діяльності загальнодержавного рівня. Витрати на інноваційну діяльність було спрямовано за п'ятьма її видами (у 2017 р. – за трьома), з яких найбільшу частку – на вид інноваційної діяльності "Інше" (269876,83 тис. грн або 92,6% від загального обсягу витрат), який включає переважно виконання НДДКР на замовлення підприємств/організацій. При цьому порівняно з 2017 р. відбулося номінальне збільшення на 13,7% обсягів фінансування зазначеного виду діяльності (Додаток В., табл.В.1)

Ситуація щодо упровадження сільськогосподарськими підприємствами новацій, підтверджує потребу до збільшення соціально-екологічних досліджень, розробок та їх впровадження у практичну діяльність товаровиробників. Щодо питомої ваги упровадження нових для підприємств новацій, то найбільшу частку в їх структурі посідають селекційно-генетичні (29,1%) та хімічні (24,0%), дещо меншою є частки техніко-технологічних та виробничих й економічних, що склали відповідно 18% та 13,8 % за досліджуваний період. Питома вага новацій нових для підприємств у сфері менеджменту становить 11%, що у 5,8 раза більше ніж упроваджено даного різновиду новацій, нових для ринку. Серед нових для підприємства новацій частка маркетингових складала

4,2%, що перевищує аналогічний показник з впровадження новацій нових для ринку в 1,7 рази та свідчить про проведення внутрішніх досліджень у сфері маркетингу та їх реалізацію в господарській діяльності підприємств.

Нині в Україні здійснюється активна робота у сфері досліджень та розробки нових технологій для сільського господарства. Так, вагомих результатів досягнуто у сфері енергозощаджуючої техніки, сільськогосподарського устаткування та нових знарядь праці. Продовжуються розробки у сфері технологій виробництва продуктів харчування, реалізуються відкриття організаційно-технологічного змісту у галузі переробки продукції та її зберігання й просування на ринок. Визначено, що за рахунок нових видів технічного обладнання витрати сировини зменшуються на 15-20%, а виробничі витрати можна мінімізувати на 20-25%, першочергово вирішивши за таких умов проблеми методологічного характеру щодо їх реалізації на практиці [60].

Наукові здобутки у сфері аграрної науки покладено в основу цільових програм розвитку вітчизняного сільського господарства. Науковці Національної академії аграрних наук України (НААНУ) приймають активну участь при розробці проєктів законодавчих та нормативно-правових актів України. Для ефективного впровадження сільським господарством наукових розробок НААНУ приділяє значну увагу підвищенню рівня власної науково-інноваційної діяльності, зокрема, успішний досвід отримано щодо створення функціонування у кожній з областей регіональних центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва. Таким чином, аналіз макроекономічних факторів сталого розвитку сільського господарства дозволив виявити тенденцію окремих показників як позитивного, так негативного впливу, що наведено у таблиці 3.18. Кількість факторів негативного впливу є явно домінуючим над кількістю позитивних факторів, що свідчить про недосконалість державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні на сучасному етапі трансформації національної економіки.

Дослідження динаміки впливу макроекономічних показників та результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства дозволив виділити найбільш впливові фактори, які безпосередньо впливають на галузь.

Макроекономічні фактори позитивного та негативного впливу на сталий розвиток сільського господарства

Фактори позитивного впливу	Фактори негативного впливу
1. Збільшення обороту торгівлі. 2. Збільшення обсягів капітальних інвестицій, за рахунок усіх джерел фінансування. 3. Зростання обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України. 4. Позитивне сальдо у зовнішній торгівлі сільськогосподарською продукцією 5. Позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу України	1. Погіршення демографічних показників в сільській місцевості (зменшення чисельності наявного населення, суттєве перевищення числа померлих над живонародженими). 2. Високий рівень безробіття в сільському господарстві. 3. Зниження частки соціальної допомоги в структурі доходів населення. 4. Зниження частки заощаджень в структурі витрат населення. 5. Нестабільна динаміка обсягу ВВП. 6. Висока частка збиткових підприємств сільського господарства. 7. Високий рівень інфляції. 8. Негативне сальдо у зовнішній торгівлі сільськогосподарською продукцією. 9. Зниження обсягів прямих іноземних інвестицій із країн ЄС. 10. Стрімке падіння частки витрат на виконання НДР у ВВП. 11. Зниження кількості працівників, задіяних у виконанні НДР. 12. Несприятливі політичні обставини. 13. Недостатність державного фінансування новаційно-інвестиційної діяльності сільського господарства. 14. Недосконалість інституційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства

* Джерело: розроблено автором

Для реалізації ефективного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства важливим елементом є підтримка інноваційної та інвестиційної складової механізму, яка забезпечує розвиток сільського господарства. Ці компоненти мають як прямий, так і зворотний вплив один на одного.

На створення позитивної інноваційної (innovate) складової впливають випуск товарів в сільському господарстві (output of goods in agriculture), валова додана вартість в сільському господарстві (gross value added in agriculture), зайнятість населення (employment of the population), середньомісячна заробітна плата у розрахунку на одного штатного працівника (average monthly salary per employee), виробництво сільськогосподарських культур зернові та зернобобові культури (production of crops cereals and legumes), виробництво сільськогосподарських культур насіння соняшнику (production of sunflower seeds),

продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві (labor productivity in agricultural), рівень рентабельності (збитковості) (the level of profitability), кількість дослідників, які здійснювали наукові дослідження і розробки (number of researchers conducting research and development), прямі інвестиції (акціонерний капітал) в сільське господарство (direct investment (equity) in agriculture), кількість селянських господарств (number of peasant farms), рівень інфляції (Inflation rate), середні ціни реалізованої продукції сільського господарства (average prices of agricultural products sold), капітальні інвестиції в сільське господарство (capital investment in agriculture), вартість основних засобів в сільському господарстві (cost of fixed assets in agriculture), амортизація (знос) основних засобів (depreciation (depreciation) of fixed), фінансування внутрішніх розробок (financing of internal developments), виробництво молока (milk production).

Наведені компоненти впливають на сталий розвиток сільського господарства на основі організаційно-економічного механізму. На основі взаємозв'язку факторів сталого розвитку сільського господарства побудовано імітаційну модель. За результатами проведеного аналізу, констатовано, що в Україні недостатньо високий рівень результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, тому актуальним та важливим є створення необхідних умов та розробка ефективних інструментів державного регулювання сільського господарства України.

Дослідження взаємозв'язку та впливу між переліченими факторами та показником валового внутрішнього продукту (як результуючим) присвячено багато робіт. Більшість досліджень опирається на кластерний аналіз, застосування однофакторних економетричних моделей та інше. Проте, використання таких методів, не в повному обсязі характеризує існуючі причинно-наслідкові зв'язки всіх факторів на результуючий показник. Для таких досліджень найбільш оптимальним є застосування методу імітаційного моделювання, зокрема, на основі концепції системної динаміки. Перевагою застосування цього методу є те, що він спрямований на виявлення меж зворотного зв'язку, тим самим дозволяє здійснювати імітаційні експерименти,

які моделюють різні сценарії варіантів регулювання. На основі цього, у роботі пропонується використання саме цього методу для виявлення сценаріїв розвитку сільського господарства економіки на засадах сталості.

Запропонована імітаційна модель побудована у відповідності до встановлених зв'язків між факторами впливу на державну політику сталого розвитку сільського господарства. Імітаційна модель складається з компонентів, які моделюють формування розвитку та результат їх використання. Силу впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства визначено за допомогою кореляційно-регресійного аналізу (табл.3.19)

Таблиця 3.19

Результат кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу на сталий розвиток сільського господарства

	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X1 1	X1 2	X1 3	X1 4	X1 5
y	0,5 7	0,7	0,2 3	0,5 6	0,3	0,7	0,6	0,0 5	0,6 3	0,06	0,0 3	0,7 6	0,2 5	0,5 4	0,4
	X1 6	X1 7	X1 8	X1 9	X2 0	X2 1	X2 2	X2 3	X2 4	X25	X2 6	X2 7	X2 8	X2 9	X3 0
y	0,7 6	0,7 2	0,4	0,6 3	0,6 5	0,4 8	0,2	0,5 4	0,5 3	0,00 9	0,4	0,5	0,5 4	0,4 8	0,6 2
	X3 1	X3 2	X3 3												
y	0,5 9	0,5 4	0,9 2												

Динаміка основних складових оцінки сталого розвитку сільського господарства визначається декількома контурами зворотного зв'язку, які складають основу імітаційної моделі. Усього в імітаційній моделі сформувалося 34 контура зворотного зв'язку. Контури містять від двох до семи змінних моделей, які охоплюють весь процес від формування інноваційно-інвестиційного потенціалу до результатів сталого розвитку сільського господарства (рис. 3.13).

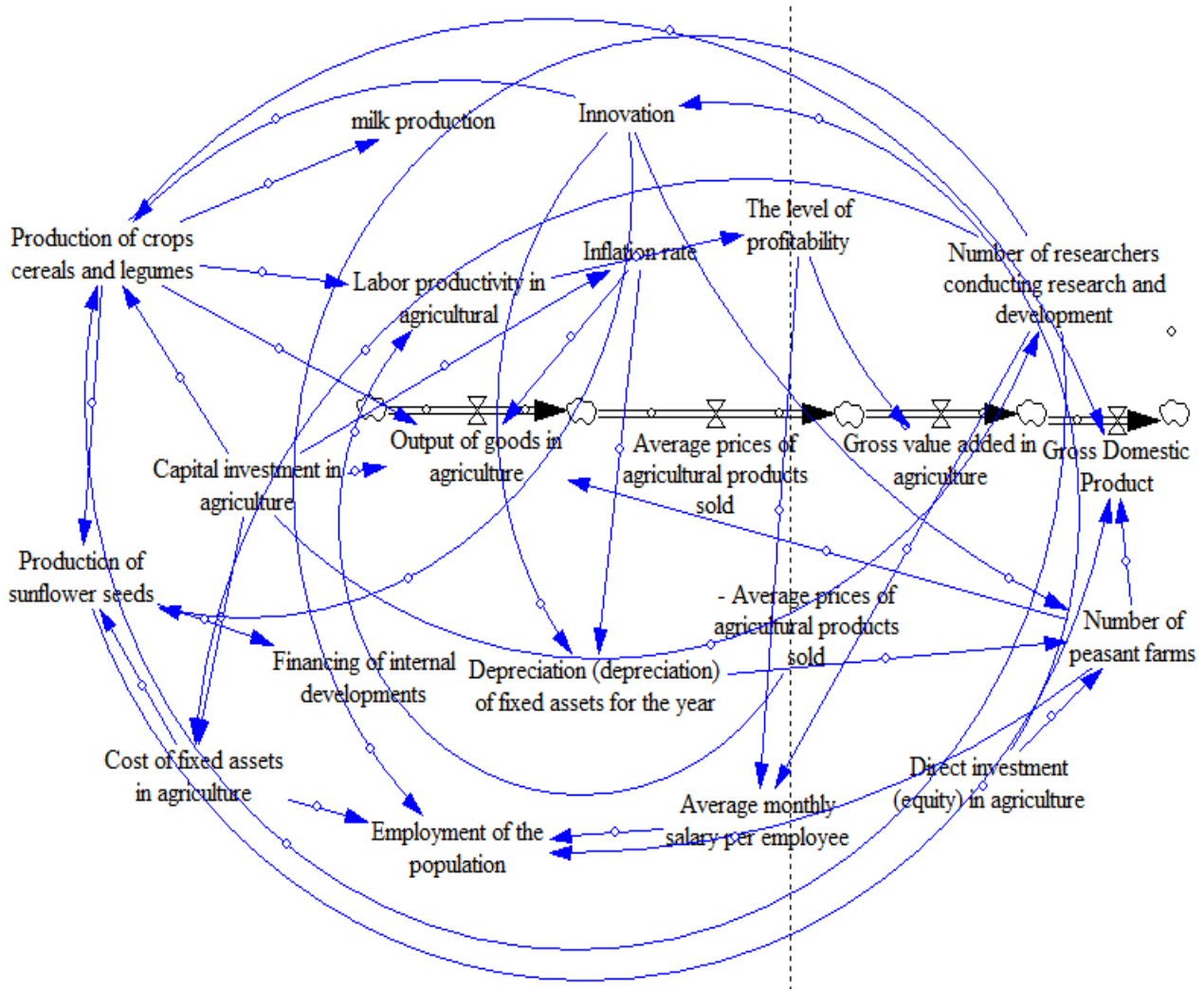

Рис. 3.13. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків імітаційної моделі сталого розвитку сільського господарства України*

*Джерело: розроблено автором

Контури імітаційної моделі мають структуру:

- output of goods in agriculture- average prices of agricultural products sold - gross value added in agriculture - Gross Domestic Product;
- output of goods in agriculture - production of crops cereals and legumes - production of sunflower seeds - milk production - labor productivity in agricultural;
- labor productivity in agricultural - employment of the population - average monthly salary per employee - depreciation (depreciation) of fixed;
- innovate - financing of internal developments - capital investment in agriculture - Inflation rate - direct investment (equity) in agriculture - number of researchers conducting research and development.

Усі цикли в моделі є контурами додаткового зворотного зв'язку, що має призводити до поширення позитивних тенденцій у моделі. Динаміка складових імітаційної моделі визначається раніше побудованими економетричними моделями взаємозв'язків між показниками виробничого та інноваційного потенціалу в сільському господарстві.

Основою при побудові моделі було припущення про необхідність орієнтації сталого розвитку сільського господарства на практику країн Європейського Союзу, зважаючи на останні тенденції вектору Європейського розвитку держави в усіх сферах. Для оцінки параметрів та якості економетричних моделей взаємозв'язків використовувався ПП Microsoft Excel. Оцінка якості моделі проводилась на основі коефіцієнта детермінації (R^2) та середньоквадратичної похибки, а також критерію Стюдента для оцінки статистичної значущості параметрів моделі.

Для побудови імітаційної моделі усі дані було приведено до відрізка від 0 до 1 діленням на максимальне значення за кожним показником. Для порівняння із статистичними даними було проведено обернене перетворення. Модель містить екзогенні змінні, які є керованими параметрами і можуть змінюватись у різних експериментах. У основній структурі моделі вони обрані як константи. Константи в моделі відповідають даним за 2018 рік.

Для зворотних зав'язків у моделі використано показник "Gross Domestic Product" у попередньому році. Система моделей блоку має наступний вигляд:

- output of goods in agriculture = 89,45 average prices of agricultural products sold* (53,21) + 56,86; $R^2=0,58$

- output of goods in agriculture = 139,46* production of crops cereals and legumes +(60,15) + 38,87*labor productivity in agricultural; $R^2=0,6$

- labor productivity in agricultural = 105,5* employment of the population + 57,54 *52,4 depreciation (depreciation) of fixed; $R^2=0,56$

- innovate = 53,7* financing of internal developments +60,23* capital investment in agriculture +89,4* Inflation rate - direct investment (equity) in agriculture +88,2; $R^2=0,76$

Результати проведеного аналізу та попередніх досліджень щодо визначення ключових факторів впливу на сталий розвиток сільського господарства, дозволяють визначити тісний зв'язок між його розвитку та такими показниками, що характеризують їх спроможність до розвитку.

Визначений взаємозв'язок перелічених факторів корелює з теоретичними висновками про наявність таких складових забезпечення розвитку сільського господарства, як інноваційну складову за рахунок провадження державного механізму сталого розвитку сільського господарства.

Таким чином, побудована імітаційна модель сталого розвитку сільського господарства України дозволяє дослідити вплив окремих її факторів (інноваційного, інвестиційного та людського потенціалу), визначити заходи необхідні для активізації інструментів державного регулювання сталого розвитку. Визначені в результаті аналізу ключові фактори впливу на розвиток сільського господарства України обумовлюють необхідність оцінки стану і тенденцій розвитку галузі.

Визначені закономірності динаміки зміни показників валового прибутку, валової доданої вартості та обсягу реалізації продукції свідчать про наявність залежності між аналізованими показниками, що дає підстави для проведення математичної формалізації їх взаємозв'язку. Необхідним є проведення математичної формалізації залежності між обсягом реалізованої продукції та валовою доданою вартістю. На основі аналізу даних та послідовного оцінювання адекватності лінійних і нелінійних парних рівнянь можемо здійснити специфікацію моделі, яку представлено у вигляді лінійної парної регресії.

Рівняння регресійної залежності матиме такий вигляд:

$$y_1 = a_0 + a_1 \cdot x_1, \quad (3.1)$$

де a_0 , a_1 – параметри рівняння регресії, що показують кількісну зміну результативної ознаки (валова додана вартість) під впливом зміни факторної ознаки (обсяг реалізованої продукції сільського господарства).

Для визначення параметрів рівняння, а також оцінювання рівня достовірності одержаної залежності використаємо інструментарій Microsoft Excel “Аналіз даних”-“Регресія”. Одержані результати представлено табл. 3.20.

Таблиця 3.20

Результати регресійного аналізу даних валової доданої вартості та реалізованої продукції сільського господарства

Показник	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	Нижнє 95 %	Верхнє 95 %
У-перетин	57558,06	36133,4	1,5	0,2	-57434,73	172550,87
X1	0,4	0,06	6,1	0,008	0,19	0,61

*Джерело: розраховано автором

На основі використання даних емпіричну модель залежності валової доданої вартості від обсягів реалізованої сільськогосподарської продукції у вигляді лінійного регресійного рівняння:

$$y_1 = 57558,06 + 0,4 \cdot x_1 \quad (3.2)$$

Одержана лінійна регресійна залежність підтверджує наявність сильного прямого зв'язку між зміною обсягів реалізованої сільськогосподарської продукції та валової доданої вартості. З поданого рівняння регресії можна зробити висновок про те, що збільшення обсягів сільськогосподарської продукції сприяє зростанню валової доданої вартості значно вищими темпами, а саме: приріст факторної ознаки – реалізація продукції на 1 грн. призводить до збільшення валової доданої вартості майже на 0,4 грн. $R^2=0,92$.

Отже, за всіма параметрами, які досліджувалися, обраний вид формалізації моделі взаємозв'язку реалізації сільськогосподарської продукції та валової доданої вартості є економічно виправданим. Аналіз сталого розвитку сільського господарства України, дозволяє зробити висновок про нестабільні результати у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності в останні роки.

3.3. Інструментарій оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні

Оцінити вплив окремих чинників на процес державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України досить складно, але наглядно уявити собі систему взаємопов'язаних факторів та їх передбачити можливо за допомогою моделювання. Як показало проведене дослідження, в наукових дослідженнях з державного регулювання недостатньо приділено уваги моделюванню сталого розвитку сільського господарства з застосуванням методології передбачення, прогнозування і побудовою альтернативних науково-обґрунтованих сценаріїв досягнень сільського господарства, що обумовлює необхідність застосування когнітивного моделювання.

В цілому моделювання результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства передбачає вирішення завдань, які відображають основні напрямки дослідження, а саме:

- формалізацію негативного впливу на сталий розвиток сільського господарства;
- опис багатоаспектності зв'язків у процесі сталого розвитку сільського господарства;
- обумовлення вибору показників-репрезентантів опису функціонування сільського господарства країни;
- оцінювання сили впливу факторів та можливих інструментів впливу на сталий розвиток сільського господарства, з метою його покращення;
- врахування тенденцій розвитку ситуації в ретроспективі у процесі оцінювання зміни сталого розвитку сільського господарства;
- передбачення, прогнозування зміни розвитку подій з врахуванням мінливості стану розвитку сільського господарства в майбутньому;
- альтернативність вибору у запропонованих напрямках розвитку подій, що базується на побудові сценаріїв розвитку сільського господарства в умовах невизначеності, для розробки ефективного механізму державного регулювання.

У контексті імплементації політичної моделі децентралізації в Україні, як напряму спрямованого на мінімізацію корупції, зниженню негативного впливу, оптимального використання наявних ресурсів, ускладняється проблемами інформаційно-аналітичного забезпечення на загальнодержавному масштабі у практичному аспекті. Складність застосування теорії ігор та асиметрії інформації для моделювання сталого розвитку сільського господарства підкреслюють доцільність в цьому випадку, застосування теорії графів з потоковими удосконаленими моделями оптимізації, які базуються на графах. Окрім того, питання моделювання сталого розвитку сільського господарства знаходяться у площині аналізу, опису та моделювання слабоструктурованих систем та проблем, оскільки для них є характерним наявність кількісних і якісних елементів. Для ефективного вирішення таких задач властива відсутність методів розв'язання на основі безпосередніх перетворень даних, що вимагає прийняття рішень в умовах неповноти інформаційного забезпечення.

Оскільки для таких систем неможливий математичний (економічний, соціометричний) підхід для формування варіантів розвитку подій з подальшим прийняттям управлінських рішень в умовах невизначеності, то для моделювання складних систем використовується когнітивний підхід, який заснований на когнітивних аспектах. Основними аспектами такого моделювання є процеси мислення, пізнання, пояснення та розуміння [61].

На основі когнітивних моделей визначаються оптимальні та можливі варіації регулювання ситуацією, головною метою якої є перехід від існуючих станів до бажаних. Перевагою когнітивного моделювання є можливість бачення цілісної картини та її деталей, зі здатністю інтерпретації логіки, знань та досвіду. Таким чином, використання когнітивного моделювання ефективності формування та реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України зумовлене необхідністю репрезентації майбутніх змін, не на основі минулого розвитку, оскільки майбутні зміни можуть набувати принципово нових форм та структур, що формує необхідність передбачення у процесі сталого розвитку сільського господарства а на основі декількох альтернативних сценаріїв, які є складними слабко структурованими проблемами [62]. Загальну методику когнітивного аналізу та моделювання [63] сталого розвитку сільського господарства представлено на рис. 3.13.

На основі визначених умов, користуючись різномірною, неповною емпіричною, експериментальною інформацією про сталий розвиток сільського господарства, необхідно формалізувати і вирішити задачу проектного вибору (оптимального сценарію дій держави щодо забезпечення сталого розвитку сільського господарства, з обґрунтуванням цілі його створення). При побудові когнітивної моделі інформаційно-аналітичне забезпечення про систему представляють у вигляді набору факторів і зв'язують їх причинно-наслідковою мережею, у вигляді знакового графу, званою когнітивною картою. Така карта відображає суб'єктивні уявлення експертів про закони і закономірності, властивих модельованій системі.

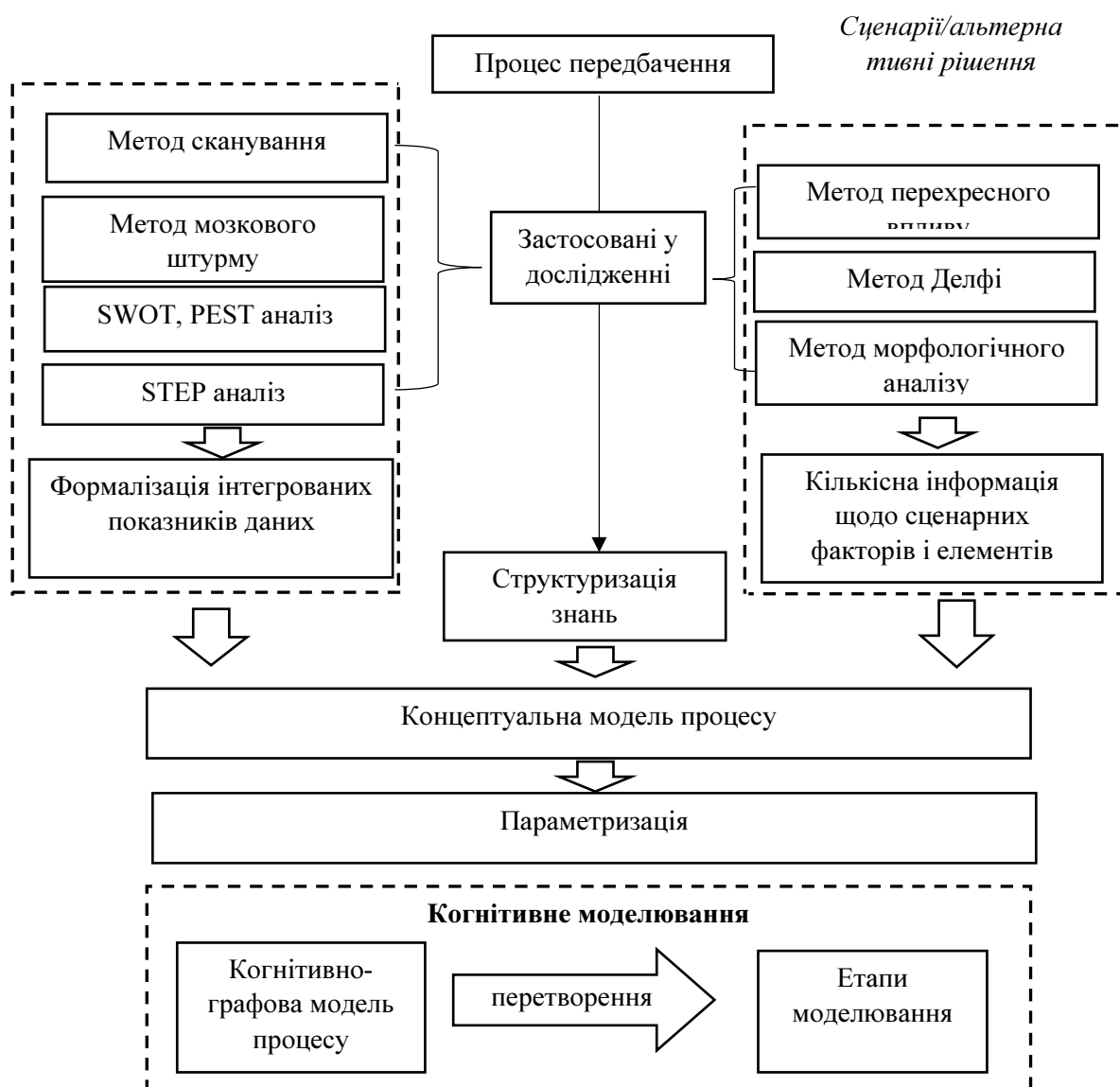
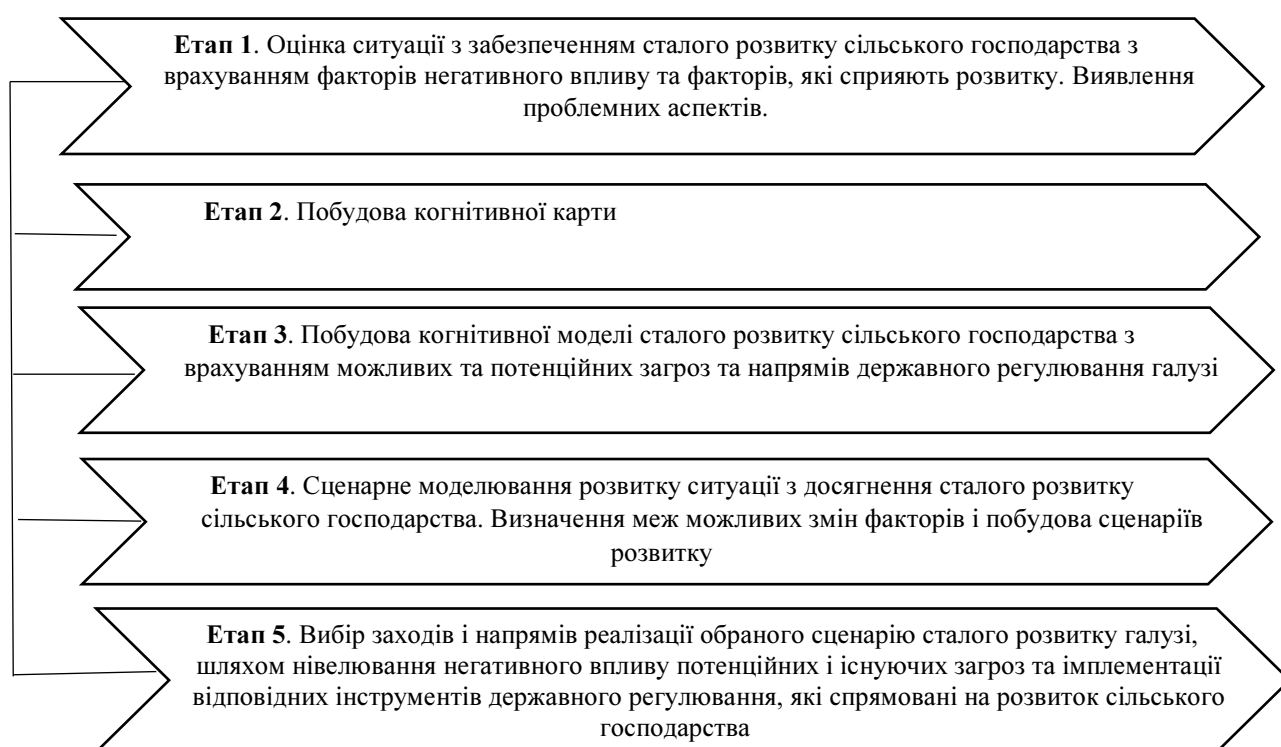

Рис.3.13. Методика когнітивного аналізу та моделювання державного регулювання сталого розвитку сільського господарства*

* Джерело: систематизовано автором

Для описання таких когнітивних моделей застосовується апарат знакових і зважених зорієнтованих графів, де верхівки графа є ознаками системи, а дуги - причинно-наслідковими зв'язками між графами. На основі узагальнення результатів дослідження у таблиці представлено переваги та недоліки когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства и [64] (Дадаток Д, таблиця Д.1).

Відповідно до процедури когнітивного моделювання сформовано послідовність етапів когнітивного моделювання сталого розвитку аграрного сектору України (рис.3.14).

*Рис.3.14. Етапи когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства**

* Джерело: узагальнено автором

Реалізація першого етапу когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства з врахуванням впливу факторів передбачає розрахунок сили впливу факторів на результуючий показник, що дасть змогу виявити фактори істотного впливу. Розробка когнітивної карти передбачає створення структурної схеми причинно-наслідкових зв'язків у системі (знакового графа),

яка відображує аналіз впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства. Вершини знакового графа відображають базові фактори ситуації, у термінах, які описують відповідні процеси забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Відбір базових факторів ґрунтується на методі сканування, методі мозкового штурму та результатів оцінювання рівня сталого розвитку, що сприяє групуванню факторів, та відхилення надлишкових факторів, які мають менш виражений вплив.

Змістовно базисні фактори визначають та обмежують явища та процеси, які спостерігаються у об'єкта дослідження та його середовищі, вони інтерпретовані суб'єктом регулювання як суттєві, ключові параметри системи, признаки цих явищ та процесів. Таким чином, зміна одного фактору призводить до зміни іншого фактору, обумовлюючи причинно наслідкові зв'язки, які представлені ланцюжками, можуть бути достатньо довгими і складними. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків служить базою для прогнозування ситуації, реалізації різних управлінських рішень в системі, що є основою для визначення стратегії подальшого розвитку. У результаті когнітивної структуризації здійснюється неформальний опис знань, що дає можливість представити предметну область у вигляді схеми, графа, матриці, а також таблиці чи тексту .

У межах нашого дослідження для побудови когнітивної карти державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України відібрані фактори розподілено і представлено трьома групами:

1) цільові фактори: внутрішній валовий продукт в сільському господарстві (O1);

2) базові фактори: заробітна плата в сільському господарстві (02); зайнятість населення (03); виробництво зернових культур (04); продуктивність праці (05); рентабельність (06); інфляція (07); інвестиції (08); кількість селянських господарств (09); кількість дослідників (010); середні ціни реалізованої продукції (011); експорт (012); імпорт (013); вартість основних засобів (014); знос основних засобів (015); інновації (016); виробництво молока (017); податки (018); валова додана вартість (019); виробництво соняшнику (020);

3) управляючі фактори державного регулювання: масштаби економіки (У1), регіональний розвиток (У2), інвестиції (У3), зовнішньоекономічна активність (У4), доходи населення (У5), демографія (У6), бюджетна політика (У7), рівень безробіття (У8), У9 (правопорушення).

Ґрунтуючись на результатах проведених досліджень, сформовано основні фактори, що характеризують сталий розвиток сільського господарства, та являються концептами когнітивної карти, яка є базою когнітивного моделювання. Поєднання вершин та відображення причинно-наслідкових зв'язків є ребра, що мають ваги +1, -1, знаки "+" та "-" та позначають відповідно істотний та не істотний рівень впливу. Відповідно: істотним зв'язком "+" $A \rightarrow B$ є зв'язок за умови, якщо збільшення A веде до посилення B , а зменшення A веде до зменшення B при рівних умовах; від'ємним "-" над дугою $A \rightarrow B$ зв'язок характеризується тим, що за рівних умов збільшення A призводить до зменшення B і зменшення A веде до збільшення B [65]

Таким чином, когнітивна карта сталого розвитку сільського господарства є основним інструментом структурування, формалізації, аналізу і прогнозування ситуації, що представлено знаковим графом (S, W) , де S - множина вершин - факторів ситуації, $W = \{w_{ij}\}$ матриця суміжності, що відображає множину зв'язків між факторами (всі взаємодії факторів моделі визначаються матрицею суміжності графа).

Перед застосуванням когнітивної карти для моделювання, необхідним є перевірка на її стійкість. Система, яка описується когнітивною картою, є стійкою, за умови, якщо значення всіх тих змінних концептів, на які не впливають зовнішні фактори, не змінюються під впливом змін значень змінних, які отримують вплив зовнішніх факторів.

Третій етап когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства є побудова когнітивної моделі. Її основою є когнітивна карта, яка дозволяє вказати вектор стану ситуації у послідовні моменти $t, t+1, \dots, t_n$, (де значення моменту t - номер кроку моделювання) та отримати прогноз її розвитку, що є однією з пріоритетних цілей когнітивного моделювання.

Для встановлення сили зв'язку між аналізованими факторами когнітивної моделі сталого розвитку сільського господарства, числова характеристика значень якого знаходиться у інтервалі $[-1, +1]$, запропоновано використовувати таку градацію, де: 0 - не впливає; 0,1; 0,2 (-0,1; -0,2) - дуже послаблює; 0,3; 0,4 (-0,3; -0,4) - слабо послаблює; 0,5; 0,6 (-0,5; -0,6) - помірно підсилює (послаблює); 0,7; 0,8 (-0,7; -0,8) - сильно підсилює (послаблює); 0,9; 1,0 (-0,9; -1,0) - дуже сильно підсилює (послаблює) вплив факторів. Математично, побудову матриці узгодженості між факторами когнітивної моделі сталого розвитку сільського господарства можливо представити у вигляді формули:

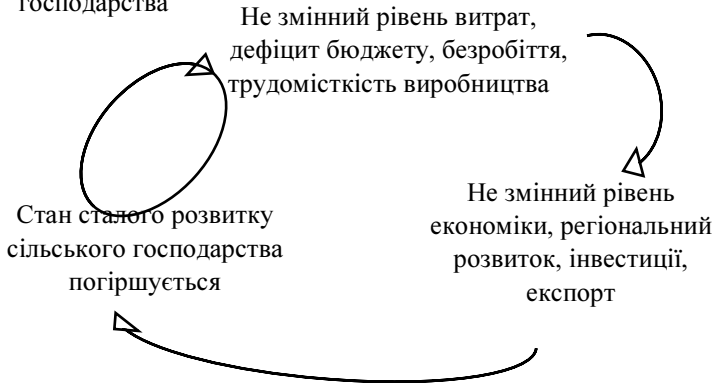
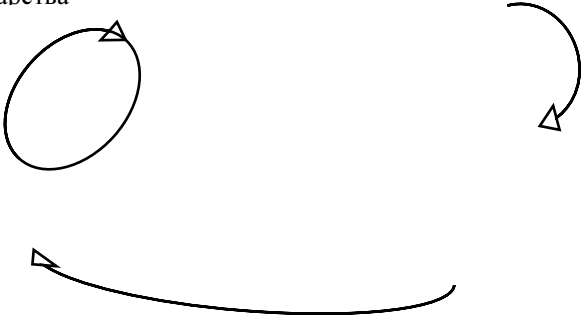
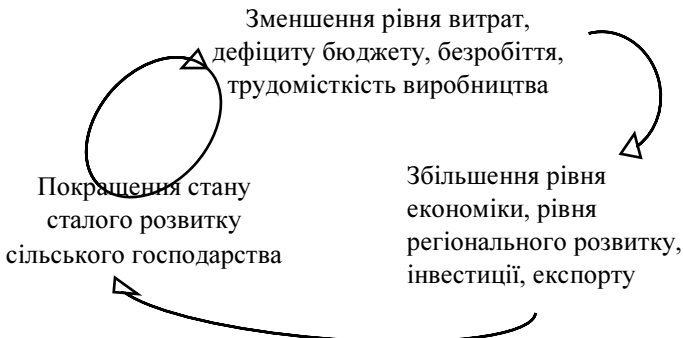
$$W = \begin{pmatrix} 0 & w_{21} & w_{2j} \\ w_{12} & 0 & w_{ij} \\ w_{1j} & w_{ij} & 0 \end{pmatrix} \quad (3.3)$$

Наступними етапами є перевірка когнітивної моделі на адекватність та на стійкість. Відповідні результати наведено в таблиці 3.21 Для реалізації 2-3 етапів сценарного моделювання сталого розвитку сільського господарства застосовано імпульсний метод, що широко застосовується у кількісному аналізі когнітивних карт та моделей. Згідно цього методу, кожна вершина приймає значення, в дискретні моменти часу $t = 0, 1, 2, \dots$. Вага ребра має додатне значення $w > 0$, якщо збільшення вагового значення концепта-причини призводить до збільшення вагового значення концепта-наслідка, і $0 < w_{ij}$ - в протилежному випадку. Якщо зв'язок між вершинами i та j відсутній, то $0 = w_{ij}$ [66]

Таким чином, імпульс в процесі на когнітивних картах при теоретичному дослідженні представлено впорядкованою послідовністю значень $x_i(n)$, $x_i(n+1)$, в i вершинах без прив'язки до часу, яка може бути дана при інтерпретації результатів розрахункового експерименту.

Продовженням результату сценарного моделювання із застосуванням імпульсного методу є реалізація наступного етапу когнітивного моделювання, а саме вибору заходів впливу згідно обраного сценарію розвитку подій та ранжування, що базується на результатах вагомості впливу управляючих факторів на базові.

**Формалізація сценаріїв сталого розвитку сільського господарства
з урахуванням державної підтримки***

Характеристика	Графічне зображення
<p>Сценарій 1 Прогноз сталого розвитку сільського господарства без впливу на процеси, ситуація розвивається сама по собі</p>	<p>Негативний сценарій сталого розвитку сільського господарства</p>
<p>Сценарій 2 Прогноз сталого розвитку сільського господарства з урахуванням незначного впливу на негативні фактори</p>	<p>Нейтральний сценарій сталого розвитку сільського господарства</p>
<p>Сценарій 2 Прогноз сталого розвитку сільського господарства з урахуванням впливу на негативні фактори організаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства</p>	<p>Оптимістичний сценарій сталого розвитку сільського господарства</p>

* Джерело: узагальнено автором

Моделювання імпульсних процесів розраховується за формулою:

$$x_i(n+1) = x_{vi}(n) + \sum_{j=1}^{k-1} f_{ij}P_j(n) + Q_i(n) \quad (3.4)$$

де $X_i(n)$ - величина імпульсу у вершині i в попередній момент величина (такт моделювання);

(n) , $x_i(n+1)$ - у зацікавлених дослідника $(n+1)$; f_{ij} - коефіцієнт перетворення імпульсу, на початкових етапах моделювання полягають $f_{ij}=1$;

$P_j(n)$ - значення імпульсу в вершинах, суміжних з вершиною i ;

$Q_i(n)$ - вектор збурень і управляючих впливів, що вносять в вершину i в момент n [65]

Таким чином, використання когнітивного моделювання для аналізу і оцінки результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства має ряд позитивних тенденцій, а саме:

- проведення оцінювання результатів впливу інструментів державного регулювання на сталий розвиток сільського господарства на основі сценарних досліджень та обґрунтування вибору альтернатив стратегій розвитку об'єкту, із сформованим варіативним набором різних інструментів, заходів чи підходів до забезпечення розвитку;

- перехід від аналізу статистичних змінних, до виявлення взаємозв'язків і закономірностей факторів впливу;

- отримання методичного інструментарію оцінювання, який базується на своєчасному виявленні й прогнозуванні результату впливу загроз на сталий розвиток сільського господарства, на основі моніторингу факторів впливу.

На рис.3.15 наведено когнітивну карту сталого розвитку сільського господарства України. З використанням когнітивної карти досліджено характер впливу управляючих факторів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Здійснено оцінку несуперечності дії заходів державного регулювання та зміни рівня сталого розвитку сільського господарства економіки, що наведено в табл.3.22.

Аналіз впливу управляючих факторів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні

Основні фактори	Масштаби економіки (У1)	Регіональний розвиток (У2)	Інвестиції (У3)	Зовнішньоекономічна активність (У4)	Доходи населення (У5)	Демографія (У6)	Бюджетна політика (У7)	Рівень безробіття (У8)	Правопорушення (У9)
ВВП в сільському господарстві (01)	1↓+	1↓+	↑↑↓+	1↓+	1↓-	↑↑↓+	1↓-	1↓-	↓↓-
Заробітна плата в сільському господарстві (02)	↓↓+	↓↓+	00	00	1↓-	1↑↓+	↓↓-	00	↓↓-
Занятість (03)	1↓+	1↓+	00	00	↓↓+	↑↑↓+	↓↓-	↑↑↓+	↓↓-
Виробництво зернових культур (04)	10	10	↓↓+	↓↓+	↓↓+	00	↓↓-	10	00
Продуктивність праці (05)	00	10	1↓+	00	↓↓+	00	00	10	00
Рентабельність виробництва (06)	00	10	↓↓+	00	↓↓+	00	00	00	00
Інфляція (07)	00	↓↓-	↓↓-	00	00	00	00	00	00
Інвестиції в сільському господарстві (08)	↓↓+	1↓+	00	↓↓+	10	00	↓↓+	00	↓↓-
Кількість селянських господарств (09)	1↓+	1↓+	1↓+	1↓+	10	00	10	00	00
Кількість дослідників (010)	00	00	1↓+	00	00	00	↓↓-	00	00
Середні ціни реалізації продукції (011)	00	00	10	↑↑↓+	↓↓+	00	00	00	00
Експорт (012)	00	00	00	1↓+	00	00	00	00	00
Імпорт (013)	00	00	00	00	00	1↓+	00	1↓-	00
Вартість основних засобів (014)	10	10	↓↓+	10	10	00	10	10	00
Знос основних засобів (015)	10	10	00	10	10	00	10	00	00
Інновації (016)	↑↑↓+	1↑↓+	↑↑↓+	10	1↓+	00	10	00	00
Виробництво молока (017)	00	00	↓↓+	↓↓+	↓↓+	00	00	00	00
Податки (018)	1↓+	00	00	00	1↓-	1↓+	1↓-	00	00
Валова додана вартість (019)	10	↑↑↓+	↓↓+	00	10	10	00	↓↓-	00
Виробництво соняшника (020)	00	00	00	↓↓+	00	00	00	00	00

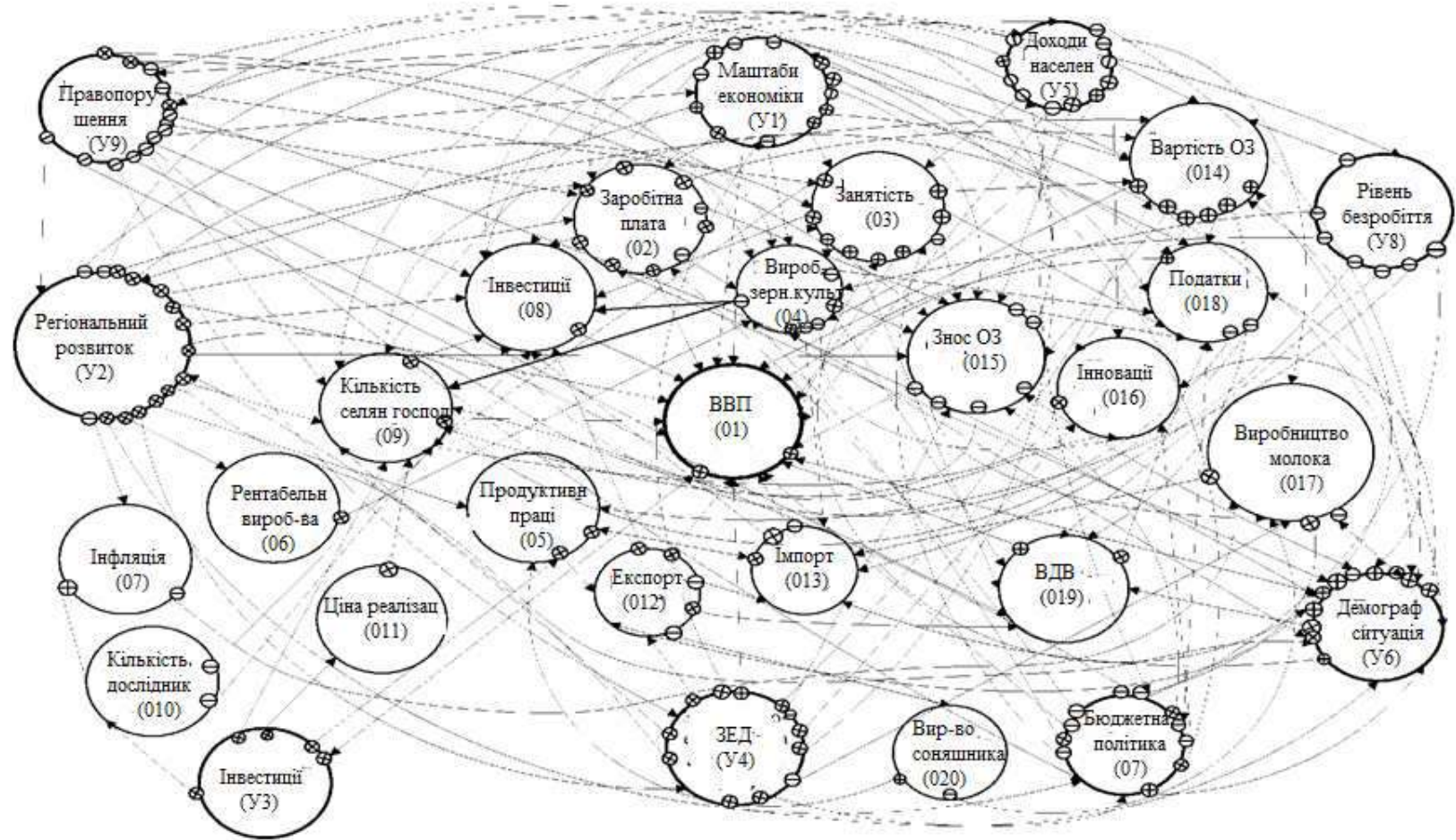

Рис. 3.15. Когнітивна карта впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства в Україні

Отже, дослідження рівня сталого розвитку сільського господарства на основі когнітивного моделювання можливе за трьома основними напрямками:

1) прогноз саморозвитку ситуації (коли ситуація розвивається сама по собі без втручання держави);

2) прогноз розвитку ситуації з ціллю мінімізації впливу негативних факторів на сталий розвиток сільського господарства економіки;

3) прогноз розвитку ситуації з врахуванням державного впливу, з ціллю мінімізації негативних факторів та збільшення впливу позитивних факторів.

Оцінювання тенденцій коливання рівня сталого розвитку сільського господарства, з застосуванням когнітивної карти обумовлює необхідність визначення її основних елементів, до яких відносяться фактори та причинно-наслідкові зв'язки між ними. Базові є фактори, що характеризують та обмежують явища і процеси, які спостерігаються в слабоструктурованій системі та ідентифіковані суб'єктом регулювання як суттєві. Цільовим фактором в сталому розвитку сільського господарства обрано валовий внутрішній продукт (O1).

Відповідно до табл.5.11, до управляючих факторів, які характеризують вектори державного регулювання сталого розвитку сільського господарства й мають негативних характер впливу віднесено рівень доходів населення та рівень безробіття. Виокремлено також один з управляючих факторів, який має деструктивний характер – поповнення державного бюджету України, що пов'язано з його дефіцитом. Серед факторів управляючого характеру, які мають позитивний вплив віднесено, масштаби економіки, рівень регіонального розвитку, інвестиційна привабливість, зовнішньоекономічна активність та демографічна ситуація.

Згідно табл.3.22, базовим фактором, який характеризує рівень сталого розвитку сільського господарства є валовий внутрішній продукт (O1), що змінюється під впливом основних факторів, в залежності від вектору його дії та сили впливу. Зниження рівня сталої активності та розвитку сільського господарства країни обумовлене превалювання імпорту (013) над експортом (012), рівнем інфляції в країні (07).

Таким чином, у результаті проведеного аналізу когнітивної карти, структуруванні факторів впливу, проведено оцінку на несуперечність дій державного регулювання та виокремлено напрям впливу управляючих факторів (Додаток Д, таблиця Д.2). Зміна фактору у позитивному напрямку визначається показником, що приймає значення “+1”, (за умови необхідності збільшення фактору), “-1”, за необхідності зменшення значення фактору й “0” - якщо складно зазначити бажану динаміку фактору.

Під взаємодією векторів з урахуванням узгодженості цілей необхідно розуміти, що зміна одного фактору не призведе до небажаної зміни інших факторів [67]. В нашому випадку зростання експорту аграрної продукції сприятиме зростанню ВВП, збільшення рівня заробітної плати сприятиме збільшенню зайнятості в сільському господарстві та зменшенню рівня безробіття, що в свою чергу зумовить збільшення обсягів ВВП.

Така аналогія означена узгодженістю цільових і управляючих факторів державного регулювання, тобто, погодженість управляючих факторів з вектором цілей виражена таким чином, що будь-яка зміна управляючих факторів не призведе до небажаної зміни цілей.

Виокремивши структурну взаємозалежність рівня сталого розвитку сільського господарства з управляючими факторами державного регулювання, які характеризують напрями державного регулювання аграрної сфери, на основі когнітивної карти, визначено силу та спрямованість впливу управляючих факторів. Визначення зв'язків управляючих факторів та рівня сталого розвитку сільського господарства представлено у вигляді когнітивної моделі (рис.3.16). Сучасна практика застосування когнітивної моделі впливу управляючих факторів державного регулювання на рівень сталого розвитку сільського господарства, свідчить про наявність проблем щодо визначення дуг та ваги дуг графа.

Для розв'язання проблеми побудовано матрицю узгодженості зміни рівня сталого розвитку сільського господарства та управляючих факторів державного регулювання (Додаток Д, таблиця Д.3). При дослідженні характеру взаємодії факторів було враховано позитивний вплив факторів. У відповідності до особливостей застосування когнітивного підходу, запропонована модель впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства перевірено на адекватність та стабільність, згідно історичного методу. Цей метод передбачає використання запропонованих моделей до схожих реальних ситуацій, з використанням лагового підходу та статистичні дані, що характеризують ситуацію, які є відомими та оприлюдненими. Згідно наведеного трактування модель вважається адекватною, якщо отримані результати в ході моделювання співпадають з реальним розвитком подій. Тому для когнітивного моделювання обрано показники, які мають вплив на сталий розвиток сільського господарства з урахуванням сили їх впливу на основі проведення кореляційно-регресійного аналізу (табл.3.23).

Таблиця 3.23

Середні значення основних та управляючих факторів когнітивної моделі сталого розвитку сільського господарства України

Фактор	Показник	Зміни (%)					Середнє значення
		2013	2014	2015	2016	2017	
1	2	3	4	5	6	7	8
Масштаби економіки (У1)	Середньомісячна номінальна заробітна плата	7,90	6,58	20,55	23,55	37,06	19,51
Регіональний розвиток (У2)	Середнє значення ВРП по регіонах	4,36	12,56	25,31	19,96	0,00	15,30
Інвестиції (У3)	Капітальні інвестиції	-8,84	18,04	24,47	31,53	24,84	85,34
Зовнішньоекономічна активність (У4)	Кошти іноземних інвесторів	7,28	3,87	-24,17	-11,22	8,27	9,21
Доходи населення (У5)	Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму	16,7	51,9	51,8	34,9	27,6	36,5
Демографічна ситуація (У6)	Динаміка чисельності постійного населення	-0,18	-0,28	-5,50	-0,39	-0,41	-0,87
Бюджетна політика (У7)	Дефіцит/профіцит бюджету	25,21	13,27	-57,10	77,40	23,15	47,31
Рівень безробіття (У8)	Рівень безробіття населення	-4,99	22,33	-10,44	1,42	1,18	1,92

1	2	3	4	5	6	7	8
Правопорушення (У9)	Кількість виявлених злочинів	26,06	-6,12	6,82	4,85	-11,59	2,50
ВВП в сільському господарстві (О1)	Внутрішній валовий продукт в сільському господарстві	16,5	25,4	48,8	16,3	10,8	27,01
Заробітна плата в сільському господарстві (О2)	Рівень заробітної плати в сільському господарстві	6,23	3,03	16,83	16,2	31,3	17,52
Занятість населення в с/г(О3)	Рівень зайнятості населення в с/г	6,23	-2,06	16,83	15,76	29,29	17,52
Виробництво зернових культур (О4)	Виробництво зернових культур	-11,11	-175,0	0,00	-66,67	-250,0	-48,67
Продуктивність праці (О5)	Продуктивність праці в с/г	7,62	12,20	2,18	-5,51	-3,24	-2,11
Рентабельність виробництва (О6)	Рівень рентабельності виробництва	12,4	21,1	-9,3	-10,0	-4,5	1,94
Інфляція (07)	Індекси споживчих цін	-0,89	12,44	32,65	-23,40	0,44	1,31
Інвестиції в с/г (08)	Рівень інвестицій в с/г	2,3	7,7	1,1	2,7	3,3	3,42
Кількість селянських господарств (09)	Кількість селянських господарств	1,74	-3,6	-1,1	-2,7	-3,7	2,7
Кількість дослідників (010)	Кількість дослідників	12,3	14,7	-6,9	-11,6	-12,4	-3,9
Середні ціни виробників в с/г (011)	Середні ціни виробників в с/г	-90,15	896,72	-1,73	-89,13	113,3	89,97
Експорт (012)	Експорт	-8,96	-12,74	-31,11	-5,18	20,63	4,98
Імпорт (013)	Імпорт	-8,87	-28,87	-31,21	2,29	27,49	4,16
Вартість основних засобів (014)	Вартість основних засобів	6,4	9,8	22,6	28,6	26,7	18,6
Знос основних засобів (015)	Знос основних засобів	3,1	5,8	19,9	19,7	15,2	12,7
Інновації в с/г (016)	Інновації в с/г)	-1,31	-0,66	0,67	-2,65	-6,80	0,48
Виробництво молока (017)	Виробництво молока	15,3	21,1	25,6	32,4	5,0	16,5
Податки (018)	Частка поточних податків на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти у доходах населення	6,15	3,43	38,48	40,63	36,10	22,73
Валова додана вартість (019)	Валова додана вартість в с/г	21,3	48,8	16,6	8,6	18,6	22,7
Виробництво соняшника (020)	Виробництво соняшника	-8,40	-9,3	1,12	23,3	10,3	6,9

Таким чином, проведений аналіз та побудова когнітивної карти дозволили визначити основні фактори впливу на сталий розвиток сільського господарства України, що дало можливість провести сценарне моделювання розвитку подій. Генерація основних сценаріїв зміни рівня сталого розвитку сільського господарства, зумовлює необхідність визначення меж можливої, реальної зміни цільових і основних факторів когнітивної моделі (сценаріїв). Побудова сценарію здійснено на основі впливу імпульсів, які визначаються як середні значення зміни показників, та оцінюються у цілому по країні. Імпульси дії управляючих факторів в імпульсному процесі впливу на сталий розвиток сільського господарства в когнітивних картах, на етапі теоретичного дослідження, представлено впорядкованою послідовністю значень $X_i(n)$, $x_i(n+1)$, ... в i вершинах без прив'язки до часу, яка може бути дана при інтерпретації результатів розрахункового експерименту.

Для оцінки зміни рівня сталого розвитку сільського господарства, з врахуванням імпульсного впливу факторів, що характеризують напрями державного регулювання, формалізовано із використанням формули (1):

$$X_i(t+1) = X_i(t) + \sum_{j \in I_i} a_{ij} (x_j(t) - x_j(t-1)), \quad i = 1 \dots n \quad (3,5)$$

де $x_i(i)$, $x_i(n+1)$ - значення i -го фактора в момент часу $t+1$ і t відповідно;

$x(t) - x_j(i-1) = \Delta x(t)$ - прирощення фактору x_j - в момент часу t ;

a_{ij} - вага впливу факторе x_j - на фактор x_i ; I_i - кількість факторів, безпосередньо впливу на фактор x_i .

Таким чином, контури сценаріїв сталого розвитку сільського господарства України матимуть вигляд:

$$Y_1(1)=0,010950(018)*09*01=2983880,291$$

$$Y_2(1)=0,01052(018)*09*08*01=2983841,005$$

$$Y_3(1)=0,000225(011)*09*03*01=2983101,67$$

$$Y_4(1)=0,00208(014)*015*05*012=29830383,263$$

$$Y_5(1)=0,01030(019)*018*09*08*01=2983827,258$$

$$Y_6(1)=0,00254(019)*018*09*08*01=2983898,37$$

$$Y_7(1)=0,01159(015)*018*09*08*01=293057,13$$

$Y8(1)=0,00177(019)*018*09*08*01=2983059$
 $Y9(1)=0,01028(019)*018*09*08*01=2983820$
 $Y1(2)=0,010950(018)*09*01=2983880,291$
 $Y2(2)=0,01052(018)*09*08*01=2983841,005$
 $Y3(2)=0,000225(011)*09*03*01=2983101,67$
 $Y4(2)=0,00208(014)*015*05*012=298303,263$
 $Y5(2)=0,01030(019)*018*09*08*01=2983127,258$
 $Y6(2)=0,00254(019)*018*09*08*01=2983246$
 $Y7(2)=0,01159(015)*018*09*08*01=2983245$
 $Y8(2)=0,00177(019)*018*09*08*01=2983059$
 $Y9(2)=0,01028(019)*018*09*08*01=2983820$
 $Y1(3)=0,010950(018)*09*01=2983880,2$
 $Y2(3)=0,01052(018)*09*08*01=2983844$
 $Y3(3)=0,000225(011)*09*03*01=2983102$
 $Y4(3)=0,00208(014)*015*05*012=29830386$
 $Y5(3)=0,01030(019)*018*09*08*01=2983821$
 $Y6(3)=0,00254(019)*018*09*08*01=2983130$
 $Y7(3)=0,01159(015)*018*09*08*01=2983245$
 $Y8(3)=0,00177(019)*018*09*08*01=2983059$
 $Y9(3)=0,01028(019)*018*09*08*01=2983820$

Такий підхід дозволяє представити різні сценарії сталого розвитку сільського господарства, які ілюструють силу впливу кожного управляючого фактору на результативний показник. З наведеного рис.3.17 видно, що найбільший вплив на сталий розвиток сільського господарства мають такі фактори: У4 (зовнішньоекономічна діяльність), потім У8 (рівень безробіття населення), У3 (інвестиції), У6 (демографічна політика), У7 (бюджетна політика), У9 (правопорушення), У5 (рівень доходів населення), У2 (регіональний розвиток), У1 (масштаби економіки).

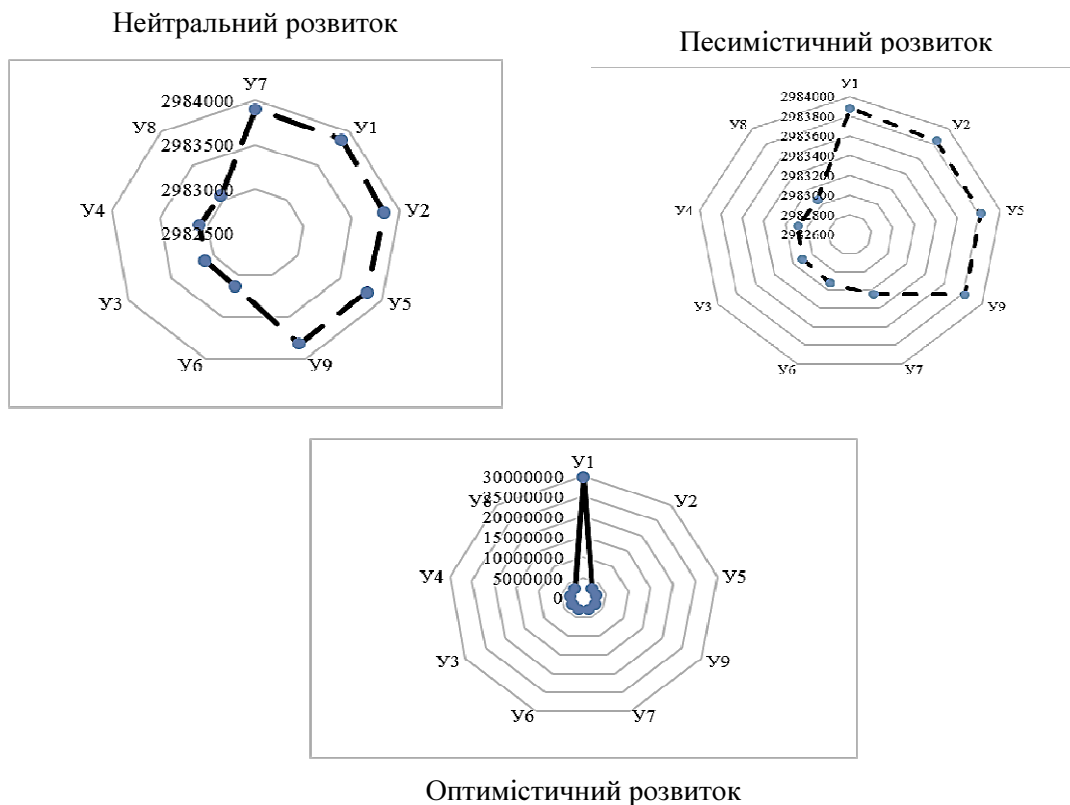

Рис. 3.17. Зміна рівня сталого розвитку сільського господарства від впливу управляючих факторів державного регулювання*

*Джерело: розраховано автором

Таким чином, проведений аналіз та побудова когнітивної карти дозволили визначити основні фактори впливу на сталий розвиток сільського господарства, ідентифікувати зміст й вплив управляючих факторів державного регулювання, що дозволило провести сценарне моделювання розвитку подій. Моделювання сталого розвитку сільського господарства на основі управляючих факторів державного регулювання проведено шляхом прогнозування зміни його рівня враховуючи зовнішні фактори та перспективи зменшення їх негативного впливу. Результат проведеного дослідження показав, що використання запропонованого методичного інструментарію для формування та реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства сприятиме оперативному виявленню проблемних аспектів та визначенню пріоритетності впровадження заходів державного регулювання у процесі сталого розвитку галузі, що нівелюватиме негативний вплив різних факторів на його стан.

Список використаної літератури до розділу 3

1. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2017 рр.) URL: www.ukrstat.gov.ua
2. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2018р. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
3. Береговий В. Проблеми продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2011. № 5. С. 71 - 78
4. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України: монографія / за ред. Б. М. Данилишина ; Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, В. С. Міщенко та ін. Київ: РВПС, 1999. 716 с.
5. Собкевич О. В. Проблеми державного регулювання земельними відносинами в аграрній сфері. Стратегія розвитку України. 2011. №4. С. 37 - 42
6. Кобзев І. С. Проблеми раціонального використання та відтворення природного ресурсного потенціалу в аграрній сфері України. АгроІнком. 2011, № 10 - 12. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_10-12/KOBZEV.pdf
7. Статистичні дані Browse Data. сайт FAOSTAT. URL: http://faostat3.fao.org/browse/area/*/E
8. Балюк С. А., Медведєв В. В., Захарова М. А. Стан ґрунтів України та шляхи підвищення їх родючості в умовах оптимізації земельних ресурсів України. Землеробство. 2013. Вип. 85. С. 14 - 24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemlerobstvo_2013_85_4
9. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія. Київ:ННЦ ІАЕ, 2011. 166 с.
10. Національна доповідь про стан родючості ґрунтів України. Київ: Мінагрополітики, Центрдержродючість, НААНУ, ННЦ ІГА ім. О. Н. Соколовського, НУБіП, 2010. 112 с.
11. Федорченко М. Координати земельного ринка України // Земельно-правовий і аналітичний ресурс «Моя земля»; ІРЦ «Реформування земельних відносин в Україні». URL: <http://www.myland.org.ua/index.php?id=698&lang=uk>

12. Григоренко Я.О. Концепція сталого розвитку та її зв'язок з розвитку сільського господарства в системі економічної безпеки держави. Інноваційні технології та інтенсифікація розвитку національного виробництва: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20-21 жовтня 2016 р.). С. 55 - 56

13. Сільське, лісове та рибне господарство. Державна служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

14. Третяк А. М. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні. Київ: Аграрна наука, 2002. 280 с.

15. Амбросов В., Маренич Т. Механізми ефективного функціонування агроформувань. Економіка регулювання. 2006. № 6. С. 60 - 66

16. Топ 100 латифундистов України // Національний агропортал latifundist.com. URL: <http://latifundist.com/rating/top100#114>

17. Саблук П. Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері. Економіка АПК. 2011. № 10. С. 3 - 6

18. Бабанін В. Міжнародний досвід ведення і регулювання офшорного бізнесу. Інформаційно-аналітичний портал Україна фінансова. URL: http://www.u-fin.com.ua/analit_mat/drn/033.htm

19. Григоренко Я. О. Моделі та методи оцінювання впливу капіталу з національної економіки внаслідок трансфертного ціноутворення. Стратегічні пріоритети. 2015. № 4 (37). С. 94 - 101

20. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за січень-грудень 2017 року. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

21. Дергачев В. А. Влияние офшорного бизнеса на экономику Украины. Економічні інновації. 2013. Вип. № 52. С. 66 - 82

22. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 7 (2015): 74 - 80

23. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення: Закони України від 15.07.2015 № 609-VIII; від 28.12.2014 № 72-VIII; від 13.05.2014 № 1260-VII; від 04.07.2013 № 408-VII // Законодавство України ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>

24. Про затвердження переліку держав (територій), які відповідають критеріям, установленим підпунктом 39.2.1.2 підпункту 39.2.1 пункту 39.2 статті 39 Податкового кодексу України: Розпорядження Кабінету міністрів України від 16.09.2015 № 977-р // Законодавство України ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/977-2015-%D1%80>

25. Сорока В. І. Ефективне використання селекційно-генетичного потенціалу сортів пшениці озимої м'якої. Агробіологія. 2011. Вип. 6. С. 13 - 19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agr_2011_6_5

26. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.

27. Ніценко В. С., Дворніков І. А. Проблеми та напрямки підвищення конкурентоспроможності виробників зерна. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика регулювання. 2015. Т. 14. Вип. 2. С. 22 - 33

28. Ширма В. В. Організація сталого забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств. Економіка та регулювання АПК. 2013. № 10. С. 197

29. Стецюк П. А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2005. № 11. С. 112

30. Білоусько Я. К., Товстопят В. Л. Тенденції та перспективи техніко-технологічного переоснащення сільського господарства. АгроІнком. 2011. № 7 - 9. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/2011_7-9/BILOUSKO.pdf

31. Білоусько Я., Денисенко П., Питулько В. Перспективи техніко-технологічного забезпечення сільського господарства. Техніка АПК. 2005. № 8. С. 21 - 22

32. Місніченко О. В. Стан парку зернозбиральної техніки в системі сільського господарства та шляхи його поліпшення. АгроІнком. 2006. № 3-4. С. 8

33. Підлісецький Г. М., Герасим П. М. Основні виробничі фонди: ефективність, оновлення, оцінка. Економіка України. 2008. № 6. С. 45 – 51

34. Проблеми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі. Білоусько Я. К., Бурилко А. В., Галушко В. О. та ін. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 216 с.

35.Петров В. М. Формування ринку імпортої вживаної сільськогосподарської техніки. Економіка АПК. 2004. № 4. С. 117 - 120

36.Проект Концепції Довгострокової програми забезпечення агропромислового комплексу мінеральними добривами, в першу чергу вітчизняного виробництва, на період до 2020 року. сайт Міністерства сільськогосподарської політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua/page/?12242>

37.Зубець М. В., Безуглий М. Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу. Національна академія аграрних наук України. URL: www.uaan.gov.ua/files/reform.doc

38.Ільєнко Н. Деякі способи підвищення питомої ваги заробітної плати в собівартості продукції. Україна: аспекти праці. 2005. № 3. С. 11 - 18

39.Методичні рекомендації щодо підвищення вартості робочої сили в сільському господарстві та подолання міжгалузевої і міжрегіональної диференціації в оплаті праці / І. М. Демчак, Г. М. Адаменко, В. В. Петрик та ін. Київ: НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2010. 32 с.

40.Червінська Л. П. Проблеми формування прибутковості сільського господарства економіки. Наук. вісник Академії муніципального регулювання. Економіка. 2009. № 6. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_ekon/2009_6/1.pdf

41.Колотуха С. М., Борейко І. П. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності. Економіка АПК. 2009. № 1. С. 89 - 96

42.Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1877-IV (із змінами від 2005-2015 рр.). Законодавство України ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

43.Угода про сільське господарство (АА) від 15.04.1994 р. Законодавство України ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

44.Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави. Економіка АПК. 2005. № 11. С. 4 - 12

45.Міністерство сільськогосподарської політики та продовольства України. сайт Мінагрополітики України. URL: <http://minagro.gov.ua/>

46.Притула Х. М., Крупін В. Є. Сучасні тенденції розвитку сільських територій України та економічно розвинених країн: порівняльний аналіз. Наук. вісник Національного лісотехнічного ун-ту України. 2010. Вип. 20. С. 335 - 345

47.Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 бер. 1996 № 93/96-ВР (із змінами від 1999-2014 рр.). Законодавство України ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>

48.Про захист іноземних інвестицій в Україні: Закон України від 10 вер. 1991 р. № 1540а-ХІІ. Законодавство України ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12>

49. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України від 17 лют. 2000 р. № 1457-ІІІ (із змінами від 2002-2005 рр.). Законодавство України ВР URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1457-14>

50. Інвестологія: наука про інвестування / за ред. С. К. Реверчука. Київ: Атака, 2007. 264 с.

51. Пінчук А.О., Губарева І.О. Оцінювання рівня сформованості економічної безпеки та країн ЄС. Науковий журнал «Бізнес-інформ». 2015. № 10 (453). С.293 - 297

52. Розрахунок UIF за даними URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.CD>

53.Офіційний сайт Українського інституту майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/ukraina-svitoviy-supermarket-ekologichnix-produktiv.html>

54. BIS Research © Statista 2018. URL: <https://www.statista.com/markets/>

55. BIS Research © Statista 2019. URL: <https://www.statista.com/chart/17275/number-of-emojis-from-1995-bis-2019/>

56. Grand View Research © Statista 2019. URL: <https://www.grandviewresearch.com/services/market-research-reports>

57. European GNSS Agency; Statista estimates © Statista 2018. URL: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/use-of-freshwater-resources-2/statista-2018>

58. Стан інноваційно-інвестиційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т. В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.

59. AGRICULTURE: 0.4 THE FUTURE OF FARMING TECHNOLOGY. World government summit. February 2018. URL: <https://www.worldgovernmentsummit.org/api/publications/document?id=95df8ac4-e97c-6578-b2f8-ff0000a7ddb6>

60. Кирилов Ю.Є. Розвиток сільського господарства в умовах глобалізації Економіка АПК. Економіка АПК. 2016. № 5 С. 23 - 30.

61. Максимов В. И. Структурно-целевой анализ развития социально-экономических ситуаций. Проблемы управления : научно-техн. журнал. 2005. № 3. С. 30 - 38.

62. Панкратов В. А. Стратегія розвитку соціально-економічних систем на основі методологій передбачення та когнітивного моделювання. Дисер. на здобуття наук. ступ. к.т.н. Спец. 01.05.04 - Системний аналіз і теорія оптимальних рішень, Київ. 2017. 198 с.

63. Макарова М. В. Лавренюк Р. М. Когнітивно-адаптивна модель обґрунтування сценаріїв інфокомунікаційного розвитку країни. Збірник наукових праць МННЦТіС, Київ. 2010. Вип. 15. С. 310 - 328.

64. Розгон І. В., Крячко Є. М. Структурна діагностика конкурентоспроможності регіонів на основі когнітивного підходу. Проблеми економіки. 2013. № 4. С. 219 - 228

65. Кизим Н. А., Узунов В. В. Програмно-целевой поход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: монография. Х.: ИД "ИНЖЭК", 2007. 204 с.

66. Філіппова В. Адаптація методу когнітивного моделювання до аналізу й оцінки державного регулювання в галузі педагогічної освіти. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. С. 125 - 130.

67. Савчук О. В., Ладанюк А. П., Гриценко Н. Г. Когнітивний підхід до моделювання і регулювання слабоструктурованими організаційно-технологічними системами (ситуаціями). Восточно-Европейский журнал передових технологій. 2009. № 2/3 (38). С. 14 - 18.

РОЗДІЛ 4. ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Стратегічний вектор державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах децентралізації

На сьогодні в усіх сферах суспільного життя в Україні відбуваються певного характеру різні трансформаційні процеси. Значно зростаюча потреба у забезпеченні розвитку життя суспільства вимагає від держави та українського суспільства принципово нового ставлення до питання формування та реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. Ситуація в сільському господарстві залишається складною і такою, що вимагає невідкладного поліпшення. Необхідність формування механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні зумовлена тим, що галузь і надалі залишається екстенсивною, продукція ж, створена в ній, – з низькою доданою вартістю. Загальна картина така, що можна говорити про: деінноватизацію, особливо дрібних і середніх виробників; антинаціональний характер підтримки новацій, адже ті розробки, які впроваджують передові підприємства, – це виключно зарубіжний продукт наукової творчості; ситуативність рішень щодо стратегічного курсу сільського господарства, який часто змінюється у виключній орієнтації на зовнішньоринковий попит; практичну відсутність зрозумілого, підтримуваного державою курсу на пошук ефективних новацій, спродукованих аграрною наукою.

Сільське господарство в Україні зараз перебуває у досить складних організаційно-економічних умовах невизначеності щодо певних параметрів інноваційності щодо регулювання його сталого розвитку. В сучасних умовах визначено безліч регулятивних проблем в системі формування та розвитку інноваційного потенціалу галузі, перспектив становлення зваженої моделі. Адже за відсутності чіткого методологічного бачення аналізу досліджуваної проблеми, яка, насамперед, потребує вирішення, науковий інтерес полягає у формуванні стратегічних орієнтирів державного регулювання сталого розвитку сільського

господарства. Тому виникла необхідність розробки єдиного національно-ідентичного підходу до проблеми виходу сільського господарства з так званої затяжної кризи, сформуванню адаптовану до вітчизняних реалій концепцію чітких стратегічних дій держави у напрямку забезпечення сталого розвитку, яка б враховувала і специфічні регіональні особливості. З плином часом це сприятиме формуванню нового типу взаємодії продуктивних сил та реалізації відповідних виробничих відносин, які несуть в собі базис прогресивності.

Сталий розвиток сільського господарства забезпечує відповідна державна аграрна політика, яка реалізується через інноваційно-інвестиційний розвиток виробничої діяльності. Сучасна інноваційна політика – це сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансово-збутових та інших заходів, пов'язаних із просуванням нової чи поліпшеної продукції на ринок; це складний і не позбавлений ризику процес, хід якого визначається вихідними науково-технічними, фінансово-інвестиційними, соціально-економічними передумовами [1].

Формації ефективності у сучасному вітчизняному сільському господарстві загалом надзвичайно широкоаспектні, адже існує чимало проблем і позитивів, на які слід звернути увагу. У цьому процесі “задіяні” організаційні, функціонально-господарські, економічні, науково-дослідницькі, але, перш за усе, управлінські результати. Поряд із вказаним, необхідно засвідчити, що за роки незалежності в Україні, в основному, сформовано організаційно-правові та ресурсно-функціональні основи у площині реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні. До напрямів сталого розвитку сільського господарства варто віднести: формування та впровадження у процес виробництва високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин; стимулювання органічного виробництва; підготовка високопрофесійних кваліфікованих кадрів та ін. [2].

У свою чергу, у ході формування та реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства варто враховувати його основні особливості [3]: по-перше, нееластична пропозиція на ринку землі та робочої сили, спонукаючи до орієнтації новацій на значне підвищення продуктивності землі, або ж робочої сили; для суб'єктів аграрного бізнесу вирішальне значення у процесі прийняття рішень щодо інноваційно-інвестиційної діяльності має

стабілізацію їхнього доходу, а не стабілізацію цін на продукцію. Отже, поряд з інноваціями, орієнтованими на перспективне зниження внутрішніх витрат, системно повинні впроваджуватися інновації у напрямку збільшення обсягів виробництва а, головне, орієнтовані на диверсифікацію останнього.

Так, на думку науковця П. Саблук, важливими напрямками державного регулювання сталого розвитку є: - у рослинництві (розроблення системи агротехнічних заходів поетапного освоєння раціональної структури посівних площ, розробка високоадаптивних сортів й гібридів з високим рівнем генетичного захисту від біотичних та абіотичних факторів відповідного середовища, розробка генетично запрограмованих сортів і гібридів заданої біологічної й господарської спрямованості, удосконалення технологій обробітку ґрунту, освоєння промислових біотехнологій; у тваринництві (, реструктуризація породного складу, нарощування та стабілізація поголів'я сільськогосподарських тварин, відродження вівчарства, створення державної системи селекції у тваринництві і птахівництві тощо) [4].

Структурно та логічно стратегічні цілі державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства повинні відповідати Закону України “Про інноваційну діяльність” від 05.12.2012 р. № 40-IV, Закону України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” від 05.12.2012р. № 3715- VI, Закону України “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” від 16.01.2016 р. № 2623-III, Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” від 16.07.2019 р. № 848-VIII, Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства на період до 2022 року, Стратегії розвитку сільського господарства на період до 2020 року.

Таким чином держава політика має ініціювати розробку та активне впровадження в сучасне життя заходів щодо сприяння сталого розвитку сільського господарства. Насамперед, варто зазначити, що на сьогоднішній день ще не сформовано повноцінної структурної політики держави, орієнтованої на подолання ряду структурних деформацій в досліджуваній галузі. Таким чином структурна політика держави є важливим проблемним напрямом адже ставлення до них є неоднозначним. У свою чергу деякі науковці вважають, що саме структурна політика за своєю змістовністю є близькою до

загальних заходів системи державного регулювання, інші ж розглядають як ключову складову існуючої економічної політики держави, адже структурність вирішення стратегічних завдань має зовсім інший якісний рівень.

Спираючись на проведений нами аналіз, а також цільові орієнтири державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, кінцевою метою визначимо задоволення індивідуальних, суспільних та державних потреб й інтересів. Так як інтереси та потреби є неоднорідними, а швидше специфічними, головну мету структурної політики держави щодо сталого розвитку сільського господарства поділимо на такі підцілі: 1) задоволення населення в продуктах харчування та забезпечення переробної промисловості сировиною; 2) підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та забезпечення структурного маневру щодо пріоритетних підгалузей; 3) сталий розвиток сільських територій та підвищення якості життя населення.

Досягнення поставлених цілей можливе тільки у разі обґрунтування й дотримання напрямків структурної політики держави, які мають охоплювати всі базові структурні зрізи аграрної сфери, ініціюючи і стимулюючи певні позитивні зрушення:

1. Галузева структура: стрімкий розвиток пріоритетних аграрних галузей, які є точками росту й забезпечують економічний прорив у контексті формування сприятливих умов для довгострокового сталого розвитку сільського господарства. Формування нових виробництв у відповідності до міжнародних прогресивних тенденцій. Підтримка розвитку унікальних національних виробництв у напрямку створення нових конкурентних переваг галузі. Створення альтернативних сільському господарству виробництв, які передбачають використання рекреаційного й культурно-історичного потенціалів територій.

2. Організаційно-економічна структура: Покращення співвідношення кількості прибуткових та збиткових підприємств. Підтримання багатокладності на селі. Стимулювання процесів реструктуризації та реформування сільськогосподарських підприємств, підвищення їх результативності, зокрема шляхом стимулювання сталої активності, розвиток ринку консалтингових послуг, формування системи інформаційного забезпечення, доступність фінансово-інвестиційних ресурсів, сприяння процесам інтеграції.

3. Інституціональна структура: налагодження врегулювання питань власності у сільському господарстві. Сприяння підтримки малого і середнього бізнесу. Формування рівних умов функціонування та одержання доходів, становлення ефективного конкурентного середовища і взаємовигідних відносин між різними суб'єктами господарювання. Проведення забезпечення адекватних пропорцій сучасної державної підтримки сільського господарства. Стійкий розвиток інститутів вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції і сировини, праці та капіталу, формування належної сталої інфраструктури.

4. Територіальна структура: сприяння прогресивному розподілу випуску продукції галузі по всій території країни. Вирівнювання межрегіональних рівнів соціально-економічного розвитку галузі.

5. Відтворювальна структура: Забезпечення оптимальних пропорцій у структурі факторів виробництва. Максимальне залучення в господарський оборот і підвищення ефективності використання природних, матеріальних та людських ресурсів на основі посилення мотиваційних механізмів розвитку, інноваційно-інвестиційної діяльності, ресурсозберігаючої політики, підтримка “зеленої” економіки та ін.

6. Науково-технологічна структура: Перехід на сталий шлях розвитку, технічна й технологічна модернізація галузі.

7. Структура зовнішньоекономічних зв'язків: Прогресивні зміни щодо структури імпорту та експорту в галузі. Здійснення максимально можливого задоволення попиту всього населення на відповідні продовольчі товари шляхом використання власних ресурсів і активізації процесів імпортозаміщення. Розробка пріоритетів й інструментів зовнішньоекономічної аграрної політики [5].

Для формування стратегічних орієнтирів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства нами було проведено пілотне обстеження шляхом анкетування науковців, викладачів, державних службовців і представників сільського господарства (рис. 4.1.), в Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Чернігівській та Полтавській областях. Розроблена нами анкета “Оцінка результативності державного регулювання сталого розвитку сільського господарства” вміщує 12 запитань і є анкетною змішаного типу (включає запитання відкритого і закритого типу).

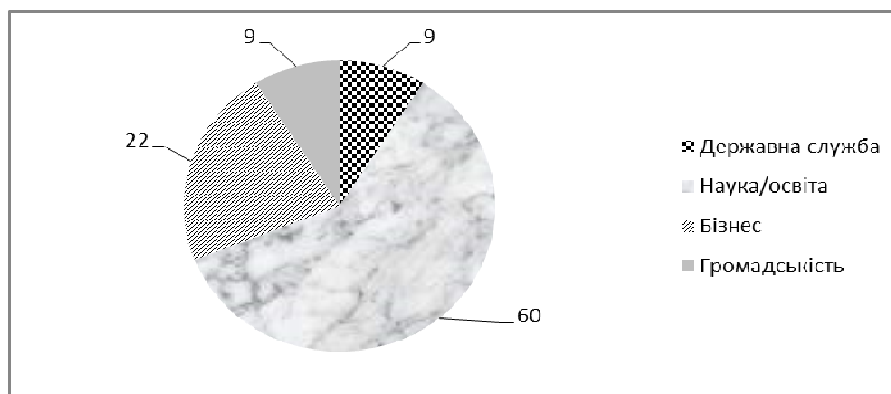

Рис. 4.1. Структура респондентів за своєю професійною діяльністю, %

Структурно анкету сформовано так, щоб максимально включати думку всіх можливих респондентів щодо проблем і пріоритетів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України, які, в свою чергу, повинні гарантувати практичну результативність рекомендацій, отриманих нами, як результат проведених досліджень (додаток Є).

Відповідь на перше запитання “Як Ви оцінюєте інструменти державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні?” показала, що 67 % респондентів вважає стан державного регулювання у досліджуваній сфері незадовільним (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Оцінка респондентами дієвості інструментів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні

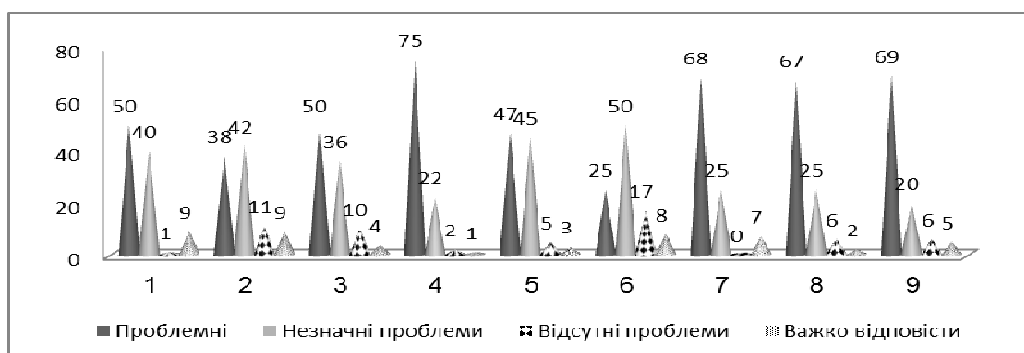
Варіанти відповідей	Розподіл відповідей, %
Відмінно	3
Задовільно	25
Незадовільно	67
Важко оцінити	5

Визначення проблем сталого розвитку, їх структури, гостроти та вагомості є важливим кроком при формуванні стратегічних орієнтирів державного регулювання. Кожна проблема обумовлена цілою низкою накопичених причин й обставин, які перетворили їх з потенційних на реальні. Для визначення джерел виникнення проблем сталого розвитку сільського господарства респондентам було запропоновано оцінити складові, які найбільше впливають на їх виникнення (табл. 4.2).

Оцінка впливу складових державного регулювання на сталий розвиток сільського господарства

Місце	Складова державного регулювання	до всіх опитаних, %
1	Політична	53
2	Грошово-кредитна	23
3	Правова	20
4	Бюджетно-податкова	26
5	Тіньова	27
6	Виробнича	23
7	Соціальна	23
8	Відносини власності	27
9	Зовнішньоекономічна	33

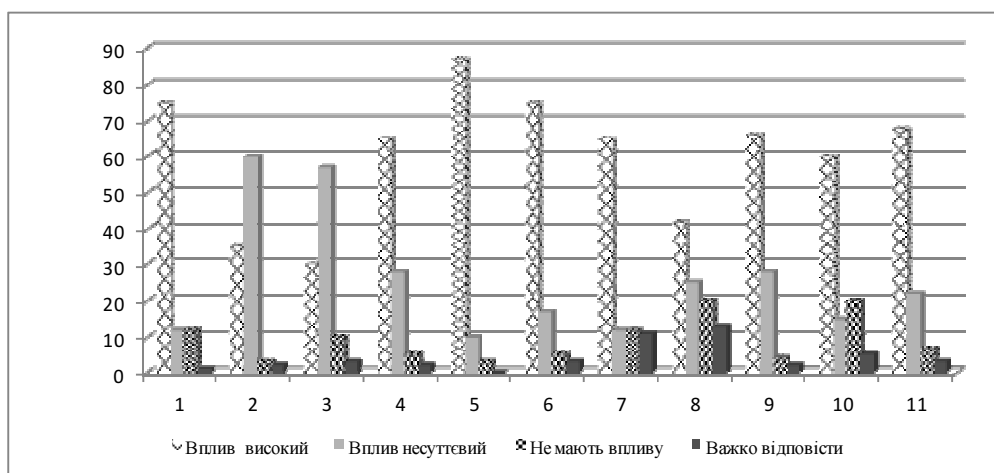
Перше місце серед найвпливовіших і визначальних джерел посіла політична складова, що віддзеркалює ускладнення суспільно-політичного стану в країні. При визначенні рівня деструктивного впливу можливих проблем державного регулювання сталого розвитку галузі респондентами було встановлено (рис.4.2) найбільш проблемні: занепад виробництва, відсутність ефективної системи відтворення виробничого потенціалу; високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на розвиток; корумпованість економіки та руйнування національного багатства шляхом вивозу і відпливу за межі країни матеріальних, фінансових ресурсів, інтелектуального й людського потенціалу.

1. Низька ефективність регулювання
2. Неefективність міжгалузевих економічних відносин та фінансового регулювання
3. Розбалансованість внутрігосподарських і міжгалузевих взаємовідносин
4. Занепад виробництва, відсутність ефективної системи відтворення виробничого потенціалу
5. Відсутність чіткої стратегії приватизації, невикористання її можливостей для інвестування
6. Низький рівень соціальної орієнтації економіки
7. Корумпованість економіки
8. Руйнування національного багатства, шляхом вивозу та відпливу за межі України матеріальних, фінансових ресурсів та інтелектуального і людського потенціалу
9. Високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на економічний розвиток

Рис. 4.2. Ступінь прояву проблем державного регулювання у розвитку сільського господарства України

Причини, які мають високий вплив на занепад сільського господарства розглянуто на рис. 4.3. Серед них респонденти відмітили такі, як використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно шкідливих технологій; незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення та недосконала фінансово-кредитна система, а також звуження внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки та диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.

1. Незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення
2. Зростання витрат виробництва
3. Недосконала структура виробництва
4. Руйнування переробних підприємств
5. Використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно-шкідливих технологій
6. Недосконала фінансово-кредитна система
7. Обмежені можливості вигідного збуту
8. Відсутність сформованих оптово-роздрібних ринків, обслуговуючих кооперативів
9. Звуження внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки
10. Вузький платоспроможний попит сільськогосподарських підприємств на товари виробничого призначення
11. Диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію

Рис. 4.3. Оцінка впливу причин на занепад сільського господарства в Україні

Розглядаючи можливі причини й загрози респонденти відмітили, що суттєвими з них, які мають істотний вплив на розвиток сільського господарства (табл.4.3) є: руйнування соціальної інфраструктури, негативні наслідки економічної кризи та втрата мотивації до продуктивної праці, низький рівень життя населення сільської місцевості, неефективність політики доходів.

Оцінка рівня впливу загроз на сталий розвиток сільського господарства, %

Загроза	Вплив високий	Мають певний вплив	Не мають впливу	Важко відповісти
Невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам на селі	58	42	-	-
Низький рівень життя сільського населення, стає його падіння, неефективність політики доходів	69	28	3	-
Розшарування суспільства по майновому і соціальному статусу	50	47	-	3
Негативні наслідки економічної кризи	72	28	-	-
Поглиблення соціально-демографічної кризи (відсутність простого відтворення населення, скорочення тривалості життя, зростання смертності та захворюваності)	67	33	-	-
Нерозвиненість соціально-трудових відносин між власником і працівником	42	50	3	5
Втрата мотивації до продуктивної праці, недосконалість системи її оплати	72	28	-	-
Руйнування соціальної інфраструктури на селі	78	19	-	3

Визначення чинників, які можуть сприяти забезпеченню сталого розвитку сільського господарства (табл.4.4) дозволяє сформулювати пріоритетні напрями та стратегічні орієнтири державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Таблиця 4.4

Рейтинги чинників, які можуть сприяти забезпеченню сталого розвитку сільського господарства в Україні

Рейтинг	Чинник	% відповідей
1	Запобігання виникнення економічних загроз в аграрній сфері	43
2	Удосконалення нормативно-правової бази	34
3	Реалізація програм розвитку сільських територій	33
4	Вдосконалення фінансово-кредитної системи	30
5	Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств	30
6	Створення сприятливого інвестиційного клімату	27
7	Розробка державних програм (стратегій)	27
8	Створення умов сталого економічного розвитку	23

Так як сталий розвиток сільського господарства потребує інституційного забезпечення, у рамках анкетування респонденти відповідали на питання про потребу створення спеціальної організаційної структури (табл. 4.5), яка не тільки буде здійснювати формування системи заходів для сталого розвитку сільського господарства, а й моніторинг їх реалізації.

Таблиця 4.5

Функціонування організаційної структури із забезпечення сталого розвитку сільського господарства

	Так, обов'язково	Так, якщо є потреба	Не обов'язково
На рівні держави	58	39	3
На локальному рівні (в області, районі)	29	36	35

Отже, більшість респондентів вважають, що необхідно створити певну організаційну структуру, яка буде відповідати за сталий розвиток сільського господарства. В цілому, за результатами анкетування нами визначено вагомість та гостроту проблем державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в Україні інноваційна сфера займає у загальному обсязі виробничої продукції незначну питому вагу (близько 10%). Причому основними принципами державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є: визначення державних пріоритетів сталого розвитку; формування нормативно-правової бази щодо інноваційно-інвестиційної діяльності; створення умов для розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу; забезпечення співпраці та взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери [6].

Тобто державне регулювання сталого розвитку сільського господарства полягає в забезпеченні значних структурних зрушень в економіці, техніці чи технологіях. Реалізація такої політики передбачає: матеріально-фінансове забезпечення довгострокових програм сталого розвитку науково-технічної інфраструктури (лабораторій, інноваційних наукових центрів); розробка механізму фінансування нововведень, які є ризикованими; реалізація науково-

технічних програм, що потребують міжгалузевої кооперації чи “спільної роботи” науки з аграрним виробництвом; задоволення стратегічних і соціальних суспільних потреб тощо [7].

Отже, реалізація механізму державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства виражається у розробці нормативно-правової бази, орієнтованої на активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності в галузях (рослинництві та тваринництві), розробку і здійснення інноваційно-інвестиційної політики, підтримку інформаційно-аналітичного середовища та передбачає комплекс взаємопов’язаних стратегічних цілей та заходів (рис. 4.4).

Впровадження визначених стратегічних орієнтирів сприятиме реалізації задекларованих принципів розвитку країни на новаційних засадах; наблизить та поєднає в цілях і завданнях освіту, науку і сільське господарство, забезпечивши таким чином синергетичний ефект від їх тісної взаємодії; сприятиме відновленню та гармонізації екологічного середовища; сформуванню засад для переходу сільського господарства України із шляху наздоганяючого розвитку на шлях випереджувального; забезпечить значне підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку [8].

Виходячи із вище представленого, встановлено, що для успішної реалізації стратегічних цілей державного регулювання сталого розвитку сільського господарства необхідно розробляти систему наукових й організаційно-технічних заходів, основними з яких є наступні:

1. Нормативно-правові: удосконалення та контроль за дотриманням законодавства; охорона прав та інтересів суб'єктів сільського господарства, які здійснюють інноваційну діяльність; охорона прав володіння, користування та розпорядження інноваціями; захист інтелектуальної власності; розвиток договірних відносин;

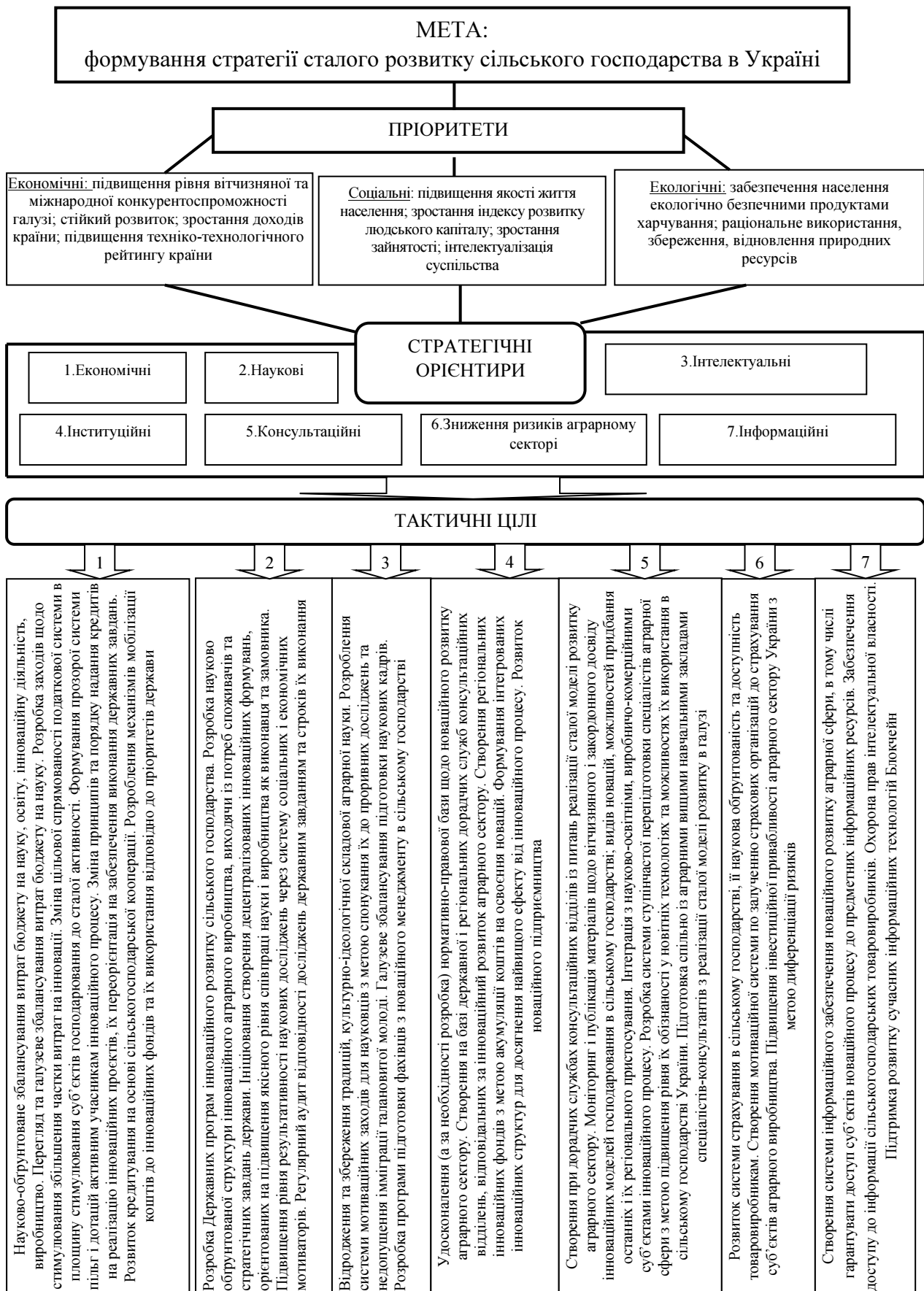

Рис. 4.4. Ключові стратегічні та тактичні орієнтири державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства України*

* Джерело: розроблено автором

2. Організаційні: державна підтримка інноваційних проєктів; розвиток сталої інфраструктури для результативної інноваційно-інвестиційної діяльності; стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності; інформаційна підтримка інноваційно-інвестиційної діяльності; сприяння інтеграційним процесам, розширенню міжнародної взаємодії та співпраці в соціо-еколого-економічній системі; захист інтересів вітчизняних суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності в міжнародних організаціях.

3. Фінансово-інвестиційні: проведення бюджетної політики, що забезпечує фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності; виділення прямих державних інвестицій для реалізації інноваційних програм та проєктів, важливих для суспільного розвитку, але не привабливих для приватних інвесторів; спрямування в соціо-еколого-економічну систему бюджетних коштів та підвищення ефективності їх використання; створення сприятливого інвестиційного клімату в інноваційній сфері; пільгове кредитування.

4. Економічні: забезпечення ефективної зайнятості населення в сільській місцевості; розвиток кадрового потенціалу; стимулювання попиту на інновації; сприяння модернізації техніки та технологій; активізація інноваційного підприємництва; підтримка вітчизняної продукції на міжнародному ринку.

Отже, важливою умовою для ефективного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є реалізація спеціальної концепції та поточних програм, у тому числі за кожним напрямом, а також з фінансовим забезпеченням ґрунтуючись на визначених автором стратегічних й тактичних цілях. Результатом ефективною реалізації механізмів державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є: покращення взаємодії між соціо-еколого-економічними факторами та інститутами інноваційної інфраструктури, сформоване сприятливе для інноваційно-інвестиційної діяльності середовище; підвищення інноваційної активності не лише в частині розробки, але й комерціалізації новацій; розробка спільних із зарубіжними науковцями дослідницьких проєктів; сформована мережева структура інноваційних компаній та кластерів в сільському господарстві; розвинені техніко-технологічні можливості вітчизняних суб'єктів господарювання, у стратегічній перспективі; результативне фінансування фундаментальних і прикладних досліджень [9].

Подальший розвиток сільського господарства в Україні можливий лише на основі ефективної інноваційно-інвестиційної політики держави. Тобто, сільське господарство в Україні має потенційні можливості для поліпшення своїх конкурентних позицій на міжнародному ринку, однак для їх зміцнення державі необхідно здійснити ряд заходів: сформувати соціально-економічну і політичну підтримку суб'єктів сільського господарства, які використовують наукоємне обладнання та нові технології; забезпечити формування й розповсюдження мережі інноваційних фондів для підтримки сталого розвитку на різних рівнях; зорієнтувати необхідну цільову допомогу на реалізацію інноваційних проєктів за конкретними напрямками розвитку сільського господарства; активізувати податкові пільги для підприємств-виробників інноваційної продукції, що дозволить збільшити фінансові ресурси для реалізації інноваційних проєктів й програми сталого розвитку галузі; чітко визначити напрями законодавчого забезпечення щодо фінансування та сформувати механізм підтримки малого інноваційного підприємництва [10].

Результати проведеного дослідження дали підстави стверджувати, що програми розвитку сільського господарства на 2019 рік відповідають задекларованим завданням Стратегії розвитку сільського господарства на період до 2020 року. Зокрема, за вимогами щодо забезпечення стабільної системи державної підтримки сільського господарства шляхом запровадження прогресивної системи бюджетного планування, системи індикаторів фінансування; орієнтація на державну підтримку; активізація цільової підтримки на основі її повернення; формування переважно компенсаційних виплат; фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів на засадах державно-приватного партнерства та його удосконалення; визначення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки з урахуванням соціо-еколого-економічного значення сільського господарства для сільських громад, екологічної безпеки та прозорості у русі бюджетних коштів [11].

Діючі програми підтримки та розвитку сільського господарства також відповідають положенням Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства на період до 2022 року № 1437-р від 30.12.2015 р. зі

змінами, внесеними згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України №254-р від 17.04.2019 р. у напрямках: формування заходів щодо удосконалення системи оподаткування, активізація інноваційних інструментів державної підтримки, що базуватимуться на принципах публічності і прозорості використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності інтервенційної діяльності державних суб'єктів на ринку аграрної продукції; формування ефективної системи кредитного забезпечення, а також розвитку державної підтримки страхування аграрних ризиків; забезпечення підтримки фермерських господарств, малих і середніх виробників аграрної продукції та створених ними сільськогосподарських кооперативів; удосконалення механізму по формуванню нових потужностей з виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції, а також модернізації існуючих, зокрема у сфері виробництва органічної продукції, садівництва, тваринництва, виноградарства, продукції дитячого харчування тощо [12].

Відповідно до положень Концепції Державної цільової програми розвитку сільського господарства на період до 2022 року розвиток сільського господарства може відбуватись за трьома варіантами, пріоритетним серед яких визначено третій, який передбачає розробку та імплементацію напрямів розвитку сільського господарства в рамках Програми на основі оптимізації його виробничої і соціальної інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності продукції, нарощування його обсягів, поліпшення якості і безпечності продукції, охорони навколишнього природного середовища, підвищення рівня зайнятості сільського населення. Впроваджувати такий варіант запропоновано шляхом імплементації позитивного досвіду держав з розвиненою аграрною економікою, який свідчить, що аграрна політика реалізується переважно через заходи економічного стимулювання та державної підтримки сільського господарства.

На особливу увагу, у рамках державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні заслуговує Проект державного фонду регіонального розвитку (розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків і відповідають пріоритетам, визначеним у державній стратегії регіонального розвитку та стратегіях розвитку регіонів) та

Проект міжнародної допомоги USAID “Агросільрозвиток”, який орієнтований на надання грантів у таких напрямках: - виключно для придбання нового обладнання, необхідного для впровадження ефективних технологій, спрямованих на розширення ринків збуту та збільшення доданої вартості продукції малих сільськогосподарських підприємств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Проект насамперед підтримає такі пропозиції, які слугуватимуть моделями найкращої практики для реплікації та розширення в майбутньому; - створення доданої вартості для фруктів, овочів, молочних продуктів, м'яса; - за умови співфінансування з боку грантоутримувача для закупівлі нового обладнання має становити не менше ніж 50% загальної вартості грантового проекту [13].

Проте, слід враховувати і той факт, що 16.09.2014 р. Україна ратифікувала Угоду про асоціацію між Україною та ЄС і стала на шлях розбудови розвинутої й сталої демократії та ринкової економіки та наближення в перспективі до вступу в ЄС. А тому при розробці державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні прийнятною є лише демократична модель розробки державного регулювання, яка відповідає змістовності усталених Директив ЄС. Відтак, слід признати, що незалежно від типу і моделі сучасної державного регулювання, від того, який концептуальний підхід до вирішення проблем у цій площині лежить в її основі, вітчизняна політика обов'язково повинна задовольняти певним вимогам, визнаним у Директивах ЄС, що відповідають національним соціально-економічним інтересам. Тобто, необхідно: 1) реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві і державі; 2) мати комплексний характер і розглядати будь-яку проблему у взаємозв'язку з іншими проблемами суспільно-політичного життя держави; 3) бути ефективною, результативною і користуватися довірою у населення [14].

У державах ЄС рівень підтримки за відповідною методикою Організації економічного співробітництва та розвитку становить до 20% вартості випуску продукції сільського господарства, на 2014-2020 роки передбачено 408 млрд. євро. Спільна аграрна політика є ключовим інструментом політики аграрної підтримки ЄС, який складається з двох компонентів: підтримка ринків та прямі виплати і заходи з розвитку сільських територій (агроекологічні заходи,

модернізація сільського господарства, вдосконалення фермерських структур, якість життя на селі тощо).

Ключовими напрямками державного регулювання в сучасних умовах мають бути:

1. Відкритий ринок землі, що стане закликком для інвесторів вкладати в сільське господарство.

2. Зближення українського, європейського та міжнародного законодавства в сільському господарстві. Це означає, насамперед, імплементацію відповідних норм законодавства у сфері безпеки харчових продуктів, санітарних та фітосанітарних заходів, а також законодавче врегулювання низки питань, визначених розпорядженням Кабінету міністрів України №847-р від 17 вересня 2014 року. За ініціативою Європейської інтеграційної комісії, до “Стратегії сталого розвитку-2020” було включено механізм переходу до європейських норм маркування та етикетування. Це, передусім, необхідно для ведення ефективної роботи з експортними ринками.

3. Дерегуляція в сільському господарстві. У межах досягнення даної мети необхідно суттєво зменшити тиск державних контролюючих органів на галузь за рахунок перегляду, доопрацювання та відміни низки регуляторних нормативно-правових актів.

4. Посилення експортного потенціалу. Сільське господарство майже не отримує державної підтримки, а якщо й отримує хтось, то лише одиниці. Водночас виробники із сусідніх країн конкурують з нами на зовнішніх ринках, зокрема й за рахунок держпідтримки з бюджету. Реформи в даній сфері мають бути спрямовані на розвиток експорту української агропродукції, організацію товаровиробників, гарантування продовольчої безпеки, регулювання внутрішнім ринком та вирішення низки інших актуальних для галузі питань. Має бути розвинута сильна аналітика, та ж система прогнозування — хоча б на 5 років. В межах розвитку сільського господарства має бути сформований конкурентний ринок сертифікації та лабораторних досліджень з метою покращення якості проведення таких досліджень. Також Програма діяльності уряду повинна сприяти створенню та популяризації бренду "Продукт України".

Мають бути проведені зміни оподаткування у сфері сільського господарства та впровадження необхідної урядової підтримки. Державну систему підтримки виробників сільськогосподарської продукції варто вдосконалити, адміністративний тиск слід зменшити.

Отже, зміст державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинен становити реальну сукупність цілей, завдань, пріоритетів розвитку, програм, які розробляють і реалізують органи державної влади із залученням інститутів громадянського суспільства. Звідси, метою державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні – є створення оптимальних умов для сталого розвитку сільського господарства, виходячи із суспільних потреб, економічних інтересів держави, гарантування продовольчої безпеки країни, необхідності адаптування до змінних внутрішніх факторів і динамічних глобальних економічних процесів. Таким чином, можна підтвердити і те, що основними напрямками державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні є:

1. Науковий (розроблення Державних програм сталого розвитку кожної аграрної галузі та Регіональних програм реалізації моделі сталого розвитку сільського господарства України; розроблення науково обґрунтованої структури сталого сільськогосподарського виробництва, виходячи із потреб споживачів та стратегічних завдань держави; ініціювання створення локальних інноваційних формувань, орієнтованих на підвищення якісного рівня співпраці науки і виробництва як виконавця та замовника; підвищення рівня результативності наукових досліджень через систему соціальних та економічних мотиваторів, формування справедливого механізму комерціалізації результатів наукових досліджень).

2. Економічний (науково-обґрунтоване збалансування витрат бюджету на науку, освіту, інноваційну діяльність, виробництво; розробка заходів щодо стимулювання збільшення частки витрат на інновації; зміна цільової спрямованості податкової системи в площину стимулювання суб'єктів господарювання до сталої активності; розроблення прозорої системи пільг і дотацій активним учасникам виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу; зміна принципів

та порядку надання кредитів на реалізацію інноваційних проєктів; налагодження механізму використання аграрних розписок).

3. Інтелектуальний (розроблення системи мотиваційних заходів для науковців з метою спонукання їх до проривних досліджень та недопущення імміграції талановитої молоді; галузеве збалансування підготовки наукових кадрів; розроблення програми підготовки фахівців з сталого менеджменту в сільському господарстві).

4. Інституційний (всебічна законодавча підтримка сталого розвитку сільського господарства; створення регіональних інноваційних фондів з метою акумуляції коштів на освоєння новацій; формування інтегрованих інноваційних структур; розвиток сталого підприємництва).

5. Інформаційно-комунікаційний (формування при дорадчих службах консультаційних центрів, відділів із питань реалізації моделі сталого розвитку сільського господарства; формування системи інформаційного забезпечення сталого розвитку сільського господарства; інтеграція науково-освітнього, виробничого, управлінського, громадського та інформаційного секторів на принципах комплементарності; розробка програмного забезпечення для впровадження інформаційних технологій “блокчейн”).

6. Страховий (розвиток системи страхування в сільському господарстві, її наукова обґрунтованість та доступність товаровиробникам; створення мотиваційної системи по залученню страхових організацій до страхування суб'єктів аграрного виробництва; підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства України з метою диференціації ризиків).

З огляду на визначеність домінант державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, вважаємо, що її формування та реалізація повинна передбачати і здійснюватися за результатами синхронного використання на основі загальних й спеціальних принципів забезпечення її результативності. Поряд із визначеними базовими принципами державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, вважаємо, що провідну роль у здійсненні на практиці ефективної державної політики відіграють і такі значущі компоненти забезпечення її змістовності та адекватності, як раціональний та дієвий комплекс методів регулювання [15].

Систематизувавши погляди провідних науковців у сфері державного регулювання розвитку сільського господарства, запропоновано класифікувати методи регулювання за формою впливу на прямі і непрямі. До методів прямого впливу доцільно відносити правові й адміністративні, методами опосередкованого (непрямого) впливу є фінансово-економічні. Саме фінансово-економічні методи займають провідне місце в державній політиці сталого розвитку сільського господарства та реалізуються через інструменти бюджетної, податкової, митної, грошово-кредитної, цінової та інвестиційної політики [16].

Враховуючи те, що державне регулювання сталого розвитку сільського господарства здійснюється за різними напрямками, доцільно визначити пріоритетний їхній перелік. А саме: розробка стратегії сталого розвитку сільського господарства на засадах ефективності використання існуючих потенціалів; модернізація сировинного сектору; стимулювання інвестиційних процесів для активізації інноваційних процесів в сільському господарстві; структурна переорієнтація для впровадження органічного землеробства, реновації в тваринництві та рослинництві; активізація форм державно-приватного партнерства у контексті сталого розвитку сільського господарства; зміна орієнтирів у виробничій, експортній, організаційно-інституційній та інвестиційній структурі аграрного виробництва у напрямку усунення існуючих диспропорцій тощо. Тому вважаємо, що, з огляду на зазначене вище, наразі пріоритетами державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні повинні стати: техніко-технологічна модернізація сільського господарства; нівелювання негативного впливу підвищення цін на матеріально-технічні ресурси; подолання виробничих ризиків, пов'язаних з природними та іншими явищами, незалежними від аграрних товаровиробників; екологізація агропромислового виробництва; формування сталої інфраструктури; інформаційне та консультаційне забезпечення [17].

Тому з метою ефективного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, вважаємо, слід використовувати загальнонаукові методологічно важливі положення, які є обґрунтованими в межах сучасної теорії державного регулювання. Зокрема, автором визнано за доцільне використання інструментарію системно-структурного, ресурсно-

функціонального, програмно-цільового та ситуаційного теоретичних підходів у контексті розроблення комплементарної концепції державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

Поряд із вказаним необхідно засвідчити, що системний підхід державного регулювання сталого розвитку сільського господарства знаходить своє відображення у комплексному вивченні інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві, сталого потенціалу і тієї частини середовища, яка визначає необхідні умови їх використання, а також сприяє визначенню оптимальних для потреб України кількості й структури органів державної влади, на які покладається функція регулювання розвитку сільського господарства [18].

Системно-структурний підхід, що застосовується у процесі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства полягає в описі і поясненні систем, при якому досліджуються їхні елементи і залежності між ними в рамках єдиного цілого; окремі соціальні явища виконують визначену функцію в підтримці і зміні соціальної системи. Сутність його полягає у розділенні складного об'єкта на складові частини, вивченні зв'язків між ними та у визначенні притаманних їм специфічних функцій (ролей), спрямованих на задоволення відповідних потреб системи регулювання персоналом з урахуванням цілісності останньої та її взаємодії із зовнішнім середовищем [19]. В рамках положень, передбачених в системно-структурному підході, визначено елементи системного забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

У цій відповідності підтвердимо, що за використання положень ресурсно-функціонального підходу (а саме: розумінні важливості ресурсів країни для забезпечення сталого розвитку в умовах мінливості внутрішнього й зовнішнього середовищ) можна досягти такого рівня державного регулювання розвитку сільського господарства, при якому буде забезпечено продовольчу безпеку країни і створено екологічно безпечні умови для ведення інноваційно-інвестиційної діяльності та суспільства в цілому. Отже, відповідно до теоретико-методологічного базису державного регулювання сталого розвитку сільського господарства та вказаних і обґрунтованих домінант запропоновано концептуальну схему концепції державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні комплементарного типу (рис.4.5).

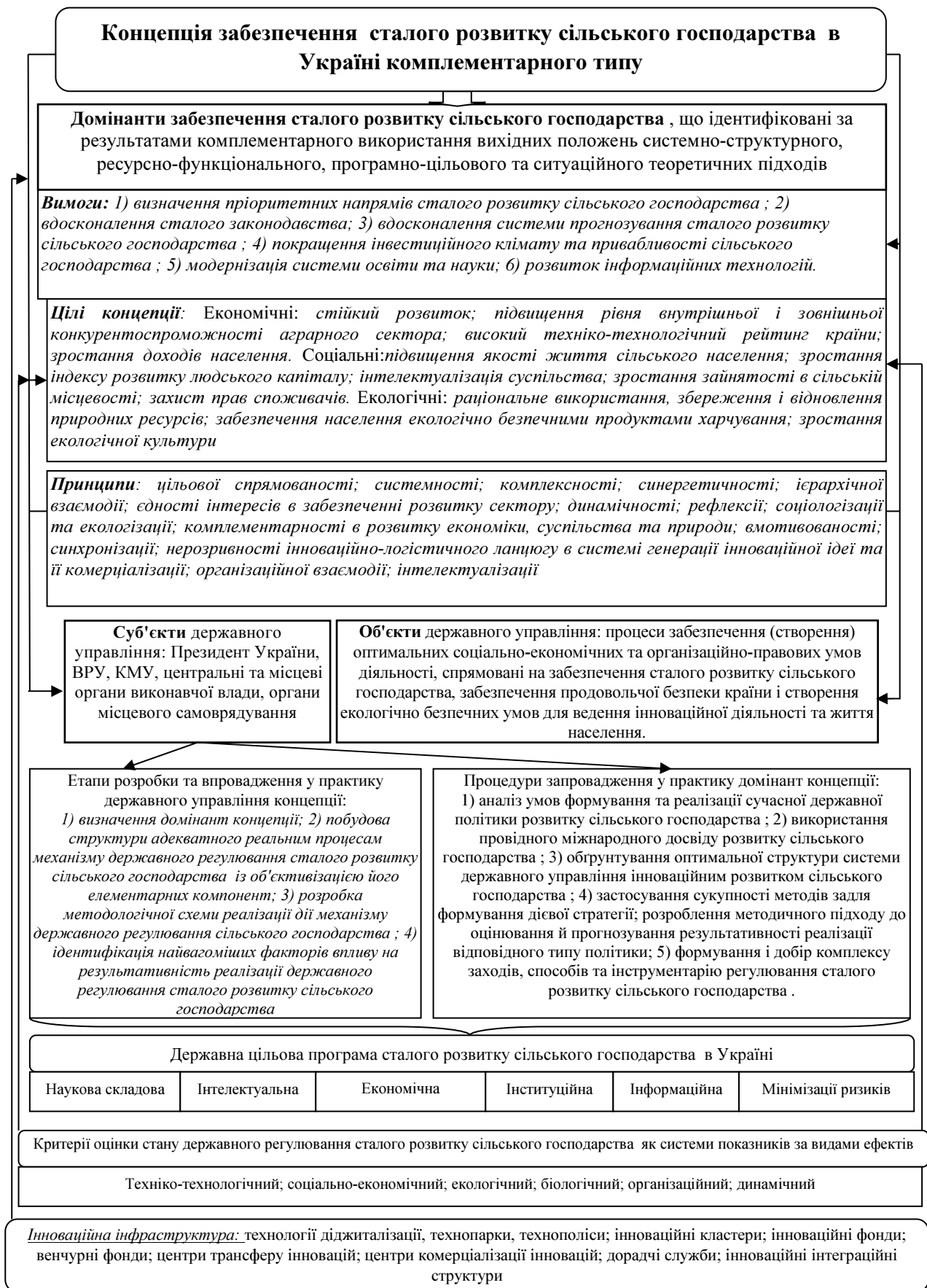

Рис. 4.5. Концепція забезпечення сталого розвитку сільського господарства

України комплементарного типу в умовах діджиталізації *

* Джерело: розроблено автором

Концепція державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні комплементарного типу запропонована до використання у практиці державного регулювання, адже представлені розробки можуть стати фундаментальною основою для підготовки проєктів нормативно-правових актів у контексті реалізації дієвої політики органами виконавчої влади при виконанні ними, у повній мірі, наданих законодавством повноважень. При цьому останні можна використати у напрямку реалізації на практиці положень децентралізації влади в Україні.

Отже, обґрунтована доцільність та формалізована змістовність авторської концепції забезпечення сталого розвитку сільського господарства України комплементарного типу. Визнано, що цільовими завданнями авторської концепції є наступні: Економічні: стійкий розвиток; підвищення рівня внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності сільського господарства; високий техніко-технологічний рейтинг країни; зростання доходів населення. Соціальні: підвищення якості життя сільського населення; зростання індексу розвитку людського капіталу; інтелектуалізація суспільства; зростання зайнятості в сільській місцевості; захист прав споживачів. Екологічні: раціональне використання, збереження і відновлення природних ресурсів; забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування; зростання екологічної культури.

Запропоновано до використання чотири етапи розробки та впровадження у практику державного регулювання авторської концепції комплементарного типу: 1) визначення домінант концепції; 2) побудова структури адекватного реальним процесам механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства із об'єктивізацією його елементарних компонент; 3) розробка методологічної схеми реалізації дії механізму державного регулювання сільського господарства; 4) ідентифікація найвагоміших факторів впливу на результативність реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства.

4.2. Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України на інноваційних засадах

У сучасному світі якість регулювання інноваційно-інвестиційних процесів стала визначальним фактором конкурентоспроможності національних економік. Активізація ринкових відносин, прагнення побудови відкритої соціально-економічної моделі в державі, стрімка інтеграція у світові ринкові відносини зумовлюють необхідність дослідження проблеми реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на основі генерації нових знань, технологій та їх прискореному освоєнні у виробництві. В Україні на сучасному етапі розвитку, коли загальний каркас інституційних трансформацій в сільському господарстві, щодо реалізації державного регулювання розвитку аграрного ринку практично завершений, набуло актуальності питання підвищення ефективності, стабілізації механізмів організаційно-економічного забезпечення. Ефективне функціонування вітчизняного сільського господарства безпосередньо залежить від державного регулювання організаційно-економічного забезпечення його сталого розвитку та його компонент. Удосконалення функціональної організації, раціоналізація та оптимізація видової структури, запровадження соціально відповідального виробництва, конкурентоспроможність на світових ринках та можливість протистояти викликам глобалізованого суспільства перебуває у безпосередній залежності від обґрунтування, розробки та реалізації державної стратегії організаційно-економічного забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Однією з головних проблем сучасного сільського господарства в Україні, яке потребує вирішення є відсутність ефективного організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, який дозволить здійснювати протидію можливим загрозам інноваційно-інвестиційної діяльності, використовувати наявний потенціал та в цілому підтримувати належний рівень продовольчої безпеки в Україні.

Господарська реформа для вітчизняного сільського господарства означає трансформацію відносин власності, становлення ринкових форм виробництва,

запровадження конкурентних методів оцінки результатів праці тощо. На особливу увагу заслуговують сільськогосподарські підприємства, які визнані ринком такими, що дозволяють зреалізувати інтереси різних груп учасників, залежно від позицій в ієрархічних рівнях й статусних конструкціях відношень до власності.

Результатом державного регулювання забезпечення розвитку сільського господарства є формування різнопланових за інституційно-правовими ознаками формувань (товариства, приватні підприємства, фермерські господарства, тощо). Вітчизняна агроекономічна наука дає різноаспектну оцінку стану й ефектам організаційно-структурних змін в системі галузевої господарської структури, однак ми хочемо показати його у ролі організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства [20].

Результатом функціонування сучасного організаційно-економічного механізму державного регулювання забезпечення розвитку сільського господарства та його підсистем є: перехід від адміністративно-командної системи розвитку виробничих формувань, до ринкової – на базі колгоспів і радгоспів були створені підприємницькі структури різних організаційно-правових форм; зміна суспільно-економічного устрою; радикальне переформатування системи регулювання господарських відносин; закріплення нової системи виробничих відносин з визнанням рівноправності усіх форм власності і господарювання; активізація приватної ініціативи [21].

Звертаючи увагу на сукупність різних механізмів державного регулювання у рамках інтегрованої системи забезпечення сталого розвитку сільського господарства, ми припускаємо, що сам по собі процес всеосяжний, і у рамках відповідного, конкретного механізму складно знайти достатній теоретико-методологічний і практичний інструментарій для його ефективної реалізації. Тим паче, сукупність завдань такого дослідження доцільно згрупувати до формування саме організаційно-економічного механізму забезпечення сталого розвитку сільського господарства.

Державне регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства у контексті розбудови дієвої системи його регулювання, повинно

здійснюватися в напрямі забезпечення стратегічної стабільності. Загальний кінцевий результат функціонування суб'єктів сільського господарства, орієнтований на перспективу, передбачає стабільність національної продовольчої безпеки та стабільне утримання конкурентних позицій на глобальному ринку. Сільське господарство при цьому розглядається як функціональна підсистема аграрного ринку, пов'язана зі створенням аграрних благ [22].

Конструкція визначеного організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку зорієнтована на необхідність включення сукупності особливостей сільського господарства, а саме: недоформованість інститутів ринку, транзитивність ринкового середовища їх нестабільність; нерозвиненість соціальної інфраструктури; відсутність реального захисту прав власності на майно, та результати виробничої діяльності; суттєва важливість сільського господарства для життєзабезпечення суспільства; відсутність у суб'єктів сільського господарства необхідних можливостей впливати на відповідні умови й процес виробництва; суттєва залежність від природних умов, що формують природне інституційне середовище в господарюванні (природні особливості на певній території); ресурси сільського господарства представлені відповідними мікроорганізмами, тваринами, рослинами; короткостроковість зберігання виробленої продукції і обмеженість терміну виробничих процесів; складність в соціальній структурі виробництва; тривалість у відновленні та обмеженість у просторі такого виробничого ресурсу як землі [23].

Саме тому сталий розвиток сільського господарства як об'єкт державного регулювання, особлива система щодо формування відповідного механізму у контексті дотримання обов'язковості врахування вище представлених особливостей, що спонукатиме до досягнення необхідного рівня розвитку. Одним із першочергових завдань щодо врегулювання стратегічного організаційно-економічного забезпечення сталого розвитку сільського господарства є оптимально-ефективне використання головного ресурсу – землі. Законодавчо і організаційно-функціонально слід сформулювати такі умови, за яких земля як основний засіб виробництва й предмет праці буде використовуватися економно,

якісно, з збереженням та відновленням в рамках об'єктивних умов екологічних систем. Тобто, важливим складником державного регулювання у даному випадку виступає юридичне закріплення норм, традицій і способів стимулювання збалансованого використання суб'єктами сільського господарства природних ресурсів (зокрема землі). Організаційно-економічне забезпечення сталого розвитку сільського господарства вбачається нами як складна система з сукупністю складників (рис.4.6).

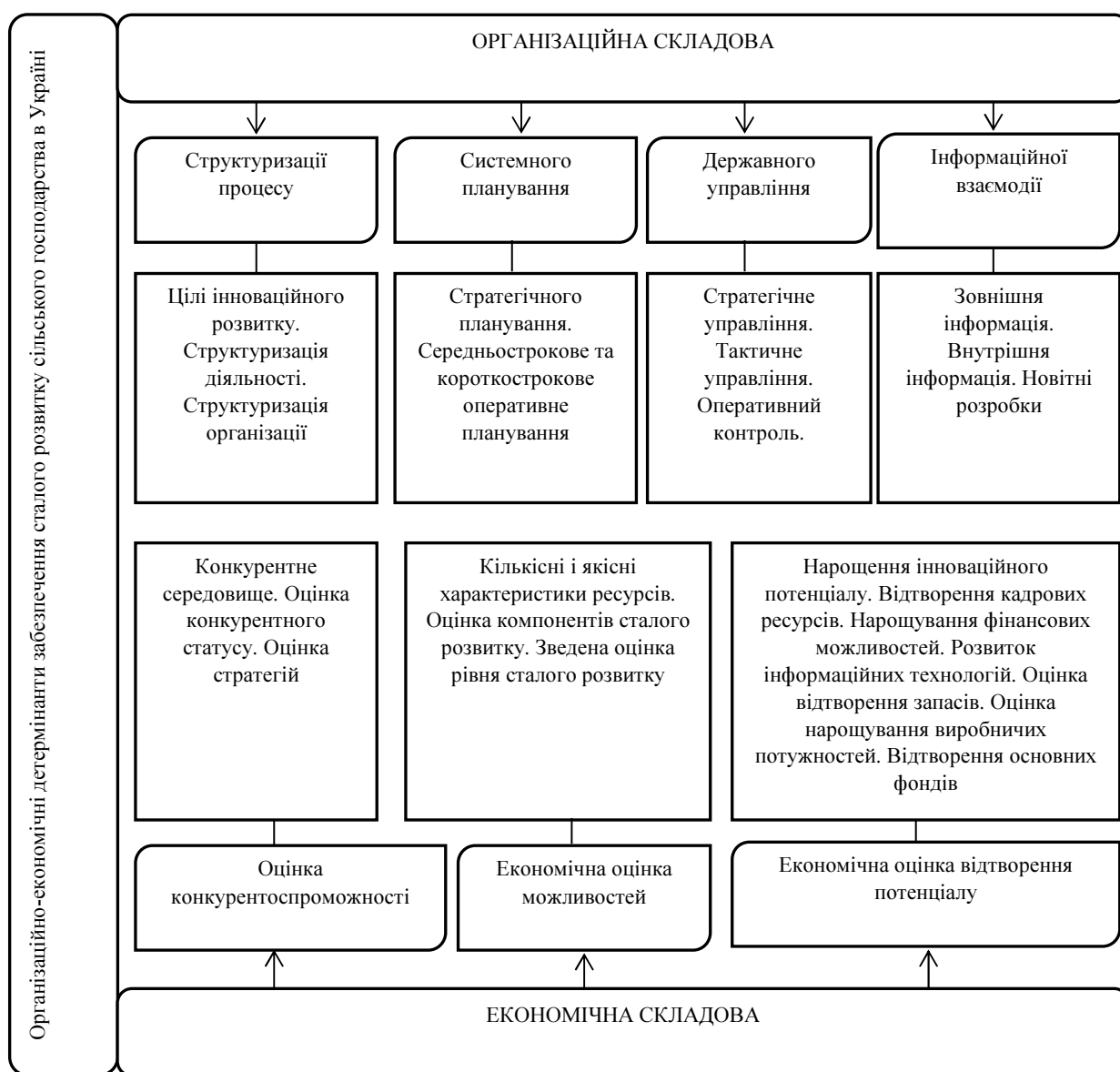

Рис. 4.6. Організаційно-економічні детермінанти державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства в Україні*

* Джерело: розроблено автором

Серед головних умов організаційно-економічного забезпечення державного регулювання розвитку сільського господарства, які необхідно обов'язково врахувати, наступні: кон'юнктура світового ринку аграрної продукції та продовольства; рівень внутрідержавного споживання та ціни на готовий продукт; інфраструктурно-обслуговуюча складова та її функціональні можливості й стан; регіональні особливості аграрного виробництва та сільських формувань; інноваційно-інвестиційна складова розвитку виробництва на селі [24].

Головною складовою при формуванні організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є конкурентна сталість, тобто можливість результатів виробництва утримувати високі ринкові позиції. Відомо, що досягнення стабільності сталого розвитку сільського господарства не є можливим без системного усунення проблем, які перешкоджають розширеному відтворенню, стабілізації обсягів виробництва продукції, упровадження принципів і технологій екологізації аграрного виробництва.

Головне завдання сучасного організаційно-економічного механізму державного регулювання забезпечення сталого розвитку сільського господарства полягає у формуванні сприятливих інституційних умов у контексті реалізації заходів сприяння розширеному відтворенню, стабілізації обсягу виробництва відповідно до потреб ринку. Механізм реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства як складна система повинен включити в себе також підсистему, яка б здійснювала моніторинг та аналіз інформації, що дозволить забезпечити прийняття конструктивних управлінських рішень. Інформаційна складова має вирішальне значення, адже сьогодні необхідна об'єктивна оцінка наявності й динаміки зміни кількісно-якісних характеристик факторів функціонування і розвитку виробництва продукції суб'єктами сільського господарства; засад та результативних характеристик використання виробничого потенціалу; прогнозування і передбачення умов зовнішнього природного середовища та ринку.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства як системи, а також конкретних

сільськогосподарських підприємств як суб'єктних виробничих формувань, забезпечить координацію господарських взаємодій у певному, сформованому державою і ринком інституційному середовищі, ефективне функціонування галузей та виробництв, задоволення потреб сільського соціуму, мінімізацію ризиків.

В організаційно-економічному механізмі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на засадах стабільності і стратегічності, новаційна складова, а саме – формування ефективних інститутів сприяння новаційності агробізнесних структур, набуває вирішального значення. Суть і концепція вирішення питання полягає в тому, що інноваційність – це головна вимога ринку, дотримання якої дає підстави сподіватися на перспективну конкурентоспроможність, а також на досягнення відповідних стандартів сталості й продовольчої безпеки. Саме тому, для створення дієвого організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, держава повинна реально оцінювати перспективні можливості суб'єктів аграрного виробництва з урахуванням їх сталої спроможності, а також потенціалу задоволення продовольчої безпеки. Складові організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства мають бути науково-обґрунтованими і у своїй сукупності функцій сприяти вирішенню різносторонніх проблем на мікро-, мезо- і макрорівні [25].

До таких цілей запропоновано віднести: досягнення фінансово-економічної стійкості, достойного рівня конкурентоспроможності галузей і виробництв, а також продукції аграрного виробництва; формування й ефективне використання передового, адаптованого до вітчизняних реалій науково-технічного потенціалу аграрного виробництва; підвищення соціальних стандартів життя населення; інституційне збалансування міжгалузевого обміну для забезпечення передумов сталого відтворення в сільському господарстві; формування ефективних, доступних для усіх виробників інститутів ринкової інфраструктури; підтримка доходів споживачів продовольства для формування вискоелективного внутрішнього аграрного ринку; формування прозорого механізму цінового регулювання ринків продукції аграрного виробництва; створення дієвого

фінансово-економічного механізму стимулювання розвитку сільського господарства; розвиток мережі інститутів, зокрема кооперативних, які сприятимуть забезпеченню доступу дрібних товаровиробників до експортних каналів збуту продукції; підтримка заходів зі створення і впровадження на практиці вітчизняних наукових розробок; розбудова механізмів саморегулювання, самофінансування і самоокупності суб'єктів ринкового обміну; стимулювання розробки й впровадження технологій аграрного виробництва, які забезпечать оптимізацію витрат і високий рівень конкурентоспроможності; удосконалення системи зайнятості на селі за рахунок створення умов для розвитку малого аграрного підприємництва; впровадження у практику господарювання адаптивних систем удосконалення діяльності суб'єктів аграрного виробництва [26].

Виконання наведених завдань, як передумов створення функціонального, адаптованого до вітчизняних реалій організаційно-економічного механізму реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, складає інституційну основу запровадження передового досвіду регулювання в галузі. Адже прогресивні моделі становлення найбільш конкурентоспроможних саморегульованих інституціональних формувань, передбачають обов'язковість виконання поставлених стратегічних завдань та стабільність результатів.

Концептуалізація та шляхи дотримання заходів, необхідних для реалізації напрямів формування організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, спрямовані на досягнення стабільності, високого рівня продовольчої безпеки, ефективності й конкурентоспроможності сільського господарства, а також створення організованого ринку.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні є однією із ключових підсистем загальної системи державного регулювання, що включає сукупність методів (економічних, адміністративних), принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на формування та розвиток сталого потенціалу. Елементи механізму мають складну, багаторівневу та ієрархічну організацію, виявляючи себе у вигляді відповідних підсистем: підсистема регулювання, підсистема

цілей та завдань, організаційно-функціональна структура узгодження яких пропонується проводити на основі комплексного та системного підходів.

Враховуючи стратегічну необхідність сталого розвитку сільського господарства, його ролі у функціонуванні держави, вважаємо, що об'єктивним та доцільним є врахування комплексності при формуванні такого механізму, що обумовлено взаємодоповнюваністю між різними складовими сталого потенціалу (фінансова, кадрова, матеріально-технічна, наукова тощо). Пропонуємо два підходи до розгляду такого явища: 1) лінійний підхід – відповідно до якого елементи в механізмі мають однаковий вплив один на одного та, відповідно, при їх функціонуванні дотримується комплексність; 2) ієрархічний підхід, коли один з елементів механізму виконує провідну роль, а інші його доповнюють, у контексті зростання ефективності їх функціонування та досліджуваного механізму загалом [27].

Враховуючи вищевикладене, нами запропоновано визначення сутності та змісту організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства – як сукупності послідовних дій, процесів щодо формування комплексу різнобічних стратегічних заходів, які реалізуються учасниками механізму для формування сприятливих умов активізації сталого потенціалу сільського господарства та функціонує з урахуванням ієрархічного підходу, який полягає у ефективному поєднанні сукупності спеціальних економіко-адміністративних методів, інструментів, принципів, функцій, завдань та важелів впливу на рівень сталого розвитку сільського господарства.

Процес функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства завжди передбачає наявність об'єкта та суб'єкта. Головною ознакою суб'єкта механізму є наявність у нього певних повноважень або компетенцій, що дають змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання.

У вітчизняній практиці господарювання найчастіше суб'єктами організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є суб'єкти господарювання сільського господарства та

органи державної влади. Об'єктом такого механізму виступають економічні процеси сільського господарства в цілому, його окремі елементи (прибуток, джерела формування фінансових ресурсів, структура капіталу, обсяги та інтенсивність грошових потоків, інвестиції, інновації тощо) та сукупність складових сталого потенціалу. В межах формування та розвитку сталого потенціалу, об'єкт визначається та коригується залежно від завдань [28].

Основною метою організаційно-економічного механізму є забезпечення збалансованості сталого розвитку галузі шляхом активізації ефективних інструментів державного регулювання для забезпечення ефективного поступу в довгостроковому періоді.

Важливою складовою механізму є функції. Узагальнюючи результати аналізу поглядів вчених на перелік функцій механізму, пропонуємо акцентувати увагу на організаційній, діагностичній, превентивній, регулюючій, захисній та контрольній функціях. Діагностична функція передбачає збір і аналіз інформації стосовно рівня сталого розвитку сільського господарства, оцінку та прогнозування його стану [29].

Організаційна функція полягає у формуванні ефективного організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в сучасних умовах. Регулююча функція полягає у посиленні взаємозв'язку економічної політики та основних напрямів розвитку аграрного виробництва, забезпеченні ліквідності, платоспроможності та рентабельності, посиленні фінансової стійкості тощо.

Захисна функція зводиться до гарантування та контролю за дотриманням законодавчих норм, а також полягає у здатності механізму захищати соціально-економічні інтереси всіх учасників механізму від дії внутрішніх та зовнішніх ризикованих факторів. Контролююча функція передбачає здійснення безперервного контролю за ходом реалізації управлінських рішень у сфері функціонування механізму й полягає у: встановленні граничних розмірів індикаторів рівня сталого розвитку сільського господарства та узгодженні з плановими завданнями, створенні системи інформації, виявленні відхилень між поточним рівнем сталого розвитку та плановим, здійсненні необхідного впливу на персонал, що здійснює прийняття відповідних рішень.

Функції організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства представляються в агрегованому вигляді та можуть бути деталізовані з врахуванням соціально-економічних відносин, структури капіталу, форм фінансування та фінансових інтересів сучасного сільського господарства.

Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства містить також підсистеми методів, інструментів та важелів, що формують базу самого механізму. В структурі запропонованого механізму ми виділяємо наступні групи методів: адміністративні та економічні.

Економічні методи характеризуються впливом на суб'єкт через його економічні інтереси шляхом матеріального стимулювання, тобто створюють матеріальну зацікавленість у відповідальних осіб за стан сталого розвитку сільського господарства. За допомогою адміністративних методів формується організаційна структура формування та реалізації сталого потенціалу сільського господарства, визначаються повноваження та відповідальність посадових осіб, розпорядок роботи, порядок дій у тій чи іншій ситуації [30].

До основних інструментів, за допомогою яких можна здійснювати реалізацію механізму, відносимо: 1) економічні: грошово-кредитну політику; - фінансово-бюджетну політику; - інноваційно-інвестиційну політику; - боргову політику; - амортизаційну політику тощо. 2) адміністративні: - нормативно-правове регулювання; - установлення державних норм, стандартів та антимонопольних заходів; - надання дотацій, субвенцій; - державна експертиза; - захист інвестиційно-інноваційних процесів; моніторинг, контроль.

Запропонований науковий підхід до функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, який полягає у трактуванні його як сукупності взаємоузгоджених засобів, методів та форм впливу суб'єктів, що корелюють з взаємозв'язками всіх інструментів механізму, продукують синергетичні соціально-економічні ефекти та включають комплекс методів координації, правових норм, елементів, упорядкованих відповідним чином у контексті подолання перешкод, які стоять на шляху розвитку сталого потенціалу сільського господарства в умовах глобалізаційних перетворень (рис.4.7).

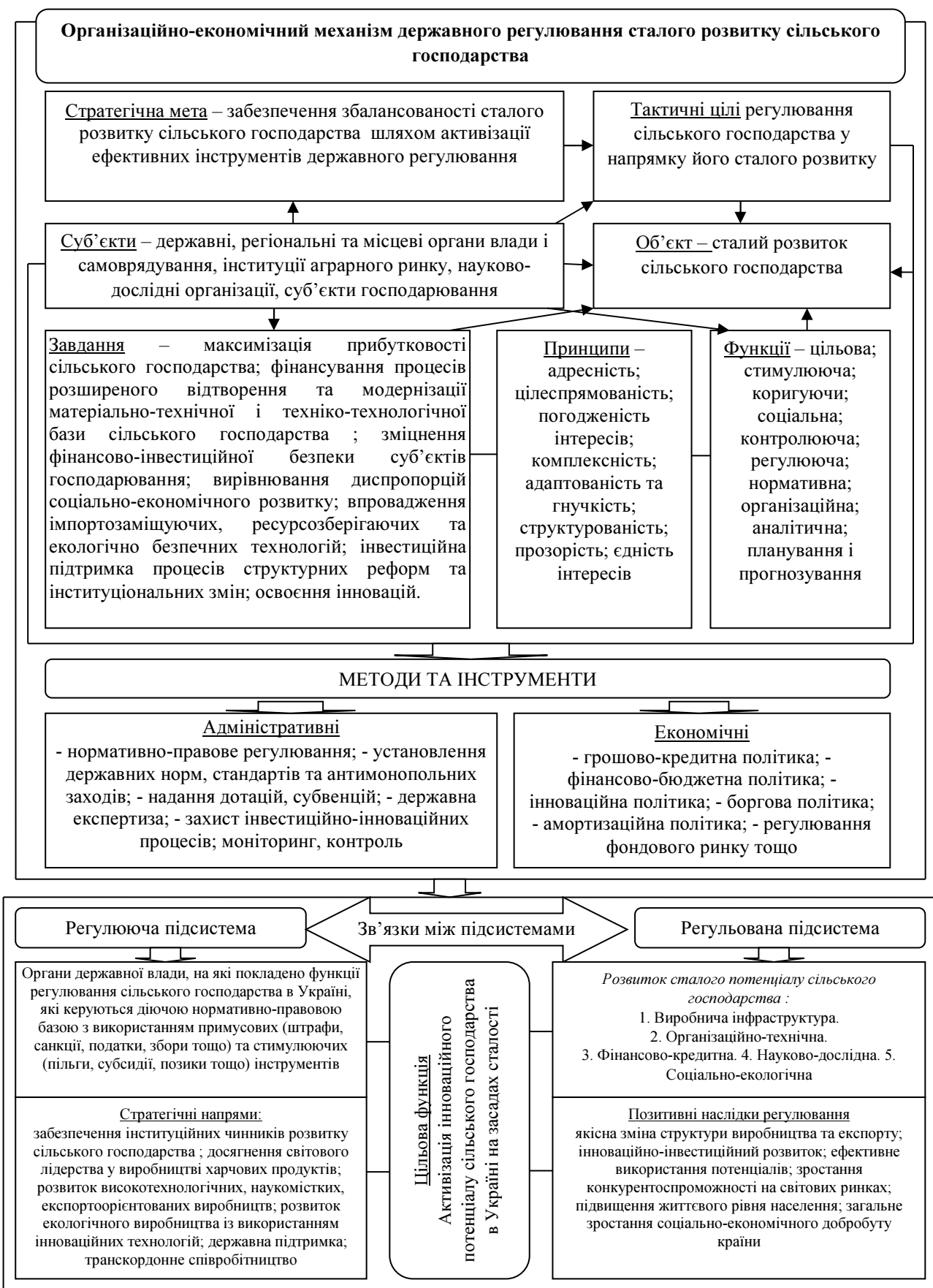

Рис.4.7. Графічне представлення організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні*

* Джерело: розроблено автором

Організаційно-економічний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства ґрунтується на розробці відповідної наукової теорії, концепції, стратегії і тактики, проведенні адекватної соціально-економічної політики, систематизації можливих ризиків, застосуванні засобів, способів та методів комплексного розвитку сталого потенціалу. Процес реалізації механізму включає наступні етапи: оцінка соціально-економічних відносин у сільському господарстві країни та стану інноваційно-інвестиційної діяльності; ідентифікація та структуризація можливих ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності, що впливають на розвиток сталого потенціалу; оцінка та аналіз рівня сталого розвитку сільського господарства; розробка заходів, націлених на ефективність формування та реалізації державного регулювання; вибір заходів зниження ризиків; контроль реалізації заходів щодо сталого розвитку сільського господарства [31].

Зв'язок між елементами підсистем реалізації організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства здійснюється завдяки цільовій функції, дія якої спрямована на задоволення потреб всіх учасників процесу сталого розвитку галузі:

- відбувається якісна зміна структури й частки виробництва та експорту на користь більш високотехнологічних та конкурентоспроможних інноваційних агропромислових продуктів;

- інноваційно-інвестиційний розвиток сільського господарства у контексті забезпечення його сталого розвитку та конкурентоспроможності на світовому ринку;

- максимально ефективне використання наявних фінансових ресурсів, елементів сталого потенціалу, та факторів виробництва;

- підвищення життєвого рівня населення задіяних безпосередньо у аграрному виробництві [32].

Для досягнення мети механізму розробляється комплекс стратегічних завдань які пов'язані з модернізацією сталої системи, зі структурними реформами в сільському господарстві, впровадженням інституційних змін в інноваційно-інвестиційний управлінський процес, формування та гарантування

підтримки сприятливого інвестиційного клімату, розвиток на засадах стійкості, що включає як один з компонентів добробут населення та екологічну безпеку.

Однією із складових організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства є система його забезпечення. На основі аналізу фахової економічної літератури, пропонуємо виділяти наступні підсистеми забезпечення такого механізму: ресурсне забезпечення (зовнішні та внутрішні джерела формування ресурсів для забезпечення розвитку сталого потенціалу сільського господарства); нормативно-правове забезпечення (сукупність нормативно-правових актів, що регулюють інноваційну діяльність); інформаційне забезпечення (сукупність зовнішніх та внутрішніх інформаційних потоків, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки ефективних управлінських рішень щодо розвитку сталого потенціалу сільського господарства); методичне забезпечення (система аналітичних прийомів та способів оцінки ефективності формування та рівня розвитку сталого потенціалу сільського господарства, з урахуванням внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей між складовими сталого потенціалу); кадрове забезпечення (персонал, необхідний для забезпечення розвитку сталого потенціалу сільського господарства); технічне забезпечення (комплекс програмно-технічних засобів, що сприяють розвитку сталого потенціалу) [33].

Отже, із врахуванням результатів проведеного дослідження, виявлених передумов, встановлених взаємозв'язків, виділених функціональних підсистем організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, нам запропоновано стратегічні імперативи сталого розвитку сільського господарства на умовах інтегруючої взаємодії держави та галузі: фінансові (розвиток механізму страхування фінансових, валютних і кредитних ризиків, субсидування з бюджету інвестиційних і сезонних кредитів; податкові інвестиційні пільги, приватно-державне проектне фінансування; співфінансування, реструктуризація боргів та ін.); інноваційно-інвестиційні (формування довгострокової інноваційно-інвестиційної політики, організація аудиту наукових розробок, фінансування грантів, підтримка фінансового лізингу, гарантії сталого інвесторам, страхування, ліцензування,

податкові пільги, ліцензування та ін.); організаційно-економічні (ефективне антимонопольне регулювання цін, тарифів на паливно-мастильні і матеріальні ресурси, механізми пільгового кредитування, реструктуризація боргів, кооперації, розвиток системи контролю якості, податкове обмеження зовнішньої торгівлі та ін.); соціальні (підтримка і фінансування підготовки кадрів, соціальна політика, орієнтована на вирівнювання умов життя, стимулювання закріплення в сільській місцевості молодих фахівців та ін.) [34].

Застосування стратегічних імперативів сталого розвитку сільського господарства в Україні відбувається шляхом застосування формального примусу (насадження зверху державою та її інституціями, що складає прояв державного регулювання на основі владного упорядкування) та неформального примусу (на основі сигналів ринку, детермінованих його законами, поточною ситуацією, а також поведінкою суб'єктів аграрного виробництва). Визначені підходи є актуальними для України, але у формуванні ефективних стратегічних імперативів удосконалення сталої політики регулювання інноваційно-інвестиційних відносин у сільському господарстві важливо враховувати його інституційні особливості [35].

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні для здійснення ефективного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства з метою виробництва конкурентоспроможної наукоємної продукції доцільно вносити зміни на всіх управлінських рівнях. Для сприяння розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в сфері наукоємного аграрного виробництва варто, на думку автора, заходи сталої політики розробляти окремо, для кожного рівня регулювання.

Здатність сільського господарства залучати та оптимально використовувати інвестиції в інновації багато в чому залежить від наявності сприятливих умов, при цьому рішення соціальних задач у багатьох випадках є наслідком економічного прогресу. Однак у рамках державного регулювання неприпустимо визначати пріоритетність економічного розвитку перед соціальним при всій показній привабливості такого підходу, з іншого боку, обмежуваний характер соціальних вимог не повинен приймати переважного фактора, особливо в умовах дефіциту

ресурсів. Виходом із протиріччя між макроекономічними і соціально-економічними критеріями стають корпоративні методи регулювання на регіональному рівні. Але і корпоративні методи повинні бути обмежені, тому що перетворення територій у гігантську корпорацію в остаточному підсумку приводить до соціально-економічних потрясінь.

Як і в цілому для державного регулювання сталого розвитку країни, так і для сільського господарства зокрема, існує можливість використання всіх трьох підходів: макроекономічного, соціально-економічного і корпоративного. Розглядаючи особливості кожного з підходів, дійдемо висновку, що можливо побудувати таку систему, коли кожний з них взаємно доповнює один одного. Таке сполучення різних підходів здійснюється при наступних умовах:

- макроекономічний підхід формує необхідні інституціональні умови реалізації сталої аграрної політики (сюди, насамперед, віднесемо непрямі методи державної підтримки використання сталого потенціалу – законодавство, інфраструктура, фіскальна політика);

- соціально-економічний підхід визначає мету функціонування аграрної політики в країні, що забезпечує соціальну стабільність;

- корпоративний підхід дозволяє реалізувати методи прямої державної підтримки розвитку сталого потенціалу – формування організаційних платформ з реалізації інноваційних розробок у сільському господарстві при участі держави, суб'єктів аграрного виробництва, науково-освітнього сектору та громадськості [36].

На нашу думку, основним інструментом державного регулювання, який дозволяє забезпечувати ефективний сталий розвиток сільського господарства в Україні залишаються програми, які інтегрують і координують діяльність відповідних адміністрацій, спрямованих на розвиток та зусилля відомств на різних рівнях. Під державною інноваційною програмою розуміється сукупність установлених цілей і пріоритетів розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в сільському господарстві, шляхів та засобів їхнього досягнення на основі взаємодії всіх зацікавлених учасників виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу.

У цьому зв'язку програмно-цільовий підхід до вирішення проблем сталого розвитку сільського господарства слід розглядати як інструмент державного регулювання, що одночасно забезпечує як формування сталої політики в цілому, так і її реалізацію у виді конкретних програм різного рівня і призначення. Нами зазначено, що програми повинні відповідати ряду обов'язкових вимог, а саме: легітимність; нормативність програм будь-якого рівня; реальність; диверсифікованість; конкретність цілей і задач; контрольованість; відповідальність [37].

Державна інноваційна програма розвитку сільського господарства як частина аграрної політики повинна містити наступні положення:

1) аналітичну частину, яка включає в себе аналіз стану сталої активності з метою виявлення: рівня та ступеня використання сталого потенціалу; перспективності і напрямків інноваційно-інвестиційної діяльності у сільському господарстві, її масштабу та впливу на конкурентоспроможність аграрної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; структурних і інституційних змін; умов підвищення рівня розвитку сталого потенціалу;

2) план заходів, спрямованих як на поліпшення сталого клімату в сільському господарстві, так і спрямованих на підтримку окремих суб'єктів господарювання;

3) систему контролю за здійсненням програмних заходів і систему моніторингу за розвитку сталого потенціалу сільського господарства [38].

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що держава підтримує інноваційні проекти на різних стадіях виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу по-різному, але здійснення єдиної координації найбільш ефективно в рамках інтегрованої сталої програми. Аналіз результатів виконання державних та регіональних програм показує, що основною причиною їхньої недостатньої ефективності є як застосування традиційних ієрархічних принципів організації окремих стадій виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу, так і відсутність інтеграційного ринкового механізму використання та залучення необхідних ресурсів (фінансових,

технологічних, виробничих, управлінських, кадрових та ін.) для реалізації всього виробничо-господарського та інвестиційно-інноваційного процесу [39]. Така ситуація приводить до розривів між стадією наукового дослідження і наступним процесом комерціалізації результатів наукових досліджень, а також дослідним і аграрним виробництвом, що негативно позначається на комерційній і бюджетній ефективності. Необхідно для досягнення ефективності сталої програми розвитку сільського господарства дотримуватися ряду умов і процедур.

До позитивних наслідків реалізації інноваційних програм розвитку сільського господарства в Україні можна віднести: збільшення доходу бюджету; створення національного ринку новацій; формування нових робочих місць; формування зв'язків між регіонами; зменшення дотацій у регіони.

До стратегічних цілей розвитку сільського господарства як результату ефективного використання сталої потенціалу належать: формування додаткових джерел фінансових ресурсів; збереження кадрового потенціалу; залучення молоді до науково-технічної діяльності; підвищення конкурентоспроможності сільського господарства на вітчизняному та світовому ринках.

Нами запропоновано визначити пріоритети сталої розвитку сільського господарства України для розробки системи та структури цілей сталої програми в рамках державної аграрної політики. Першочерговим пріоритетом є орієнтація на глобальні критерії науково-технічного прогресу, що дозволяють здійснювати добір прогресивних технологій і продуктів.

Наступним за значущістю пріоритетом є досягнення цілей соціально-економічного розвитку. Головне завдання органів державної влади при цьому полягає в створенні сприятливого соціально-економічного середовища й умов для підвищення інвестиційної активності в науково-новаційній сфері [40].

Третій пріоритет: інноваційна політика в країні повинна мати селективний, строго вибіркового характер, не прагнучи охопити всі напрямки науково-технічного розвитку, а, вибравши напрямки стратегічного прориву, за якими можливе перевищення існуючого технологічного рівня, концентрувати на них основну частину обмежених ресурсів [41].

Кожен суб'єкт господарювання сільського господарства має свою специфічну, відтворювану і технологічну структуру, свою систему пріоритетів, та повинен розраховувати на власні сили і ресурси при реалізації сталої стратегії.

Шляхи і засоби досягнення цілей в інноваційній програмі диференціюються в залежності від рівня і масштабу сталої сфери в країні: структурні й інституційні зміни в науково-освітній сфері, розвиток сталої інфраструктури. Шляхи і засоби досягнення інноваційних цілей у сільському господарстві інакше можуть бути сформовані у виді прямої і непрямой підтримки відповідних інноваційних дій.

Для подальшого формування сталої програми розвитку сільського господарства необхідно здійснити організацію моніторингу сталого потенціалу та набір організаційно-адміністративних дій як плану стратегічних заходів. Для реалізації аграрної сталої політики запропоновано необхідність формування аналітичних служб при відповідних адміністраціях, які забезпечують моніторинг сталого потенціалу [42].

Значимість аналітичної роботи у реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства важко переоцінити. В даний час фахівці різного профілю різних підрозділів аналізують причини положення, у якому знаходиться сучасний сільське господарство. Фахівці сфери фінансів та інвестицій вважають, що всі проблеми полягають в недостатності фінансування, фахівці сфери регулювання вважають, що причини кризи полягають у віджилих схемах керівництва, економісти бачать корені всіх лих у старих методах господарювання, а фахівці з регулювання персоналом – у системі підготовки і розміщення кадрів. На наш погляд, причини слабості багато в чому полягають у відсутності належним чином поставленої єдиної інформаційно-аналітичної роботи. Аналіз досвіду закордонних адміністрацій показує, що найбільша увага у реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства приділяється аналітичній роботі [43].

Найкращим способом формування аналітичної діяльності є формування власних аналітичних служб при органах виконавчої влади, що забезпечують безперервність моніторингу процесів у сільському господарстві (у тому числі й інноваційних), залучаючи для рішення разових задач ведучих експертів певного регіону [44].

При цьому аналітична служба не повинна безпосередньо брати участь у прийнятті рішень, тому що характер роботи аналітиків значною мірою відрізняється від процесу регулювання. У структурі суб'єктів господарювання аналітична служба безпосередньо підпорядковується першим особам і повинна бути незалежною від інших управлінь, служб і відділів. Однак це не означає, що служба повинна бути цілком відокремлена від діяльності суб'єктів господарювання. З одного боку, аналітики повинні одержати весь обсяг необхідної інформації з будь-яких відділів, а з іншого, при необхідності можуть готувати спеціалізовані інформаційні матеріали або для окремих служб, або широко розповсюджені для всіх зацікавлених сторін. З необхідності одержувати всю інформацію від інших відділів впливає вище положення аналітичної служби в структурі сільського господарства. Це положення може не бути закріплене формально, однак повинно, щонайменше, існувати розпорядження про надання усіма відділами аналітичній службі будь-якої інформації на запит, або права й обов'язки такої служби повинні бути чітко регламентовані відповідним положенням [45].

Отже, автором представлено концептуальний підхід до функціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні, який є однією із ключових підсистем загальної системи державного регулювання, що включає сукупність методів (економічних, адміністративних), принципів, функцій, завдань, важелів та інструментів впливу на розвиток новаційно-інвестиційної діяльності вітчизняного сільського господарства. Запропоновані стратегічні імперативи використання такого механізму на умовах інтегруючої взаємодії держави та галузі: розробка стратегій сталого розвитку сільського господарства на засадах ефективності використання наявного сталого потенціалу; модернізація сировинної складової; використання інвестиційних стимулів для підтримки сталого розвитку сільського господарства; використання переваг державно-приватного партнерства у контексті реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах глобалізації.

Ефективне функціонування вітчизняного сільського господарства безпосередньо залежить від дієвої державного регулювання забезпечення його

розвитку. Обґрунтований організаційно-економічний механізм реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства, який функціонує за допомогою сукупності підсистем, які охоплюють і регламентують усі процеси, що відбуваються в сільському господарстві та відповідні детермінанти. У свою чергу державне регулювання сталого розвитку сільського господарства є елементом складнішого порядку сформована на основі сучасних досягнень науково-технічного прогресу, культурних та духовних традицій тощо. Удосконалення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства повинно орієнтуватись на: підвищення рівня його конкурентоспроможності; обмеження ринкової влади крупних корпоративних структур (агрохолдингів); формування сільського розвитку на основі громад; активізації державної підтримки інноваційних ініціатив у малому й середньому аграрному бізнесі; дотримання національно-адаптованих інституцій, які враховують вітчизняні традиції.

4.3. Інноваційна інфраструктура забезпечення сталого розвитку сільського господарства в умовах цифрових трансформацій національної економіки

Сільське господарство України орієнтовано на формування ефективного соціально спрямованого сектору національного господарства, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку, що на даному етапі поступу вимагає пріоритету використання інформаційних технологій. Тобто, сталий розвиток сільського господарства в Україні у значній мірі залежить від кількості та якості використання інформації, її продуктивного відображення в техніко-технологічних процесах. Економічний ріст в цілому вже не зводиться до загальновизнаного типу росту (екстенсивному та інтенсивному), а відбувається становлення нового інформаційного типу зростання, який включає в себе деякі риси усталених типів росту). У свою чергу, інформаційний ріст відбувається за рахунок якісних

змін, які обумовлені застосуванням в аграрному виробництві науково-технічної інформації. Важливою чергою такого росту, за оцінками ряду науковців, є нерозривність інформації як предмета праці та засобів праці. Відповідно, інформація надає вплив на всі ланцюжки виробничого процесу, підвищуючи його якісні та кількісні характеристики.

Тому при реалізації державного регулювання сталого розвитку сільського господарства бажано мати узгоджений інформаційний механізм, який би сприяв розробці та реалізації ефективних інноваційних проєктів, враховуючи потреби як самого суб'єкта господарювання, так і систем більш високих рівнів ієрархії.

У світі апробовані різні моделі інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку, наприклад, які функціонують через створені start-up компанії, офіси, відділи чи лабораторії з трансферу технологій і комерціалізації, а також через розширення співпраці в рамках державно-приватного партнерства. Світовий досвід інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства намагаються імплементувати у вітчизняну практику. Однак, переважно це здійснюється несистематично, непослідовно, несинхронізовано, що обмежує можливості досягнення запланованих ефектів.

Одним із ефективних моделей інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку можуть стати створювані на базі закладів освіти та науки спін-офф компанії, головне завдання яких полягає в доведенні новацій до стану, придатного для використання в сільському господарстві, наприклад, в технології, з подальшою передачею її бізнесу [46].

Схематичне представлення моделі інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку через створення спін-офф компанії за участю науково-освітніх закладів відображено на рис. 4.8. За цією схемою науково-освітні заклади самостійно або із залученням партнера – сталої компанії, що спеціалізується на наданні послуг з сталого менеджменту, заснують спін-офф компанію. Організаційно-правовою формою такої компанії може бути господарське товариство, наприклад, товариство з обмеженою відповідальністю. Однією з умов створення господарського

товариства є формування його учасниками статутного капіталу. Законодавство України дозволяє вносити в статутний капітал відчужувані права, що мають грошову оцінку. Це означає, що з цією метою можна використовувати майнові права на об'єкти комерціалізації, створені в результаті наукових досліджень. Така можливість ґрунтується на нормі Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” (ст.11 ч.1), згідно з якою майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, створені за державні гроші, належать розробнику, тобто науковій організації, що отримала державне замовлення на виконання наукових досліджень [47].

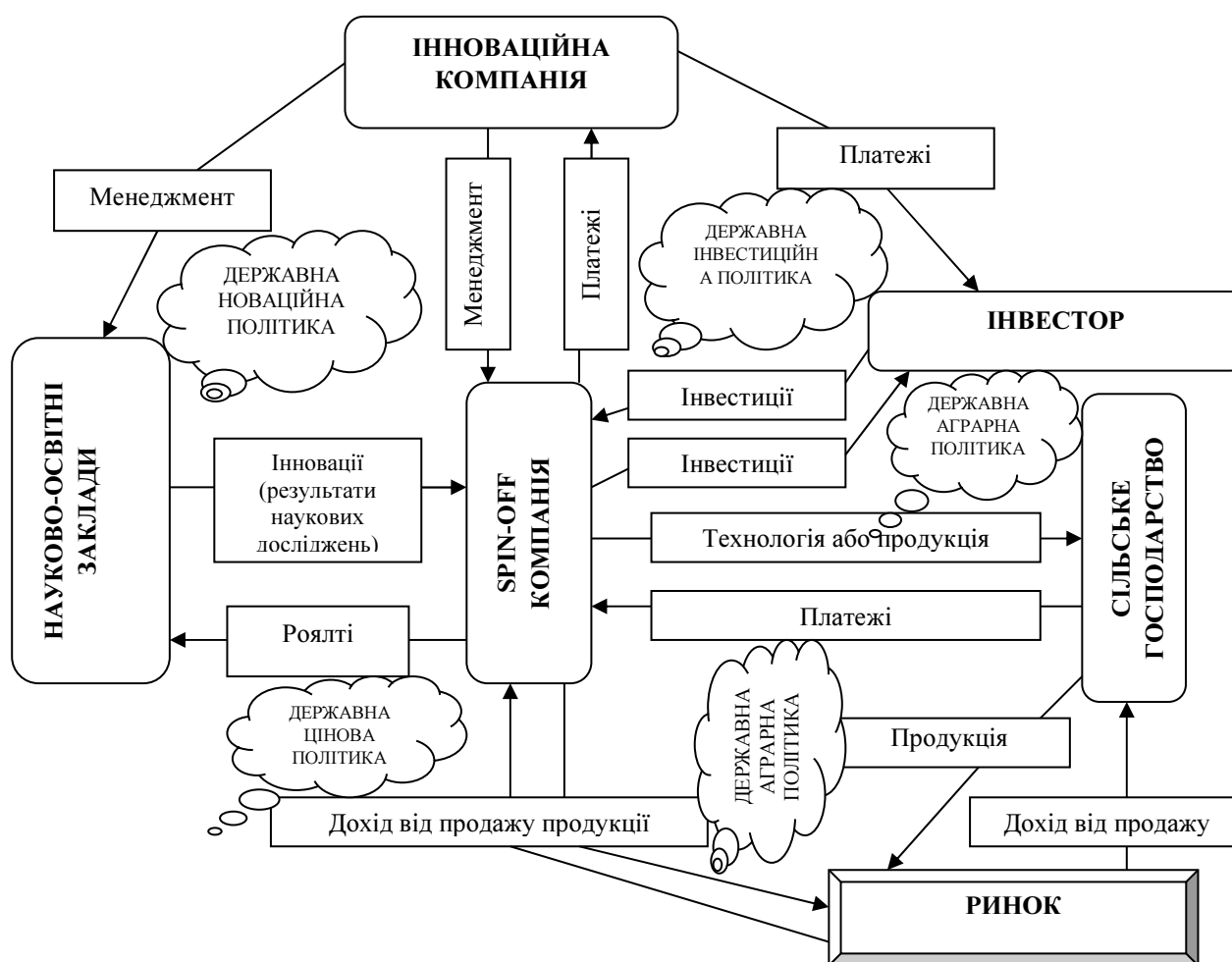

Рис. 4.8. Схематична інтерпретація моделі інформаційного забезпечення державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні через спін-офф компанію*

* Джерело: розроблено автором [48]

Важливою складовою у процесі формування інформаційного суспільства є використання можливостей імплементації інформаційно-комунікаційних технологій у контексті продукування інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари і надавати послуги, сприяючи сталому поступу країни. Імплементація інформаційно-комунікаційних технологій у період інтенсивного розвитку відповідних ринкових відносин є одним з важливих елементів ефективного інформаційного механізму реалізації ефективного державного регулювання сталого розвитку сільського господарства України.

Функціонуючі на сьогодні в Україні автоматизовані інформаційні системи орієнтовані на вирішення проблем на місцевому, регіональному, галузевому, національному або ж міжнародного значення. Так вітчизняна інтегрована система трансферу технологій насамперед призначена для постійного накопичення та забезпечення своєчасного обміну інформацією між відповідними розробниками та споживачами сталої аграрної продукції [49].

Ключовою метою функціонування мереж трансферу є формування умов для підтримки інформаційних технологій, високотехнологічної аграрної продукції та послуг на внутрішньому та міжнародному ринках, скорочення витрат на налагодження співпраці з замовниками й партнерами, забезпечення юридичної підпорядкованості відповідних угод й правової охорони результатів інтелектуальної власності.

Головною метою функціонування представленої системи є: - сприяння забезпечення відкритості доступу до необхідної інформації щодо новацій й інших об'єктів комерціалізації, які насамперед мають комерційну цінність; - автоматизація організації процедур розміщення інформації про відповідні результати наукових досліджень, формування відкритих каталогів, різних конкурсів, систем запитів; - формування прозорого процесу у сфері взаємодії брокерів й потенційних покупців; - стійкий розвиток інформаційних ресурсів та послуг, які сприяють оптимальному сприйняттю України у міжнародному співтоваристві, підвищення довіри до міжнародного співробітництва.

При формуванні вітчизняної інтегрованої системи щодо трансферу технологій реалізовані ключові принципи формування Європейської мережі для

підтримки підприємництва й новацій (Enterprise Europe Network – EEN), відповідної російської мережі трансферу технологій (Russian Technology Transfer Network – RTTN) і позитивний досвід формування таких мереж в Білорусі та Україні. Ключові цілі, завдання, оптимальна структура й організація діяльності відповідної системи пов'язані із проведенням функцій та завдань щодо комерціалізації новацій, які представлені в Положенні щодо роботи Української інтегрованої системи трансферу технологій.

В Україні результативність інформаційного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства безпосередньо залежить від швидкості переходу до цифрової економіки, яка визначається як господарська діяльність, де ключовим фактором виробництва є дані в цифровому вигляді, обробка великих обсягів і використання результатів аналізу яких порівняно з традиційними формами господарювання дозволяють значно підвищити ефективність функціонування різних секторів (бізнесу, держави, соціальних організацій та установ, громадськості тощо). Без цифрової економіки неможливо забезпечити сталий розвиток, а отже й конкурентоспроможність країни на світовому ринку, в зв'язку з цим вона стає найбільш пріоритетним напрямком державного регулювання в Україні.

Вперше поняття цифрової економіки введено дослідником Н. Негропonte в 1995 р. [50]. Серед сучасних науковців, які досліджують особливості становлення та розвитку цифрової економіки, підтримуємо думку А. Урманцева, який розглядає зміст поняття цифрової економіки у контексті двох підходів: класичний (“...економіка, заснована на цифрових технологіях, наприклад телемедицина, дистанційне навчання, продаж медіаконтенту та ін.”) та розширений (економічне виробництво з використанням цифрових технологій) [51]. К. Варламов у своїх дослідженнях визначає цифрову економіку не як “...окрему галузь економіки, а як результат впровадження цифрових технологій і перенесення в цифрове середовище існуючих видів діяльності та створення нових”. Поділяємо думку К. Варламова щодо реалізації процесу “...цифровізації економіки, де використання цифрових технологій і використання автоматизації виробництва та регулювання призведе до економічного зростання та поліпшення якості життя населення” [52].

Сталого інструментом цифрової економіки, який дозволяє забезпечити всі необхідні умови та механізми, є технологія Blockchain. Blockchain - ланцюжок певних блоків, база даних, доступ до якої можна отримати будь-якій людині. Так звана “технологія розподіленого реєстру”, де не існує чіткого централізованого регулятора, який міг би певним чином розпоряджатися Blockchain на особистий розсуд. Тобто, особливість Blockchain передбачає, що дані, які внесені один раз, зберігаються, що дозволяє проводити перевірку походження інформації і її достовірність. Такі дані не можна змінювати, вони є багаторазовими продубльованими й зберігаються в певній розподіленій мережі, яка розроблена та підтримується усіма можливими учасниками. Необхідну інформацію в базу даних можна додавати, однак не перезаписувати. Тобто достовірність документа можна легко простежити, так як кожен учасник може бачити, ким він був записаний у Blockchain систему. Також особливістю є те, що інформація завжди доступна, її у свою чергу не можна підробити, вона є прозорою, такі бази даних роблять її досить стійкою до незаконного втручання, у неї є більш низька вартість обслуговування. Крім цього, така технологія дає можливість уникнути численні помилки при обробці транзакцій і скоротити кількість шахрайських операцій [53].

На думку експертів, які аналізують перспективи реалізації технічних рішень, які є в основі Blockchain-технологій, на сьогодні є два невирішених завдання: організаційно-інституційне забезпечення мережі для ефективної роботи Blockchain і надання необхідного обсягу інформаційного простору [54].

Згрупувавши погляди науковців, у даному напрямі, Blockchain представляється як безперервний поетапний ланцюжок блоків. У свою чергу, кожен блок зберігає різні дані: від етапу укладених угод до необхідних фінансових звітностей. Новий блок прикріплюється до попереднього за допомогою складних алгоритмів. В кожному наступному блоці зберігається інформація про попередній. Жоден з елементів цього взаємозалежного ланцюга не можна видалити, змінити або замінити. Кожен блок містить інформацію про час його створення та унікальний цифровий підпис.

Функціонування такої технології передбачає використання єдиної криптовалюти. Нею може стати як одна з нині існуючих, наприклад, “крипто-

євро”, “крипто-долар”. Учасники мережі інформаційних сегментів Blockchain - технології діляться на дві групи: звичайні користувачі (створюють нові записи) і Майнер (створюють блоки, перевіряючи транзакції на їх справжність). Користувачами є контрагенти або інші учасники договору. Майнери надають послуги щодо переведення даних в бітову (цифрову) структуру і перевірки транзакцій на їх реалістичність, що вимагає наявності потужного устаткування. Майнери підтверджують операцію і заносять в окрему базу, де вона стає однією з ланок (блоків) алгоритму. Після чого звичайні користувачі отримують коди доступу до блоків і зберігають їх у себе.

У книзі “Блокчейн: Схема нової економіки” дослідник і засновник інституту Blockchain -досліджень, Мелані Свон, виділяє три умовні сфери застосування такої технології [55]: - Blockchain 1.0 – це валюта (криптовалюта застосовуються в різних додатках, що мають відношення до фінансових транзакцій, наприклад системи переказів і цифрових платежів); - Blockchain 2.0 – це контракти (платформи в сфері економіки, ринків і фінансів, які працюють з різними типами інструментів – акціями, облігаціями, ф’ючерсами, заставними, правовими титулами, активами і контрактами); - Blockchain 3.0 – платформи, сфери застосування яких знаходяться за рамками фінансових транзакцій та ринків (поширюються на сфери державного регулювання, охорони здоров’я, науки, освіти та ін.).

На сьогодні у світі розвиток новаційних інформаційних технологій відбувається з вражаючою швидкістю та якщо раніше вони певним чином впливали на відносно нові та високотехнологічні галузі, то зараз прийшов час традиційних й консервативних бізнесів. У даному контексті на особливу увагу заслуговує саме аграрний бізнес. На нашу думку, саме сільське господарство є одним з найбільш перспективних галузей України для впровадження та розвитку Blockchain-технології. Вітчизняний аграрний бізнес має комплекс нагальних проблем, які можна вирішити шляхом впровадження сталої Blockchain-технології. Тобто, пропонуємо під Blockchain-технологією в аграрному бізнесі розуміти сталий спосіб зберігання даних, цифровий реєстр будь-яких транзакцій, угод або смарт-контрактів у напрямку зберігання будь-

якої інформації: дані про видані кредити або про договори оренди на землю, фінансову звітність за витратами на гектар (паливо, агрохімія, добрива, насіння), або закупівлі інших матеріалів, агротехнологічних операцій, договорів щодо реалізації продукції тощо [56].

Світовий досвід досить вражає масштабами використання Blockchain-технології в різноманітних сферах, насамперед сільському господарстві. За три квартали 2018 року обсяги венчурних інвестицій в Blockchain-стартапи досягли практично 3,9 млрд доларів (на 280% більше, ніж за попередній 2017 рік), рис. 4.9. Проведене дослідження дозволило систематизувати переваги та можливі ризики впровадження Blockchain-технології в сільському господарстві України.

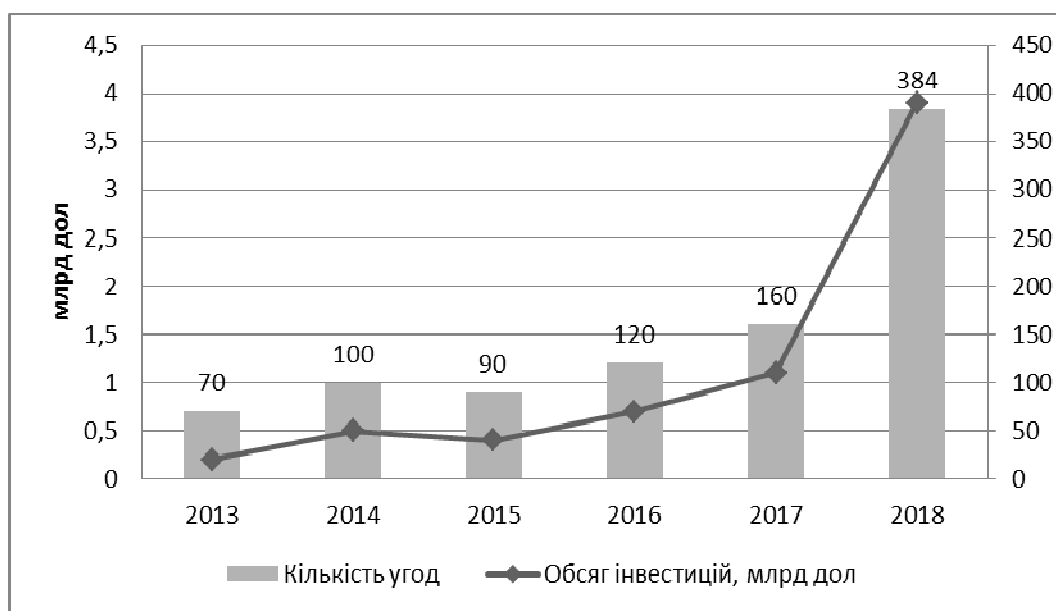

Рис.4.9. Динаміка розвитку Blockchain-технологій в світі*

*Джерело: URL: <http://blockchain-invest.com>

1. *Соціально-економічний ефект* – досягається у контексті реалізації принципу прозорості та етапах постачання аграрної продукції (тобто від виробника до споживача продукції), що: по-перше, сприяє своєчасному задоволенню потреб і збереженню здоров'я людей; по-друге, забезпечення стабільності прибутків для бізнесу; по-третє, подолання тіньового сектора. Адже, така новаційна технологія є досить корисна не лише для споживачів продукції, а й для її постачальників і виробників. Саме технологія Blockchain

дає можливість аграрному бізнесу налагодити процес формування прозорого алгоритму щодо виробництва і поставки продуктів, гарантуючи соціально-економічну і насамперед промислову безпеку держави. У свою чергу, споживачі прагнуть володіти інформацією про походження продукції і готові переплачувати, за умови наявності необхідної інформації про товар. На сьогодні дотримання необхідних стандартів в Україні гарантує необхідна система сертифікації, однак вона занадто дорога і не завжди достовірна. Тобто, використання Blockchain-технології сприяє мінімізації а й в перспективі уникнути такої проблеми, адже не дозволяє змінювати попередньо внесені дані непомітно. Отже, прозорість – одна із загальновизнаних ключових переваг використання Blockchain технології в сучасному сільському господарстві.

Дослідженням Global Data “Як британці роблять покупки” підтвердили, що споживачі починають частіше цікавитись якістю продукції, яку вони споживають. Відповідно до даних Retail Insight World французький постачальник Carrefour у своїй діяльності використовував Blockchain технологію, для того щоб зробити більш відкритою інформацію про курку, яка перебуває на вільному виході. Тобто покупці можуть обрати собі курку, визначити терміни її функціонування, а також вибрати інкубатор та фермера, який буде її вирощувати. У 2017 році такі продуктові корпорації як NESTLE, Unilever, Walmart Inc та Dole у співробітництві з IBM заснували Blockchain систему Food Trust. Ключова мета Food Trust – формування уніфікованої системи для ведення документації, яка прийнята всіма ключовими гравцями ринку. Введення такої системи сприяє посиленню заходів для безпеки всього сільського господарства. Компанія IBM випускає новий додаток для фермерів, що сприятиме додаванню інформації в базу даних Food Trust. Позитивним прикладом є практика Louis Dreyfus Company, яка продала 60 000 тон сої з США такій китайській компанії Shandong Bohi Industry шляхом електронної платформи Easy Trading Connect. У даному процесі брали участь різні міжнародні фінансові групи ING, Societe Generale та ABN Amro. Оприлюднено офіційні дані щодо глобальної логістичної компанії Agility по реалізації системи відстеження вантажів, які розроблені IBM та Maersk на базі відповідної технології розподіленого реєстру [57].

2. *Проведення страхування соціо-еколого-економічних інтересів стейкхолдерів сільського господарства.* Так як записану в Blockchain платформу інформацію не можна змінювати за умови її доступності всім, Blockchain тим же застраховує від можливих тіньових механізмів зі сторони відповідних партнерів. Проте, зауважимо, для використання такої переваги варто співпрацювати з організацією, яка має позитивну репутацію на ринку, з метою забезпечення достовірності внесення необхідної коректної інформації.

3. *Активізація механізму для залучення інвесторів* (сприяння інвестиційній підтримці малого і середнього аграрного бізнесу). Тобто використання Blockchain технології сприяє скороченню періоду отримання платежів для галузі, не враховуючи невизначені платежі. Така технологія сприяє передачі платежів з правом власності, у свою чергу уникаючи можливого ризику втручання третіх сторін. Наприклад, Square Peg Capital інвестує в технологію Blockchain стартап Agridigital. Даний стартап сформував власну Blockchain платформу для стійкого розвитку сільського господарства та поставки відповідної сільськогосподарської продукції. У 2016 року такі фірми уклали договір на експорт 1,6 тони зерна у сумі 360 млн дол. Таким чином їх послугами користуються практично 1300 клієнтів [58].

Отже, впровадження представленої сталої технології сприятиме не лише нейтралізації посередників у відповідних фінансових операціях, а й значно скоротити витрати. Так наприклад, перевезення 17 тон мигдалю з Австралії до Німеччини, на період підписання договору використовували так звану технологію смарт-контрактів, використання спеціального комп'ютерного забезпечення для укладення і підтримки бізнес-договорів [59]. Тобто до заяв учасників договору, період витрачений на роботу із документами, шляхом використання смарт-контрактів, зменшився в 5 разів, що є досить актуально саме для сільського господарства. Смарт-контракти сприяють гарантуванню контрагентам своєчасності та повноти виконання визначених зобов'язань. В Україні загальновідомою проблемою сільського господарства є затримка в оплаті за поставлений товар.

На сьогодні така проблема вирішується практично на засадах довіри до учасників ринку. Автор пропонує вирішувати дане питання використовуючи

так звані “розумні контракти” (смайт-контракти), з метою вилучення з обігу відповідних паперових договорів й використання спеціального коду. На практиці це можна реалізувати таким чином: на той час, коли постачальник аграрної продукції виконав повністю свої зобов'язання, право власності на такий товар переходить покупцеві, у той же час постачальнику перераховуються кошти. Перевагами таких контрактів є відсутність посередників та витрат на них, гарантія щодо виконання зобов'язань при настанні визначених в договорі умов.

4. *Ефективність запуску ринку землі в Україні.* Так використання Blockchain-технології сприяє значному підвищенню рівня довіри до запуску землі. Адже в Україні вже пройшов перший аукціон з продажу майна із використанням технології Blockchain. Так як населення України з обережністю відноситься до питання ринку землі, у цій сфері Blockchain набуває значної актуальності. Саме Blockchain не дозволяє будь-кому вносити зміни у дані, як у значній кількості випадків відбувається у процесі торгівлі. Це означає, що значне підвищиться рівень довіри до впровадження аукціону як зі сторони можливих учасників, так і всієї держави.

5. *Застрахованість від можливої зміни цін під час проведення продажу активів на біржі.* Тобто Blockchain-технології активно стали використовуватись на світових біржах. На такій біржі можна проводити торги ф'ючерсом – контрактом покупки товарів в майбутньому за ціною, яка вже зафіксована на даний момент (зерно, тварин або ж інші активи). За даним договором аграрій отримає гроші, які необхідні для його розвитку, а покупець вже буде застрахований від можливого зростання цін – однак також може понести і збитки, у випадку коли ціна знизиться.

6. *Перспективність становлення криптовалюти.* Позитивним для цього є досвід створення Сатоши Накамото біткоіни. Адже біткоіни використовуються для покупки різних товарів, ними торгують і на біржах, фінансують бізнес. Вже значна кількість людей визнають біткоіни відповідними грошовими ресурсами, однак вони засновані на незвичній технології. Наприклад, у 2014 році близько 30% світового майнінгу криптовалюти Bitcoin було саме сконцентровано в

Україні. Так в червні 2014 року майнінг пул GHash.IO, що був розроблений українською командою, обробляв практично 51% всіх операцій з Bitcoin. Однак через відсутність чіткої законодавчої бази й інструментів захисту своєї власності такі команди полишили Україну, починаючи розвивати криптобізнес в інших державах (Канаді, Грузії, Фінляндії та інших). Саме це стало однією з причин зменшення частки України в глобальному майнінгу до 2-3% і зникненню українських майнінг пулів. Враховуючи існуючий стан українці позбавлені можливості будь-яким чином залучати фінансові ресурси для розвитку своїх ідей й технологій через нетрадиційні інструменти. Так у 2018 році вітчизняні компанії не залучили жодного долару через систему IPO (тобто первинну публічну пропозицію). У свою чергу за даними української асоціації UVCA та Deloitte в 2017 році 19 українських стартапів залучили практично 160 млн. доларів або це більше 4.3 млрд. грн через ICO (первинна пропозиція токенів). Тобто розвиток механізму ICO як однієї із складових ринку віртуальних активів потребує від парламенту України формування зрозумілих правил [57].

Такий приклад підтверджує, що сільське господарство може формувати свою криптовалюту для залучення інвестицій, кредитування, проведення торгівлі і страхування. В Україні вже проведені перші кроки для вирішення даного питання, а саме, представлено у Верховній Раді України Проект Закону “Про внесення змін до Податкового кодексу України з питань оподаткування операцій із віртуальними активами в Україні” №9083 від 14.09.2018 року. Основними завданнями такого Закону є такі: поступове виведення з тіньового ринку значного обсягу операцій; наповнення державного бюджету України шляхом залучення до процесу оподаткування абсолютно нового виду доходів фізичних і юридичних осіб – можливих доходів від операцій з віртуальними активами; проведення стимулювання розвитку ринку віртуальних активів в Україні [60]. Впровадження представленого проекту Закону не потребує якихось додаткових видатків з державного і місцевих бюджетів України, у свою чергу призведе до значного збільшення надходжень у формі податку на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб і військового збору, як результату збільшення об’єкту оподаткування.

Отже, враховуючи представлені позитивні моменти від впровадження Blockchain-технології в регулювання сільського господарства доцільно зауважити на можливих проблемах і ризиках, які доцільно враховувати у процесі формування й реалізації такої сталої технології.

По-перше, незважаючи на перспективи використання такої інформаційної технології ризик проникнення в сформовану систему так званої не достовірної інформації. Конфіденційність інформації Blockchain платформи також може бути порушена, тому можливим Blockchain стартапам варто працювати над безпекою такої системи.

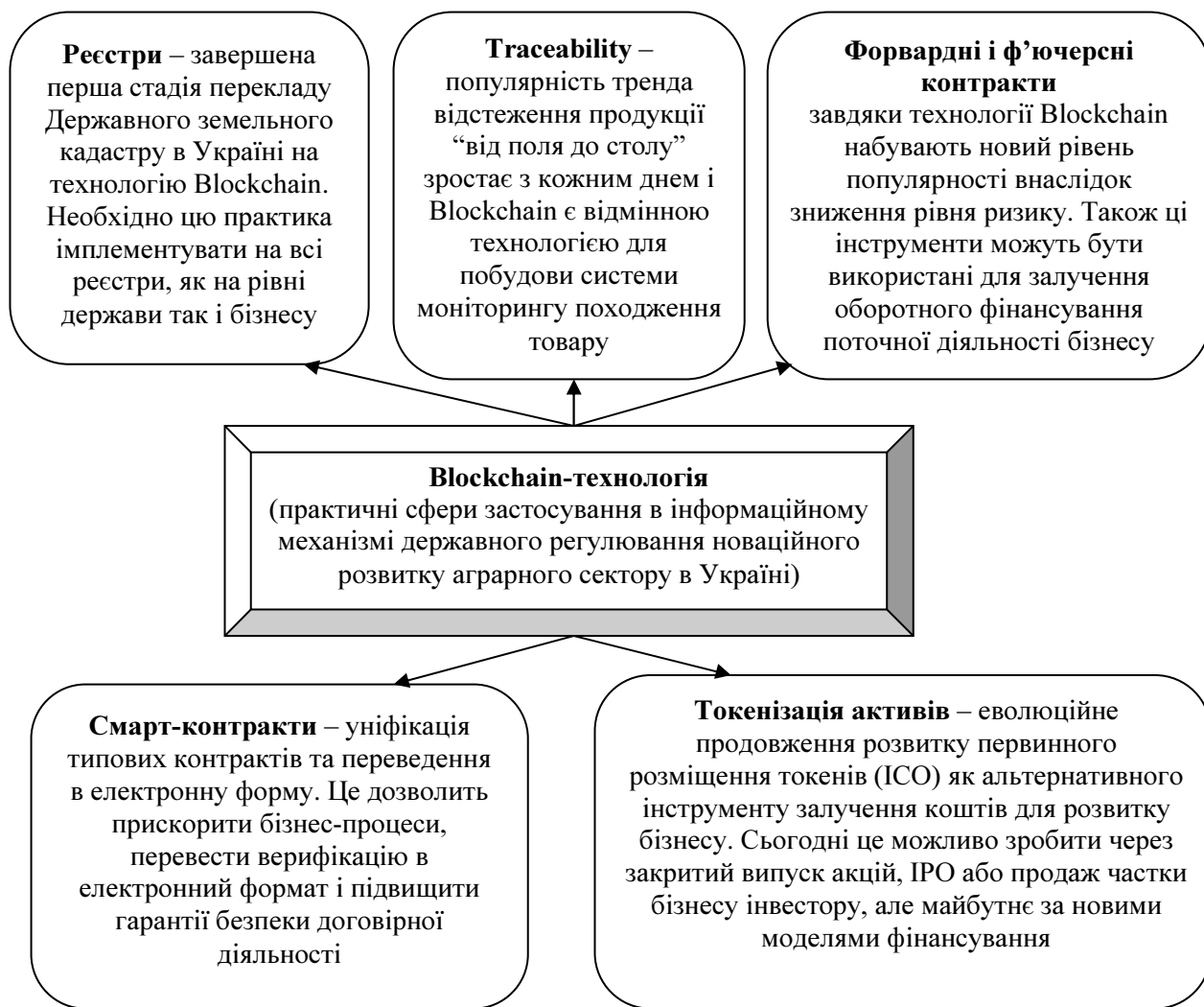
По-друге, Blockchain-технології для забезпечення сталого розвитку сільського господарства по вартості є набагато дорожчими, ніж відповідні традиційні. Ключова причина це використання смарт-контрактів, які вимагають значної кількості електроенергії. У свою чергу Blockchain хоч й відмінно підходить для формування глобальних баз даних, також не може функціонувати в абсолютній ізоляції від інших глобальних і внутрішніх інформаційних технологічних систем.

По-третє, стрімкий розвиток Blockchain-технологій в вітчизняному сільському господарстві негативно може вплинути на діяльність аграрних виробників дешевих продуктів (тобто невідповідність товарів встановленим стандартам, не контрольованості використання пестицидів та хімікатів тощо).

По-четверте, в сучасних умовах можливості використання Blockchain-технологій в сільському господарстві є досить обмеженими і не відповідають рівню інтенсивності та глобальному врахуванню сучасного аграрного виробника.

По-п'яте, відсутність ефективного механізму у сфері відбору партнерів через надмірність різноманітності пропозицій від конкуруючих Blockchain платформ.

Не зважаючи на сукупність різних проблем розвитку технології Blockchain в сучасному сільському господарстві, вона має соціально-економічний потенціал, який, на відміну від наявних, не зникає а має спроможність покращуватись. У результаті проведеного дослідження сучасного стану можливих напрямів застосування Blockchain-технології у вітчизняному сільському господарстві на міжнародному рівні, представлені перспективні сфери її імплементації в Україні (рис.4.10).

*Рис.4.10. Напрями імплементації досвіду застосування Blockchain-технології в інформаційному механізмі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні **

* Джерело: запропоновано автором

Значна кількість дослідників у цій сфері вважають, що саме в Україні можна чекати на результативність від впровадження Blockchain-технології саме в сільському господарстві. Вітчизняні компанії та фінансові організації вже давно працюють над механізмом впровадженням технології Blockchain як однієї з найперспективніших новацій. Відповідно, у 2017 році технологія Blockchain була реалізована для оновленої відповідної системи електронних торгів конфіскованим майном СЕТАМ. З використанням технології Blockchain реалізовано нову версію інформаційної системи для державного земельного кадастру. Актуальними питаннями сьогодення є переведення всіх електронних

державних даних (відповідних реєстрів, соціального страхування, різних державних послуг й охорони здоров'я) на Blockchain-платформу. Таким чином активно почали використовувати таку ж технологію вітчизняні банки, що сприяє налагодженню можливостей для своїх клієнтів створювати так звані гаманці для крипто валюти – біткоін.

Отже, для використання Blockchain-технології у розвитку сільського господарства в повній мірі необхідно трансформувати роботу значної кількості вітчизняних агробізнесменів. Адже коли у одних є відповідна можливість для роботи з електронними документами, а інші лише продовжують працювати з факсами, підписують документи на паперах, процес роботи Blockchain-платформи все ж не буде таким швидким. Досить особливими є питання державного регулювання системи впровадження Blockchain-технологій (законодавство, кадрове забезпечення тощо). Таким чином процес інтеграції найбільших учасників аграрного ринку в цифрову економіку є питанням часу, що актуалізує завдання державної підтримки даного питання. Найважливіше, що необхідно зробити в даному випадку це допомогти аграрному сектору сформуватись як частина такої технології, а саме: адаптація до світових вимог проведення документообігу; полегшення використання системи електронного документообігу як у торгівлі, так і у відносинах з контролюючими органами; забезпечення легалізації торгів в криптовалюти. Необхідно розробити глобальні соціально-економічні системи, які повинні інтегруватись з виробниками аграрної продукції, інфраструктурним забезпеченням, постачальниками й іншими учасниками, які сприяють ефективному функціонуванню сільського господарства України.

Ринок криптовалют (або “віртуальних” чи “електронних” грошей) успішно функціонує і дає можливість проаналізувати динаміку вартості, попиту та пропозиції близько 90-100 різних криптовалют. Серед найбільших за обсягом капіталізації криптовалют такі, як: Bitcoin, Ethereum, Ethereum Classic, Dash, Ripple, Monero, Litecoin, NEM, Augur, MaidSafeCoin та інші [61]. Характеристику основних з них представлено в додатку Д, табл.Д.2

Найпоширенішою і найдорожчою криптовалютою є біткоін (Bitcoin). Термін “біткоін” запозичений з англійської мови (“bitcoin”) і утворений шляхом

злиття слів: “bit” (одиниця комп’ютерної пам’яті) і “coin” (монета) [62]. Ця віртуальна валюта має переваги у тому, що є децентралізованою, всі операції з її участю анонімні, а центр емісії відсутній. Торгові угоди проводяться тільки в електронному форматі, а операції купівлі/продажу даної валюти можна здійснити через онлайн-біржі (наприклад BTC-E). За допомогою спеціальних обмінних пунктів в онлайн-мережах (WebMoney) або через брокера Форексу (FXOpen) криптовалюту можна обміняти на основні валюти світу. Також біткоіни можна отримати в результаті прийняття оплати за надані товари та послуги або через купівлю безпосередньо у іншого власника. Останній варіант вважається найвигіднішим, оскільки не передбачає комісії притаманної обмінному пункту. Ще одним способом отримання цифрової валюти є майнінг. Він полягає в тому, що на комп’ютери користувачів, які знаходяться в різних точках планети, встановлюють спеціальне програмне забезпечення за допомогою якого в результаті вирішення певних математичних завдань створюються біткоіни. В даному випадку процес їх створення і розповсюдження не контролюється єдиним емісійним центром, а розгалуженість забезпечує безпеку [63]. Біткоін подібний до електронних грошей, але саме принципи повної анонімності, відсутності контролю і обмеженого випуску відрізняють його від роботи електронних платіжних систем. Однією з головних переваг цієї валюти є те, що вона захищена від інфляції, оскільки процедура емісії запрограмована на зменшення кількості віртуальних грошей в обороті.

Ринкові курси криптовалют значно коливалися від моменту їх виникнення й до сьогодні. Так, вартість BITCOIN за дослідженими архівними даними станом на 2010 рік становили лише 0,06\$. Значне зростання ціни криптовалюти вже відбулося у 2013-2014 роках. У 2014 році курс становив вже 881,66\$. А у 2015 році виникла тенденція до зменшення їх вартості. Починаючи з 2016 року й до сьогодні курс такої криптовалюти постійно зростає, однак характеризувався високоамплітудними змінами. Так, наприклад, 11 грудня 2017 році була зафіксована найвища вартість BITCOIN 17549,67\$. А станом вже на кінець жовтня 2018 року його обсяг складає практично 6498,39\$ [61] (рис.4.11).

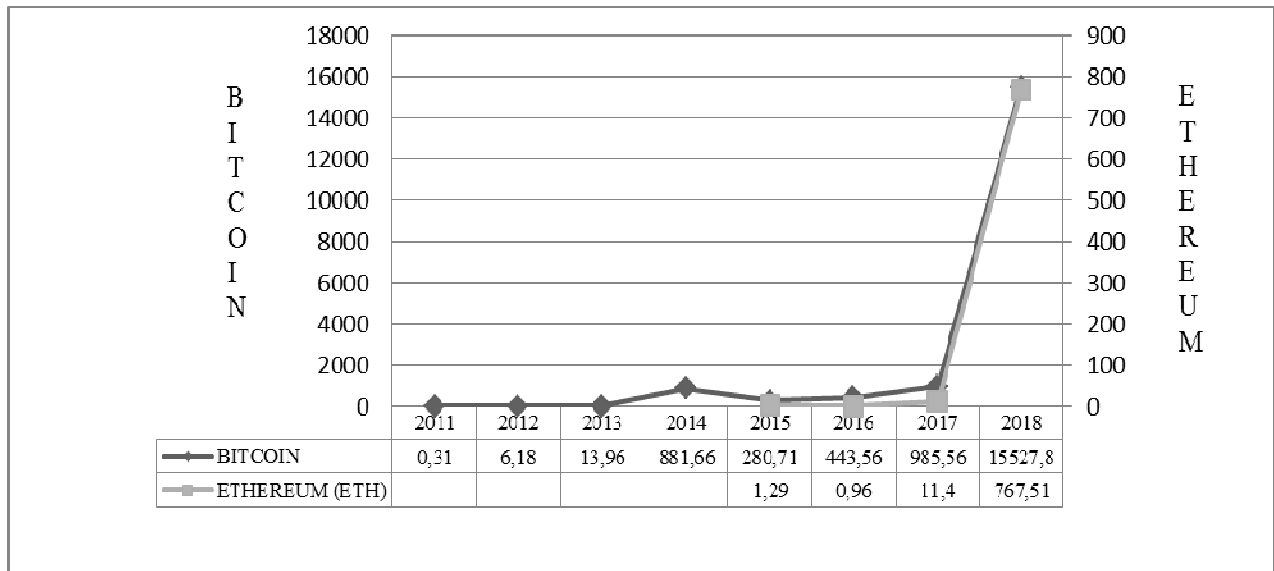

Рис.4.11. Динаміка вартості криптовалют на початок 2011-2018 років, \$

*Джерело: CoinDesk: URL: <https://www.coindesk.com>

Використання криптовалюти в Україні фактично ігнорувалось органами влади, що може у подальшому спричинити не лише фінансово-економічні, а й соціальні диспропорції. Тривалий час були дискусії щодо проекту Закону “Про обіг криптовалюти в Україні” №7183 [64]. Ніяк не могли дійти єдиного висновку щодо визначення сутності і ролі такого фінансового інструменту. Представляючи її поширеність у всьому світі і недоцільність закриття національної економіки від криптовалюти, було також запропоновано альтернативний до цього проект Закону “Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні” [65]. На сьогодні дані проекти перебувають на стадії доопрацювання.

Варто зазначити, що прийняття такого законопроекту, як “Про обіг криптовалюти в Україні” призведе насамперед до неможливості придбання криптовалюти різними юридичними особами, адже визначення “програмного коду” породжує додаткові проблеми, на які не відповідає представлений законопроект [66].

При прийнятті Проекту Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні” №9083 від 14.09.2018 р. звертаємо увагу на необхідність

попереднього ретельного дослідження правових та фінансово-економічних наслідків “стимулювання розвитку ринку віртуальних активів в Україні”, що пропонується у проекті. Передусім це стосується збільшення внаслідок такого стимулювання ризиків для фінансової системи України, у першу чергу, для системи державних фінансів, зважаючи на курсову нестабільність криптовалюти. Зокрема, для стимулювання розвитку ринку віртуальних активів пропонується оподатковувати операції з такими активами податками на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб не за основною ставкою – 18 відсотків, а за зменшеною ставкою - 5 відсотків (для податку на прибуток підприємств тимчасово до 31 грудня 2024 р.) [67].

Головне науково-експертне регулювання не підтримує встановлення пільгової ставки, оскільки зазначений підхід може мати наслідком не лише позитивні (такі як “стимулювання розвитку ринку віртуальних активів в Україні”), а й негативні наслідки. Зокрема, частина вільних інвестиційних ресурсів може бути спрямована не безпосередньо у реальний сектор економіки, а з метою фінансових спекуляцій у віртуальні активи.

Отже, у результаті проведеного дослідження автором систематизовано особливості використання Blockchain-технології в інформаційному механізмі державного регулювання сталого розвитку сільського господарства: 1) трансформативність – тобто технологія, за рівнем трансформаційних змін відповідає індустріальній, новаційній комп’ютерній революції, зокрема, мова йде про стрімкий розвиток Інтернету. Все в технологічному світі змінюється досить швидко. Blockchain-технологія стане однією з технологій, яка змінить наш світ; 2) фундаментальність – Blockchain-технологія змінить всі відносини: бізнесу з бізнесом, держави з бізнесом, бізнесу з суспільством тощо; 3) довіра в технологію. Це дає можливість відкриття ринку України для мільярдних інвестицій. Інвестицій, які будуть прозорими і зрозумілими.

Впровадження Blockchain-технології як сталого інструменту державного регулювання в умовах цифрових трансформацій сільського господарства України є складним процесом, який вимагає, по-перше, реформування діяльності вітчизняного аграрного бізнесу (бажано охопити більшу кількість

сільського господарства, адже якщо одні будуть використовувати відповідні електронні документи, а інші продовжать працювати як і раніше – реальної користі від такої технології не буде). По-друге, варто розробити дієвий механізм державного регулювання щодо використання Blockchain-технології в сучасному сільському господарстві. Саме Blockchain тісно взаємопов'язаний з криптовалютним ринком, а тому правила та сфери його використання повинні бути конкретно прописані на рівні держави. Серед основних перешкод для державної підтримки Blockchain-технологій в сільському господарстві належать достатньо розвинений вітчизняний тіньовий сектор, який перешкоджатиме впровадженню такої інновації. Тобто, нами запропоновано імплементувати в інформаційний механізм державного регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні нову Blockchain-платформу 4.0.

Варто зауважити, що весь сільське господарство можна розглядати як комплексний глобальний механізм (алгоритм дій), який включає різних учасників: науковців, які відповідають за існуючі питання, як та що вирощувати, до людей, які також займаються логістичними питаннями, від елеваторів і до упаковки. Значна кількість учасників в сільському господарстві мають соціально-економічну вигоду від використання не лише такої технології Blockchain, а й інших інноваційних бізнес-моделей. Насамперед, в Україні із допомогою представленої технології Blockchain можна значно підвищити прибутки сільського господарства. По-друге, є певна можливість для мінімізації впливу тіньового сектору. По-третє, оптимізація механізмів субсидювання сільського господарства з державного бюджету. По-четверте, забезпечення збільшення безпосередніх надходжень від сільського господарства до бюджетів відповідних рівнів. По-п'яте, враховуючи географічне розташування України, необхідно зайняти позицію ключового учасника у забезпеченні перевезення всієї аграрної продукції, сприяючи не лише соціально-економічному розвитку а й можливості займати лідерські позиції на міжнародному ринку.

Список використаної літератури до розділу 4

1. Скорик М. О. Система державного регулювання сільського господарства економіки. Економіка і регулювання. 2015. №12. С. 17 - 22.

2. Володін С. А., Чекамова О.І. Теоретичні засади формування і реалізації сталого потенціалу в розвитку економіки. Економіка АПК. 2017. № 5. С. 65 - 72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_12

3. Манойленко О. В. Регулювання сталого процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД "ІНЖЕК", 2013. С. 139 – 158.

4. Саблук П. Т. Новаційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми новаційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200

5. Череп А. В. Регулювання сталого процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43 – 46.

6. Долгошея Н. О. Формування ефективного механізму державного регулювання сталого розвитку сільського господарства. Економічний простір. 2013. № 69. С. 74 - 88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2013_69_10.

7. Заскалкіна О. М. Державне регулювання інституціональних перетворень в сільському господарстві економіки України. Теорія та практика державного регулювання. 2016. Вип. 1. С. 147 - 153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2016_1_26.

8. Житник Т. П. Державне регулювання стимулювання розвитку дрібнотоварного аграрного виробництва як чинник підвищення зайнятості та доходів на селі. Продуктивність аграрного виробництва. 2016. № 28. С. 22 - 28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pav_2016_28_6.

9. Демченко О. Трансформація ресурсного потенціалу в умовах сталого розвитку аграрної економіки. Проблеми і перспективи економіки та регулювання. 2016. № 1. С. 136 - 141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppre_2016_1_19.

10. Ключник А. В., Слюсаренко А. В. Особливості державного регулювання економічного розвитку сільського господарства. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. 2014. Вип. 5.2. С. 7 - 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmduce_2014_5.

11. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.

12. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проект. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>

13. Мазнев Г. Є. Регулювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми сталої економіки. 2017. № 2. С. 32 - 41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2017_2_7.

14. Кіреєва Е. А. Пріоритети розвитку сільського господарства економіки України: органічна продукція та її сертифікація. Бізнес Інформ. 2018. № 3. С. 196 - 201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_31.

15. Никифоров А. Є. Новаційна діяльність: теорія і практика державного регулювання : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.

16. Готра В. В. Умови та напрямки вдосконалення фінансово-кредитного забезпечення сталого розвитку сільського господарства економіки України. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 117 - 123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_5_16.

17. Дятлова В. В., Дятлова Ю.В. Державне регулювання інвестиційного розвитку сільського господарства національної економіки. Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. 2016. № 3. С. 42 - 47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddma_2016_3_10.

18. Заскалкіна О. Сутність механізмів державного регулювання інституціонального середовища в сільському господарстві економіки. Актуальні проблеми державного регулювання. 2015. Вип. 4. С. 72 - 76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_4_15.

19. Myshchak I. Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення сталого розвитку в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2018. (6), 34 - 43.

20. Ільчук О. О., Івашків Н. Л. Наслідки впливу державного регулювання на розвиток сільськогосподарських підприємств. Науковий вісник

Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 7(3). С. 35-38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_7\(3\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_7(3)_10).

21. Калюжна О. В., Бунзяк Н. Я., Кустова А. А. Розвиток сільськогосподарських підприємств на новаційній основі. Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. 2014. № 3. С. 152 - 157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2014_3_20.

22. Карпишин Ю. В. Особливості регулювання діяльності агрохолдингів у контексті аграрної політики України. Бізнес Інформ. 2018. № 4. С. 177 - 183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_4_26.

23. Кулик О. Г. Механізми державного регулювання розвитку інтеграційних підприємницьких процесів в сільському господарстві. Економіка та держава. 2014. № 8. С. 129 - 130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_8_32.

24. Маркіна І. А., Сьомич М. І. Механізм державного регулювання екологічною безпекою аграрного виробництва в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 1. С. 76 - 86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_1_13.

25. Кулик О. Г. Аналіз стану і перспективи розвитку механізмів державного регулювання аграрного підприємництва в Україні. Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне регулювання. 2014. № 2. С. 86 – 91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2014_2_15.

26. Приходько І. П. Концептуальні аспекти державної аграрної стратегії та політики. Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. 2015. № 1. С. 53 - 56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vddau_2015_1_13.

27. Митяй О. В., Галицький О.М., Ніколюк О.В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2017. Вип. 4. С. 20 - 25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2017_4_5.

28. Онегіна В. М. Сучасні трансформації в агробізнесі та сталий розвиток сільського господарства. Вісник Харківського національного технічного

університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017. Вип. 182. С. 36 - 47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2017_182_6.

29. Петруха С.В., Петруха Н.М., Куницький К.С. Метаморфози базових інструментів державної аграрної політики. Бізнес Інформ. 2015. № 3. С. 158 - 169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_26.

30. Панченко В. В. Організаційно-правове забезпечення сталого розвитку в сільському господарстві економіки України. Проблеми законності. 2017. Вип. 139. С. 143 - 154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_16.

31. Прокопенко Н. С., Виклюк М.І., Скорик М.О. Механізм державного регулювання сільського господарства економіки: інституційний аспект. Ефективність державного регулювання. 2016. Вип. 3. С. 263 - 270. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_32.

32. Рябоконт В. П. Аграрний комплекс в умовах реалізації державної аграрної політики. Економіка АПК. 2016. № 9. С. 18 - 26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_9_5.

33. Смолінський В. Моделювання сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. 2014. № 21(1). С. 332 - 337. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21\(1\)_63](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2014_21(1)_63).

34. Ульянченко Ю. О., Косенко А.В. Державне регулювання щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку. Актуальні проблеми державного регулювання. 2014. № 2. С. 27 - 34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_2_6.

35. Чабан В. Г. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку підприємств сільського господарства. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 37(1). С. 139 - 143. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_37\(1\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_37(1)_21).

36. Якушева І. Є. Державне регулювання розвитку сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2014. № 4. С. 59 - 61.

37. Яцух О. О. Проблеми та перспективи державного регулювання щодо напрямів і обсягів бюджетної підтримки розвитку сільського господарства економіки. Збірник наукових праць Таврійського державного

агротехнологічного університету (економічні науки). 2014. № 4. С. 251 - 257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_4_45.

38. Щербина С. В. Інституціональні засади державного регулювання аграрним сектором України в контексті євроінтеграції. Державне регулювання: теорія та практика. 2014. № 2. С. 20 - 26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_2_5.

39. Петренко В. С. Перспективні новаційні програми, проекти та моделі розвитку сільськогосподарських підприємств з іноземними інвестиціями. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2018. № 1. С. 44 – 51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2018_1_9.

40. Чугрій Н. А. Роялті як інструмент залучення інвестицій в сталий розвиток аграрного підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 14(2). С. 182 - 186. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14\(2\)__39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14(2)__39).

41. Онегіна В.М., Кравченко О.М., Білецький О.С. Державна аграрна політика та підтримка тваринництва в Україні. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2018. Вип. 191. С. 77 - 91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2018_191_10.

42. Комарова І. В. Державне регулювання розвитку сільського господарства економіки України шляхом бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2013. № 3. С. 115 - 119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2013_3_25.

43. Rekova N.Yu., Dolozina I. L., Pinchuk A.O. Budgetary revenue breakdown at regional level of public administration in the federal countries. Науковий вісник Полісся. 2018. № 2 (14). Ч. 1. С.34 - 42.

44. Соколенко Л. Ф. Зарубіжний досвід оподаткування сільського господарства економіки. Бізнес Інформ. 2017. № 4. С. 55 - 60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_4_9.

45. Руденко Г. Р. Особливості впровадження новацій у діяльність сільськогосподарських підприємств. Бізнес Інформ. 2015. № 5. С. 128 - 132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_5_20.

46. Якубек П., Шестаковська Т. Л. Комерціалізація результатів наукових досліджень як напрям сталого розвитку вищої освіти в умовах інформаційної економіки. Вісник Хмельницького національного університету: економічні науки. 2018. № 3. Том 3. С. 130 - 136.

47. Закон України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” від 14.09.2006 р. №143-V. [із змінами та доповненнями]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-16/page>

48. Шестаковська Т. Л. Інформаційне забезпечення комерціалізації новацій в сільському господарстві. Юність науки – 2019: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 17-18 квітня 2019 р.) : у 2-х ч. / Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. Ч. 1. С. 196 - 198

49. Боголіб Т. М. Комерціалізація наукових розробок університетів. Економіка України. 2014. №1(618). С.33 - 50.

50. Negroponte, N. Being Digital / N. Negroponte (1995). NY: Knopf.

51. Урманцева А. Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин. URL: https://news.rambler.ru/economics/37159885/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink.

52. Варламов К. Переход к цифровой экономике должен привести к улучшению качества жизни россиян во всех значимых сферах. Доклад ОНФ. URL: <http://onf.ru/2017/05/12/varlamov-perehod-k-cifrovoy-ekonomike-dolzhen-privesti-k-uluchsheniyu-kachestva-zhizni/>.

53. Шерстобитов С. Цифровизация экономики. Бизнес & информационные технологии. 2017. №8(71). С.182 - 189.

54. Соловьев А. Блокчейн: подводные камни. Открытые системы. СУБД. 2016, № 4, URL: <http://www.osp.ru/os/2016/04/13050987/>

55. Свон М. Блокчейн: Схема новой экономики. М.: Олимп-бизнес, 2017. 240 с.

56. Шестаковська Т. Л. Соціально-економічна безпека сільського господарства у контексті використання Blockchain-технології. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №23. С. 27 - 32.

57. Distributed ledger technology in payments, clearing, and settlement / Finance and Economics Discussion Series 2016-095. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, 2016. 34 p. URL: [https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2016/files/2016095 pap.pdf/](https://www.federalreserve.gov/econresdata/feds/2016/files/2016095%20paper.pdf)

58. URL: <http://blockchain-invest.com>

59. Кузнецова В. П., Бондаренко І. А. Блокчейн як інструмент цифрової економіки в освіті. Питання регулювання економіки. 2018. №1. С. 102 - 109.

60. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: Проект Закону України від 14 вересня 2018 року №9083. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597

61. Jonathan Chiu, Thorsten Koepl. The Economics of Cryptocurrencies – Bitcoin and Beyond. Chapman University, 2017. 40 p.

62. Галушка Є. О., Пакон О. Д. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. Young Scientist. 2017. №4 (44). С. 634 - 638.

63. Васильчак С. В., Куницька-Іляш М. В., Дубина М. П. Використання криптовалют в сучасних економічних системах України. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. 2017. №76. С. 19 - 25.

64. Проект Закону про обіг криптовалюти в Україні від 06.10.2017. Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.

65. Проект Закону про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні від 10.10.2017. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.

66. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. №5. С.77 - 89.

67. Schueffel P. Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. Journal of Innovation Management. 2017. Vol. 4. Iss. 4. P. 32 – 54.

ДОДАТКИ

Узагальнення еволюції теорій державного регулювання сільського господарства до періоду розквіту інтернет-технологій*

Види теорій	Автор	Сутність
1	2	2
Ідеї соціалістів–утопістів	Вчення Платона, Т. Мор «Утопія» (1516 р.)	Виступав за відміну приватної власності, пропагував ідеї про спільність матеріальних благ і, що держава одноосібно повинна керувати їх виробництвом та опікуватися справедливим розподілом.
	Т. Компанелла, «Місто Сонця» (1623 р.)	Наслідував ідеї Платона і Мора щодо общинного укладу життя, рівності всіх людей стосовно володіння суспільними благами, і заперечував володіння благами на умовах приватної власності
Меркантилізм Політична економія (економічної філософією якого був меркантилізм)	А. Монкретьєн «Трактат політичної економії» (1615 р.)	Погляд на економію як на теорію суспільного господарства на протипагу філософським доктринам, що обмежували це поняття рамками вузьких господарських інтересів помешкання або сім'ї [5, с. 56-55]. Майже півтора століття політична економія сприймалася як наука про державне господарство, економіку національних держав, що управлялися абсолютними монархами [6, с. 29]
Меркантилізм на теренах України	Представники уряду Б. Хмельницького (1595-1596 рр.)	Здійснювали активне втручання держави у господарське життя: сприяння експорту товарів, окрім коштовностей, запровадження захисного мита (антидемпінгового) з метою захисту інтересів вітчизняного виробника, створення пільг для місцевих підприємців і купців для активізації економічних процесів в країні.
Політична економія <i>утилітарна</i>	Французькі економісти (XVII ст.) - перша економічна школа меркантилізму	Держава повинна створювати умови для зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання завдяки сприятливій митно-тарифній політиці.
Ідеї економістів-фізіократів	Засновник школи економістів-фізіократів (XVIII ст.) К. Франсуа (Вчення про «природний порядок»)	Стверджував, що «землеробство – основа багатства держави і громадян» і повинно бути взаємне поєднання інтересів підприємців і суспільства. Запропонував принципи економічної свободи, вільного підприємництва, ринкового ціноутворення та конкуренції.
	Послідовники цієї школи – англійські економісти. Представник А. Сміт «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.)	На протипагу представникам меркантилізму схилився до думки щодо обмеження державного регулювання економіки і стверджував, що «невидима рука» ринку поєднає інтереси підприємців і суспільства, та створить умови для активізації виробничих процесів і задоволення потреб соціальної сфери.
Мальтузіанство	Т. Мальтус «Дослідження про закон народонаселення» (1798 р.)	Пояснював голод на планеті тим, що виробництво продуктів харчування зростає в арифметичній прогресії, а населення – в геометричній. Розглядав вирішення даної проблеми через «усунення головної перешкоди на шляху приросту населення – обов'язку кожної людини дбати про саму себе і нести тягар відповідальності за власну недалекоглядність» [7, с. 78]
Класична теорія регулювання (саморегулювання)	Дж. Стюарт Міл і Насо-старший (XIX ст.)	Їхні погляди перепліталися з поглядами А. Сміта стосовно того, що завдяки ринковому механізму можливо оптимально розподілити ресурси і встановити рівновагу між попитом і пропозицією. Не всі економісти тієї епохи поділяли такі погляди і як показав час, що вони були праві.

1	2	3
Теорія наукового соціалізму	К. Маркс і Ф. Енгельс «Маніфест Комуністичної партії» (1848 р.)	Сутність доктрини вчення полягає у тому, що державі відводиться головна роль у контролі над засобами виробництва і його результатами. Їх вчення пройшло апробацію при розбудові соціалізму у Радянському Союзі: було знищено приватну власність і конкуренцію. Розвиток соціально-економічних процесів в країні здійснювався на основі централізованого плану завдяки державному адміністративно-командному управлінню.
Кейнсіанство (теорія попиту)	Джон М. Кейнс «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» (1936 р.)	Ратував за активну роль держави у втручанні в розвиток виробничих і соціальних процесів в країні за допомогою фіскальної політики. Вважав, що вибір змінних макроекономічних величин мають підлягати свідомому контролю з боку центрального уряду в межах існуючої економічної системи [8, с. 750-754].
Послідовники кейнсіанства	Ф. Рузвельт «Новий курс» (30-70-ті рр. ХХ ст.)	Прийнято Закон «Про регулювання сільського господарства», який стимулював діяльність малих фермерських господарств через підвищення цін на їх продукцію при умові зменшення обсягів її виробництва [9, с. 196-197].
Концепція соціально ринкового господарства	В. Ойкен, В. Репке, А. Мюллер-Армак (1948-1958 рр.)	Впровадження поглядів цих економістів в німецьку економіку здійснив канцлер ФРН Л. Ерхард. При цьому він спирався на такі доміанти: створення умов розвитку приватного бізнесу через ефективне формування інституційної і монетарної політики, здорової конкуренції і ідеології примноження на протипагу ідеології розподілу.
Відродження неокласичної теорії саморегулювання економіки. Монетаристські погляди.	М. Фрідмен та Ф. Хайек (теорія виникла у 50-ті рр. ХХ ст.). Впровадження в практичне буття відбулося в середині 70-х і тривало до кінця 80-х рр. ХХ ст.	М. Фрідмен пропагував доктрину вільної конкуренції в усіх галузях економіки і стверджував, що регуляторні дії держави повинні полягати лише у дотриманні щорічних темпів зростання грошової маси у розмірі від 3 до 5 %. Ф. Хайек вважав, що в певних ситуаціях є потреба у незначному втручанні в перебудову економіки в країні. При цьому заперечував пропозиції В. Леонтьєва з використання методу міжгалузевого балансу, вважаючи що за допомогою планування не можна визначити потребу в коштах на перспективу і зміни відносних цін на взаємозамінні види сировини тощо [10, с. 74-84, 96-103].

**Узагальнення теоретичних підходів до проблем державного регулювання
сільського господарства з поширенням інформаційних технологій**

Види теорій	Автор	Сутність
1	2	3
Неокласичний синтез	Поєднання неокейнсіанства і неолібералізму	Сутність якого полягала в тому, що ринковий механізм регулювання економіки повинен доповнюватися державним втручанням і впливом на неї інституту соціального партнерства.
Новий неокласичний синтез	П. Самуельсон	Відстоював ідеї планування виробництва, впровадження державних цільових програм з метою подолання міжгалузевих диспропорцій. Удосконалив модель М. Кейнса, де запропонував, що обсяги національного доходу повинні складати не тільки обсяги споживання і інвестиції, але і підвищення потреб у державних інвестиціях в наслідок науково-технічного прогресу [12, с. 86-87, 90-91]
Неоінституціоналізм (соціально-інституціональний напрям неокласичної теорії)	Р. Коуз, А. Алчиян, О. Уїлямсон, Д. Норт та ін.	Обґрунтовує, що формування економічних відносин залежить від людського менталітету: національних традицій, норм поведінки у суспільстві та економічній діяльності [13, с.15-21]. Соціальні інститути мають значення для прийомів державного регулювання економіки, а також вони піддаються аналізу за допомогою понять і методів економічної науки [14, с.12].
	Дж. Бюкен «Межі свободи» (1975 р.)	Розмежовує дві функції держави: «держава, що захищає» і «держава, що виробляє». При першій функції кожен суб'єкт (група) самостійно забезпечує громадську і господарську діяльність через дотримання ними конституційного договору завдяки чому здійснюється організація взаємодії економічних суб'єктів [15, с. 20-21]. Друга функція держави полягає у наданні суспільних благ громадянам.
	Теорія суспільного вибору – один з напрямів школи неоінституціоналізму. Представники: Дж. Бюкен, Г. Таллок, М. Олдсон, Д. Мюллер та ін.	Використовуючи принципи класичного лібералізму і методи маржинального аналізу вчені поставили під сумнів ефективність державного регулювання економіки (зважаючи на злиття політики і бізнесу) і пропагували необхідність аналізу самого процесу прийняття управлінських рішень, абстрагуючись від грошово-кредитних, фінансових інструментів [16, с. 13-14].
Внутрішньо державне регулювання економіки країни в системі міжнародної координації глобальної економіки**	Дж. Сорос	Пропонує внутрішньодержавне регулювання економіки здійснювати в системі міжнародної координації глобальної економіки, приділяючи широку увагу стабілізації фінансових ринків [17, с. 16-17].
Соціально-орієнтована ринкова економіка	Викладено у Конституції України (90-х рр.. ХХ ст. і по тепер. час) (простежуються погляди ліберальних економістів В. Ойкена, В. Репке, А. Мюллер-Армака)	Сутність моделі полягає у створення соціально-економічної стабільності в країні через гармонізації прийомів і методів державного регулювання і ринкових механізмів активізації розвитку суспільства

**Узагальнення теоретичних підходів до сприйняття сутності
державного регулювання сільського господарства**

Автор	Сутність державного регулювання аграрного сектору економіки та його чинники
1	2
Лисенко А. М.	Державне регулювання агропродовольчого ринку слід розглядати як систему прямих і непрямих методів, спрямованих на захист внутрішніх виробників та споживачів. Прямі методи – встановлення стандарту якості товарів, екології тощо. Непрямі – удосконалення податкової, бюджетної, фінансово-кредитної, митної політики, політики цін та доходів
Лисенко В. П. та ін.	У процесі ринкової трансформації економіки України найдоцільнішим є використання на практиці таких чинників державного регулювання, як фіскальна політика, грошово-кредитна політика НБУ, інвестиційна політика, регулювання цін та валютного курсу, державні замовлення (контракти).
А. В. Лісовий	Державне регулювання економіки в умовах ринку – це обширна система типових заходів правового, виконавчого і контрольного характеру, що здійснюються державними органами влади в цілях досягнення соціально-економічної стабільності.
Логінов В. Г.	Механізми регулювання продовольчих ринків можна поділити на чотири напрями: регулювання попиту, регулювання пропозиції, заходи організаційного, інфраструктурного, інформаційного характеру, зовнішньоекономічне регулювання.
Лукінов І. І.	Надійний регулюючий механізм соціально-економічних перетворень АПК України – еквівалентність товарообміну, фінансово-кредитне регулювання, платоспроможна ємність внутрішніх ринків та вільний вихід на зовнішні агропромислові ринки, законодавчо і економічно обґрунтована податкова, митна, страхова та соціальна політика.
Макаренко А. П.	Механізм державного регулювання економіки - це система заходів, важелів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних та правових функцій і включає політико-правові, організаційно-управлінські форми і засоби регулювання господарської діяльності суб'єктів ринкової економіки.
Малес В. М.	Частка державного регулювання може коливатися в широкому діапазоні значень від повного невтручання до повного підпорядкування всіх виявів господарського життя під контроль і розпорядження державних чинників.
Могильний О. М.	Якість виконання державою своїх регуляторних функцій полягає у створенні сприятливого макроекономічного середовища, гарантування продовольчої безпеки громадян, підтримування сприятливої кон'юнктури на ринку продовольчих товарів першої необхідності, забезпечення еквівалентних міжгалузевих відносин, дотримання соціальних гарантій і стандартів життя селян, належного розвитку сільських територій тощо.
Мамчур В. А.	Чільне місце в механізмі регулювання агропродовольчого ринку займають оптові ринки, які здатні сприяти формуванню організованого перерозподілу товарної продукції сільського господарства, усуненню монопольного встановлення цін та утвердженню «рівних правил гри», принципів вільної конкуренції.
Коноплицький В. А.	Регулювання – це напрямок розвитку, рух чого-небудь з метою внести порядок у систему.
Мармуль Л. О.	Регулювання – це упорядкування дії будь-якої механічної або соціально-економічної системи.

1	2
Семантичний словник української мови www.slovnuk.cjm.ua	Державне регулювання є однією з основних форм участі держави в розподілі ресурсів і доходів, що впливають на рівень та темпи економічного розвитку й добробуту населення країни; є складовою частиною механізму регулювання національної економіки, що доповнює ринкове регулювання і взаємодіє з ним.
Сміт А.	Виділяє три способи втручання уряду в регулювання ринкових процесів: «по-перше, обмежуючи конкуренцію в деяких промислах меншою кількістю людей, ніж скільки звернулося б до них без такого втручання; по-друге, підсилюючи конкуренцію в інших промислах порівняно з тим, що була б за природних умов; по-третє: стискаючи вільний перехід праці та капіталу від одного промислу до іншого, і з одного місця в інше»
Кейнс Дж.	Кенс Дж. для стабілізації економіки і економічного росту пропонував використовувати бюджетне регулювання через податки, державні витрати, бюджетний дефіцит.
Мінеко М. А.	Державне регулювання економіки полягає у: здійсненні прогнозування та індикативного планування; проведенні грошової та фінансової політики; сприянні розвитку виробничої та соціальної інфраструктури; забезпеченні зайнятості населення; сприянні розвитку фундаментальної науки.
Місюк В. М.	Держава зобов'язана використати свої регулювальні функції щодо розширення можливостей продовольчого ринку за рахунок усунення недоліків на внутрішньому ринку, попередження виникнення зовнішніх впливів, жорсткого контролю природної чи іншої монополії, а також забезпечення споживачів достовірною інформацією про кількість і якість продовольчих товарів. Основними інструментами, які використовує держава, є ціни, кредити, субсидії, субвенції тощо.
<i>Узагальнене авторське визначення</i>	Державне регулювання сільського господарства - це система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на функціонування сільського господарства шляхом проведення комплексу заходів із його організаційно-економічної підтримки.

Методологічні підходи до управління процесами сталого розвитку

Методологічний підхід	Сутність підходу	Принципи реалізації підходу
1	2	3
Діалектичний	Базується на положеннях про постійність змін, що відбуваються, необхідності заміни всього, що застаріває, новим більш прогресивним	<ul style="list-style-type: none"> – безперервного руху і розвитку всіх явищ; – науковості, яким забезпечується використання прогресивним методів та можливість використання результатів досліджень; – взаємодії, що передбачає використання різних зв'язків, багатоваріантності і цілісності відображення і дослідження систем управління; – об'єктивності та достовірності; – протиріччя; – спадковості; – відносності; – історичної визначеності
Процесний	Базується на розгляді управлінської діяльності як процесу безперервного виконання комплексу визначених взаємопов'язаних видів діяльності та загальних функцій управління	<ul style="list-style-type: none"> – безперервності; – взаємозв'язку управлінських функцій; – синергетичності
Ситуаційний	Використовується при виникненні непередбачуваних проблем в керованій системі, які потребують швидкого вирішення, і базується на оперативному вивченні ситуації і здійсненні типових управлінських процедур. Досліджуючи ситуацію є можливість краще зрозуміти причини, які її обумовили, що більш сприятиме досягненню цілей організації	<ul style="list-style-type: none"> – логічності; – науковості; – стандартизації; – оперативності
Функціональний	Базується на тому, що потреби розглядаються як сукупність функцій, які необхідно виконати для задоволення потреби. Після встановлення функцій створюється декілька альтернативних об'єктів для виконання цих функцій і обирається той, що потребує мінімум сукупних витрат за життєвий цикл об'єкту на одиницю його корисного ефекту	<ul style="list-style-type: none"> – спеціалізації управлінської діяльності; – оптимізації; – зовнішньої спрямованості
Рефлексивний	Базується на поділі керованої системи на рефлекторну та нерефлекторну, що пов'язано із можливою втратою системою стійкості через людський чи техногенний фактор. Для рефлекторної частини можливе ширше використання математичних методів, для нерефлекторної – методів психології, мотивації, теорії вірогідності, катастроф та ін.	<ul style="list-style-type: none"> – критичності; – інформативності; – раціональності; – комплексності внутрішнього і зовнішнього середовища
Системний	Передбачає управління інноваційним процесом як цілісною сукупністю його складових підсистем, елементів, виявлених якостей і зв'язків всередині сукупності, а також між об'єктом і зовнішнім середовищем	<ul style="list-style-type: none"> – цілісності; – цільової спрямованості; – системно-комплексності; – динамічності; – спадковості; – науковості; – стійкості; – адаптивності; – безперервності розвитку; – альтернативності шляхів побудови, функціонування і розвитку; – всебічного вивчення якостей системи, внутрішнього і зовнішнього середовища й генеруємих системою синергетичних якостей

**Основні наукові підходи до регулювання сталого розвитку
соціально-економічних систем**

Наукова школа	Представники	Підхід до управління інноваційним розвитком	Основні положення
Школа наукового управління	Ф.Тейлор, Г.Гант	Функціональний	Орієнтація системи управління на об'єкт і методи його вдосконалення
		Факторний	Розгляд ресурсів підприємства як чинників науково-технічного потенціалу і оцінка їх впливу на інноваційну діяльність
Класична теорія	А.Файоль, Дж.Муні, Л.Еврик	Процесний	Безперервний управлінський процес, наукове дослідження лежить в основі адміністративного управління і є його основним принципом, орієнтація на оптимізацію
Біхейвіористська теорія	Т.Едісон, Е.Мейо, Ф.Герцберг	Поведінковий (соціально-психологічний)	Людина активний елемент механізму розвитку економічної системи, що обумовлює зростання у працівників потреби до саморозвитку і створення сприятливих умов для вирішення інноваційних завдань
Концепція маркетингу	Ф.Котлер, Дж.Еванс, Ж.-Б.Ламбен	На основі життєвого циклу	управління на основі життєвого циклу продукції, інновації, організації,
		Маркетинговий	Організація управління з орієнтацією на інновації, які мають попит на ринку
Концепція інвестицій	Дж.Кейнс, Р.Канн	Проектний	Розгляд інновацій як окремих інвестиційно-інноваційних проектів
Теорія нововведень	Х.Барнет, Є.Вітте, Е.Денісон	Соціально-психологічний	В управлінні інноваційним процесом пріоритет надається людським відносинам, центральне місце займають проблеми ролі особистості, поведінки, мотивації тощо
Управлінська школа	Д.Вудворд, Г.Саймон, А.Акофф, Г.Деннісон	Системний	Підприємство розглядається як система. Управління забезпечує перехід системи з одного якісного стану в інший
		Ситуаційний	Зміни в системі управління визначаються конкретною ситуацією, пов'язаною із інноваційним процесом
Російська школа	В.А.Швандар, В.Я.Горфінкель, Н.М.Авсянникова, П.А.Ішаков, Б.Н.Кузик, Г.Б.Клейнер	Проектно-ситуаційний, процесний, системний	Накладення на інноваційний процес елементів і принципів відповідних підходів

**Бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій
за стратегічними пріоритетними напрямками у 2016-2018 рр., тис.грн.***

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності	Усього			У тому числі					
				Загальний фонд			Спеціальний фонд		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
1. Освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії	20101,9	15212,7	17094,3	-	460,0	475,0	20101,9	14752,7	16619,3
2. Освоєння нових технологій високо-технологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки	6274,0	11710,9	18729,1	-	135,8	-	6274,0	11575,1	18729,1
3. Освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій	16345,3	35979,5	45315,3	-	-	110,0	16345,3	35979,5	45205,3
4. Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу	115563,3	151412,5	153444,2	-	-	-	115563,3	151412,5	153444,2
5. Впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики	5023,95	4871,4	5356,0	-	-	-	5023,9	4871,4	5356,0
6. Широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища	23687,2	29182,8	32213,9	-	600,7	801,7	23687,2	28582,1	31412,8
7. Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки	7562,3	10759,6	19299,9	-	215,6	-	7562,3	10544,0	19299,9
Всього за пріоритетами	194558,2	259129,7	291452,8	-	1412,1	1386,7	194558,2	257717,6	290066,1

Переваги когнітивного моделювання сталого розвитку сільського господарства

Переваги	Характеристика	Особливості застосування у моделюванні інноваційного розвитку аграрного сектору економіки
1	2	3
Доцільність використання в умовах неповноти інформації	Стандартні методи стратегічного управління не дозволяють урахувати всі впливи зовнішнього середовища, особливо в умовах глобалізації та євроінтеграції національної економіки	Орієнтування механізму управління інноваційним розвитком на забезпечення розвитку аграрного сектору економіки, що полягає в здатності держави ефективно протидіяти впливу негативних факторів зовнішнього середовища, дозволяє у процесі дослідження оперувати факторами, які характеризують певні види загроз, для впровадження організаційних заходів державного спрямування для інноваційного розвитку аграрного сектору економіки
Структурування моделі для вирішення проблеми	Можливість створювати альтернативні сценарії інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та прогнозувати зміни в майбутньому	Можливість введення до когнітивної моделі будь-яких факторів, що дозволяє передбачити найбільш реальні фактори негативного впливу на інноваційний розвиток та корегування стратегії інноваційного розвитку аграрного сектору з урахуванням мінімізації негативного впливу
Наочність когнітивних карт та моделей	Представлення лише базових, згрупованих факторів та зв'язків.	Візуалізація взаємозв'язків складових інноваційного розвитку аграрного сектору економіки під впливом загроз відповідно до обраної стратегії та інструментів державного регулювання щодо забезпечення розвитку аграрного сектору на інноваційній основі
Врахування багатоаспектності й взаємозв'язаності явищ та процесів	Представлення когнітивних карт у вигляді графів дозволяє передбачити тісний зв'язок між факторами впливу та відобразити причинно-наслідкові зв'язки між ними	Складне ієрархічне структурування загроз інноваційного розвитку аграрного сектору, що потребує врахування взаємозв'язків між ними. Когнітивний підхід представляє необхідний інструментарій
Підвищення якості управлінських рішень	Створення системи причинно-наслідкових зв'язків між факторами впливу дозволяє розробляти різного роду сценарії розвитку подій	Інтеграція сценарного підходу дозволяє розробити та передбачити різні варіації розвитку аграрного сектору на інноваційній основі

1	2	3
Динамічний характер зв'язків елементів карти	Представлення когнітивної карти як орієнтованого графу дозволяє зафіксувати просторові й часові відносини між об'єктами аналізу та їх взаємозв'язок із зовнішнім середовищем	Представлення динамічних взаємозв'язків між параметрами інноваційного розвитку аграрного сектору економіки для формування державного інструментарію забезпечення розвитку сектору
Цілісне представлення основних блоків проблеми	Наявність зв'язків між елементами когнітивної карти дозволяє отримати уявлення про всі важливі аспекти об'єкта дослідження чи проблемної ситуації з його присутністю	Цілісність представлення процесу дозволяє визначити на окреслити обмеження у процесі державного управління інноваційним розвитком аграрного сектору
Відображення тісноти зв'язків між виділеними факторами	Реалізується через введення вагових характеристик до матриці зв'язаності графу, який відображує елементи когнітивної карти	Введення вагових характеристик дозволяє адаптувати референтні когнітивні карти до особливостей процесу забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки

Аналіз впливу факторів на сталий розвиток сільського господарства

	Основні фактори																			
	ВВП в сільському господарстві (01)	Заробітна плата в аграрному секторі (02)	Занятість (03)	Виробництво зернових культур (04)	Продуктивність праці (05)	Рентабельність виробництва (06)	Інфляція (07)	Інвестиції в аграрному секторі (08)	Кількість селянських господарств (09)	Кількість дослідників (010)	Середні ціни реалізації продукції (011)	Експорт (012)	Імпорт (013)	Вартість основних засобів (014)	Знос основних засобів (015)	Інновації (016)	Виробництво молока (017)	Податки (018)	Валова додана вартість (019)	Виробництво соняшника (020)
ВВП в сільському господарстві (01)		↑+	↑+	↑+	↑+	↑+	↓-	↑+	0	0		↑+	↓-	0	↓-	↑+	↑+	↓-	0	↑+
Заробітна плата в аграрному секторі (02)	↑+		↑+	↑+	↑+	↑+	↓-	0	0	↑+	0	↑+	0	0	0	↑+	↑+	↓-	↑+	↑+
Занятість (03)	↑+	↑+		↑+	0	0	0	↑+	↑+	↑+	0	↑+	↓-	0	0	↑+	↓+	0	↑+	0
Виробництво зернових культур (04)	↑+	↑+	↑+		↑+	↑+	0	↑+	↑+	0	↑+	↑+	↓-	↓-	0	↑+	0	0	0	↑+
Продуктивність праці (05)	0	↑+	0	0		↓+	0	0	0	0	0	0	0	0	↓-	↑+	0	0	↑+	0
Рентабельність виробництва (06)	↑+	↑+	↑+	↑+	0		↓-	↑+	0	0	0	0	0	0	↓-	↑+	0	0	0	0
Інфляція (07)	↓-	↑-	↑-	0	↑-	↑-		↑-	0	0	0	↑-	↓+	0	0	0	0	0	0	0
Інвестиції в аграрному секторі (08)	↑+	↑+	↑+	↑+	↑+	0	0		0	0	0	↑+	0		↓-	↑+	0	0	0	↑+
Кількість селянських господарств (09)	0	0	↑+	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Кількість дослідників (010)	0	↓+	↓+	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	↑+	↑+	0	↑+	0

	Основні фактори																			
	ВВП в сільському господарстві (01)	Заробітна плата в аграрному секторі (02)	Занятість (03)	Виробництво зернових культур (04)	Продуктивність праці (05)	Рентабельність виробництва (06)	Інфляція (07)	Інвестиції в аграрному секторі (08)	Кількість селянських господарств (09)	Кількість дослідників (010)	Середні ціни реалізації продукції (011)	Експорт (012)	Імпорт (013)	Вартість основних засобів (014)	Знос основних засобів (015)	Інновації (016)	Виробництво молока (017)	Податки (018)	Валова додана вартість (019)	Виробництво соняшника (020)
Середні ціни реалізації продукції (011)	0	0	0	↓-	0	0	↓+	0	0	0		0	↓+	0	0	0	0	0	0	0
Експорт (012)	↑+	0	0	↑+	0	0	↓+	↑+	0	0	↑+		↓+	0	0	↑+	0	0	0	0
Імпорт (013)	↑-	0	0	↓+	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	↓-	↓+	0	↓-	↓-
Вартість основних засобів (014)	0	0	0	0	0	0	↓-	0	0	0	0	0	0		↓-	0	0	0	0	0
Знос основних засобів (015)	0	0	0	↓-	↓-	↓-	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0
Інновації (016)	0	0	0	0	0	0	↓-	↑+	0	↑+	0	0	0	0	0		↑+	0	↑+	↑+
Виробництво молока (017)	↑+	0	0	↑+	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0	0	0
Податки (018)	↑+	↓+	0	0	0	0	0	0	0	0	↓+	↓+	↓-	0	0	0	0		↓-	0
Валова додана вартість (019)	↑+	↑+	↑+	↑+	0	0	↓-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		0
Виробництво соняшника (020)	↑+	0	↑+	↑+	0	0	↓-	↑+	0	0	↓+	↑+	↓-	0	0	↑+	0	0	↑+	

Таблиця Е.2

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6	Y7	Y8	Y9	01	02	03	04	05	06	07	08	09	010	011	012	013	014	015	016	017	018	019	020	
Y1	1	0,99	0	0,43	-0,61	-0,4	0	0,69	0,99	0,98	0,98	-0,7	0	0	-0,7	0,785	0	0	0	0	0,80	-0,7	0	0	0,98	-0,8	0	0	0	
Y2	0,99	1	0	0,546	-0,92	-0,95	-0,55	0	0,884	0,997	0,97	0,97	-0,86	0,011	-0,4	0,28	-0,73	0,83	0	0	0	0	0,8	-0,71	0,645	0	0,98	-0,9	0	
Y3	0	0	1	0	0	0	0	0	0	-0,02	0	0	0	0,146	0	0	0	0,082	-0,29	0,196	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Y4	0,432	0,546	0	1	-0,67	0	-0,8	0	0,607	0,451	0	0	0	0	0	0	0	0,806	0	0	0,43	0	0,73	-0,86	0,81	-0,56	0	0	0	
Y5	-0,71	-0,92	0	-0,67	1	0,78	0,59	0	-0,9	-0,75	-0,78	-0,78	0,82	0	0	0	0	0,66	-0,8	0	0	0	-0,84	0,81	-0,59	0	-0,63	0,72	0	
Y6	-0,93	-0,95	0	0	0,78	1	0,33	0	-0,74	-0,95	-0,92	-0,92	0,76	0	0	0	0	0	0	0	0	0,624	-0,75	0,61	-0,22	-0,46	-0,93	0,95	0	
Y7	-0,45	-0,55	0	-0,8	0,593	0,33	1	-0,52	-0,64	-0,46	-0,54	-0,54	0,579	0	0	0	0	-0,71	0	0	0	0	-0,75	0,72	-0,62	0	-0,36	0	0	
Y8	0	0	0	0	0	0	-0,52	1	0	0,26	0	0	-0,55	0,54	0	0	0	0	0	0	-0,35	-0,55	0	0	0	0	0	0	-0,38	0
Y9	0,694	0,848	0	0,607	-0,93	-0,74	-0,64	0	1	0,72	0,74	0,74	-0,79	0	0	0	-0,69	0,73	0	0	0	0	0,79	-0,79	0	0	0,63	-0,72	0	
01	0,99	0,99	-0,02	0,45	-0,75	-0,95	-0,46	0,26	0,72	1	0,99	0,99	-0,72	0	0	0	-0,7	0,808	0	0	-0,23	-0,45	0,82	-0,72	0	0	0,98	-0,89	0	
02	0,98	0,97	0	0	-0,78	-0,92	-0,54	0	0,74	0,99	1	1	-0,72	0	0	0	-0,69	0,848	0	0	0	0	0,88	-0,79	0	0	0,95	-0,85	0	
03	0,98	0,97	0	0	-0,78	-0,92	-0,54	0	0,74	0,99	1	1	-0,72	0	0	0	-0,69	0,84	0	0	0	0	0,88	-0,79	0	0	0,95	-0,85	0	
04	-0,7	-0,86	0	0	0,82	0,76	0,57	-0,55	-0,79	-0,72	-0,72	-0,72	1	0	0,65	0	0,87	-0,81	0	0	0	0,60	-0,78	0,68	-0,52	0	-0,62	0,85	0	
05	0	0,01	0,14	0	0	0	0	0,54	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	-0,59	-0,61	0	0,91	0	0	0	0	-0,6	

Закінчення таблиці Е.2

	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6	Y7	Y8	Y9	01	02	03	04	05	06	07	08	09	010	011	012	013	014	015	016	017	018	019	020	
06	0	0,23	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,65	0	1	0	0	0	0	-0,59	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
07	0	0,28	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,59	0	0	0	0	0	0	0,50	0	0	0	0
08	-0,7	-0,7	0	0	0,66	0	0	0	-0,69	-0,7	-0,69	-0,69	0,87	0	0	0	1	-0,66	-0,58	0	0,64	0,84	-0,68	0,56	0	0	-0,67	0,87	0	0
09	0,78	0,83	0,08	0,80	-0,8	0	-0,7	0	0,73	0,80	0,84	0,84	-0,81	0	0	0	-0,66	1	0,34	0,21	0	0	0	-0,8	0,70	0	0,74	0	0	0
010	0	0	-0,29	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,59	-0,58	0,34	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
011	0	0	0,19	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-0,59	0	0	0,21	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
012	0	0	0	0,43	0	0	0	-0,35	0	-0,23	0	0	0	-0,59	0	0	0,64	0	0	0	1	0,97	0	0	0	-0,7	0	0,53	0,51	0
013	0	0	0	0	0	0,62	0	-0,55	0	-0,45	0	0	0,60	-0,6	0	0	0,84	0	0	0	0,97	1	0	0	0	-0,6	0	0	0	0
014	0,809	0,82	0	0,83	-0,84	-0,75	-0,75	0	0,79	0,82	0,88	0,88	-0,78	0	0	0	0-0,68	0	0	0	0	0	0	0	1	-0,95	0,66	0	0,73	-0,67
015	-0,7	-0,71	0	-0,86	0,81	0,61	0,72	0	-0,79	-0,72	-0,79	-0,79	0,68	0,91	0	0	0,56	-0,81	0	0	0	0	-0,95	1	-0,6	0	-0,6	0	0	0
016	0	0,64	0	0,81	-0,59	-0,22	-0,62	0	0	0	0	0	-0,52	0	0	0	0	0,70	0	0	0	0	0,66	-0,6	1	0	0	0	0	0
017	0	0	0	-0,56	0	-0,46	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0,501	0	0	0	0	-0,73	-0,67	0	0	0	1	0	-0,61	0	
018	0,98	0,98	0	0	-0,63	-0,93	-0,36	0	0,632	0,98	0,95	0,95	-0,62	0	0	0	-0,67	0,74	0	0	0	0	0,73	-0,61	0	0	1	-0,88	0	0
019	-0,89	-0,9	0	0	0	0,72	0,95	0	-0,38	-0,72	-0,89	-0,85	-0,85	0,85	0	0	0	0,87	0	0	0	0,53	0	-0,67	0	0	0	0-0,88	1	0
0020	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-0,6	0	0	0	0	0	0	0,51	0	0	0	0,61	0	0	0	0	1

АНКЕТА

Оцінка стану державного регулювання сталого розвитку сільського господарства на рівні регіонів

Шановний (а) респонденте!

Просимо Вас відповісти на запитання анкети, висловити свої оцінки, судження, висновки, зауваження та пропозиції.

1. Як Ви оцінюєте результативність державного регулювання сільського господарства в своєму регіоні?

Достатній	
Задовільний	
Незадовільний	
Важко оцінити	

2. Які з визначених нижче складових державного регулювання, найбільше впливають на розвиток сільського господарства?

Складова	Місце по вагомості
Виробнича	
Бюджетно-податкова	
Грошово-кредитна	
Відносини власності	
Зовнішньоекономічна	
Політична	
Соціальна	
Правова	
Тіньова	
Інше (вказіть)	

3. Визначте, будь ласка, ступінь (рівень) проблем державної політики розвитку сільського господарства

Загрози	Проблемні	Незначні проблеми	Відсутні проблеми	Важко відповісти
Низька ефективність управління				
Неефективність міжгалузевих економічних відносин та фінансового регулювання				
Розбалансованість внутрігосподарських і міжгалузевих взаємовідносин				
Занепад виробництва, відсутність ефективної системи відтворення виробничого потенціалу				
Відсутність чіткої стратегії приватизації, невикористання її можливостей для інвестування				
Низький рівень соціальної орієнтації економіки				
Корумпованість економіки				
Руйнування національного багатства, шляхом вивозу та відпливу за межі України матеріальних, фінансових ресурсів та інтелектуального і людського потенціалу				
Високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на економічний розвиток				
Інше (вказіть)				

4. Які з перерахованих чинників, на Вашу думку, можуть сприяти удосконаленню державного регулювання розвитку сільського господарства?

Чинник	Місце по вагомості
Удосконалення нормативно-правової бази	
Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств	
Розробка державних програм (стратегій)	
Реалізація програм розвитку сільських територій	
Вдосконалення фінансово-кредитної системи	
Створення сприятливого інвестиційного клімату	
Запобігання виникненню економічних загроз в аграрній сфері	
Інше (вказіть), у тому числі	

5. Чи повинна функціонувати в регіоні організаційна структура із забезпечення сталого розвитку сільського господарства?

	Так, обов'язково	Так, якщо є потреба	Не обов'язково	Важко відповісти
На рівні області				
У районах області				

6. Визначте, будь ласка, ступінь впливу наведених причин на занепад сільського господарства

Причини	Вплив високий	Вплив несуттєвий	Не мають впливу	Важко відповісти
Незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення				
Зростання витрат виробництва				
Недосконала структура виробництва				
Руйнування переробних підприємств				
Використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно-шкідливих технологій				
Недосконала фінансово-кредитна система				
Обмежені можливості вигідного збуту				
Відсутність сформованих оптово-роздрібних ринків, обслуговуючих кооперативів				
Звуження внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки				
Вузький платоспроможній попит аграрних підприємств на товари виробничого призначення				
Диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію				
Інше (вказіть)				

7. Визначте, будь ласка, вплив ідентифікованих загроз, на рівень сталого розвитку сільського господарства

Загроза	Вплив високий	Мають певний вплив	Не мають впливу	Важко відповісти
Невідповідність програм реформування регіональної економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам				
Низький рівень життя населення регіону, постійне його падіння, неефективність політики доходів				
Розшарування суспільства по майновому і соціальному статусу				
Негативні наслідки економічної кризи				
Поглиблення соціально-демографічної кризи (відсутність простого відтворення населення, скорочення тривалості життя, зростання смертності та захворюваності)				
Нерозвиненість соціально-трудових відносин між власником і працівником при приватизації				
Втрата мотивації до продуктивної праці, недосконалість системи її оплати				
Руйнування соціальної інфраструктури				
Інше (вказіть)				

8. Оцініть, будь-ласка, вплив складових сталого розвитку сільського господарства на оцінку його рівня, %

Складові економічної безпеки аграрної сфери	Рівень
Виробничо-фінансова	
Матеріальна-технічна	
Соціально-економічна	
Еколого-техногенна	
Всього	

9. Стать:

Чоловіча	
Жіноча	

10. Скажіть, будь ласка, скільки Вам виповнилося років? _____ років

11. Яку освіту Ви одержали?

Середня або середня спеціальна	
Незакінчена вища	
Вища без наукового ступеня	
Вища з науковим ступенем кандидата	
Вища з науковим ступенем доктора	

12. З якими із наведених нижче сфер пов'язана Ваша професійна діяльність?

Державна служба	
Наука/освіта	
Бізнес	
Підприємництво	

Дуже Вам дякуємо за участь в опитуванні!

Наукове видання

Пінчук Аліна Олександрівна

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ,
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА**

Монографія

Технічний редактор
Комп'ютерне складання та верстання

К. П. Гузь
А. О. Пінчук

Підписано до друку 28.10.19. Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 19,30.
Тираж 300 пр. Зам. № 490/1/19.

Редакційно-видавничий відділ
Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.